PHILOSOPHIÆ

EPICURI SYNTAGMA,

CONTINENS

Canonicam, Physicam,

ET

Ethicam.

Authore *V. Cl.*

PETRO GASSENDO.

LONDINI:
Ex Officina *Johannis Redmayne.*
MDCLXVIII.

PRÆFATIO.

BRevem Philoſophiæ Epicuri Syntaxim exhibeo, qua ſerie mihi jam occurrit (otio quidem majore poſſet & congeri plenius, & diſtribui clarius) utpote quæ neque aliena ab Epicuri methodo ſit, neque tamen habeatur illi adeo ſcrupuloſe illigata, ut non, ſicut ipſe Epicurus ordinem eundem in eadem re pertractanda non ſemper tenuit, & Lucretius quoque non illum abſque immutatione ſervavit; ut non, inquam, utar ea libertate, qua pleraque emoveam, tranſponam, & quà eſſe videbitur magis commodum, interjiciam. Inducam autem Epicurum uno tenore, ſuiſque verbis tota ſerie Philoſophantem; quatenus quidem ea verba exſtant apud Laertium, M. Tullium, Senecam, & Authores alios; niſi quod, ut res evadere poſſit ali-

quanto concinnior, adnitar meis ex colligare, quæ haberi alioquin possent, quasi confusa rudera, & scopæ quædam dissolutæ. Attribuam vero ipsi Epicuro, si quid dictum à Metrodoro, Hermacho, Colote, aliove quopiam ex illius Sectatoribus fuerit; quando *Apud istos*, ut Seneca habet, *quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad unum refertur*: Et, *Omnia, quæ quisquam in illo contubernio loquutus est, unius auspiciis dicta sunt.* Attribuam quinetiam ea, quæ videbuntur esse aliquando supplenda, decerpendaque ex Lucretio: quoniam & Lactantius (tametsi verbo sane illaudato) *Epicuri*, inquit, *sunt omnia, quæ delirat Lucretius*: Et Lucretius ipse cum opere toto id satis declarat, tum his speciatim versibus;

——*inque tuis nunc*
Fixa pedum pono pressis vestigia signis.

Et, ——*tuisque ex inclute chartis,*
Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,

Omnia

Omnia nos itidem depascimur aurea dicta.

Et, *Cujus ego ingressus vestigia, nunc rationes.*

Persequor.

Fiet quoque, ut interdum, ubi sententia erit obscurior, neque usquam apud Authores satis diserte explanata, ipsam meis verbis declarem, & quæ præsertim quidem ex ipsius Physices locis deducam; quanquam & rarum erit, ut faciam, & ad Epicuri mentem sic accommodabo, ut nihil ipsi non congruum sit. UNUM est, quod admoneam te, ut sollicite nempe attendas, quod ad ea capita, quibus Epicurus quidpiam proferet Fidei sacræ dissentaneum, indicentur hic à nobis loca Physices, in quibus, quæ ille in Fidem peccavit, refutata sunt, ne quidquam mali absque remedio præsentaneo excipi possit. Scilicet ut possit ejus Philosophia, quantum quidem ferunt relicta vestigia, integre cognosci, nihil esse videtur ex ea reseinden-

dum, ſupprimendumque ; ut neque fieri moris eſt in Ariſtotele, aliiſque (ac in ipſo etiam Lucretio) quorum eduntur libri integri, & ne adjunctam quidem habent (uti habitura opella hæc eſt) errorum, qui adverſus fidem in iis leguntur, repreſſionem. Quod ſupereſt, & ne longum faciam, cedo, ecce, Epicuro, ut loquatur, locum.

Elenchus Partium, Sectionum & Capitum.

De Philosophia universe.

Pars Philosophiæ Prima, Quæ est Canonica, sive de Criteriis.

CAP. I. DE veritate, illiusque Criteriis page 5

II. Canones de Sensu, Criteriorum primo 7

Can. 1. *Sensus nunquam fallitur; ac proinde est omnis sensio, omnisque phantasiæ, seu apparentiæ, perceptio vera* ibid.

2. *Opinio est consequens sensum, sensionique superadjecta, in quam veritas aut falsitas cadit* 10

3. *Opinio illa vera est, cui vel suffragatur, vel non refragatur sensus evidentia* 12

4. *Opinio illa falsa est, cui vel refragatur, vel non suffragatur sensus evidentia* 13

III. Canones de Prænotione, Anticipatione-ve, Criteriorum altero 15

Can. 1. *Omnis quæ in mente est Anticipatio, seu Prænotio dependet à sensibus: idque vel incursione, vel proportione, vel similitudine, vel compositione* ibid.

2. *Anticipatio est ipsa rei notio, & quasi definitio, sine qua quidpiam quærere, dubitare, opinari, imo & nominare non licet* 16

3. *Est Anticipatio in omni Ratiocinatione principium; quasi nempe id, ad quod attendentes inferimus unum esse idem, aut diversum; conjunctum, aut disjunctum ab alio* 17

4. *Quod Inevidens est, ex rei Evidentis anticipatione demonstrari debet* 18

IV. Canones de Affectione, Passioneve, Criteriorum postremo 19
Can. 1. *Ea voluptas, quæ nullam habet annexam Molestiam, amplectenda est* 20
2. *Ea Molestia, quæ nullam habet Voluptatem annexam, fugienda* ibid.
3. *Ea Voluptas, quæ aut majorem Voluptatem impedit, aut graviorem Molestiam parit, fugienda* ibid.
4. *Ea Molestia, quæ aut majorem avertit Molestiam, aut uberiorem Voluptatem creat, amplectenda* ibid.
V. Canones circa usum Vocum.
Can. 1. *Dum loqueris, delige voces communes & perspicuas; ne aut ignoretur quid velis, aut interpretando tempus frustra teras* ibid.
2. *Dum audis, id enitere, ut vim subjectam vocibus teneas; ne te vel præ obscuritate latent, vel præ ambiguitate illudant* 21

Pars Philosophiæ Secundæ, Quæ est Physica, sive de Natura.

SECT. I.
De Universo, seu Natura rerum.

CAP. I. *Constare Universum ex Corpore & Inani, seu Loco* ibid.
II. *Esse Universum infinitum, immobile, immutabile* 27
III. *De Divina in Universo Natura* 29
IV. *De Prima Materia, sive de Principiis concretarum in Universo rerum* 34
V. *Dari in natura rerum Atomos, quæ sint concretorum Corporum principia* 35
VI. *De Atomorum Proprietatibus, Magnitudine imprimis* 37
VII. *De Atomorum figura* 40

VIII. *De Gravitate, seu Pondere, ac multiplici motu Atomorum* 41
IX. *Atomos, non item vulgaria Elementa, aut Homœomera, esse prima principia rerum* 45
X. *De Prima & radicali Concretionum Causa; hoc est, de Agente, sive Efficiente* 47
XI. *De Motu, qui idem cum Actione Effectioneve est; ac de Fortuna, Fato, Fine, & Sympatheticis Antipatheticisque causis* 48
XII. *De rerum Concretarum Qualitatibus, generatim* 51
XIII. *Qualitates ex Atomis, spectatis secundum substantiam ac Inanis interceptionem* 53
XIV. *Qualitates ex Atomis, spectatis secundum proprietates singulatim sumptas* 54
XV. *Qualitates ex Atomis, spectatis secundum proprietates conjunctim acceptas* 56
XVI. *De iis Qualitatibus, quæ habentur rerum Eventus; ac præsertim de Tempore* 60
XVII. *De Ortu, & Interitu; seu Generatione, & Corruptione rerum Concretarum* 62
XVIII. *De iis, ob quæ genitum corpus in certo rerum genere est, & discernitur à cæteris rebus* 66

SECT. II.

De Mundo.

CAP. I. *De Forma, & Figura Mundi* ibid.
II. *De Novitate Mundi* 71
III. *De Causa Mundi* 72
IV. *De Exortu Mundi* 74
V. *De obeunte suas vices Mundo* 77
VI. *Obiter de Geniis, seu Dæmonibus* 80
VII. *De Fine, seu Interitu Mundi* 82
VIII. *De Infinitis Mundis* 85

SECT.

SECT. III.

De rebus Humilibus, seu Terrenis.

CAP. I. DE *Terra in medio Mundi consistente* 8
II. *De Terræ-motu; ac obiter de Ætnæ Incendio* 90
III. *De Mari, Fluviis, Fontibus, & de Inundatione Nili* 92
IV. *De Aquarum quarundam proprietatibus, & de Glacie* 94
V. *De Terrenis rebus Inanimis* 96
VI. *De Magnete specialiter* 98
VII. *De Animalium generatione* 100
VIII. *De Usu partium in Animalibus* 103
IX. *De Anima, quæ Animalium interna est forma seu nota* 105
X. *De Sensu, qui est Animæ quasi anima, universe* 108
XI. *De Visu, deque Simulachris in ipsum incurrentibus* 111
XII. *Peragi Visionem intercedentibus hujuscemodi Simulachris* 114
XIII. *De Auditu* 117
XIV. *De Olfactu* 119
XV. *De Gustatu* 120
XVI. *De Tactu* 121
XVII. *De Animo, seu Intellectu, Mente, Ratione, illiusque sede* 122
XVIII. *Non cogitare Animum, nisi per simulachrorum incurrentia* 124
XIX. *De Affectibus, seu Passionibus Animæ* 126
XX. *De Motu Voluntario, ac speciatim de Loquutione Nominumque impositione* 130
XXI. *De Somno, ac Insomniis* 135
XXII. *De Morte* 136

SECT.

SECT. IV.

De rebus Sublimibus, tam Cœlestibus, quam Æreis.

CAP. I. *De Substantia, & Varietate Siderum* 142

II. *De Magnitudine, & Figura Siderum* 144

III. *De Motu, & Anteversione; Conversioneque Siderum* 146

IV. *De Ortu & Occasu Siderum; deque Dierum & Noctium longitudine alternante* 148

V. *De Siderum Luce; & de Phasibus, ac Maculis Lunæ* 150

VI. *De Siderum Eclipsibus, Periodisque earum statis* 152

VII. *De Præsignificationibus Siderum* 153

VIII. *De Cometis, seu Stellis Crinitis; & de vocatis Cadentibus* 155

IX. *De Nube* 156

X. *De Vento, ac Prestere* 157

XI. *De Fulmine* 159

XII. *De Fulgure & Tonitru* 161

XIII. *De Pluvia & Rore* 163

XIV. *De Grandine, Nive, & Pruina* 164

XV. *De Iride, & Halone* 165

XVI. *De Avernis* 166

XVII. *De Pestilentia* 167

Pars Philosophiæ Tertia, Quæ est Ethica, seu de Moribus.

CAP. I. *De Felicitate, seu fine Bonorum, quatenus illius Homo capax est* 171

II. *Voluptatem, sine qua notio Felicitatis nulla est, rem bonam suapte natura esse* 174

III.

III. *Felicitatem universe in Voluptate consistere* 176
IV. *Voluptatem, in qua sita Felicitas est, esse Indolentiam corporis & Tranquillitatem mentis* 179
V. *De iis, quæ hanc Felicitatem, seu Voluptatem parisunt, ut cum primis Virtutes sunt* 183
VI. *De Recta ratione, ac Libero arbitrio, à quo tam omnis Virtutum est* 185
VII. *De Virtutibus ipsis generatim* 187
VIII. *De Prudentia universe* 190
IX. *De Prudentia Privata* 192
X. *De Prudentia Domestica* 195
XI. *De Prudentia Civili* 197
XII. *De Temperantia universe* 200
XIII. *De Sobrietate adversus Gulam* 202
XIV. *De Continentia adversus Libidinem* 205
XV. *De Lenitate adversus Iram* 210
XVI. *De Modestia adversus Ambitionem* 211
XVII. *De Moderatione adversus Avaritiam* 215
XVIII. *De Mediocritate inter spem desperationemque futuri* 218
XIX. *De Fortitudine universe* 220
XX. *De Fortitudine circa Metum Numinis* 222
XXI. *De Fortitudine circa Metum Mortis* 225
XXII. *De Fortitudine adversus corporis dolorem* 228
XXIII. *De Fortitudine adversus Animi Ægritudinem* 231
XXIV. *De Iustitia universe* 234
XXV. *De Iure, seu Iusto, à quo Iustitia dicta* 236
XXVI. *De Origine Iuris, ac Iustitiæ* 238
XXVII. *Quos inter Ius ac Iustitia versetur* 243
XXVIII. *Quam merito jure Iustitia colatur* 247
XXIX. *De Beneficentia, Gratitudine, Pietate, Observantia* 250
XXX. *De Amicitia.* 253

Philosophiæ EPICURI *Syntagma.*

De Philosophia universe.

Philosophia, seu studium Sapientiæ, est Rationis exercitatio, qua meditando colloquendoque vitam beatam parat, eaque fruitur. Nempe Philosophia id speciale habet præ cæteris artibus, ut operis finem pro suo fine habeat, illumve sic spectet, ut ipso fruatur.

Cum beata autem vita consistat in animi tranquillitate & indolentia corporis, sed in illa potissimum (quatenus sunt animi bona potiora bonis corporis, uti & mala sunt deteriora malis) idcirco Philosophia animi præsertim medicina est, prout ipsum reddit, ac tuetur sanum; scilicet ejus sanitas ipsamet tranquillitas est.

Quare & hinc efficitur, ut neque debeat Iuvenis philosophandi trahere moram, neque Senex illatenus philosophando defatigari. Quippe ad habendum sanam mentem nemo immaturus, aut vetus est; & qui prætexit philosophandi tempus aut nondum adesse, aut jam præteriisse, non secus facit, ac is qui dicit bene beateque vivendi tempus aut nondum adesse; aut esse elapsum.

Philosophandum itaque & juveni & seni est: illiquidem, ut dum senescet, perseveret bonis efflorescere, ob perseverantem, eorum quæ decore tenus peregerit, gratiam; isti vero, ut annis senex

animis tamen juvenis sit, quatenus erit à futuris impendentibusque securus.

Nempe Philosophia est sola, quæ sui cultores fidentes, & ab omni vano timore facit liberos; ipsique adeo serviendum est, ut contingat vera libertas.

Felices ii tamen, qui eo corporis animique habitu sunt, aut in ea gente nascuntur, ut possint sine ex seipsis sive impulsi ab aliis Philosophiæ operam dare, & veritatem prosequi, cujus assequutione homo vere liber, seu sapiens, sibique imperiosus efficitur.

Siquidem, triplicis sunt notæ, qui animum huc applicant. Sunt enim quidam, qui ad veritatem sine ullius adjutorio excant. Sunt, qui opera alterius indigeant; non ituri, si nemo præcesserit, bene sequuturi. Sunt, qui cogi ad rectum, compelliqui possint; quibus non duce tantum opus est, sed adjutore, & ut ita dicam, coactore.

Ac sunt primi quidem maxime laudandi; verum tamen egregium quoque secundæ sortis ingenium ac ne genus quidem tertium fastidiendum. Cui certe ex secundo fuerit Metrodorus, ex tertio vero Hermachus; ut illi magis gratulor, ita istum magis suspicio; quoniam quamvis ad eundem finem uterque pervenerit, tamen major est laus idem effeciſſe in difficiliore materia.

Cum nihil vero esse *Philosopho* debeat in Veritate antiquius; ideo is ad ipsam recta tendit via, & nihil neque finget, neque ab aliis ficta admittet; quoniam nullum figmenti genus rebus Professoribus convenit; ac ne probanda quidem videtur illa Socratis ironia perpetua, qua effert cœlum laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem rerum omnium insciam finget & rudem.

Quo minus profecto opportuit confingi à Philosopho illam fabulam de Ero Armenio. Cur enim, si rerum cœlestium notionem, si habitum nos animorum docere voluit; non simplici, & absoluta hoc insinuatione curatum est; sed quæsita persona, casusque excogitata novitas, & composita advocati scena figmenti, ipsam quærendi veri januam mendacio polluerunt.

Hac ergo de causa vir sapiens neque Poetarum fabulas audiet, neque ipse poemata fabulosa elucubrabit. Quinetiam Oratorum technas fucosque aversabitur; ac ut nihil aliud ex Grammatica quam orationem congruam, sic ex Rhetorica nihil aliud quam perspicuam exigens, dictione utetur simplici atque familiari, &, sive scholam aperiat, sive libros scribat, sive rogatus scriptorum quid coram multitudine legat; cavebit, ne id panegyrice, atque hyperbolice fiat.

Quandoquidem vero ex philosophantibus quidam sunt, qui circa veritatem nihil certi tradant, sed de omnibus dubitent; quidam, qui omnia sciri putent, ac indiscriminatum affirment: videtur Sapiens,& qui germane philosophari instituit, sic se habiturus, ut non asserat quidem omnia; sed quæpiam tamen placita rata, & de quibus non sit hærendum, defendat.

Nam quoties quidem aliqua sunt, quæ possunt multis peragi modis, uti Eclipses Siderum, uti eorundem ortus, occasus, Sublimiaque cætera; tunc unum modum ita probare, ut improbentur cæteri, ridiculum profecto est: at quoties agitur de iis, quæ nisi uno modo esse non possunt aut fieri, cujusmodi sunt illa Effata; Ex nihilo nihil fit; Universum ex Corpore & Inani constat; Principia rerum sunt insectilia; cæteraque hujusmodi; tunc quoque perabsurdum est iis non firmiter adhærere.

Hinc fit, ut sit Sapientis proprium, sicut in illis multiplicem, sic in istis modum unicum tueri, ac non vacillare, neque à quæsita semel Sapientia discedere. Videlicet, secus ac illi, qui quasi ex legis præscripto agentes, non ut ipsæ res exigunt, de natura philosophantur, ac ideo à recto tramite excedunt, & ad fabulas delabuntur: non advertentes, ut ad vitam nihil conferat, aut placita propria jactare, aut inani gloria gestire, sed animo imperturbato esse.

Cæterum cum duæ præcipue statuantur Philosophiæ partes; una Physica, quæ in Naturæ contemplatione sita sit; altera Ethica, quæ in diligendis ad beatam vitam moribus versetur: patet profecto, aut Ethicam universam esse Philosophiam, aut Physicam quidem in partem venire, verum quatenus ipsa quoq; ad beatam vitam conducit.

Nam, si nihil quidem nos conturbarent quæ suspicamur veremurque à rebus illis Sublimibus, ac etiam à morte, quasi aliquid pertineat ad nos. Si item satis caperemus qui sint cupiditatum fines & quousque dolor, qui est ex illis, sedandus sit, nihil Physiologia, hoc est, naturæ explicatione indigeremus.

Verum, quia fieri non potest, ut tantum bonum, nisi perspecta rerum natura, assequamur, sed ut pueri in tenebris trepidant ac nihil non metuunt, ita nos misere versantes in ignorantiæ caligine, ea timeamus, quæ fabulosa, ac magis metuenda non sunt, quam quæ pueri in tenebris pavitant, & futura fingunt; ideo est necesse, ut terrores hunc, tenebrasque has animi, non ipsi sane radii Solis, sed naturæ species, ac ratio; seu, quod idem est, Physiologia discutiat. Est ergo etiam Physica ut pars Philosophiæ habenda.

Qua-

Quam aliqui autem præterea, quasi tertiam partem, Dialecticam addunt; ea repudianda idcirco est, quod, quatenus quidem vulgo traditur, nihil aliud quam spinas vellat, inanis loquacitas sit, & cavillorum officina; imo & quod sit etiam superflua ob finem quem præstituunt; ut videlicet Physicorum ratiocinia percipere, & dijudicare possimus; quoniam nulla alia ad hoc re est opus, quam ut Physici & consuetis & perspicuis rerum vocibus utantur.

Quod si quidpiam præterea esse videtur utile, id esse aliud nihil potest, quam collectio Canonum, Regularumve quarundam paucarum; quæ ut de ipsis vocabulis, sic de Criteriis, quibus solemus res dijudicare, tradantur.

Quo pacto vice operosæ prolixæque Dialecticæ, haberi hæc brevis Canonica potest; & aut reputari Philosophiæ pars (tametsi minus præcipua) aut haberi veluti quædam accessio facta Physicæ; quippe quasi ad illam brevis introductio.

PARS PHILOSOPHIÆ PRIMA,

Quæ est

CANONICA, sive *DE CRITERIIS.*

ITaque, ut inde exordiamur; cum omnis, quæ in Philosophia excitatur Quæstio, aut de Re, aut de Voce sit, & ad illius solutionem varii tradi Canones valeant; ideo pars Philosophiæ prima illos continens, vocari Canonica potest.

Quia vero de Voce non aliud quam usus significative ejus quæritur, de ipsa Re vero ejus veritas quæ est quid abstrusum, investigatur; ideo complexuri Canonibus paucis, quæ ad usum Vocum

attinent, pluſculos prius afferemus de ipſa Veritate, ejuſve Criteriis; ſed ubi tamen pauca præfati de illa, ac de his fuerimus.

CAP. I. *De Veritate, illiuſque Criteriis.*

INitio ergo Veritas intelligi poteſt, ac diſtingui duplex; una Exiſtantiæ exiſtentiæve, & Enunciationis ſeu Judicii alia.

Veritas Exiſtantiæ ea eſt, qua unaquæque res in ipſa rerum natura exiſtens, eſt id ipſum quod eſt, nihil vero aliud. Unde & nulla Falſitas huic Veritati opponitur (neque enim Orichalcum v. c. falſum aurum eſt, ſed verum Orichalcii) nihilq; adeo differt aliquidne exiſtans exiſtenſve dicas, an verum.

Veritas autem Enunciationis ſeu Judicii nihil aliud eſt, quam conformitas enunciationis oratæ, aut judicii mente peracti, cum ipſa enunciata ſeu judicata re.

Veritas vero iſta eſt, cui opponitur Falſitas; nam, ut Verum eſt, quod ita ſe habet, ut ſe habere dicitur; ſic Falſum, quod ut ſe habere dicitur, non ita ſe habet.

Obiter porro circa id, quod Contingens futurum vocant, Veræ ſunt quidem quæ dicuntur de contrariis disjunctiones, ſeu complexiones mavis quæ fiunt per disjunctivas particulas; veluti ſi dicatur, Aut vivet cras Hermachus, aut non vivet: at quæ in his enunciantur (ſeu oppoſitorum membrorum) neutrum verum eſt; neque enim ulla eſt in natura neceſſitas, ut Hermachus cras vivat neque iterum, ut non vivat.

Ad hæc, quoniam res, cujus veritas quæritur, aut ad ſolam ſpeculationem, aut ad vitæ actionem ſpectat, & priore modo ſcientiæ Naturalis, poſteriore Moralis eſt; idcirco habendum Criterium,

terium, sive judicandi instrumentum est, quo utrovis modo expendi, judicari, cognosci possit.

Cæterum, quia res naturales, aut Sensu, aut Mente; & res morales, ipso Affectu, appetituve, percipiuntur; ideo ex parte istorum accipienda Criteria sunt.

Et ex parte quidem Sensus, non potest aliud accipi quam ipsa ejus functio, seu Sensio, quæ ipsa quoque Sensus nomine donatur.

Ex parte autem Mentis, quia præter functionem quam habet, dum rem quasi præsentem & apparentem, sensus instar contuetur (unde & perceptio apparentiæ, seu ejus, quod res tam Menti, quam Sensui esse apparet, Phantasia vocatur) quia, nisquam, præter hanc functionem, Mentis proprium est, ut ratiocinetur: ideo exigitur Prænotio, seu Notio quædam anticipata, ad quam respectando quidpiam inferatur.

Ex parte denique Affectus, sive Appetitus cujus proprium est prosequi aut refugere aliquid, aliud accipi quam ipsa Affectio, seu Passio non potest; eaque aut alliciens, utputa Voluptas; aut avertens, ut Molestia, seu dolor.

Itaque tria sunt omnino Criteria; Sensus nimirum, sive Sensio; Prænotio, seu Anticipatio; & Affectio, seu Passio; de quibus singulis proinde Canones aliquot sunt tradendi.

CAP. II. *Canones de Sensu Criteriorum primo.*

AC ut primum quidem de Canonibus, quæ ad Sensum spectant, dicamus; ii statui posse videntur quatuor.

CANON I.

Senſus nunquam fallitur; ac proinde eſt omnis ſenſio, omniſque phantaſia, ſeu apparentia, perceptio vera.

Id vero probatur imprimis, quoniam omnis Senſus ratiocinationis eſt expers, recordationiſque prorſus incapax; quippe cum neque à ſeipſo moveatur, neque motus ab alio, addere quidpiam, detraheréve, ſive enunciando copulare, aut disjungere, concludendove inferre valeat; ut propterea poſſit quidpiam opinari, aut opinando falli. Scilicet Mens quidem id poteſt; at non ipſe Senſus, cujus proprium eſt id ſolum, quod eſt præſens, quodque ipſum movet, apprehendere, ut viſus objectum colorem; non item vero diſcernere illud quidem eſſe, quod hic; aliud, quod illic ſubjicitur. Nude porro apprehendentis, nihilque omnino pronunciantis, neque mendacium, neque falſitas eſt

Deinde, quia nihil eſt, quod refellere, falſive arguere ipſos ſenſus poſſit. Neque enim ſenſus genere ſimilis ſimilem genere refellet, ut viſus dextri oculi viſum ſiniſtri, aut viſus Platonis viſum Socratis; idque propter æquipollentiam, ſeu quod par ratio utriuſque ſit; neque enim lippus minus videt id, quod videt, quam Lynceus id videt quod videt. Neque genere diſſimilis genere diſſimilem, ut viſus auditum, guſtatus olfactum: quoniam diverſa objecta habent, ferendoque iiſdem de rebus judicio minime inſerviunt. Neque item una ſenſio ejuſdem ſenſus aliam; quoniam nulla eſt, qua non afficiamur, cuique, donec ipſa afficimur, non adhæreamus, aſſentiamuſve; ut dum baculum nunc extra aquam rectum ſpectamus, nunc

ex parte immersum recurvum contuemur ; neque enim, quantumvis nitamur, aut in priore statu curvum, aut in posteriore rectum videre fas est : Neque denique ratio, seu ratiocinatio ; quoniam omnis ratiocinatio à præviis pendet sensibus, oportetque sensus prius esse, quam ipsam rationem iis innixam, veros.

Confirmatur autem, quia Sensus est Criteriorum primum, ad quod provocare quidem à cæteris licet ; ipsum vero debet constare per se, ac manifestæ esse veritatis. Nam si falli quidem omnem sensum dixeris, deerit tibi Criterium, quo vel idipsum de aliquo sensu particulari dijudices, ac probes : Sin aliquem solummodo, perplexa te disputatione intricabis, dum requiretur, quis, quomodo, quando fallatur, aut non fallatur sensus; adeo ut cum dirimi controversia non valeat, necesse sit omne Criterium tibi excidat. Unde & inferre licet, si ullum sensibus visum falsum est, nihil percipi posse; seu (ut aliis verbis dicam) nisi omnes phantasiæ, nudæve rei perceptiones sint veræ, actum esse de fide, constantia, atque judicio veritatis. Nam qui phantasiarum inducunt discrimen, probare hoc ipsum non possunt, esse videlicet ex iis alias quidem veras, alias autem falsas. Neque enim probabunt ulla re apparente, quoniam quæstio est de rebus apparentibus ; neque ulla immanifesta, quoniam quod est immanifestum, per quidpiam apparens demonstrandum est.

Confirmatur iterum, quia sublata sensuum certitudine, atque adeo germana rerum cognitione & scientia, tollitur omnis & vitæ degendæ & rerum gerendarum ratio. Nam ut in fabrica, si regula prima sit prava, si norma fallax, si libella claudicans, fieri mendose omnia, atq; evadere obstipa absonaque necessum est ; sic omnia in vita præpo-

ſtere fiant, ac evadant perturbationis conſuſionisque plena oportet, ſi quæ eſt habenda quaſi prima regula, norma, ac libella in dignoſcendis bonis ac malis, iiſque, quæ agenda ſunt, aut non agenda diſcernendis, prava, atque perverſa ſit; hoc eſt, certitudine, quæ illius quaſi rectitudo eſt, careat. Ex quo proinde efficitur, ut licet ratio, exempli gratia, explicare cauſam non poſſit, cur ea, quæ juxtim quadrata ſunt, rotunda procul appareant, præſtet nihilominus balbutire, & mendoſe dicere cauſam, quam fidem primam labefactare, & fundamenta convellere, quibus vitæ conſtantia incolumitaſque ita nititur, ut niſi ſenſui credere auſis, non ſit, quo caveas, ut præcipitium, periculemve aliam evites.

Tertio, quia veritas ſenſuum vel ex eo patet, quod eorum functiones in ipſa rerum natura exiſtent, ſeu reipſa vereque ſint; quippe videre nos & audire, tam eſt aliquid, quod revera eſt, quam ipſum dolere; nihilque, ut mox dictum, de ſcriminis eſt, ſeu quid exſtans dicas, ſeu verum.

Sane, ut res paulo uberius dicatur; quemadmodum primæ paſſiones, voluptatis puta & moleſtiæ pendent ab aliquibus cauſis ipſas efficientibus, ac ob hujuſcemodi cauſas in ipſa rerum natura conſtant; Videlicet voluptas pendet à rebus jucundis, moleſtia vero à moleſtis. & neque contingit illud, quod efficiens eſt Voluptatis, non eſſe jucundum, neque quod moleſtiam exhibet, non eſſe moleſtum; ſed neceſſe eſt, quod voluptatem creat, jucundum; quod moleſtiam, moleſtum ſecundum naturam ſit. Eadem ratione circa paſſiones phantaſiarum, que fiunt in nobis, quicquid cujuſlibet illarum efficiens eſt, prorſus omninoque eſt tale, ut ſit phantaſiæ efficiens & tale cum ſit, effi-

ens

non poteſt, ut aliud evadat, quam cujuſmodi deprehenditur id, quod phantaſiæ eſt effectivum. Idem porro ſpeciatim eſt de ſingulis exiſtimandum. Quippe quod eſt viſibile, id non apparet modo viſibile, ſed tale etiam eſt, quale & videtur; Et audibile non modo apparet modo audibile, ſed revera quoque eſt tale : atque ita de cæteris. Quare omnes phantaſiæ veræ, & congruæ quidem ad rationem fiunt.

Exinde autem patet, viſa quoque tam delirantium, quam ſomniantium ea de cauſa vera cenſeri, quod revera ſint, ſeu reipſa exiſtent; ſiquidem facultatem moveat; cum id quod non eſt, nullatenus moveat; adeo proinde ut in natura neceſſitas, ſit, qua ſpeciebus rerum, quæ in mente aut imaginatione recipiuntur, talimodo motis, commiſtis, turbatis, non poſſint talia viſa non fieri; quicquid poſtea ſit de opinione, qua res tales eſſe in ſe, quales apparent, judicantur, & de qua dicendum jam eſt.

CANON II.

Opinio eſt conſequens ſenſionem, ſenſioni que ſuperadjecta, in quam veritas, aut falſitas cadit.

Probatur id autem, quia, exempli gratia, dum Turris apparet oculo rotunda, ſenſus quidem verus eſt, quia revera ſpecie rotunditatis afficitur; eaque ſpecies & talis eſt, & cauſam habet neceſſariam, propter quam in hujuſmodi diſtantia ſit talis. Non fallitur autem, quia talem eſſe turrim non pronunciat, ſed paſſive ſolum ſe habet, ſpeciem accipiens, ac referens duntaxat quid ſibi appareat. Verum Opinio, ſeu mavis, Mens cujus eſt opinari, ſeu judicium ferre, quatenus addit, quaſi de ſuo; Turrim eſſe id, quod ſenſui appa-

ret,

ret, seu esse turrim in se & revera rotundam; opinio, inquam, ipsa est, quæ vera esse, aut falsa potest.

Quocirca & inferre licet, omnes quidem phantasias, seu sensiones, quibus res apparentes percipiuntur, veras esse; sed opiniones quod attinet, admittere ipsas aliquod discrimen; quippe aliæ veræ, aliæ falsæ sunt, quatenus sunt nostra judicia phantasiis superaddita, & nos quædam recte, quædam perperam judicamus: ob id scilicet, quod phantasiis addatur imputeturque aliquid, aut aliquid etiam ipsis detrahatur, ac universe Sensus, qui ratiocinii expers est, mendaciter insimuletur.

Nonnullos autem decipit ea phantasiarum, quæ ab eodem contingere sensibili, (ut adspectabili, v. c.) existimatur, diversitas, juxta quam subjectum aut alterius coloris, aut alterius figuræ, aut alio quodam modo immutatum apparet. Reputant enim discrepantium pugnantiumque sic phantasiarum, aliam quidem esse oportere veram, aliam vero esse ex oppositio falsam; quod stolidum profecto est, ac hominum qui ipsam rerum naturam non considerant. Non enim totum solidum, seu tota ipsa corporis soliditas est, quæ videtur (ut verba faciamus de visibilibus) sed ipsius solidi color. Coloris vero aliud quidem est, quod in ipso est solido, qualeque apparet in iis quæ prope aut mediocri ex intervallo conspiciuntur; aliud, quod extra solidum (utpote dimanans ab ipso species, seu simulacrum) recipiturque in locis ordine succedentibus, qualeq; apparet in iis quæ ex intervallo prolixo spectantur. Hoc autem posterius in spatio intermedio immutatum, propriamque assumens figuram, talem phantasiam exhibet, quale ipsum revera est.

Quo

Quo ergo modo neque vox, quæ in ære pulsato est, neque ea quæ in ore est vociferantis, exauditur, sed ea quæ in sensum nostrum incidit (nempe idem esse in duobus dissitis subjectis non potest :) & quemadmodum nemo dicit eum falso audire, qui ex intervallo seu distantia vocem exiguam percipit, quoniam cum propius accesserit eam percipit quasi majorem : Sic neque visum dixerim falli, quod eminus turrim parvam videat ac teretem, cominus majorem & quadrangularem ; sed ipsum potius se vere habere, quoniam quando ipsi sensibile parvum, ac hujusmodi figuræ apparet, parvum ibi revera est, ac hujuscemodi figuræ, confractis nempe simulacrorum ipso per aerem trajectu extremis, (ac adeo angulo minore in oculum subeuntibus) & rursus quando magnum apparet, figuræque alterius, illic rursus & magnum est, & alio modo figuratum : videlicet idem utrobique non est (utputa hic jam integrioribus, & majore angulo in oculum subeuntibus simulacrorum extremis) Cæterum enim illud jam perversæ opinionis est, existimare id quod prope, proculque spectatum apparet, oculumve afficit, idem esse.

Non est vero etiam cur falli visum dicant, cum videmus umbram in Sole moveri, sequi nostra vestigia, ac gestus nostros imitari. Siquidem aliud nihil est umbra, quam aer lumine privatus ; & quia procedentibus nobis, terra succedenter nunc hic, nunc illic privatur Solis lumine, uti & qua erat ante privata, id succedenter recuperat ; fit quidem, ut umbra videatur & locum mutare, & nos consequi ; at non ideo tamen oculi falluntur, quatenus illorum solummodo est contueri lucem, contueri umbram, quocunque tandem loco sit ; pronunciare autem eam lucem, vel umbram

quæ

quæ hic eſt, eandem eſſe, aut aliam quæ mox fuit illic, hoc non illorum opus eſt, ſed mentis, ſive animi, cujus munus eſt diſcernere, ac opinari; adeo proinde, ut quicquid hic falſitatis intervenit, id ſit opinioni, non ſenſui tribuendum.

Idem porro etiam proportione dicendum eſt ad ſexcenta alia, quæ objici ſolent; cujuſmodi illa ſunt, de navi viſa immota, ac prætereunte littore; de Sideribus quieſcere viſis; de montibus diſſitis, & procul tamen viſis conjunctis; de circumcurſatione poſt gyrationem pueris apparente; de Sole proxime montes viſo, cum tanta ſpatia interjaceant; de tanto ſpatio ſub aqua viſo, quantum inde ad cœlum eſt; de flumine, dum trajicitur, in caput ſuum relabi viſo; de porticu viſa abire in anguſtum; de Sole viſo ex undis emergere, in undas demergi; de remis inflexis, ſeu refractis viſis; de nocturnis Sideribus præter nubila properare viſis; de rebus ob diſtortam pupillam geminatis viſis; & quæ id genus alia ſunt.

CANON III.

Opinio illa vera eſt, cui vel ſuffragatur, vel non refragatur ſenſus evidentia.

Senſus evidentiam hic voco illam ſenſionis phantaſiæve ſpeciem, cui, remotis omnibus ad judicandum obſtaculis, ut diſtantia, ut motu, ut medio affecto, & quæ alia ſunt ejuſcemodi, contradici non poteſt. Unde & quæſtione facta, An res, qualis apparet, talis ſit, non eſt temere pronunciandum, ſed obſervandum illud eſt, quod dicere ſoleo Προσμενόμενον, *Expectabile*; quaſi ſcilicet expectandum ſit, quousque modis omnibus, quibus fieri poteſt, res expenſa ſit atque explorata. Suffri-

Suffragatio autem à me dicitur comprehenſio per evidentiam facta, quod opinabile tale ſit, quale fuerimus prius opinati. Veluti, Platone procul accedente, conjicio quidem & opinor, quantum per intervallum licet, eſſe eum Platonem; at vero, cum appropinquarit, & intervallum ſublatum eſt, tunc fit atteſtatio, quod Plato ſit, ſuffragatioque per ipſam rei evidentiam habetur.

Non-refragatio vero dicitur conſequutio rei inevidentis, quam ſupponimus, & opinamur ad quidpiam apparens ſive evidens reſpicientes. Uti dum dico eſſe Inane, quod quidem eſt inevidens, id per rem evidentem, ut puta per Motum ſuadetur. Quippe Inani non exiſtente, neque motus futurus eſt; cum corpus movendum loco deſtituatur, in quem ſe recipiat, quod omnia plena preſſaque ſint. Quo fit ut rei inevidenti id quod eſt apparens, ſeu evidens, non refragetur, videlicet motus cum ſit.

Itaque Suffragatio, & Non-refragatio Criterium eſt, quo verum eſſe quidpiam probatur. Adhibendus autem ad hunc Canonem.

CANON IV.

Opinio illa falſa eſt, cui vel refragatur, vel non ſuffragatur ſenſus evidentia.

Quo loco Refragatio eſt quidpiam oppoſitum Non-refragationi; ſiquidem rei evidentis una cum inevidenti ſuppoſita, converſio eſt. Quemadmodum, exempli gratia; dicunt aliqui non eſſe Inane; cum hoc autem ſuppoſito converti debet quod evidens eſt, motus nimirum; quandoquidem, ſi Inane non ſit, neceſſe eſt motum quoque non eſſe, prout jam declaratum eſt.

Pari

Pari autem modo Non-suffragatio Suffragationi opposita est; videlicet Subversio est, qua constat esse opinabile, cujusmodi fuerat opinione conceptum. Ut, quopiam procul accedente, eum pro intervalli ratione Platonem esse conjicimus; sublato autem intervallo, constat nobis per evidentiam, quod Plato non sit. Atque talis quidem est Non-suffragatio; nam opinioni præhabitæ res evidens non suffragatur. Itaque sicut Suffragatio & Non-refragatio Criterium est, quo aliquid verum probatur; ita Refragatio & Non-suffragatio Criterium, quo quidpiam evincitur falsum; ipsaque interim Evidentia, basis, ac fundamentum est, cui innititur omnis recta de vero falsoque opinio.

Prætereo autem Evidentiam interdum uno sensu haberi, ut circa proprium sensibile; interdum etiam pluribus, ut cum sensibile est commune, sicut magnitudo, & figura; distantia, & situs; quies, & motus; aliaque id genus, quæ possunt visu, tactuque percipi; ac nisi sensu uno, saltem alio manifesta evadere; quo modo quoque interdum fit, ut propter varias qualitates advocari possint sensus varii, ut quæ evidentia non habetur uno, obtineatur alio; veluti cum visu discerni non potest, panis ne oblatus sit verus, an fictus; advocari potest gustatus, quo utrum sit, fiat evidens.

Hoc vero insinuo, ut admoneam, postquam omnia rite expenderimus, adhærendum esse iis rebus, quas coram positas habemus; ac usi quidem sensibus, sive communibus circa sensibilia communia, sive propriis circa propria; quippe cum standum sit universe omni Evidentiæ, quæ in promptu est juxta unumquodque, sed istud præsertim Criterium; ac omnino tenere istud, quasi inconcussum principium oporteat; ne aut Criteria, quæ stabiliuntur per Evidentiam, evertantur,

ac

aut Error pari robore, quo Veritas, conſtabilitus, omnia ſuſque deque perturbet.

Nihil neceſſe eſt autem repetam, ſpeciatimve admoneam, quid ſit agendum circa allatum de turri procul terete rotundave viſa exemplum: oportere enim ex deductis conſtat, priuſquam aliquid pronuncietur, & expectare, & accedere cominus, & explorare, addiſcereque, taliſne turris cominus, qualis & emmus appareat.

Unum generatim duntaxat inculco; videlicet, niſi ſervata, quo dictum eſt modo, veritate ſenſuum, id quod eſt Opinabile, diſtinguas in id quod Expectabile eſt, tempuſve (quaſi nondum debite perſpectum) depoſcit, priuſquam quale ſit pronuncietur, & in id quod Præſens, poſitumve coram, exploratumque eſt; fore ut vana penitus opinione teipſum conturbes. Sin autem id omne, quod hic appellatur Exſpectabile, cum opinabilia mente agitabuntur, firmiter habueris ut tale, neque leviter præterieris, quaſi conſtans, & admittendum id, quod, nullius Evidentiæ ſuffragium habens, falſum eſt; fore eo caſu, ut te geras pro eo, qui ab omni ambiguo cavet, attenditque ſollicite, quale omne judicium ſit, quod de re opinabili aut recte, aut perperam fertur.

CAP. II. *Canones de Prænotione, Anticipatione ve, Criteriorum altero.*

UT jam de ipſa Prænotione, ſeu Anticipatione, dicamus, videntur poſſe quoque de ipſa quatuor inſtitui Canones.

CANON

CANON I.

Omnis quæ in mente est Anticipatio, seu Prænotio, dependet à sensibus; idque vel incursione, vel proportione, vel similitudine, vel compositione.

Intelligo autem notionem, seu quasi ideam, ac formam, quæ anticipata dicatur Prænotio, gigni in animo incursione, seu mavis, incidentia, dum directe & per se incurrit inciditve in sensum, veluti homo coram spectatus. Proportione vero, dum notio aut forma ante habita amplificatur, aut extenuatur, sed partium tamen numero, situ, figuraque servatis, cum congrua cujusque magnitudine; ut dum viso justæ magnitudinis homine deformamus animo speciem, amplificando quidem Gigantis, extenuando vero Pygmæi. Similitudine, dum instar rei, quæ fuerit prius sensu percepta, similem aliam imaginamur; ut dum civitatem non visam visæ instar concipimus. Compositione denique, dum quas duarum aut plurium rerum distinctas notiones habemus, in unam quasi compingimus; ut dum equi & hominis notiones ita adunamus, ut quæ Centauri sit consurgat; sed nempe ratiocinio ad hoc non-nihil conferente.

CANON II.

Anticipatio est ipsa rei notio, & quasi definitio, sine qua quidquam quærere, dubitare, opinari, imò & nominare non licet.

Quippe nomine Anticipationis, Prænotionisve, intelligo comprehensionem animi, opinionemve quandam congruam, sive mavis intelligentiam menti defixam, exsistentemque quasi memoriam monu-

monumentumve ejus rei, quæ extrorsum sæpius apparuerit (quamve mens in se aliquo expositorum modorum deformaverit) cujusmodi est v. c. idea, seu forma, atque species illa, ad quam respicientes, dicimus apud nosmetipsos, Tale quid est homo. Quippe simul atque audimus pronunciari hanc vocem, Homo, illico hominis effigies intelligitur, juxta deformatam in animo præviis sensibus anticipationem.

Quamobrem, quæ res cuique voci primo præcipueque subjecta, animo apprehenditur, est quidpiam perspicuum atque evidens; neque enim, dum quid quærimus, aut de eo hæremus, quidpiamve opinamur, id faceremus, nisi illius Prænotionem jam haberemus. Veluti, quando quærimus, Id quod procul apparet, Equusne, an Bos est? Quippe aliquando vidisse, anticipationeque novisse Equi & Bovis formam oportet. Sane enim alioquin, ne nominaremus quidem aliquid, nisi prius quandam illius effigiem Anticipatione notam teneremus.

Ex his autem fit, ut si requiratur, quid quæpiam res sit, illam definiamus, sive describamus, quatenus se habet, quam in animo habemus illius Anticipationem. Neque id modo, cum quid qualisve res singularis sit, rogamur, v c. quid, aut qualis sit Plato; sed etiam cum quid qualisve sit universalis, ut Homo, non iste, aut ille, sed generatim consideratus. Nimirum id fit, prout mens, visis pluribus singularibus, variisque discriminibus illorum quasi sepositis, Anticipationem eius, quod commune habent, effingit, ac in se defigit, quasi universalem notionem, ad quam respiciendo, dicimus, Hominem, v. g. esse aliquid animatum, ac tali forma præditum.

CANON

CANON III.

Eſt Anticipatio in omni Ratiocinatione principium; quaſi nempe id, ad quod attendentes inferimus unum eſſe idem, aut diverſum; conjunctum, aut disjunctum ab alio.

Etenim, dum quid ſive enunciando, ſive ratiocinando opinamur, id à quapiam re prius evidente dependet; utpote ad quam attendentes, cogitationemve noſtram referentes, inferimus id, de quo agitur, tale eſſe, aut non eſſe; hoc eſt, idem aut aliud, cohærens aut non cohærens cum illo. Sic enim, ſi probandum ſit, hoc, quod videmus, hominem eſſe; ad prænotionem de homine habitam ſic reſpicimus, ut nihil hærentes dicamus, Homo eſt quidpiam animatum, ac tali forma præditum; Hoc quod video & animatum, & tali forma præditum eſt; Quare hoc, quod video, eſt homo: vel, Non eſt iſtud animatum, talive forma præditum; Quare iſtud homo non eſt.

Non eſt vero neceſſe omnia exquiſitis, & cujuſmodi à Dialecticis jactantur, confirmare rationibus, ſcrupuloſiſve ratiocinandi formis. Nam interest quidem inter argumentum, concluſionemque rationis, & inter mediocrem animadverſionem, atque admonitionem: quod altera occulta quædam & quaſi involuta aperiantur, altera prompta & aperta judicentur. Verum ubi Anticipationes quales oportet, exſtiterint, tum citra ullum artificium, dialecticamque machinationem, & perſpicue dignoſcitur, & ſponte naturæ infertur, quid ex iis vel ſequatur, vel non ſequatur; ſeu quid illis congruum, incongruumve ſit; adeo proinde, ut nihil aliud quam curandum ſit, ut claræ & diſtinctæ de rebus Anticipationes habeantur.

CANON

CANON IV.

Quod Inevidens est, ex rei Evidentis anticipatione demonstrari debet.

Nempe hoc est, quod mox dicebam, debere perspicuas evidentesve esse Anticipationes rerum, ex quibus quidpiam inferimus, & de quibus opinando sumptiones seu propositiones quasdam facimus, quæ sint effata, sive principia, quibus demonstrari illud quod infertur, sive concluditur, censeatur. Est enim Demonstratio, oratio, quæ per sumptiones concessas colligendo, aperit non manifestam veritatem. Quo modo, ut dari Inane, quod immanifestum est, demonstretur; supposita inanis anticipatione, itemque anticipatione rei evidentis, cujusmodi est motus, sumptiones istæ præmittuntur, Si motus est, inane est; Atqui motus est; tumque infertur, Ergo est inane.

Hoc loco autem Motus accipitur quasi Argumentum, seu Medium; aut, si mavis, Signum, quod proprie res esse sensibilis debeat. Sensus enim est, juxta quem necessarium est facere ultimo ad id, quod occultum est, ratiocinando conjecturam. Tametsi tale Signum, seu Medium, non semper necessariam cum eo, quod infertur, habet connexionem; sed est interdum contingens solum, seu probabile, & quod aliter se habere possit.

Hujusmodi autem sunt multa, ex quibus ratiocinamur de rebus præsertim sublimibus, utpote, quæ fieri non uno, verum pluribus modis possint, ut jam ante insinuatum est.

Potest quinetiam huc spectare quam dicere Ἰσονομίαν, *Æquilibritatem, æquabilemve tributionem* soleo; juxta quam infertur, posito uno contrariorum

rum in rerum natura, poni debere & alterum; u
cum ita ratiocinor: Si mortalium tanta multitud
sit, esse immortalium non minorem; &, Si qu
interimant, innumerabilia sint, etiam ea, qu
conservent, infinita est debere.

Quod superest, adversus illos, qui Demonstr
tionem ullam dari negant, hoc uti ratiocinio licet
Aut intelligitis, quid sit Demonstratio, aut no
intelligitis. Et si intelligitis quidem, habetisque
ejus notionem; igitur Demonstratio est. Si ver
non intelligitis, quomodo id requiritis, quod n
animo quidem assequimini?

Cum vero ipsi iidem sint, qui fidem sensuum a
brogent, ac nihil sciri profiteantur; an non, cu
se quoque fateantur nihil scire, idipsum, an sci
quidpiam possit, nesciunt? Non igitur adversu
illos, quod capite retro insistant vestigia, esse vi
detur contendendum; sed si dicant tamen, & eg
concedam id ab illis sciri, percontabor jure; cu
ante nihil verum in rebus ipsis viderint, undena
quid rei sit scire, quid vicissim nescire, sciant?

CAP. IV. *Canones de Affectione, Passione Criteriorum postremo.*

DEnique & circa Affectionem, Passionemve quam esse dixi Voluptatem, atque Molestiam esse possunt Canones quatuor.

CANON I.

Ea Voluptas, quæ nullam habet annexam Molestiam amplectenda est.

CANON II.

Ea Molestia, quæ nullam habet Voluptatem annexa fugienda.

CANON

CANON III.

Ea Voluptas, quæ aut majorem Voluptatem impedit, aut graviorem Molestiam parit, fugienda.

CANON IV.

Ea Molestia, quæ aut majorem avertit Molestiam, aut uberiorem Voluptatem creat, amplectenda.

Hæc edisserenda in Ethicis fusius. Interim autem totum hoc de Voluptate sic præcipio, ut Voluptatem ipsam per se, quia Voluptas sit, optandam expetendamque putem; eademque ratione Dolorem, seu Molestiam, ob idipsum quod dolor sit, semper esse fugiendum. Unde & censeo esse Sapientem hac compensatione usurum, ut Voluptatem fugiat, si ea majorem dolorem effectura sit; & Dolorem suscipiat, majorem efficientem Voluptatem. Ipse certe recessurus à Voluptate sum, Dolorem etiam appetiturus, si aut Voluptati imminebit Pœnitentia, aut Dolor minor pro graviore sumetur.

CAP. V. *Canones circa usum vocum.*

Nunc ut, quod posteriore loco attingendum susceperam, subjiciam pauca de Vocum usu, & eo quidem maxime qui in disserendo attenditur, videntur posse duo Canones circa illum sufficere; alter pro illo, qui loquitur; alter pro illo, qui ipsum audit. Ii autem sunto hujusmodi.

CANON I.

Dum loqueris, delige voces communes, & perspicuas; ne aut ignoretur quid velis, aut interpretando tempus frustra teras.

CANON

CANON II.

Dum audis, id enitere, ut vim subjectam vocibus teneas; ne te vel præ obscuritate lateant, vel præ ambiguitate deludant.

Scilicet ante omnia res subjectas vocibus, seu quid voces significent, tenere oportet, ut habeamus, quo respicientes, quæcunque sive opinamur, sive quærimus, sive ambigimus, dijudicare tuto possimus; ne si omnia nobis injudicata præterant, tum illi, qui nobis demonstrare aliquid volunt, in immensum procedant; tum nos nihil aliud quam verba inanesve voces habeamus. Necesse est enim respicere nos ad cujusque vocis notionem significationemve primariam, ac nulla ad eam rem percipiendam demonstratione indigere; si habituri quidem sumus, quo illud, de quo quæstio, dubitatio, aut opinio est, referamus.

Exinde autem est, cur omnis in quærendo, quæ via quadam & ratione habetur oratio, præscribere primum debeat, ut quibusdam formulis ea res adigatur, ut inter quos disseritur, conveniat, quid sit id, de quo disseritur. Adeo ut, si cui non conveniat, sed lubeat magis cavillari, ambiguoque ludere, disserendum cum eo non sit, aut cogendus identidem sit quid intelligat planum facere: nempe & ars ejus hoc modo patescet, & captiones ejus seipsas dissolvent, & non tam quempiam illaqueabit, quam se ipse Sophistam ridiculum prodet.

PAR

PARS PHILOSOPHIÆ II.

Quæ est *PHYSICA*, sive *DE NATVRA.*

AGgredi jam Physicam decet, quam & Physiologiam soleo dicere, quod sit sermo quidam, & ratiocinatio circa rerum naturam, in qua contemplanda tota occupatur.

Dictum porro jam ante est, esse eum nobis illius scopum, ut ex perspectis rerum naturis, nihil in nobis perturbationis seu à rebus Sublimibus, seu à Morte, seu ab ignoratis Cupiditatum finibus, seu undelibet suboriri possit. Cum vero tam multa ac tam varia sint, quæ hæc contemplatio ambitu suo complectitur, esse perutile videtur, si quibus forte implicitis profundiore aliquo studio liberalium disciplinarum, aut præ occupatione alia, non tacet omnia sigillatim exquisiteque cognoscere; saltem apparatum habere idoneum aliquod totius de natura scientiæ Compendium, ut quandocunque animum ad argumenta rerum præcipua advertere voluerint, possint ipsimet sibi opem ferre, pro eo certe modulo, quo ipsam naturæ contemplationem attigerint.

Sane vero iis etiam, qui in rerum omnium, de quibus tractat Physiologia, speculatione sunt proiectiores, perutile est compendiosa quadam tractationis totius Idea ipsarum rerum per capita summa digestarum memoriam tueri; scilicet cretero evenit, ut generali quadam rerum inspectione indigeamus; disquisitione speciali non item.

Quamobrem hæc via tenenda, ac deinceps id studii in excolenda memoria adhibendum continuo est, ut & ipsa ad res attentio constans facilisq; eva-

& ex rerum formis, seu notionibus generaliter comprehensis animoque defixis, ac aliunde juxta prima principia, juxtaque voces, quibus explicantur, expensis, si quid fuerit specialiter disquirendum, inveniri possit. Quippe ubi talis constantia facilitasque parata est, & animus est generali eaque exquisitâ informatione præditus, efficitur, ut celeriter perspicere, si quid libeat, liceat. Dico interim, etiam juxta voces; quandoquidem fieri non potest, ut cohærens summa generalium capitum crebro memoria repetatur, nisi quidvis ita contineat, ut vocibus paucis explicari possit; idque etiam ubi aliquid exploratum specialiter fuerit.

Ex quo proinde efficitur, ut cum isthæc agendi ratio sit maxime utilis iis qui sunt Physiologi nati deditique, author sim illis ejusmodi in Physiologia operæ (& maxime quidem, si genere vitæ tranquillo fruantur) ut ipsimet sibi talem quasi piam Epitomen, & quasi per capita summa informationem conficiant. Sin ipsi non possint, aliunde saltem habeant, cujusmodi nos aliquoties, ut studiosos adjutaremus, alacriter confecimus, speramus tes, si quæ edisseruimus, mente accurate, quantum licet, teneantur, tametsi quis non excurrat omnia, quæ disquiri possunt, argumenta speciatim fore tamen, ut Physiologiæ copiam præ reliquis hominibus incomparabilem consequatur. Nam ipse ipso bene multa ex iis, quæ in Opere uniore habentur, comprehendet; & illa quo ipsa memoriæ committens, juvabit se ipse, & continuo proficiet.

Quippe hæc ejusmodi sunt, ut & qui non mocriter particularia jam discusserunt, & qui perfecte hujuscemodi cogitationibus dediderunt complures de tota Natura dissertationes instit

ac perficere valeant. Et quicunque ex ipsis fuerint in his penitus consummati, illi tacite secum cogitantes possint dicto citius, & tranquille percurrere quicquid rerum est in Physiologia præcipuarū.

Sed ne in limine amplius hæream, cum tam multa, ut dixi, ac tam varia sint, quæ Physiologia continet, Operæ-pretium videtur illa in Sectiones quasdam præcipuas partiri, quas liceat deinceps figillatim prosequi, & quod speciatim ad unamquamque attinuerit, ad eam referre.

Videntur autem hujusmodi Sectiones esse posse quatuor: Prima de Universo, seu Natura rerum, quæ nempe & hunc Mundum, & cætera omnia, quæ sunt extra ipsum, complectitur. Secunda de Mundo, isto puta in quo nos sumus, & ex quo capere conjecturam de aliis innumeris licet. Tertia de rebus Humilibus, hoc est, de humo, sive Terra, cui ipsi hæremus, deque rebus, quæ in ea sunt. Quarta de rebus Sublimibus, seu quæ supra Terram, sursumve ab ipsa visuntur, ac fiunt.

SECT. I.

De Universo, seu Natura rerum.

ITaque, ut à Tractatione de Universo exordiamur, constat sane id tale dici, quod universa contineat, hoc est, præter istum Mundum etiam alia; unde Totum quoque, & Omne vocatur, cum ipsi quoque & Summam rerum, & Naturam rerum dicere soleamus.

Videmur autem debere primum generatim dicere ex quibus Universum constet; deinde ex quibus tam multa in Universo fiant; tum à quibus fiant; postea quales fiant; denique tum quomodo fiant, tum quomodo etiam intereant.

CAP. I. *Constare Universum ex Corpore & Inani, seu Loco.*

PRincipio ergo Universum ex Corpore & Inani constat; neque enim tertia natura concipi mente præterea potest.

Intelligitur autem Corpus ex congerie veluti quadam Magnitudinis, sive molis, itemque figuræ, resistentiæ (seu soliditatis, ac impenetrabilitatis) & gravitatis; tale præterea, ut ipsum solum tangi possit, & tangere.

Inane vero, seu Vacuum, quod opponitur corpori, an solum seu proprie & per se incorporeum est, ex horum negatione intelligitur, maximeque ex eo quod naturæ intactilis sit, experseque omnis soliditatis, & nihil neque pati possit, neque agere, sed motum duntaxat quam-liberrimum transeuntibus per se corporibus præbere.

Scilicet hæc natura est, quæ destituta Corpore appellatur Inane; occupato à corpore, Locus; trajecta à corpore, Regio: spectata, ut diffusa, Intervallum, seu Spatium.

Et quod sint quidem in Universo Corpora, attestatur sensus; ex quo aliunde ducere conjecturam necessum est, ad id quod est immanifestum, ut superius jam attigi. Certe non aliud sunt hæc omnia quæ adspectamus, quæ tangimus, quæ venimus, quæ ipsi sumus, quam corpora.

Esse vero etiam Inane, ex eo manifestum fit, quod nisi in rerum natura esset, non haberent corpora neque ubi essent, neque qua motus suos obirent, cum moveri ea quidem res evidens sit.

Sane, si plena forent omnia, & materia rerum veluti stipata, non possent non esse omnia immobilia; quia nec moveri quicquam posset, nisi

omnia protruderet, neque locus porro, in quem quicquam protruderetur, esset. Quod enim aliqui respondent, posse Pisces ideo moveri, quod relinquant locum post se, in quem pulsæ prorsum & cedentes locum undæ recipiantur; non advertunt primam, quæ prorsum fit, impulsionem inchoari non posse; quia nondum locus ullus est, neque retro, neque ad latus, in quem recipi aqua possit. Adeo proinde, ut sit necesse intercipi rebus, ac fluidis præsertim, spatiola inania, in quæ pulsæ particulæ ita recipiantur, ut compressione facta locus fiat, versus quem impellens corpus promoveatur, ac interim pone locum deserat, in quem compressum fluidum sese explicet, ac veluti refluat.

Prætereo autem alia argumenta; ut quod fulmen, aut vox, per domorum septa penetrare non valeat; neque item ignis penetrare in ferrum, aurum, metalla cætera, nisi in illis sint spatiola inania, intermista. Quod rursus, cum sit gravitas propria corporum, non possit ipsum rerum pondus majus minusve fieri, nisi prout minus ampliusve inanis intermistum habent.

Cum vero Inane incorporeum sit, ita penetratur à corporibus sive inexistentibus, sive prætervadentibus, ut invariatum maneat, dimensioneque quibus ipsis coæquetur, eadem tueatur. Unde & assumpta Inanis recta, recta quidem est; sed non contorquetur nihilominus cum corpore, à quo occupatur; quoniam Inane neque ex toto neque ex parte mobile est.

Quo fit, ut cum notio sit Loci capere locatum, coextendi ipsi, cum eo non moveri, neque ipsum deserere; ne aut corpus moveatur, & non mutet locum; aut locum mutet, nec tamen moveatur; ideo soli Inani competat, ut Locus sit, sive Loci naturam habeat; quando ipsum solum &

dimenſionibus ſuis incorporeis in longum, latum, ac profundum locato coextenditur, exquiſiteque ipſi adæquatur; & ita eſt immotum, ut ſeu corpus accedat, ſeu abſcedat, ſeu hæreat, idem ac invariatum conſtet.

Quod dixi porro, non poſſe tertiam præterea naturam mente concipi, ideo eſt, quod, ſeu concipi dicas comprehenſive (quo modo ea, quæ per ſe directeque in notitiam cadunt, percipiuntur) ſeu comparate ad ea, quæ comprehenſa fuerint (quo modo ea intelliguntur, quæ per proportionem ſolam innoteſcunt; ut circa Anticipationem dictum eſt) id quodcunque concipitur, aut aliquam molem ſolidatemque habeat, ſicque corpus ſit; aut omni prorſus mole ac ſoliditate careat, ſicque ſit Inane. Intellige hoc tamen, ſi modo concipiatur ut quædam per ſe exiſtens ſubſiſtens, cohærens natura; non vero quaſi quoddam illius Conjunctum, Eventumve, ſeu Accidens.

Nempe, cum Conjunctum ſit proprietas, quæ tolli à re, cujus eſt, ſine ejus pernicie non poteſt, ut Tactilitas à corpore, Intactilitas ab Inani; & concretius, Pondus à ſaxo, Calor ab igne, Liquor ab aqua: Eventum autem ſeu accidens, cujus adventu abituque natura manet incolumis, ut Libertas & Servitus, Paupertas & Divitiæ, Bellum & Pax, &c. Idcirco hæc omnia, non tertiam quandam per ſe naturam, quæ nimirum ſit à corporea ir corporeq; diverſa, conſtituunt; ſed ſolummodo aliquid ad alterutram attinens, ſe habent.

Quod Epicurus hoc capite non aliam naturam incorpoream quam Inane admittens, peccavit, refutatur copioſe in phyſ ſect. 3. memb. poſt tam circa Animam Rationalem, lib. 1. c. 3. & circa Deum ter-Maximum, ſect. 1. lib. 4. c. 3 & 4.

CAP.

CAP. II. *Esse Universum infinitum, immobile, immutabile.*

JAm Universum ex Inani & corpore constans, Infinitum est. Id enim, quod finitum est, extremum habet: Quod vero extremum habet, id ex alio quopiam cernitur, seu ex intervallo extra assumpto cerni potest. At Universum ex alio quopiam extrinsecus non cernitur: quippe cum nihil sit intervalli, seu spatii, quod intra seipsum non contineat; alioquin enim Universum, nisi universum spatium contineret, non foret: Quare neque habet extremum. Quod porro non habet extremum, id neque finem habet: Quod vero finem non habet, id non finitū sane, sed infinitū est.

Confirmatur autem, quia si extremum fingas, & supponas quempiam in eo constitui, qui valida vi telum extrorsum vibret; aut telum procedet, aut non, sed cogetur consistere. Et si procedat quidem, est ergo extra locus, quocirca & illic non fuit extremum; sin minus, ergo est aliquid exterius, quod motum inhibeat: sicque illic rursus extremum non fuit.

Porro isthæc infinitudo Universo competit & multitudine Corporum, & magnitudine Inanis; idque Infinitatibus sese invicem, alternisque, seu ex ordine protendentibus. Nam, si Inane quidem infinitum, & corpora finita forent, tum corpora, quæ in perpetuo sunt motu (ut dicendum non multo post) nusquam consisterent, sed per infinitum Inane dispersa ferrentur; tanquam nihil habentia, à quo sisterentur compescerenturque variis retusionibus. Sin vero Inane finitum, corpora infinita forent; tum non pateret locus, in quo exsistere infinita corpora possent.

Hinc proinde ipſi Univerſo, infinitove ſpatio, non ita attribuendum eſt eſſe ſupra, ac infra, ut ſi quidpiam eſſet in Uniuerſo ſupremum, quidpiam infimum; illud quidem, concipiendo ſpatium, quod eſt ſupra caput, non in infinitum protendi; hoc vero, cogitando illud, quod ſub pedibus, non in infinitum produci; perinde, ac ſi tam illud quod ſupra, quam illud quod infra, ad aliquid unum Idemque determinaretur; uti fit ad nos, aut ad medium hujuſce Mundi, altera partium ejus extremarum cogitata ſuprema, altera infima: In infinito ſcilicet, quod æque ut extremis, ita medio caret, mente aſſequi id non licet.

Quamobrem præſtabilius eſt, aſſumere unam aliquam motionem, quæ ſurſum procedere in infinitum intelligatur; & pari ratione aliam, quæ deorſum, tametſi proinde illud mobile, quod à nobis loca vertici noſtro imminentia feretur, millies occurrat ad eorum pedes, qui ſupra ſint, quique id advenire inferne opinentur (aliis ſcilicet cogitatis Mundis) aut quod à nobis verſus regionem pedibus ſubjectam, ad verticem eorum, qui infra, quique idcirco adventare ſuperne crediturí ſint: Nihilo enim minus tota utraque oppoſita motio intelligitur procedere in infinitum.

Hiſce eſt conſentaneum, ut Univerſum tale ſemper fuerit, quale & jam eſt; & quale jam eſt, tale ſemper futurum ſit. Quippe & nihil eſt, in quod, quaſi naturam Univerſi habere deſinat, mutetur; & præter complectens omnia Univerſum, nihil eſt, quod in ipſum irrumpens ſit illi mutationis cauſa.

Iure ergo habetur Univerſum ut immobile, prout extra illud nullus locus eſt, in quem emoveatur; ſic & Immutabile, quatenus neque decre-

mentum

mentum neque incrementum accipit; & ortu, interituque caret; ac æternum proinde est, sive durationis principium finemque non habet.

Ac moventur quidem mutanturque intra ipsum multa; verum, & qualescunque motus mutationesve accipiantur, nullius plane momenti sunt, si ad ipsam Universi immensitatem comparentur; & non ideo totum ipsum Universum aut movetur alio, aut mutatur in aliud; & non propterea non semper idem, quale semper fuerit, esse perseverat; quoniam pares semper motiones mutationesque in eo fuerint: adeo proinde, ut dicere liceat, Nihil in Universo novum fieri, præter id quod in temporis infinitate est jam factum.

Quod hoc loco de Vniversi infinitate dicitur, quasi extra hunc Mundum aliud quidpiam sit, ex eo refutatur, quod adversus Infinitos Mundos, in sect. 1. phys. lib. 1. cap. 2. disseritur. Quod vero de immutabilitate, seu æternitate ejusdem, quasi aliquid sit tale præter Deum, ex eo, quod de Mundi exortu, illiusque authore est dictum ibidem, lib. 4. c. 5, & 6.

CAP. III. *De Divina in Vniverso Natura.*

CÆterum, priusquam dicatur de rebus, quæ in Universo generantur & corrumpuntur, deque Principiis, ex quibus fiunt; merito præmittenda est, & quasi habenda præter ordinem, quæ est de Natura Divina tractatio, tum ob summam ejus naturæ præstantiam, tum quod tametsi ex genere corporeæ naturæ sit, non tamen tam corpus, quam quasi corpus sit; nihilque adeo commune habeat cum cæteris corporibus, hoc est, caducis, seu orientibus, atque intereuntibus rebus.

Cum vero illud primum requiri de Natura Divina soleat, aliquane in Universo sit? videtur tamen res non debere prorsus verti in controversiam; quod Deorum notionem in animis impresserit ipsa natura. Quæ est enim omnino gens, aut quodnam genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem aliquam Deorum?

Quamobrem, cum non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio; intelligi necesse est, esse Deos; quoniam insitas eorum, vel potius innatas, cognitiones habemus: De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur Deos confitendum est.

Ac videri quidem possent homines, cum cernerent cœli rationes, & varia annorum tempora verti redireque certo ordine; neque possent, quibus id causis efficeretur, cognoscere; id sibi perfugium habuisse, ut Diis omnia tribuerent, facerentque eorum nutu omnia flecti; ac simul in cœlo ipsos collocarent, quod revolvi in cœlo Solem, Lunam, ac stellas conspicerent: At quomodo ista Diis attribuissent, nisi prius esse Deos cognovissent?

An ergo potius Deorum notitiam hauserunt ex somniorum visis? Potuerunt certe magnis quibusdam, & humana forma incurrentibus per somnium Imaginibus, existimare esse revera aliquos hujusmodi humana forma præditos Deos. Potuerunt, inquam, dum non tam in somnis, quam cum inter vigilandum meminissent, apparuisse sibi in somnis præclaras illas Imagines, adeo grandes, adeo tenues, adeo cohærentes, intelligere, nihil repugnare, imo oportere, ut exstarent alicubi consimiles ipsis naturæ, quæ & sensus seu intelligentiæ capaces forent, propterea quod membra movere, voceſque mittere cernebant; Et immortales esse,

lent, propterea quod illarum semper suppeditaretur facies, quod forma maneret, quod ea granditate forent, ut non temere ulla vi convinci posse viderentur: Et beatæ præterea, quod neque mortem metuerent, neque ullam ex iis, quæ efficerent, caperent laborem.

Potuere & ratiocinando, illa ἰσονομίᾳ, seu *æquabili tributione* uti, qua, de Criteriis cum ageremus, effici diximus, Si mortalium tanta multitudo sit, esse Immortalium non minorem; &, Si quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere.

Utcunque fuerit, illud certe ex anticipatione habemus, ut Deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem Deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus ut eos beatos & æternos haberemus. Quod si ita est, vere exposita est nostra illa sententia, Quod æternum beatumque sit, id nec habere negotii quicquam, nec exhibere alteri: Itaque neque gratia, neque ira teneri; quod quæ talia sint, imbecilla sint omnia.

Ac, si nihil quidem aliud quæreremus, quam ut Deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis esset dictum: Nam & præstans Deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna esset & beatissima; habet enim venerationem justam quicquid excellit; & metus omnis à vi atque ira Deorum pulsus esset; intelligitur enim à beata immortalique natura, & iram, & gratiam segregari, quibus remotis, nullos à superis impendere metus: Sed ad hanc confirmandam opinionem, inquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in Deo.

Ac de Forma quidem, partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam à natura, habemus

mus omnes omnium gentium, ſpeciem nullam aliam, niſi humanam Deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. Nam, cum præſtantiſſimam naturam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiterna, convenire videatur eandem eſſe pulcherrimam; quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior?

Quod ſi omnium animantium formam vincit hominum figura, Deus autem animans eſt; ea figura profecto eſt, quæ pulcherrima ſit omnium. Quoniamque Deos beatiſſimos eſſe conſtat; beatus autem eſſe ſine virtute nemo poteſt; nec virtus ſine ratione conſtare; nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie Deos confitendum eſt.

An vero, cum Deos eſſe hominis animantiſque ſpecie dico, tale ipſis propterea, quale vulgo eſt hominum animantiumque, corpus tribuo? Id ſane abſit. Etenim, non eſt quidem Deus res, ut Plato voluit, mere incorporea; quoniam id quale eſſe poſſit intelligi non poteſt: Careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat prudentia, careat voluptate; quæ omnia una cum Deorum notione comprehendimus: at non ideo tamen craſſum corpus eſt, imo neque etiam quam poteſt ſubtiliſſimum ex atomis coagmentari: ſed omnino eſt corpus ſui generis, quod ſane non ſenſu, ſed mente cernatur; nec ſolidítate quadam, nec ad numerum, ſed imaginibus, ſimilitudine, & tranſitione perceptis; quodque comparatum ad ea, quæ vulgo occurrunt, appellanturque corpora, dici poſſit, eſſe non corpus, ſed quod jam dixi, Quaſi corpus, & v. c. non ſanguinem, ſed Quaſi ſanguinem habere.

Obiter

Obiter interim insinuo, non esse hoc qualecunque corpus coagmentatum ex atomis; quoniam sempiternum alioquin non foret, & ex ipso ortu consequeretur interitus, ex concretione dissipatio, sicque non esset sempiternum. Adeo proinde, ut quatuor quædam habenda æterna incorruptaque sint; Nempe, Universum, cui nullus locus, in quem dilabi valeat, subsit; Inane, quod nec tangi valeat, nec plagam ullam accipere; Materies rerum, quæ nisi immutata subsisteret, ea, quæ dissolvuntur, in nihilum abirent; ac tandem Natura Divina, quæ & inconcreta est, & ob tenuitatem attingi, plagamque accipere non potest.

Quo fit, ut Physicorum quispiam maximo in errore versetur, cum eam dicit Deorum naturam, quæ imagines fundat, mittatque ex se. Quippe hoc modo deripi ex illa aliquid sic posset, ut admitteretur exsolubilis: Nonnulli vero perperam mentem nostram interpretentur, dum ex eo, quod plures admittimus Mundos, ac dari proinde Intermundia, hoc est, intervalla inter Mundos dicimus, aiunt Deos à nobis metu ruinarum collocari in Intermundiis. Siquidem, ut ipsum Inane, sic Deorum natura longe est tenuior, quam ut aliquid metuat ruinarum à corporibus; à quibus si metueret, in nullo magis loco quam in Intermundiis, tum cum futurum esset ut Mundi dissolverentur, metuendum foret.

Ac designare quidem non licet, quibus in locis Dii degant; cum ne noster quidem hic Mundus digna illorum sedes sit: sed dicere tamen universe licet, qualem Poetæ Olympum describunt, tales esse, ubicunque sint, beatas Deorum quietasque sedes;

Quas

Quas neque concutiunt venti, neque nubila nimbis
Adſpergunt, neque nix acri concreta pruina
Cana cadens violat, ſemperque innubilus æther
Integit, & large diffuſo lumine ridet.

Hinc, cum præterea requiritur, quænam vita Deorum ſit, quæque ab iis degatur ætas; reſpondere licet, eam ſane, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari poſſit. Nihil enim agit Deus; nullis occupationibus eſt implicatus; nulla opera molitur; ſua ſapientia, & virtute gaudet; habet exploratum fore ſe ſemper cum in maximis tum in æternis voluptatibus. Hunc Deum rite beatum dixerimus; qui beatam vitam in animi ſecuritate, & in omnium vacatione munerum ponimus: non vero qualem alii deſcribunt, qui laborioſiſſimum inducentes, implicant ipſum operoſis moleſtiſque negotiis.

Quod hic peccatur circa enunciatam Deorum multitudinem, refutatur cum de Unitate Dei agitur, in ſect. 1. phyſ. lib. 4. cap. 4. Quod prætermiſſo perperam ex cœli rationibus argumento, illud per inſomnia figmentum ſubſtituitur, cum de Dei exiſtentia, ibidem c. 2. & ſeq. Quod dicitur non eſſe Deum omnino expertem naturæ corporeæ, cum de forma, qua noſcitur Deus, ib. c. 3. Quod Deum nihil nec ſui, nec alieni curare; nec ira, nec gratia teneri; nihil agere; non eſſe in Mundo, & ſimilia; cum de Rectore Mundi, ibidem cap. 6 cum de Authore cap. 5. cum de partium uſu, ſect. 3. memb. poſt. lib. 2. c. 3. cum de prima ex ratis ſententiis, ſect. 1. lib. 4. c. 7. & alibi.

CAP.

CAP. IV. *De Prima Materia, sive de Principiis concretarum in Universo rerum.*

NUnc, ut ea, quæ suscepimus hic subjicienda, resumamus; Quia imprimis sensu manifestum est, in Rerum natura multa fieri, & multa quoque interire: ideo mente tenendum est, opus ad hoc esse materia, ex qua res gignantur, in quam resolvantur. Nempe, ex nihilo nihil fit, & in nihilum nihil abit. Nam si aliquid ex nihilo fieret, posset quidlibet undelibet nasci, tanquam seminibus non egens; &, si illud, quod interit, in nihilum occideret, perirent prorsus omnia, tanquam non superstitibus iis in quæ dissolverentur.

Deinde, quia dum genitæ factæve alicujus rei nosse naturam affectamus, illud primum requiritur, Sitne ea unum quid simplexque, an vero compositum ex aliquibus, quæ ipsa simplicia prioraque sint; constat nihil genitum, factumve, unum simplexque esse posse; quippe cum partes habeat, ex quibus coaluerit, & in quas rursus dissolvi possit: quæque & priores proinde, simpliciores que sint; &, si ipsæ adhuc compositæ fuerint, constare censeantur ex iis, quæ sint demum primæ simplicissimæque.

Rursus itaque notum est, corporum, alia esse Concretiones, seu mavis, concreta, compositave corpora, alia ex quibus Concretiones, compositave corpora fiunt. Hæc autem, si prima simpliciaque sint, prima rerum materia sunt, dicunturque Principia, & à recentioribus etiam Elementa.

Huiusmodi autem Principia, seu omnium prima, simplicia, incomposita corpora (sive malis, corpuscula) esse debent & insectilia, nullave vi resolubilia: & hac ratione immutabilia, sive in seipsis mutatio-

mutationis omnis expertia. Nimirum, si futurum est, ut in Concretionum dissolutionibus omnia in nihilum non intereant; sed consistat perseveretque plena quædam, seu vacui expers, solidaque adeo natura; quippe, quæ talis cum fuerit, non habeat qua parte, aut quomodo fissuram admittat, sicque dissolvatur.

Quamobrem & necesse est, ut ea, quæ dicuntur Principia compositorum corporum, sint naturæ ut plenæ, solidæ, immutabilis, ita omnino insectilis; unde & Atomos dicere solemus. Dicitur nempe Atomus nobis, non quod minima sit, hoc est, quasi punctum (magnitudinem enim habet) sed quod non possit dividi, cum sit patiendi incapax, & inanis expers: adeo ut qui Atomum dicit, dicat id, quod & plagæ securum est, & pati nihil potest; quodque invisibile quidem propter exiguitatem sit; sed indivisibile tamen, propter sui soliditatem.

CAP. V. *Dari in natura rerum Atomos, quæ sint concretorum corporum principia.*

CÆterum dari Atomos allata ratio satis convincit; quoniam cum natura nihil ex nihilo faciat, redigatve in nihilum, oportet quidpiam supereſſe in Concretionum dissolutione, quod inexsolubile sit. Sane enim si adhuc exsolubile divisibileve dicas, necesse erit subdividendo perveniatur tandem ad aliquid quod sit solidum, divisioniſque incapax; quippe cum neque ipsa natura infinite exsolvat, sed in aliquo ultimo consistat; neque dari ulla corporis in infinitum divisio possit.

In corpore certe finito non possunt partes infinitæ, neque magnitudinis, neque multitudinis accipi; neque adeo potest intelligi in ipso peragi non

non modo illa in infinitum diviſio, quæ in minus fit, ſeu quæ per partes ſemper minores, ac eadem quidem diviſionis proportione ſemper ſervata, procedit; verum illa quoque in infinitum progreſſio, quæ fit non per ſemper minores, ſed per æquales, ſeu aliquotas vocatas partes procedendo. Siquidem, cum partes, ut poſſint diviſioni progreſſionique in infinitum ſufficere, admitti infinitæ debeant; quomodo tandem eſſe infinitæ in finito corpore poſſunt?

Illi profecto, qui ſemel dixit, eſſe in quapiam re partes numero infinitas, intelligere amplius, declarareque non licet, qua ſit ratione finita ea, de qua loquitur, magnitudo; quoniam ſive aliquantæ (æqualeſve inter ſe) ſive inæquales (ſemperve minores) ſint partes, quæ reipſa debent in ea reperiri, ut poſſint diviſio progreſſiove in illas infinite fieri; manifeſtum eſt magnitudinem, cujus partes ſunt, quæque ex iis conſtat & componitur, debere reipſa eſſe infinitam.

Et cum aliunde magnitudo finita manifeſte habeat extremum, extremamve partem, captu oſtenſuque facilem; niſi hæc quidem pars per ſe, & ut extrema ſpectari valeat, non licebit ſane, tametſi eam ſubdividamus, intelligere ullam aliam, quæ extrema potius habenda ſit; cum illa nimirum dividua pari ratione ſit futura. Quare & fiet, ut ulterius, conſequenterque verſus extremam in infinitum procedendo, perveniri nunquam vel cogitando poſſit ad partem, quæ extrema ſit; neque adeo unquam ut vel minimum ſpatium percurri progrediendo valeat.

Hiſce adde, quod niſi ſupereſſent in exſolutionibus corpuſcula adeo ſolida, ut nulla vi exſolvi poſſent, non poſſet ſatis capi diſcrimen, quod inter corpus inaneq; eſt; utpote quod corporis, infinite tenuando,

tenuando, nihil, quod denique resisteret, subesset. Quo pacto aliunde omnia imbecilla, seu mavis mollia, efficerentur, neque omnino fieri durum quicquam posset: quippe cum soliditas sola fundamentum sit duritiei. Neque est, quod ideirco hæreas, quasi, cum Atomi fiant solidæ, fieri ex illis posse non videantur res molles. Siquidem molles possunt fieri sola intermistione inanis, in quod partes pressæ sese recipiant, tactuiq; cedant.

Adde & tam multiplicem in natura constantiam, ut in provehendis semper animalibus ad certas usq; virium, incrementi, ac vitæ metas; in imprimendis semper iisdem singulorum generum discriminibus & notis: quæ præstitura sane non esset, nisi principiis uteretur certis & constantibus, atq; adeo dissolutioni mutationique non obnoxiis.

Quod ex nihilo nihil fieri, non modo naturaliter, sed vi etiam divina, potuit Epicurus intelligere, refutatum est, sect. 1. phys. lib. 3. cap. 1. & lib. 4. cap. 5.

CAP. VI. De *Atomorum proprietatibus, Magnitudine que imprimis.*

CUm omnes porro Atomi videantur ob expositam soliditatem, uniusmodi, ejusdemve naturæ esse; habent tamen quædam Conjuncta, sive proprietates, & qualitates quasdam, quibus differre inter se possint. Hujusmodi autem solummodo sunt, Magnitudo, Figura, & Pondus; & si quæ præterea cum ipsa figura cognationem habent necessariam, uti Asperitas & Lævor. Nam color quidem, calor, frigus, & qualitates cæteræ, non atomis congeneæ sunt, sed concretorum propriæ, ortæque ex ipsis Atomorum partim conjunctis, partim eventis, de quibus postea dicendum est.

Attingo

Attingo hic ſolum, ſi Color, v. g. ipſis ineſſet Atomis, fore ut tam eſſet intranſmutabilis, quam ipſæ; ſicque conſtantes ex atomis res, quæ uno eſſent colore, non poſſent illum commutare, & apparere alio; ſecus ac obſervamus fieri. Mare enim ſpumeſcendo albeſcit, coloris alias cærulei, qui profecto ſi illi ineſſet propter cæruleas atomos, converti in album colorem non poſſet. Quod enim dicunt aliqui fieri contraria ex contrariis, id adeo repugnat, ut candida potius de nullo, quam de atro colore ſint exoritura. Melius, qui cenſent rerum materiam ut varietatem ſubire colorum, qualitatumque aliarum poſſit, debere eſſe earum expertem tuentur; eo modo, quo oleum deſtinatum odoribus ejuſmodi deligitur, quod ſit maxime inodorum.

Ut de ſingulis vero Atomorum proprietatibus quidpiam attingamus; dum illis attribuo imprimis Magnitudinem, non quantumlibet ſane eam intelligo; neque enim Atomus vel maxima eſt tanta, quæ cadere in viſum poſſit; verum, quæ licet ſit infra ſenſum, aliquantula tamen ſit (neque enim ſi Atomi puncta eſſent, carerentve omni magnitudine, poſſet ex ipſis ullum corpus magnitudinis cujuſquam compingi) unde & ſit ut ſoleam dicere de Atomo quod ſit parvum quid; videlicet, quaſi non omnem, ſed proceram ſolum magnitudinem ab ea excludendo.

Neque vero obſtare debet, quod Atomorum magnitudo non percipiatur ſenſibus: cum fateamur neceſſe ſit, res, quæ viſum fugiant, innumeras eſſe. Licetne enim videre ventum, calorem, frigus, odorem, vocem, aut corpuſcula, quibus appellentibus hæc ſentiuntur? Licetne copuſcula humoris, quibus veſteſ in littore ſuſpenſæ uveſcunt, expanſæ ſereſcunt? Licetne ea, quæ dere-

runtur

runtur ex annulo diutius gestato, ex vertente cardine, ex sulcante vomere, ex lapide quem gutta cavat, quem incedentium gressus diminuit? Liceatne ea, quibus planta aut animal increscit pusscens, tabescit senescens; aliaque id genus?

Non est interim reputandum esse Atomos omnes ejusdem magnitudinis: Nam alias quidem in iis majores, alias minores exsistere, rationi magis consonum est; & hac re admissa, plurium, quæ contingunt circa passiones animi, circaq; ipsos sensus, reddi causa potest.

Posse autem etiam infra sensum, magnitudinum varietatem incomprehensibilem dari, vel ex eo potest intelligi, quod animalcula quædam sint, quorum tertia pars, si divisa intelligantur, visum fugiat; & nihilominus ipsis compingendis necessaria fit partium incomprehensibilis multitudo. Quot enim, quæso, exstent oportet ad conficiendum intestinum, ad conformandum oculos, ad componendum artus, ad contexendum animam, ad constituendum partes universe omnes, sine quibus intelligi animal, quod vivat, quod sentiat, quod moveatur, non potest?

An possit, quasi rudi exemplo, varietas illa comprehendi ex ramentis illis pulvereis, quæ Solares radii fenestris trajecti demonstrant: Cum enim citra tales radios cæca omnia peræque sint, trajicientibus tamen radiis innumera corpusculorum multitudo ita apparet, ut majorum simul minorumque diversitas maxima appareat. Ac non dico quidem, ut aliqui putant, hujusmodi corpuscula esse Atomos (quippe cum in minimo eorum multæ contineantur Atomorum myriades) utor duntaxat eorum similitudine, ut cum tota Atomorum quasi natio visui quantumlibet acuto impervia & quasi cæca sit, intelligamus illam radiis rationis

rationis ita illustrari, ut & Atomi mente pervideantur, & competere ipsis concipiamus magnitudinum varietatem.

Ex hoc autem fit, ut quemadmodum in magnitudine grandi, ac mensurabili, accipimus quidpiam, quod, ut sit communis mensura, habeat rationem minimi, cuiusmodi est pes, digitus, aut granum: Et in magnitudine sensibili accipimus etiam aliquid, quod habeatur minimum ad sensum, ut animalculum dictum acari; ita in magnitudine intelligibili, qualis est atomi, accipere aliquid liceat, quod in illa habeatur quasi minimum; qualis esse in atomo potest angululi apiculus.

Id tamen discriminis est inter minimum mensuræ, & minimum tam sensus, quam mentis, quod illud sui repetitione intelligatur posse toti magnitudini coæquari; ista vero intelligantur ceu puncta quædam individua, quæ aut termini sint magnitudinum, aut quasi quædam copulæ partibus sic interjacentes, ut respectus quosdam duntaxat ad partes hinc inde copulatas habeant, tametsi ejusmodi sint ut ab ipsis initium mensurationis fieri possit; quippe etiam in atomo dimensiones quasdam mente fieri nihil prohibet.

Quanquam cum esse in atomo partes dicimus, copulatasve intelligimus, non est res ita accipienda, quasi illæ sejunctæ aliquando fuerint, & in unionem postea coierint; sed facimus, ut declaremus esse in atomo veram, & ex partibus constantem magnitudinem: tametsi aliunde id habeant à concretis rebus discrimen, quod ipsæ earum partes possint designatione sola, non item separatione distingui; quippe cum naturali, individuo, perpetuoque nexu cohæreant.

CAP.

CAP. VII. *De Atomorum figura.*

AD Figuram, quæ terminus magnitudinis est, quod spectat; necesse est imprimis eam esse in atomis multiplicem, sive atomos esse inter se diversimode figuratas. Nimirum id ex eo arguitur, quod ex iis contexta naturalia omnia, homines, feræ, volucres, pisces, plantæ, &c. diversimode figurentur; & non modo quidem spectatis ipsorum generibus, sed singulis etiam eorundem speciebus, sive individuis; neque enim duo ulla sunt adeo similia inter se, in quibus, si attenderis, non discrimina aliqua, quibus inter se differant, agnoscas.

Deinde, cum sint figurarum in atomis species numero incomprehensibiles; sunt enim rotundæ, ovatæ, lenticulares, planæ, gibbæ, oblongæ, turbinatæ, hamatæ, læves, asperæ, hispidæ, tetrahedricæ, pentahedricæ, hexahedricæ, &c. tam regulares, quæ irregulares, absq; ulla determinatione intellectu possibili; non sunt illæ tamen numero simpliciter infinitæ habendæ. Nam, non essent quidem rerum concretarum tot hæc tantaque discrimina si in atomis, ex quibus texuntur, ejusmodi forent figurarum diversitas, quæ animo comprehendi posset; at non possunt tamen infinitæ simpliciter esse atomorum diversitates, nisi quis forte in atomis concipiat magnitudinem, non quæ infra sensum consistat, verum quæ reipsa infinita sit. Siquidem in magnitudine, superficieve magnitudinis, quæ finita sit, intelligi diversitates, quæ sint infinitæ, non possunt.

Tertio autem, tametsi species figurarum infinitæ non sint; sunt tamen in unaquaque figuratione, figuræve specie, atomi numero infinitæ simpli-

simpliciter; hoc est, infinitæ sunt orbiculares, infinitæ ovatæ, infinitæ pyramidales, &c. quoniam alioquin Universum multitudine atomorum infinitum minime foret, ut declaratum jam ante est; nisi atomi, quæ sunt inter se figuratione similes, numero infinitæ simpliciter forent.

Adnotandum vero, licet angulosæ hamatæque atomi sint, non esse tamen cur quispiam illas deteri posse aut frangi putet; quippe tam anguli, & hami, quam media corpuscula uniusmodi naturæ sunt, & pari ut soliditate, sic necessitate tenentur; adeo ut nulla plane sit vis, quæ stringere atomum, aut secundum totam, aut secundum partes, etiam ad usque apices, possit:

Dictum jam, ubi fuerit rejecta Universi infinitudo, sumpta ut ex Inanis magnitudine, sic ex multitudine atomorum, in sect. 1. Phys. lib. 1. cap. 2.

CAP. VIII. *De Gravitate, seu Pondere, ac multiplici motu Atomorum.*

DEnique ipsis atomis Gravitatem Pondusve attribuo, quod cum in motu, connisuve ad movendum perpetuo sint, necesse sit ipsas moveri interno illo impetu, qui Gravitas dici seu Pondus mereatur.

Distinguendus vero imprimis occurrit in ipsis atomis motus duplex; unus ipsiusmet gravitatis, sive ponderis, quo atomus nempe suopte nutu fertur: alius ex Ictu, seu reflectione, quo scilicet atomus una in aliam impacta repercutitur. Et qui motus quidem Gravitatis, seu Ponderis est, primario concipitur is, quo atomus ad lineam sive ad perpendiculum fertur: tali motu videlicet moventur omnia, quæ gravia sunt. Verum, quia si omnes

omnes atomi ad lineam, deorſumve, & quaſi è regione ferrentur, fieret ut nunquam altera alteram poſſet attingere ; ea de cauſa neceſſe eſt declinare atomos perpaulum,& quo nihil poſſit fieri minus ; ita enim effici poterunt complexiones,& copulationes, & adhæſiones atomorum inter ſe; ex quo & effici poſſit Mundus, omneſque partes Mundi, quæque in eo ſint.

Cum dico autem fore, ut alioquin atomi ſe mutuo non attingerent, neque adeo coirent, idcirco eſt, quod nullum ſit in Univerſo,tanquam infinito exiſtente, Medium, in quod tendant,ut coire proinde poſſint ; ſed concipi duntaxat poſſit, juxta antedicta, regio quædam ſurſum, ex qua, abſque ullo initio, atomi omnes ſua gravitate, quaſi imbris guttæ, hoc eſt, motibus, quantum eſt ex ſe, parallelis adveniant; altera deorſum., in quam omnes abſque ullo termino iiſdemmet motibus ferantur.

Motus autem ex reflexione intelligi poteſt fieri, tam cum atomus magnis intervallis reſultat,quam cum ſpatiis brevibus pulſa, repulſave, quaſi concutitur,palpitatve. Ex quo etiam fit, ut dum contingit atomos incurrere in complexionem, conventumve plurium ſibi mutuo obſtantium, ſeſe mutuo irretientium (quod maxime fit in concretionibus,ubi videntur quieſcere)tunc tamen adhuc ſint irrequietæ,& quantum poſſunt, ac prout ſunt longius propiuſve mutuo diſſitæ, agitationem ſive ſpeciem palpitationis obtineant,deflexæ nimirum repreſſæve à cæteris, quæ talem complexum cœtumve conſtituunt

Cauſa vero huiuſce non modo longioris reſultantiæ, ſed preſſioris quoque agitationis, ſeu quaſi palpitationis inteſtinæ, & continuæ in ipſis concretionibus,eſt partim quidem natura Inanis,quod etiam

etiam intra corpora compactiſſima intereeptum, atomos ſingulas aut ex toto aut ex parte à ſe mutuo dirimit, neque eas ſiſtendi firmandique vim habet; partim vero ſoliditas ipſis atomis competens, quæ ſcilicet præ colliſione repercuſſioneq; palpitationem efficit, quantum quidem ipſa complexio inſtaurari motum ex colliſione patitur.

Cum Pondus vero, ſeu Gravitas ſit in atomis quaſi ingenitus quidam vigor, ſive energia, &, ut jam dixi, impetus, quo ſunt ad motum comparatæ; idcirco aſſumendum eſt moveri atomos (& utrovis quidem, hoc eſt, ſeu ponderis, ſeu reflexionis motu) continenter, ac per omne ævum. Scilicet principium, ex quo fieri iſta cœperint, nullum eſt; utpote exiſtentibus non atomis modo, ſed etiam Inani ad utrumque motum inſerviente, perpetuis.

Eſt autem etiam aſſumendum, atomorum motum, in quo nihil occurrit, quod retundendo ipſum deflectat, ejus eſſe pernicitatis, ut quodlibet cogitabile ſpatium conficiat momento, hoc eſt, tempore inexcogitabiliter brevi (videlicet debent etiam radiis Solis, qui purum per ſpatium non meant, mobilitate præcellere.) Dico autem, in quo nihil retundens occurrit; nam alioquin frequens retuſio ſpeciem tarditatis; immunitas à retuſione, ſpeciem celeritatis ſubit.

Neque vero propterea atomus, quæ retuſiones patitur varias, ad hæc illaque complura loca iis pervenit temporibus, quæ diſcernere mente liceat; quippe illa diſcernere in poteſtate mentis non eſt. Quinetiam contingere poteſt, ut ſenſibili tempore accepto, eadem atomus, tametſi variis reflexa retuſionibus, ita feratur, ut undecunq; ex ſpatiorum immenſitate adveniat, non liceat nobis

deſignare aliquem locum, ſeu terminum, quem non tempore illo ſuperarit. Quippe talis eſſe ea retuſio poteſt (hoc eſt tam parum frequens, parumque deflectens) ut ipſa quoque æmuletur quadantenus celeritatem competentem motui, qui eſt retuſione immunis.

Aſſumendum poſtremo & hoc eſt, atomos eſſe æquiveloces quamdiu per Inane feruntur, neque quicquam eſt quod earum impetum retundat. Neque enim graves velocius ferentur, quam leves reputatæ; cum nihil utriſvis, quod obſtet, occurrat: neque item parvæ, quam magnæ; cum ſit trajectio omnibus pro magnitudinis ratione æque libera, donec nihil eſt quod iis impingatur. Neque vero etiam celeritate differunt motiones, quæ aut ſurſum, obliqueve propter colliſiones, aut deorſum propter gravitatem ingenitam fiunt: Siquidem quamdiu atomus neutram in partem cohibetur, tamdiu viam tenet, ac celeritate quidem cogitatione æquiparanda, quouſque aut extrinſecus pulſa, aut gravitate propria adacta, in re ferientis impetum reſiſtentiamve incurrat.

Quinetiam, quod ad concretiones, compoſitaq corpora ſpectat; cum ſint atomi ſuapte natur æquiveloces, non idcirco una dicetur eſſe celeri altera; quaſi quæ atomi in concretionibus ſun & communi earum motu abripiuntur, ferantur aliquando in unum locum ſenſibili quodam, ipſ que continuo, ſucceſſivove tempore, ut dum tal motus eſt ſegnis; aliquando (ſive in unum, ſiv in plura, ac diverſa loca) temporibus ferantur deo brevibus, ut ſola ratione poſſint percipi; putа, dum motus rapidiſſimus eſt: Verum dicen dum ſolum eſt, quomodocunque atomi ferantu cum ipſis concretionibus, exagitari interim illa inteſtinis, creberrimis, ſive potius innumeris, ſeſ ſumq

ſumque adeo fugientibus repercuſſionibus, donec ipſa motus corporis totius, in quo ſunt, continuitas, ſucceſſiove talis evadit, ut in ſenſum cadat.

Scilicet quod adopinamur de Motu atomorum inconſpicuo, quaſi tempora ratione percepta poſſint illius continuitatem, ſucceſſionemve partium perniciſſimam aſſequi, nuſquam verum eſt; ſed id potius, quicquid mente contemplamur, dum in ipſam rei naturam attendimus, verum eſt habendum.

Dictum jam circa Univerſum, & aeternitas atomorum Inanique rejecta ſit.

CAP. IX. *Atomos, non item vulgaria Elementa, aut Homœomera, eſſe prima principia rerum.*

HIſce circa atomos præmiſſis, ediſſerendum jam videretur, quomodo ipſæ ſint Principia, primave rerum Materies: ſed quia exſequi id non licet, quin ſimul de Generatione & Corruptione diſſeratur; neque iſtud proſequi fas eſt, quin prius de rerum Qualitatibus, & prius adhuc de ipſis cauſas illas creantibus, fuerit actum: ideo ſatis eſt hoc loco adnotare, atomos ideo eſſe Principia, primamve rerum Materiem, quod ſint illud primum ſimpliciſſimumque, ex quo contexantur, quæ oriuntur omnia; illud ultimum, ac ſimpliciſſimum, in quod, quæ intereunt omnia, reſolvuntur.

Primum autem, ac Ultimum dico: Nam præter alias moles grandiores, ex quibus poteſt proxime magis, id, quod gignitur, coaleſcere; aut in quas reſolvi, quod corrumpitur; ſunt moleculæ,

sive mavis, concretiunculæ quædam perexiles, quæ factæ quibusdam perfectioribus indissolubilioribusque coalitionibus, sint quasi rerum semina diu perdurantia: Adeo proinde, ut dicantur res etiam gigni ex seminibus, veruntamen non tanquam primis, quod ipsa sint adhuc ex prioribus, puta ex atomis: & dicantur pariter res dissolvi in hæc semina; at non tanquam in ultima; quoniam ipsa quoque exsolvi ulterius in atomos possint.

Addo autem quatuor vulgaria, quæ admittuntur Elementa, Ignem, Aerem, Aquam, Terram, dico quidem posse Principia, sed non tamen prima: Materiam quoq; sed non primam; quippe cum atomos priores, ex quibus ipsa contexantur, & habeant.

Et qui unicum quidem Elementum pro principio ponunt, volunt ex ipso, rarefactione condensationeq; tria cætera fieri, & ex iis postea cætera. Sed, quo pacto, si unum sit, & nisi aliquid misceatur, gigni aliquid poterit? Nam ex Igne quidem v.c. rarefacto, condensatoque, nihil aliud, quam ignis languidior, validiorque creabitur.

Ac ut præteream illos, qui id docent, Inanem non admittere, sine quo tamen neque rarefactio neque condensatio potest fieri; ii animadvertere non videntur, non posse dici ignem mutari extinctione in aliquid aliud; quoniam illud, quod simplex est, nisi in nihilum abeundo, mutari non potest; aut certe, si admittant aliquid commune manere, quod prius Ignis, postea sit aer, cum illud quidem prima sit communisque materies: primam ipsam materiem non esse ex se neque ignem, neque aerem, sed ipsas potius atomos, quæ certa ratione constitutæ, Ignem; certa, aerem conficere possint.

Qui

Qui autem plura, aut etiam omnia æque primo admittunt, id incommodi præterea patiuntur, quod illa contraria ſtatuentes, aut ſe invicem peremptura, aut nunquam coalitura inducant.

Ac fuit quidem Phyſicus, qui generari omnia cenſuerit ex corpuſculis quibuſdam tenuiſſimis, quæ & appellavit Ὁμοιομερῆ, *Similaria*, ſeu quaſi *partes ſimiles*, intellige genitis rebus; adeo ut illa, v. c. ex quibus res calidæ fiunt, calida ſint; ea ex quibus carneæ, carnea; ex quibus ſanguineæ, ſanguinea; atque ita de cæteris: Verum, ſi principia ejuſdem naturæ cum ipſis rebus genitis ſint, poterunt ergo pari ratione, ac illæ, alterari, qualitateſve amittere, ſicque & mutari, &, quod naturæ ſimplicis ſint, in nihilum abire.

Ut taceam, ſi eſſe calida oportet, quo aliquid calidum fiat, quaſi niſi ex ſimilibus non gignantur ſimilia, debere ergo eſſe & ridentia, ut fieri ex ipſis ridens animal valeat; flentia, ut flens; aliaque id genus.

CAP. X. *De Prima & radicali Concretionum Cauſa; hoc eſt, de Agente, ſive Efficiente.*

SEquitur jam de Cauſis dicamus; quando ad aliquid faciendum neceſſaria eſt non modo Materia, ex qua, ſed etiam Cauſa, à qua fiat: Unde & fit, ut dicere Cauſam, nihil ſit aliud quam dicere id, quod in rei productione Agens ſive Efficiens eſt.

Non eſt porro eorum, quæ fiunt, alia cauſa prima & radicalis requirenda, quam ipſæ eædem atomi, quatenus ſunt eo præditæ vigore, ob quem moventur, aut in conniſu ad movendum continuo

sunt. Neque enim absurdum est facere materiam actuosam; absurdum potius facere inertem; quoniam qui talem faciunt, & ex ipsa tamen fieri omnia volunt, dicere non possunt, unde ea, quæ fiunt, suam efficiendi vim habeant; cum habere aliunde, quam ex ipsa materia non valeant.

Itaque, ut primæ moleculæ ex atomis coalitæ habent in se energiam quandam, seu sese movendi, ac agendi vim, constantem nempe ex singularum atomorum vigoribus, sed varie tamen modificatis, prout atomorum sese invicem irretientium aliæ huc aliæ illuc feruntur: ita grandiores etiam moles contextæ ex minoribus, habent, aliquam, eamque pro illarum varietate modificatam; ac unumquodvis denique ex corporibus naturalibus ex suis constans molibus, moleculis, & atomis, specialem habet energiam, seu sese movendi ac agendi vim certa ratione modificatam. Ita scilicet motus, sive actio, à principiis usq; ascendit & exit.

Notandum nihilominus est, cum atomi omnes æque velociter moveantur, intra ipsas tamen Concretiones, eas, quæ angulosiores hamatioresque sunt intricari ac præpediri, sicque veluti inertiores segnioresque fieri, quam lævigatiores atque rotundiores: Quare & energiam, seu agendi vim, quæ est in concretis corporibus, ex istis potissimum esse. Et quia tales sunt, ex quibus ut Ignis, atque anima, ita & generalius, qui appellantur Spiritus, constant: inde fit, ut quæ est præcipua in corporibus energia, sit ex ipsis spiritibus, qui ut libertatem discurrendi, sic dominium intra illa habent.

Cum omnis vero effectio, aut actio, qua aliquid fit, aut ab interno fit, aut ab extrinseco principio; constat res quidem artificiales, quarum materia iners est, & mere passive se habet, debere totam sui

sui effectionem ipsi effectori agentive externo: at res naturales, tametsi mutuentur partem aliquam sui, sive principium quoddam agendi ab authore extrinseco; debere tamen sui effectionem principiis intra se contentis, ut à quibus interius secundum omnes sui partes digerantur & conformentur.

Prætereo autem ipsam quoque agentis externi actionem à propriis esse internisque principiis, quæ ipsam actionem eo semper vertant atque dirigant, quo impetus plurium, aut validior tulerit. Quippe etiam in ipsis animalibus, ubi actio quæpiam voluntaria est, idcirco ipsa talis est, & illuc potius quam alio fertur, quia & occurrit animo species illuc potius quam alio vocans; & ipse pro imperio, quo regit contentos in corpore spiritus, illos eo, non alio ducit, & cum ipsis ea, quibus, insunt, membra.

Quod hic prima causa naturalis solum, non & divina agnoscitur, intelligitur refutatum ex iis, quæ de Authore & Rectore Mundi, sect. 1. phys. lib. 4. cap. 5. & 6 ut jam dictum fuit.

CAP. XI. *De Motu, qui idem cum Actione Effectioneve est; ac de Fortuna, Fato, Fine, & Sympatheticis Antipatheticisque causis.*

NIhil interim necesse est excusem, quod Causæ Actionem sive effectionem cum Motu confundam; siquidem notum est utramvis idem esse eum ipso motu, ac addere solum eam connotationem, quod ad rem sive actam sive effectam terminetur.

Motum autem, non alium sane, quam qui sit migratio

gratio de loco in locum, intelligo, quique plerumque dicitur & Latio, & Motus transitus, & Motus localis. Nempe his modis nominant ad discrimen illius Motus, quem & Mutationem, & Alterationem aliqui solent dicere; eum puta, quo res aliqua immutata manens secundum internam naturam, mutari, aut altera fieri ab iis creditur, ob alicujus qualitatis, ut caloris aut frigoris, acquisitionem vel amissionem.

Enimvero hujusmodi sive Mutatio, sive Alteratio, non species est motus à motu locali, transtusve dicto distincta; Sed cum motus localis, sive transitus ipsum genus sit, hæc mutatio, seu alteratio aliud nihil est, quam quædam ejus species, et videlicet, qua mobilia intervallis feruntur partim brevissimis, partim inconspicuis. Siquidem, quod corpus concretum secundum qualitatem mutatur, omnino mutatur locali & transitivo motu atomorum, corpusculorumve qualitatem creantium; idq; sive loco situque in ipso corpore transponantur, sive introrsum subeant, sive extrorsum migrent.

Exempli causa, ut ex dulci fiat aliquid amarum, aut ex albo nigrum; oportet moleculas, seu corpuscula, quæ ipsum constituunt, transponi, & alium vice alterius, ordinem suscipere: hoc autem non contigerit, nisi ipsæ moleculæ motione transitus moveantur. Et rursus, ut ex duro fiat quid molle, & ex molli durum, oportet eas, ex quibus constat, particulas secundum locum moveri: quippe illarum extensione mollitur, & condensatione durescit. Quo fit ut Motus mutationis aliud genere à transitus motu non sit.

Sed ut ad Motum qui sit Causæ, Efficientisve proprius, redeam, observare licet quibuscunq; rebus nomen causæ tribuitur, idcirco tribui, quod exserant motum. Nam Fortuna quidem, quæ aliquibus

quibus causa est, non alio modo admitti potest, quam quia idem est cum per se mota & agente causa, connotatque solum effectus connexi cum eo, qui ab ipsa intenditur, ignorationem. Alias profecto tantum abest, ut congruum sit illam Deam facere, quod vulgus facit hominum (neque enim quicquam à Deo inordinate peragitur) quinetiam ne sit quidem aliqua, etiam instabilis, reputanda causa.

Ipsum quoqae Fatum esse aliud non potest ab ipsis moventibus, & agentibus per se causis, quatenus nexæ inter se sunt, & posteriores à prioribus pendent. Quanquam hæc connexio atque dependentia necessitatis ejus non est, quam Physici quidam inducere solent. Quippe nulla est in natura hujusmodi necessitas; cum eam abrumpat motus ille declinationis atomorum, de quo paulo ante dictum est, quatenus nec tempore certo, nec regione loci certa intercurrit.

Finis quinetiam dicitur causa; sed videlicet, quia efficit quidpiam, & non efficit nisi quia movet. Movet, inquam, missa in animam specie, quæ trahat alliciatque, invisibilibus quidem, sed physicis tamen quibusdam quasi hamulis & catenulis, quibus plerumque cum animo pellicitur & ipsum corpus. Intelligitur certe nullam posse hujusmodi attractionem fieri, nisi per quasdam resilitiones, implexioneſque atomorum fiat.

Adeo proinde, ut etiam quæcunque dicuntur vel per sympathiam vel per antipathiam fieri, ea peragantur per physicas causas, hoc est, per quæpiam invisa quidem, sed quæpiam tamen organula, quibus intercedentibus res aliquæ adinvicem tam attrahuntur aut repelluntur, quam attrahuntur repelluntur que illæ, quæ id ab organis grandibus sensibilibusque patiuntur.

Quippe, ut exemplo rem dicam, quî putemus fieri, ut Leo Galli conſpectum ferre non valeat, ſed illo viſo ſtatim aufugiat? Niſi quia ſunt in corpore Galli corpuſcula quædam, quæ cum ſint ſpiculorum inſtar Leonis oculis immiſſa, ita ejus pupillas interfodiunt, ita acrem dolorem præbent, ut contra conſtare, ac durare, quantumlibet ferox rapiduſque, non poſſit. Nihil vero ſimile creant in oculis noſtris ea corpuſcula ob texturam diſſimilem, ut intelligetur ex iis, quæ ſunt de ſenſibus diſſerenda.

CAP. XII. *De rerum Concretarum Qualitatibus, generatim.*

Quod jam ſpectat ad Qualitates, quibus res concretæ inſigniuntur, notum eſt comprehendi hocce nomine omnia tam Conjuncta quam Eventa rerum; ſed Conjuncta potiſſimum, ſive ea ſint proprie Conjuncta, hoc eſt, in corpore concreto, donec perſeverat, conſtantia, & ab eo niſi cum ipſius pernicie non ſeparabilia; ſive improprie, & laxius ſumpta, hoc eſt, quaſi media inter proprie dicta Conjuncta, & Eventa; quod nempe inſint quidem ut illa, ſed horum tamen inſtar adveniant & abeant, adſint & abſint corpori, citra illius corruptionem.

Solet autem ſtatim de ipſis requiri, juxta id quod ante inſinuatum eſt, Qui fiat, ut ſint in rebus Concretis, cum non ſint tamen in atomis, ex quibus res Concretæ conſtant? Et quod illæ quidem atomis non inſint, declaratum jam ea ratione eſt, quod qualitas omnis inexſiſtens atomis, ut Magnitudo, Figura, ac Pondus, ſic ipſis naturalis ſit, ut non magis poſſit, quam ipſa atomorum ſubſtantia mutari; idque, quia in ipſis Concretionum

tionum diſſolutionibus remanere neceſſe eſt quidpiam ſolidum ac indiſſolutum, quod præſtet, ut omnes, quæ contingunt mutationes, neque in nihilum, neque ex nihilo fiant.

Itaq; reſpondendū eſt, creari qualitates in rebus concretis, tum ob factam tranſpoſitionē atomorū nunc pauciorū, nunc plurium, quæ in uno ſitu qualitatem unam, in alio aliam exhibeant; tum ob factam de novo aliquarum acceſſionem, & præexiſtentiū aliquarū diſceſſionem; ex quo iterum qualitates varientur, ſeu aliæ quam prius appareant.

Etenim ſicut literæ variam ſui exhibent ſpeciē, non modo quæ varia figura ſive forma ſunt, uti A, & N; ſed etiam, quæ eadem, ſi in iis varietur aut Situs aut Ordo; ſitus, ut in N, & Z; ordo, ut in AN, & NA: Ita non modo atomi, quæ diverſæ figuræ ſunt (adde & molis, atque motionis) ad afficiendum diverſos ſenſus, exhibendumque in hoc colorem, in illo odorem, in alio ſaporem, in alio aliud, ſunt comparatæ: ſed etiam, quæ ejuſdem ſunt, ſi inter ſe ſitum ordinemve commutent, ita ſenſus afficiunt, ut quæ unum colorem, v. c. nunc exhibebant, mox exhibeant alium; veluti jam innuimus circa aquam maris, quæ in ſtatu placido cærulea, in commoto alba apparet; reſque trita eſt de columbæ collo, quod prout ad lucem varie collocatur, inſignem colorum varietatem ſubit.

Et, ſicut non modo diverſitas fit, dum literæ eædem, quæ unam dictionem componunt, ita tranſponuntur, ut diverſas formas exhibeant, ſed maxime etiam dum ipſis aut aliquæ adduntur, aut detrahuntur aliquæ: pari modo neceſſe eſt colores, odores, qualitates alias variari, dum non modo atomi eædem ſitum ordinemque commutant, ſed etiam dum illis quædam accedunt, quædam decedunt, ut conſtare poteſt vel ex ipſa rerum molle-

factione,

factione, induratione, crudifactione, maturatione, cæteriſque hujuſmodi.

Ut paucis dicam, quemadmodum magni circa literas refert, cum quibus, & quali inter ſe ſitu, ac ordine ſint, quando tam exiguo literarum numero ſignificamus cœlum, terram, ſolem, mare, flumina, fruges, arbuſta, animantes, cæteraq; innumera; ſic permagni refert circa atomos cum quibus, & quo poſitu ſint, quibus intervallis & connexibus, quos inter ſe motus aut dent aut accipiant; quippe cum hoc modo omnium ſicut rerū, ita qualitatum, quæ in illis ſunt, exhibere varietatem valeant.

Verum, ut res paulo ſpecialius dicatur; Videntur imprimis Qualitates quædam ſuboriri ex atomis, quatenus ſpectantur ſecundū ſubſtantiam, ac ſunt in eo inter ſe ſitu, ut Inane amplius parciuſve interceptum excluſumve habeant; Quædam vero ex iiſdem creari, quatenus ſunt ſuis illis tribus proprietatibus præditæ; & nonnullæ quidem juxta ſingulas, nonnullæ juxta congeriem plurium.

CAP. XIII. *Qualitates ex atomis, ſpectatis ſecundum ſubſtantiam, ac Inanis interceptionē.*

AC primo quidem modo oriuntur Raritas, & Denſitas. Scilicet manifeſtum eſt neque quidpiam Denſum fieri poſſe Rarum, niſi quatenus ejus atomi (parteſve ex quibus contexitur, contextæ ipſæ ex atomis) ita à ſe invicem diſtrahuntur, ut in vaſtiorem locum diffuſæ, plura ampliora que in ipſo inania ſpatiola intercipiant: Neque item quidpiam rarum fieri denſum, niſi quatenus ejus atomi, parteſve ita coarctantur, ut in locum redactæ anguſtiorem, inania in ipſo ſpatiola

pauciora

pauciora contractiorave comprehendant. Taceo vero esse quoque manifestum, pro ratione intercepti copiosioris pauciorisve inanis, aerem, v. c. aut lumen rarum esse intelligi; saxum autem, ferrum, & alia horum de genere, esse densa.

Oriri & cum istis videntur Perspicuitas, & Opacitas. Siquidem unaquæque res tanto, cæteris paribus, est magis perspicua, quanto rarior est; tanto opacior, quanto densior: quoniam rarior est radiis lucidis, visibilibusque patentior; densior vero obstantior. Dico tamen cæteris paribus; quoniam alioquin corpus densius, quemadmodum vitrum, habere meatulos inanes ita in directum positos potest, ut radii facilius per ipsum, quam per corpus rarius, ut brassicæ solium, cujus meatuli à corpusculis varie permistis sint intercisi, trajiciantur. Nempe ipsi quoque radii perscinduntur, nisi recta foramina, cujusmodi vitri sunt, tranent.

Rursus oriuntur Fluiditas, Liquiditasve, & Firmitas. Siquidem non alia de causa videtur corpus fluidum esse, quam quia Atomi particulæve ex quibus constat, & spatiola inania intercepta habent, & dissociatæ mutuo sic sunt, ut sint mobiles inter se, ob spatiolorum non resistentiam. Neque etiam videtur quid firmum alia esse de causa, quam opposita; atomis nempe, seu partibus ita se presse tangentibus, mutuoque cohærentibus, ut pari ratione emoveri non valeant; cum & tales haberi possint, ex quibus magis hamatis, & quasi ramosis, ipsum corpus arcte compactum teneatur. Ut speciatim aqua, liquida cum sit, firmetur in glaciem, dicetur inferius.

Adhæc, & quæ ex istis dependent, Humiditas, & Siccitas. Humiditas nempe fluoris est species, hoc superaddens solummodo, quod humidi partes corpus aliquod contingentes, aut in ipsum pene-

penetrantes, adhæreſcere ipſi valeant, unde & humectum madidumve reddant. Siccitas vero firmitatis eſt ſpecies, id ſolum addens, quod ſiccum corpus humiditatis expers ſit.

Præterea, quæ cum his coſtærent, Mollities, & Durities, quæ aliunde etiam cum raritate, & denſitate congruunt, prout cæteris paribus unumquodque corpus tanto mollius eſt, quanto rarius; tanto durius, quanto compactius; quod quidem jam ante inſinuatum eſt, cum de ſoliditate atomorum. Cæteris, inquam, paribus; quoniam lutum molle, pumex durus eſt, ob cohæſionem majorem partium cavitates intercipientium reſiſtentiumque tactui, neque valentium cedere in cava alioquin poſtica,

Sunt & quæ rurſus ex his dependeant, ut Flexilitas, Tractilitas, Ductilitas, aliæque ex mollitie; oppoſitæque ex duritie. ſed indicaſſe abunde eſt.

CAP. XIV. *Qualitates ex Atomis, ſpectatis ſecundum proprietates ſingulatim ſumptas.*

SEcundo autem modo, & quatenus quidem Atomorum proprietates ſingulatim attenduntur; ipſa imprimis cujuſque rei Magnitudo, Quantitas, Moles, non aliunde eſt, quam ex coacervata magnitudine earum atomorum, ex quibus contexitur. Conſtatque adeo Augmentationem, Deminutionemque corporum ideo fieri, quod atomi quocunque adveniant, donent ipſas res augmine; undecunque abeunt, imminuant.

Prætereo autem, quatenus atomi majores aut minores ſunt, fieri poſſe quas dicimus Hebetudinem, & Subtilitatem; ac reddi cauſam exinde poſſe,

posse, cur ignis fulmineus penetrantior sit, quam noster è tædis; quorsum lumen pertranseat cornu, à quo imber respuitur: & consimilia plurima.

Ipsa aliunde Figura rerum, nisi à figura atomorum pendeat (cum pendere tamen videatur in omnibus rebus, quæ eadem figura constanter nascuntur) at generatim saltem verum est, unumquodque corpus ideo figurari, quia constat ex partibus terminatis, figuratisque; figura enim terminus est.

Sic vero, tametsi ex Lævore, & Asperitate, quas dixi figuræ atomorum esse cognatas, non sequatur necessario fieri, ut res læves ex lævibus, asperæ ex asperis sint; universe tamen nihil potest esse læve intelligi, nisi cujus partes ad minimas usque lævigatæ sint; asperum, nisi cujus sint asperatæ.

Hic nota posse tam ex figura, quam ex magnitudine causam reddi, cur vinum per colum perfluat facile, olivum autem tardum cunctetur. Nempe, quod possit oleum constare non ex majoribus modo, sed etiam ex magis hamatis, perque plicatis inter se atomis.

Pondus denique, seu Motrix facultas, quæ unicuique rei inest, non potest aliunde oriri, quam à pondere, seu mobilitate atomorum. Cum id vero dictum jam sit, adnotandum hic solum est, ut omnes atomi sunt graves, nullæ leves, ita omne concretum corpus esse grave, nullum leve, sive quod non sit ex se comparatum ut deorsum tendat.

Ac objicitur quidem statim Ignis; verum, cum is non desinat habere propensionem deorsum; ideo tamen contendit sursum, quod ab aere ambiente eo compellatur: eo modo, quo videmus licet, quanta vi tigna trabesque, res alioquin graves, humor aquæ respuat, & quo mersimus magis altum, eo quasi cupidius revomat ac remittat.

Ex

Ex quo fit proinde, ut ea, quæ levia dicimus, non absolute levia sint, quasi sponte contendant sursum; sed comparate solummodo, hoc est, quatenus minus gravia sunt, & à gravioribus, quæ præ ipsis se deorsum premunt, extruduntur. Adeo ut, cum terra gravissima sit, aqua gravis minus, aer adhuc minus, & ignis omnium minime; Terra quidem sursum, & procul à medio pellat aquam, aqua aerem, aer ignem; at si subductam supponas terram, aqua ad medium accessura sit; si aquam, aer; si aerem, ignis.

CAP. XV. *Qualitates ex Atomis, specialis secundum proprietates conjunctim acceptas.*

AT vero acceptis conjunctim proprietatibus atomorum, & commistis præsertim, variatisque iis, de quibus dictum hactenus, raritate videlicet, densitate, & cæteris, oriuntur rerum facultates, quæ activæ & motivæ cum sint, id à pondere, seu mobilitate atomorum habent; & cum hæ hoc modo, illæ illo agant, id habeant oportet, tum à speciali atomorum magnitudine, & figura; tum à vario inter ipsas ordine, atq; positu; tum à laxitate, compressione, connexione, sejunctione, &c.

Hujuscemodi autē sunt non modo in ipsis animalibus facultates sensuū, Visus, Auditus, Olfactus, Gustatus, Tactus, quibus scilicet possunt res sensibiles percipere; verum in ipsis quoque rebus ipsæmet vocatæ qualitates sensibiles; eæ nimirum sunt in rebus facultates feriendi & afficiendi certo modo sensus, ad hoc, ut ab iis percipiantur; ut puta Color & lux visum, Sonus auditum, Odor olfactum, Sapor gustatum, Calor & Frigus præ cæteris

cæteris tactum. Quo fit, ut dicturi de illis posterius, omittere hic istas non debeamus, de quibus egisse ut operæpretium, ita compendium futurum sit.

Atque ut à Colore exordiamur, agi sane de eo non potest, quin copulanda ipsi Lux sit; quoniam sine luce colores sunt nulli, colorumque adeo varietas ab ipsa nocte tollitur; unde & apud inferos nigra esse omnia dicuntur. Cum sint vero in tenebris res omnes æque excolores, sunt nihilominus in ipsis ipsarumve superficiebus dispositiones extremarum particularum variæ, ob quas lux affusa ita varie modificetur, ut cum hac modificatione reflexa in oculum, varios in illis colores exhibeat; utputa album, ex. gr. cum pupilla quoddam genus plagæ ictusve excipit in se; nigrū, cum aliud, &c.

Nempe, cum colores non sint cohærentes corporibus, sed juxta quosdam, respectu visus, ordines positusque gignantur; non gignuntur tamen, nisi ad superficialem illorum dispositionem accedat lux, tanquam complementum, seu pars coloris aliqua; neque secluſa hac parte video qui dicere liceat, corpora, quæ in tenebris inconspicua sunt, colorem habere.

Et sane, cum non modo ipsum columbæ collum, cauda pavonis, & similia, colores varios pro vario ad lucem positu exhibeant, verum etiam cæteræ res coloribus aliis aliisque appareant, prout in aliis aliisque statuuntur lucis gradibus; quidni liceat intelligi ipsam esse universe lucem, cujus ad ventu res induant, abitu amittant colores.

Lux interim ipsa, cum nihil aliud sit, quam substantialis quædam effluxio à lucido corpore, visibilis per se non est, sed in ipso solum colore, quatenus illius est pars; neque enim per purum liquidumq;

medium

medium conspicitur, neq; cum seu in lucido, seu in illustrato corpore conspici putatur, ut quid distinctum conspicitur ab ipso, sive lucidi, sive illustrati colore. Neque denique ipsa Umbra illius privatio, alio modo est, quam quia simul privatio est coloris in re umbrefacta, quæ ea semper proportione colorem, qua & ipsam lucem, amittit. Qui fiat porro quamobrem Umbra, tametsi mera privatio sit, moveri tamen appareat, in Canonica dictum est.

Sonus nihil aliud est, quam effluxio tenuissimorum corpusculorum, ab usque loquente, resonante, aut quomodocunque strepitum edente, emissa, ac idonea, quæ in aurem subiens, auditum afficiat.

Et quod sit quidem corporea effluxio, ex eo probatur, quod sensum moveat, & ipsum quidem aut demulcendo aut asperando; utique ob corpusculorum lævorem, aut asperitatem: quod & per aerem moveatur, & corporibus solidis impactus resiliat, unde & Echo fit; utique ob ipsam corpusculorum soliditatem. Quod & imminuatur, & confusus evadat: utique ob corpusculorum diductionem in longo progressu, aut divaricationem in transitu per septum densius; cæteraque hujusmodi.

Quod si requiras quamobrem Sonus eo, quo lux speciesve coloris non potest, pertingat, ut cum loquimur clausis foribus: Causa est, quia lux coloriſve imago nonnisi in directum potest tendere; at Sonus potest etiam per ductus obliquos sese insinuare. Scilicet, quod dum excitatur, prosiliat in moleculas, quæ sursum, deorsum, prorsum, retrorsum, dextrorsum, lævorsum, & quolibet versum flectantur; eo modo, quo ignis scintilla dissultat interdum in scintillulas, quæ quoquoversum dirigantur.

De

De Odore *idem* dicendum: Effluxio enim quoque eſt, quæ ab odora re excedens & quoquoverſum diffunditur, & adjectus ad nares, ipſum olfactus ſenſum movet; atque ipſum quidem aut deliniendo, aut compungendo. Eſt proinde & ipſe corporeus, & magis etiam quam ipſe ſonus: quippe cum & ſegnius per ſpatium incedat, & non tam procul perveniat, & non per ea ſepta penetret, per quæ ipſe Sonus.

Circa Saporem, id diſcriminis eſt, quod licet conſiſtat in corpuſculis rei, quæ dicitur ſapida, contentis; ea tamen in diffitam linguam palatumque non exeant, ſed tum ſolum, cum res ſapida linguæ admovetur, in illam ſic ſubeant, ut texturæ ipſius applicentur, aut leniter, ſicque ſenſum ſuavem faciant; aut aſperiter, ſicque inſuavem creent.

Ad Calorem & Frigus quod ſpectat, is quidem ſenſus, quem exprimunt, ad Tactum referendus eſt; ſed cum ad tactum proprie pertineant ex enumeratis qualitatibus plures, veluti durities, mollities, humiditas, ſiccitas, aliæ, quæ rei tactilis ad manum, partemve aliam corporis, applicationem exigunt; hæ tamen duæ ſentire poſſunt, non modo, cum calida frigidave res manui, alterive parti applicatur; verum etiam, cum diffita, & in ea quidem diſtantia eſt, ut in ipſam tranſmittere corpuſcula ex ſe quædam poſſit.

Nempe ipſe quidem potiſſimum Calor effluxio eſt corpuſculorum, ſeu atomorum mavis, quæ ſint mole exiles, figura rotundæ, motu celeres. Etenim, qua exiles ſunt nullum eſt corpus adeo compactum, ut non inveniant porulos, per quos in illud ſubingrediantur; qua orbiculares, tum facile moventur, tum ſe quoquoverſum inſinuant; qua celeres, tum rapide impinguntur, & in corpus ſubeunt,

ut

tum aliis aliisque succedentibus sic urgentur, ut per totum penetrent, &, si pergant agere, partes illius secernant, exturbent, ac totum denique dissolvant. Tales quippe sunt effectus caloris, & igniscentis potissimum (neque enim ignis aliud est, quam calor intensus) erga universa corpora; ac in animali solum additur ipse caloris sensus, qui ex divulsione solutioneve continui est.

Frigus autem, est quidem etiam effluxio; verum atomorum, quarum sit moles grandior, figura angulosior, motus segnior. Scilicet, cum sint contrarii effectus, debent principia esse contraria; ac ejusmodi quidem, ut cum calor dissgreget atque dissipet, frigus compellat constiperque; ac in animali quidem cum speciali sensu id faciat, quatenus subiens in cutis poros, tum faciebus corpusculorum caloris corpuscula reprimit, introrsumque abigit; tum angululis vellicat, discerpitque, qua prætervadit.

CAP. XVI. *De iis Qualitatibus, quæ habentur rerum Eventa; ac præsertim de Tempore.*

SUpereſt pauca attingamus de illis Qualitatibus, quæ non tam Conjuncta, quam Eventa accidentiave sunt; ac idcirco rem non interne afficiunt, sed externe solum, ac intercedente quodam respectu tales faciunt. Non quod intra res quoque ipsas Eventa aliqua non sint, cujusmodi sunt positus, ordines, intervalla partium particularumve & similia: sed quod talia cum sint, Eventa sint ipsarum partium, non constantis ex iis totius.

Sunt vero Eventa hujusmodi illa universe omnia, ex quibus consurgit aliqua Relatio, propter quam unaquæque res dicitur esse ad aliquid; ut similis,

similis, dissimilis; major, minor; multa, pauca; superior, inferior; dextra, sinistra; causa, effectus; dans, accipiens, & quæ id genus innumera sunt.

Notum est autem Relationem esse opus mentis, sive opinionis unum referentis comparantisque ad aliud; adeo proinde ut secluſa opinione, unaquæque res sit illud solum, quod est in se, non vero quod respectu alterius. Quo pacto ad Eventa retulimus quoq; superius Libertatem, & Servitutem, Divitias, & Paupertatem, &c quoniam secluſa opinione, homo nihil aliud est quam homo, non vero liber, aut servus, dives, vel pauper, &c.

Porro ex omnibus Eventis, unum est, quod Eventum Eventorum, sive Accidens Accidentium licet dicere, Tempus nimirum, à quo res omnes aut præteritæ, aut præsentes, aut futuræ denominantur, itemque aut diuturnæ, aut parum durantes, aut momentaneæ; interdumque etiam veloces, aut tardæ.

Nam imprimis quidem Eventum esse Tempus, ex eo constat, quod non sit aliquid per se, sed cogitatione duntaxat seu mente attributum rebus, prout concipiuntur in eo quo sunt statu perseverare aut desinere, & longiorem, aut breviorem exstantiam tueri; ac ipsam habere, habuisse, aut habituræ esse. Ex quo fit, ut Tempus non eo modo sit disquirendum, quo disquirimus cætera, quæ in subjecto aliquo, cogitatione secluſa, insunt. Neque proinde, ut quid sit, percipiatur, referendum hoc sit ad anticipationes rerum nobis ob oculos versantium; sed sit de ipso ratiocinandum juxta evidentiam, qua familiari sermone utentes, neque nos ambagibus intricantes, longū aut breve dicimus Tempus.

Deinde vero esse Eventum Eventorū, sive Accidens Accidentium dicimus, quia cum rerum aliæ

per

per se cohæreant ; ut corpus, ut item Inane, seu spatium ; aliæ autem cohærentibus eveniant sive accidant, ut dies, noctes, horæ ; ut item Passiones, & vacuitates ab ipsis ; ut motus, quies, &c. Tempus ista omnia Eventa seu accidentia consequitur, ipsisque, mente interveniente, quasi supervenit, superacciditque.

Siquidem & Dies, & Nox accidentia sunt aeris ambientis (& Dies quidem accidit ex illuminatione Solis, Nox vero ex privatione solaris illuminationis : Hora autem, cum seu diei, seu noctis pars sit, aeris rursus accidens est, perinde ac dies & nox) at Tempus coextenditur omni & diei, & nocti, & horæ : hancque ob causam aliqua & dies, & nox longa, vel brevius dicitur, dum ferimur cogitatione ad superveniens ea ratione tempus.

Pari ratione, Passiones quoque, & Indolentiæ, seu dolores, & voluptates nobis contingunt, ac ideo non substantiæ quæpiam, sed eorum, qui iis afficiuntur (nimirum cum delectationis aut molestiæ sensu) accidentia sunt. Porro & ista accidentia sine tempore non eveniunt.

Præterea vero & Motus, & Quies, ut jam declaravimus, corporum accidentia sunt ; neque illa sine tempore. Quocirca motus celeritatem tarditatemq; tempore metimur ; itemque quietem multam, aut exiguam. Et quia Tempus nemo per se, semotumve à rerum motu, quieteque percipit ; ideo percipiendo res gestas, ut bellum Trojanum, & alia, quæ cum motu fiunt, & partim hominum gerentium, partim locorum in quibus geruntur, accidentia sunt, percipitur una ipsum earum Tempus, prout comparantur ad nostram, & rerum inter ipsas ac nos interceptarum, exsistentiam.

CAP.

CAP. XVII. *De Ortu, & Interitu; seu Generatione, & Corruptione rerum Concretarum.*

SUpereſt hiſce ſubjiciamus quomodo oriantur, & intereant res; ſeu quæ ſit illarum Generatio, atque Corruptio. Itaque eſt quidem tam illa quam hæc quæpiam Mutationis ſive Alterationis ſpecies; at cum per alias mutationes non novum corpus fiat ac exſtet, ſed id duntaxat, quod jam eſt, novam qualitatem, novamque ex ipſa denominationem acquirat; Generatio mutatio eſt, qua unumquodque corpus primo producitur, eſſeve in rerum natura, ac denominari tale incipit: Corruptio vero eſt mutatio, qua ultimum diſſolvitur, ac eſſe in rerum natura, & denominari tale deſinit. Sic enim Ignis, Planta, Animal, & quicquid in certo corporum genere eſt, cum in lucem primum oritur, & denominari tale incipit, generari dicitur; cum ex luce abit, neque amplius tale denominari poteſt, corrumpi.

Cum dico autem Corpus primo produci, ſive eſſe incipere, non contendo ſane non præfuiſſe quicquid ſubſtantiæ, ſeu corporis, corporeumve in ipſo eſt: Siquidem præfuere omnes atomi, & moleculæ, ſive ſemina, ex quibus contexitur; ut cum domus dicitur fieri, intelliguntur lapides, ligna, & alia, ex quibus conſtruitur, præexſtiſſe: ſed contendo ſolum ejus atomos ſeminaque ſic commiſceri, eaque ratione adunari, ut novo ſint modo, ſive nova forma, qua nullatenus ante fuerant: ac idcirco corpus exinde reſultans ſit tunc primum ejuſmodi, ac tale incipiat denominari.

Hinc,

Hinc, quia non tam nova ſubſtantia, quam in ſubſtantia coadunata Qualitas nova oritur, efficitur, ut Generatio ſpecies aliqua mutationis ſive alterationis ſit; & Corruptio ſimiliter, ſed oppoſito ſeſe habens modo. Quamobrem & ſit, ut Generatio, & Corruptio ſola principiorum concretione & ſecretione fiant; non item vero tranſmutatione; quod atomi ſint, ut jam dictum eſt, omnis mutationis, ac ideo tranſmutationis incapaces.

Et certe, cum omnis Mutatio (ſicut jam diximus, & repetetur etiam mox) aut tranſpoſitione aut adjectione, aut detractione partium fiat; conſequitur, ut atomi cum ita compactæ ſolidæque ſint, ut nullæ earum particulæ tranſponi, addi, detrahi poſſint, immutabiles ſint atq; incorruptæ ac tales ſint etiam earum proprietates, ejuſmodi ſunt quantillæcunque illæ magnitudines, & figurulæ propriæ. Nempe iſta quoque remanere cum atomorum ſubſtantia in ipſis concretorum diſſolutionibus eſt neceſſe. Quidni? cum etiam in rebus, quæ apud nos ex arbitrio transformantur, ut cum homo ex ſtante aut recto fit ſedens contractuſve membris (adde &, ſi velis, denigratur, aut calefit) intelligatur ſemper inexſiſtens ipſis eadem magnitudo, eademque figura ſive ordo partium inter ipſas competere; qualitates vero non inexſiſtentes nec propriæ, veluti ſtatio, rectitudo, labor, frigus, &c. non perinde ac illæ ſuperſtites maneant in ſubjecto quod tranſmutatur, ſed ex ipſo corpore toto, aut ex parte, cui inerant, pereant.

Cum principia ergo intranſmutabilia ſint, & in Generatione nihil aliud, quam miſceantur, concernanturque; ſequitur, ut Miſtio fieri nulla poſſit, quæ ſit perfecta quædam per coalitionem confuſio-

io, ſed quæ ſit ſolummodo quædam per appoſi-
ionem compoſitio: atque ea quidem, ſeu mole-
ulæ ex atomis conflatæ duntaxat miſceantur, ſeu
oleculis etiam reſolutis in atomos miſceantur
ſæ atomi; idque proinde, non ſine molecularum,
orporumque ex iis conſtantium, ut vini, aquæ,
ellis, ſimiliumque interitu; & corporis muti,
olecularumque ipſius exortu. Videlicet, non
uaſi aqua, & vinum, v. g. ſed quaſi aquificæ, ut
ic loquar, & vinificæ atomi miſceantur.

Et ad Generationem quidem, quæ in Inani in-
nito fit, concipiendum eſt atomos ab invicem
ejunctas, & figura, magnitudine, poſitione, ac
rdine differentes inter ſe, ferri per Inane; ac
bi concurrunt, mutuo comprehenſas, addenſari,
conditionem rei variam, quatenus contigerit,
ieri: Coeunt ſcilicet juxta proportionem mag-
itudinum, figurarum, poſitionum, ordinum; &
ac ratione accidit, ut ipſa generatio compoſito-
um perficiatur.

At ubi Generatio unius ex corruptione alterius
t, contingere id ſolet juxta triplicem, quem cir-
a Alterationem attigimus, modum. Nempe aut
ola partium atomorumve Tranſpoſitione, ut cum
na ex limo, vermis ex caſeo gignitur: aut acce-
entium Additione, ut cum ſemine accedente ad
randiorem maſſam: tanquam coagulo in lac, aut
rmento in paſtam, gignitur Planta, vel Animal:
o modo quoque fit augmentatio, qua res genita
augeſcit: aut Abjectione præexiſtentium; ut
m ex ſecretione aquoſarum, cinerearum, alia-
mque partium, quæ erant in ligno, generatur
itis; ex ſecretione mellis, quod in favo, cera,
que ita de cæteris.

Inſervit porro hic illa quoque literarum ſimili-
do, ut duo quæpiam intelligamus; Unum, ſpe-

ciales Generationis (ac pari ratione oppoſitæ Corruptionis) modos, qui poſſunt ſub quolibet trium expoſitorum accipi, evadere, niſi infinitos, ſaltem innumerabiles, ineffabiles, incomprehenſibileſque; quippe, cum vel ex ſolis viginti quatuor, quæ in alphabeto ſunt, literis, ea poſſit dictionum, quæ ſit propemodum incomprehenſibilis, multitudo creari.

Alterum, ut non ex omni literarum commiſtione, accommodatæ pronunciationi lectionique dictiones fiunt; ita in naturalibus rebus non omnia ex omnibus fieri, ſeu atomos omnes non eſſe idoneas ut ad quamlibet rerum concretarum conſtituendam ſpeciem coaleſcant. Scilicet unaquæque res eam exigit diſpoſitionem, ut atomi ipſam conſtituentes, eas, quæ ſibi ſint congruæ, adſciſcant, ac velut conſocient; aliquas prætereant, ac veluti reſpuant: ex quo rurſum fit, ut cum res diſſolvitur, congruæ quæque ſe mutuo trahant, & ab incongruis expediant. Quod ſane & ex nutritione, quæ aggeneratio eſt, patefit; & vel ex eo conſtat, quod vulgo alioquin gignerentur portenta, ut ſemiferæ ſpecies hominum, Chimæræ, & Plantanimalia.

Quod ſupereſt, ille profecto ne primis quidem, ut dicitur, labris guſtavit Phyſiologiam, qui quæ quam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe. Quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cujus principium aliquod ſit, nullum extremum? Nempe, ut deſint cauſæ externæ, quæ compaginem deſtruant; non deeſt tamen inteſtina motio, indomituſque ille atomorum conniſus intra compactiſſima etiam & durabiliſſima corpora ob quem neceſſe denique ſit, conſequi eorum ex ſolutionem.

Quanquam non immediate ſemper in atomo

ipſas exſolutio fit, ſed plerumque in moleculas, parteſve ex ipſis compoſitas, quæ ſint ſpecies quædam concretorum corporum; ut cum fit ligni partim in ignem, partim in fumum, partim in quempiam humorem aqueum, partim in cineres exſolutio. Quocunque autem modo fiat, tenendum eſt ſemper, ut in generatione nulla ſubſtantia de novo fit, ſed præexſiſtens concernitur; ita in corruptione nullam eſſe deſinere, ſed in ſuperſtitem ſecerni.

Effatum illud, Nihil, quod ortum ſit, eſſe æternum, quatenus quidem extendi poteſt ad Rationalem animam, refutatum habetur in phyſ. ſect. 3. memb. poſt. lib. 14. cap. 3.

CAP. XVIII. *De iis, ob quæ genitum corpus in certo rerum genere eſt, & diſcernitur à cæteris rebus.*

POrro, cum unumquodque corpus gignatur ex ſola materiæ, ſive principiorum materialium ſubſtantialiumque certo ordine poſituque coalescentium, aggerie; ideo quod concretum genitumve eſt, intelligitur nihil eſſe aliud, quam ipſamet principia, quatenus certa hac ratione ſive poſitura coalita ſunt, ac proinde certa hac forma ſeu qualitate exhibentur.

Eſt vero hæc Forma, ſive Qualitas, qua res genita & ſtatuitur in certo rerum genere; ut metalli, aut lapidis, plantæ, aut animalis; & diſtinguitur ab omnibus aliis ejus, in quo eſt, generis ſpeciebus, ſive individuis: Eſt inquam, hæc forma, non una, & ſimplex, ſed potius quædam quaſi aggeries, & collectio complurium, quæ in nulla alia reperiri, quam in ipſa, valeat.

Quare & hoc loco adnotandum eſt, rerum figu-

ras, colores, magnitudinem, gravitatem, & qualitates univerſe alias, quæ enunciari ſolent de concreto corpore tanquam ipſius accidentia, idque ſive omnia viſu deprehendantur, ſive aliis etiam percipiantur ſenſibus; illa ſic cogitanda eſſe, non quaſi ſint quædam per ſe exſiſtentes naturæ, ſeu ſubſtantiæ (id ſiquidem mente aſſequi non licet) neque rurſus, quaſi plane non exſiſtant, ſeu prorſus non entia, merumque nihil ſint; neque iterum, quaſi talia ſint, cujuſmodi alia, quæ ipſi accidunt incorporea; neque denique, quaſi ſint quæpiam ipſius corporis partes: Verum ita habenda eſſe, quaſi, cum ſint varii modi ſeſe habendi corporis, ipſum totum corpus ex illorum aggregatione obtineat propriam peculiaremque, ſeu ſpeciei ſuæ naturam.

Non ſane, quod corpus exinde tale quid evadat, qualis evadit moles major contexta ex minoribus, illiſque aut primis minimiſque, aut grandiuſculis, & univerſe contextis ex aliis minutioribus; ſed ſolum; quemadmodum dixi quod ex iis omnibus conjunctis, habitiſque pro differentia, propriam ſibi, & ab omni alio diſtinctam naturam poſſideat.

Ac illa quidem omnia ſpecialibus notionibus conceptibuſque comprehenduntur, ſed ita tamen, ut interim corpus, quod ex ipſis quaſi totum quid reſultat, ac minime eſt diviſum in ſe, ſed ut unum quid intelligitur; denominationem obtineat talis corporis, quod in certo rerum genere habeatur.

Et poteſt quidem intelligi pene idem fieri, ex Eventorum quorundam congerie quæ in nullo alio reperiantur eadem; hoc eſt, poteſt quidem res, quibus illa congruunt, ex ipſorum notionibus diſcerni, ac denominari; ſed tum tamen ſolum, cum ea ſingula advenire deprehenduntur, utpote

cum

cum non sint ex illo accidentium genere, quæ ut inexistentia sunt, sic sunt necessario semperque conjuncta, ac idcirco faciunt perpetuam denominationem.

Quæri hic posset, an, si facta per mortem nostri exsolutione, contingeret ipso temporis progressu, ut casu quodam eadem omnia ex quibus constamus principia, iterato, ac eodem modo, quo jam sunt, coadunarentur, iidem, qui jam, existeremus, ac denominari possemus? Respondendum vero, id quidem indubium; sed ita tamen ut nihil ad nos, prius aliquando fuisse, attineret; quoniam in ipsa exsolutione periisset omnis habitus, omnisque memoria eorum, qui fuissemus: sicque proinde foret omnis repetentia, reminiscentiaque nostra interrupta, ut ne posset quidem, quod olim exstitissemus, in mentem venire. Atque hæc quidem de Universo.

SECT. II.

De Mundo.

SEquitur de Mundo dicamus, qui est ipsius Universi, seu infinitatis rerum quædam portio, ac describi potest non incongrue, Cæli complexio, Sidera, Terramque, & quicquid est rerum conspicabilium continens.

Cum Cœli complexionem dico, innuo Cœlum esse partem Mundi extimam, quæ & Æther dici, & Regio ignis valeat, ob Sidera, quæ continet, quæque sunt totidem quasi accensi ignes.

Terram autem cum memoro, partem Mundi imam, seu quasi mediam intelligo; cui & inest Aqua, & incumbit Aer, Ignis regioni proximus; & cum varia sint, quæ ex his & in his creari vide-

mus, idcirco illa nomine rerum conspicabilium comprehenduntur.

Quoniam vero & potest & solet requiri de Mundo, Qua forma interius, qua figura exterius sit? Æternus ne sit, an initium habuerit? Alione Authore, quam ipsa Natura, Fortunave indiguerit? Qualis exortus & Totius, & Partium ejus fuerit? Aliquone egeat Rectore, an vices per se obeat? An, quomodo, quando sit interiturus? Unicusne sit, an sint præter ipsum alii innumerabiles? ideo paucis est de singulis dicendum.

CAP. I. *De Forma, & Figura Mundi.*

ET circa Primum quidem caput; non est sane Mundus interna sua forma constitutioneve animatus, ac multo minus Deus, ut aliqui existimant: sed cum quicquid unum forma aliqua seu constitutione censetur, tale sit, vel quod ejus partes uno habitu contineantur, veluti Planta aut Animal; vel quod compingantur quidem inter se, verum absque crasi aliarum in alias, quemadmodum domus aut navigium; vel quod dissitæ quidem mutuo sint, sed quandam tamen relationem ad se invicem habeant, ut exercitus, & Respublica: Mundus est solum partim secundo, partim tertio modo reputandus unus.

Et secundo quidem modo haberi unus potest; quatenus inter Solem, Lunam, cæteraque partes Mundi solidiores compactioresque intercipitur sive aer, sive æther diffusilis, quo veluti cohæsio fiat. Potest vero etiam tertio, quatenus rursus Sol, Luna, Terra, aliaque corpora compacta, sic dissita inter se sunt, ut non sine quodam tamen ordine superiorum, inferiorum; antecedentium, consequentium; illustrantium, illustratorum, regiones, sedesque obtineant. Dicere

Dicere autem esse Mundum primo præterea modo unum, qui intelligi valeat? cum si res ita se haberet, ac Mundus, ut volunt, foret Animans, nihil existimandum inanime foret, non lapis, non etiam cadaver, non demum quidvis aliud; scilicet uno habitu, qui anima esset, per omnia diffuso.

Necvero, qui esse Mundum animantem sapientemque asserunt, satis attendunt, intelliguntque, quam cadere naturam id possit. Siquidem quemmadmodum arbor non nascitur in æthere, non piscis in arvo, non sanguis in ligno, non humor in pumice; ita non potest animus, animave nasci, aut esse indiscriminatim in quolibet corpore; sed cum certum sit, ac dispositum, ubi quidvis crescat, & insit; quærenda omnino est ejus natura non longe à nervis, & sanguine; ac proinde nullatenus in putribus terrarum glebis, in aqua, in Sole, in æthere, &c.

Quod autem aliqui contendunt, esse non modo animo & sensibus præditum Mundum, verum esse quoque rotundum, ardentem, volubilem Deum: hæc jam sunt portenta, & miracula, non sane differentium, sed somniantium Philosophorum. Ecquis enim possit intelligere, qualis sit iste volubilis, & rotundus Deus? Quæ vero illi tribuitur vita? Nempe, ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit: In qua non video ubinam mens constans, & vita beata possit insistere.

Esto vero Mundus Deus: ut Sol, Luna, ac cæteræ partes Dei sunt, sic ipsa quoque profecto Terra, quoniam pars Mundi est, pars est etiam Dei. Atqui Terræ maximas regiones inhabitabiles atq; incultas videmus, quod pars earum appulsu Solis exarserit, pars obrigucrit nive pruinaque, lon-

go Solis abscessu. Quæ, si Mundus est Deus, quoniam partes Mundi sunt, Dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt.

Ad externam formam Figuramve quod spectat; certum imprimis esse videtur, esse quoddam Mundi extremum; quoniam Mundus est aliquod quasi resegmentum Universi infiniti; at vero quale istud sit, ecquis valeat conjicere, nisi illinc advenerit?

Nam, cum illud quidem esse videatur cœlum; nihil est rerum apparentium, quod repugnet, quo minus sit rarum; nihil, quo minus densum sit. Rarum, quod possint sidera, quæ in ipso sunt, moverique apparent, motus suos per ipsum obire: Densum, quod possit ipsummet sidera sibi infixa ciere.

Rursus, nihil proinde repugnat, quo minus aut quiescens sit, si sidera quidem per ipsum moveantur; aut circumactum, si sidera ab ipso rapta circumducantur.

Adhæc, nihil quoque repugnat, quo minus rotundum, ovatum, aut lenticulare sit; ac præsertim quidem, si ipsum moveatur; nihil rursus, quo minus sit triangulare pyramidaleve, quadratum hexahedricumve, aut figura alia facierum planarum; ac potissimum, si immotum sit.

Qui certe quibusdam ducti argumentis, unam quampiam determinatam figuram Mundo sic asserunt, quasi habere aliam non possit; est quorsum miremur eorum tarditatem. Nam tuentur quidem plerique esse Mundum, ut immortalem ac beatum, ita & rotundum, quod ea forma ullam esse neget pulchriorem Plato; at mihi quidem vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur esse (propter varietatem scilicet) formosior.

CAP.

CAP. II. *De Novitate Mundi.*

QUod ad secundum attinet caput, non est sane æternus Mundus; sed esse aliquando cœpit. Nam primum quidem, cum eadem sit natura totius, quæ partium; & observemus partes Mundi esse ut interitui, ita ortui obnoxias; idcirco oportet totum quoq; Mundum esse interitui, ortuiq; obnoxium. Partes porro ipsius Mundi exoriri, ac interire; seu nativas esse, ac mortales, tum sensu ipso demonstratur, tum inferius quoque deducendum est.

Neque dicat quis mutationes, quæ in partibus Mundi fiunt, non præcipuarum esse partium, ut Solis, Lunæ, Terræ, aliarum; sed minorum solummodo, quæ sunt duntaxat particulæ, ex quibus illæ præcipuæ constant. Quippe is conjicere debet, si præcipuæ partes ex partibus constant mutationi obnoxiis, esse & ipsas totas mutationi obnoxias; ac nisi crebro occurrant causæ adeo validæ, ut illas immutent, nihil obstare nihilominus, quin tales aliquando occurrant; uti & inter ipsas minores quædam diu perstant incolumes, quæ temporis tamen progressu mutationis causas inveniunt.

Deinde, cum rerum historiæ omnium antiquissimæ, bello Thebano Trojanoque superiores haudquaquam sint; quorsum id quæso, nisi quia Mundus admodum vetustus non est, tantum abest ut sit æternus? Nam si æternus quidem, cur non Poetæ quoque alii alias aliasque res cecinerunt? Quonam tot virorum illustrium toties cecidere tot gesta? cur nusquam florent insita æternæ famæ monumenta?

Pari ratione, cum omnes artes recens adinventas habeamus, quando inventores omnium non nesciuntur (nam & quod in dies multæ excolantur, incrementumque accipiant, nimis quam manifestum est) quorsum id quoque, nisi quia Mundus non potest valde pridem cœpisse? Neque enim potuisset Mundus tamdiu carere artibus, quæ tantæ ad vitam sunt utilitatis.

Quod si forte credis paria monumenta, pareque artes antehac fuisse, quæ magnis quibusdam incendiis, diluviis, terræ-motibus, una cum ipsis urbibus, gentibusque eversis perierint: an non fateaeris necesse est, futurum quoque aliquando terrarum, cœlique exitium, uti & contigisset, si illis casibus gravior aliqua causa incubuisset? Quippe & nos ipsi non alia de causa mortales reputamus nos, quam quia deprehendimus nos iisdem morbis ægrescere, ac illos, quos vidimus mori.

Habuit ergo Mundus initium; neque, ut constare ex his potest, vetustatis est valde magnæ. Quandocunque autem cœperit, videtur omnino ab Verna anni tempestate cœpisse. Nempe, cum tunc omnia primum germinarint, floruerint, fœtus conceperint, & ipsa Mundi novitas temperiem caloris frigorisque exegerit (scilicet fovendis novis fœtibus) priusquam deinceps in alterum extremorum deflecteretur.

CAP. III. *De causa Mundi.*

AD succedens caput quod spectat, eximendum imprimis est à solicitudine, ac labore Mundi exstruendi divinum Numen: Neque enim esse potest à causa beata simul, ac immortali, quæ ipsum fabrefecerit.

Quibus-

Quibus-nam certe oculis intueri Plato potuit fabricam illam operis tanti, qua constrúi à Deo atque ædificari Mundum facit? Quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerint? Quemadmodum autem obedire, & parere voluntati Architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde vero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosque sensus? Longum est iterare omnia, quæ talia sunt, ut optata magis, quam inventa videantur.

Sed & is, quem perhibet, Deus, aut non fuit priore illo ævo, quo corpora sive immota erant, sive nullo ordine ciebantur; aut tum dormivit; vel vigilavit; neutrumve istorum. Primum admitti non potest, siquidem Deus æternus est. Neque secundum: Quippe, si ab æterno dormivit, mortuus ergo fuit; quoniam æternus somnus mors est. Sed ne capax quidem somni Deus est; magno enim intervallo divisa sunt immortalitas Dei, & res vicina morti. Quod si vigilavit; aut aliquid ipsi ad felicitatē defuit, aut perfecte beatus fuit. At Prius non sineret eum esse felicē; non est enim felix, cui aliquid ad felicitatem deest. Posterius vero absurdū est; quoniam cui nihil deest, inanis illi rerum molitio.

Quid ergo erat, ut hoc inculcem, quod concupisceret Deus Mundum signis, & luminibus, tanquam ædilis ornare? Si ut Deus melius habitaret; antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat? Post autem, varietatene cum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio Deo, quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset?

An dicet quis hominum causa fuisse hæc à Deo con-

constituta? Verumtamen Sapientumne? Propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio? An stultorum? At primum, causa non fuit, quod de improbis bene mereretur. Deinde, quid est assequutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi maxime quod stulti sunt? Miserius enim stultitia quid possumus dicere? Deinde, quod tam multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possint, nec ferre præsentia.

An & Mundum fecit, & in Mundo homines, ut ab hominibus coleretur? At quid Deo cultus hominum confert, beato, & nulla re indigenti? Vel, si tantum honoris homini habuit, ut ipsius causa Mundum fabricaret, ut instrueret eum sapientia, ut Dominum viventium faceret, eumque diligeret, tanquam filium; cur mortalem, fragilemque constituit? cur omnibus malis, quem diligebat objecit? Cum oporteret & beatum esse hominem, tanquam conjunctum & proximum Deo; & perpetuum, sicut est ipse, ad quem colendum & contemplandum figuratus est.

Hisce ergo de causis dicendum est potius effectum esse Mundum Natura, seu mavis, ac ut aliquis Physicorum dixit, Fortuna,

Natura, inquam, quatenus ea natura est Atomorum per illam Universi, seu naturæ rerum immensitatem discurrentium, ut sibi invicem magna quadam copia occurrentes, apprehendere se, irretireque & implectere mutuo possint; ac sese varie commiscentes, primum quoddam veluti Chaos, & in vorticis modum glomerari; ac deinde post multas convolutiones, evolutiones, factisque molitionibus, & quasi tentamentis variis, (omnigenos videlicet motus, cœtusque experiundo) in eam tandem formam coire, qualem Mundus hic exhibet.

Fortuna

Fortuna vero, quod Atomi non consilio aliquo, sed prout sors obtigerit, concurrant, cohæreſcant, coaprentur; adeo ut Fortuna proinde, quemadmodum dictum jam est, non ideo sit causa per se aliqua, quæ atomos temperet, & ad talem effectum disponat; sed quod atomi sint ipsa Fortuna, quatenus nulla præmeditatione sibi invicem occurrentes, sese complectuntur, & tale concretum, prout obtingit, faciunt.

Error hic totus cum locis aliis repressus habetur, tum speciatim Dissertatione, quæ de Authore Mundi est, in sect. 1. phys. lib. 4. cap. 5.

CAP. IV. *De Exortu Mundi.*

VErum ut rem paulo specialius deducam, & ad aliud caput interim accedam, videtur Mundus in hanc figuram circumtornatus conformatusque hujusmodi quadam, sine follibus & incudibus, ratione prodiisse.

Imprimis, cum Atomi motu inconsulto ac fortuito essent, & continuo simul celerrimeque cierentur, ubi in hunc Immensitatis locum, in quo jam est Mundus, occœperunt concurrere, seseque apprehendere, coacervatæ simul fuere in unam rudem indigestamque molem, in qua magnæ parvis, rotundæ angulosis, læves hamatis, aliæ aliis commistæ fuerint.

Deinde, in confuso hoc cœtu, ex, quæ majores gravissimæque omnium erant, cœpere sensim subsidere; & quæcunque fuerunt exiles, rotundæ, parvæ, lubricæ, illæ in ipso earum concursu cœpere exprimi, & in sublime ferri. Prorsus ut in turbida aqua, donec quiescit inclarescitque, partes terreæ deorsum subsidunt, aqueæ sursum quasi eliduntur. Postquam vero impellens elidensque

vis, quæ ſurſum agebat, elanguit, neque ictus amplius in altum evexit, ipſæque interim atomi eliſæ regredi deorſum prohibitæ ab aliis ſunt; tum agiliores ad oras uſque circum extremas evolarunt, tum aliæ & ab ipſis reflexæ, & aq aliis pone inſtantibus repreſſæ; facta eſt mutua quædam implexio, quæ Cœlum generaverit.

Quæ Atomi autem & ejuſdem naturæ fuerunt (cum, ut dictum eſt, variæ fuerint) & acervatim, dum in ſublime compellerentur, circumvolutæ; eæ perfecerunt Solis ac Lunæ, Aſtrorumque aliorum naturam. Hujuſcemodi autem fuerunt potiſſimum Ignificæ; nam quæ ab ipſis relictæ ſunt, neque tam altum emergere potuerunt, illæ Aeris naturam crearunt.

Tandem ex iis, quæ ſubſederunt, ipſa Terra genita eſt. Et cum multum adhuc in Terra ſupereſſet materiæ, eaque verberibus ventorum, auriſque ex aſtris ſpirantibus condenſaretur; quæcunque ejus figuratio ex particulis minutis conſtabat, expreſſa eſt, Humidamq; genuit naturam. Iſthæc, cum eſſet fluida, in cava, & ad excipiendum continendumque idonea loca defluxit; aut ipſa per ſe aqua conſiſtens, idonea loca excavavit. Præcipuæ ergo Mundi partes genitæ fuere in hunc modum.

De minus præcipuis, ac veluti partium particulis, ut quidpiam addam: Videntur in prima illa commiſtione effecta fuiſſe generabilium corruptibiliumque rerum varia ſemina, ex quibus res variæ & conformatæ tum fuerint, & deinceps magna ex parte propagari etiam potuerint.

Et Saxa quidem, ac Metalla, cæteraque Foſſilia, intra ipſummet terræ corpus, tum cum ipſa formata eſt, ideo concreari potuerunt, quod maſſa foret heterogenea, ſeu ex atomis ac ſeminibus diverſæ naturæ conſtaret. Et quod ipſæ Saxorum

orum moles a d usque superficiem diversimode extuberarent; ideo creati exinde Montes, uti & quæ Convalles ac Planities non potuere ipsis non intercipi.

Subinde vero circum montes colleſque, & in vallibus, ac per arva, herbæ, virgulta, arbores, eo proxime modo, quo circa volucrum & quadrupedum corpora ac membra, plumæ, pili, ſetæ naſcuntur.

Verum ad ipſa quidem Animalia quod attinet, par eſt ipſam Terram novum genitale ſemen retinentem, quoſdam ex ſe folliculos in quorundam quaſi uterorum ſimilitudinem protuliſſe, coſque, cum maturuiſſent, natura cogente ruptos, animalia tenera profudiſſe: deinde terram ipſam humore quodam, qui eſſet lacti ſimilis, exuberaſſe, eoque alimento animantes eſſe nutritas.

Nutritas, inquam, eas animantes, quæ ita fuerunt conformatæ, ut partes omnes nutritioni uſibuſque aliis neceſſarias habuerint. Nam, ut dum Nilus agros deſeruit, & terra cœpit ardore Solis exareſcere, cultores varia animalia verſis glebis inveniunt, partim inchoata, partim imperfecta & trunca; ac ita quidem, ut in eodem altera pars vivat, altera rudis terra ſit: ſic par eſt inter prima illa Telluris quaſi tentamenta, præter animalia perfecte formata, enata fuiſſe aliqua, orba manuum, orba pedum, orba oris, orba aliarum partium, ſine quibus non licuit aut alimentum ſumere, aut diu ætatem producere, aut genus ſuum propagare.

Quod de aliis autem animalibus dico, idem & de Homine ipſo dictum volo intelligi. Videlicet folliculos, uteroſve aliquos radicibus terræ cohærentes, & à Sole concalefactos primum increviſſe, & infantibus ex ſe editis ingenitum lactis humo-

humorem natura ministrante præbuisse; quos ita educatos & adultos genus hominum propagasse.

Duo quædam addo: Unum haudquaquam esse probandum, quod aliqui aiunt fuisse tunc enatos, ac viguisse Centauros, Scyllas, Chimæras, aliaq; monstra ex diversis generum partibus constantia. Qua enim ratione potuerunt in Centauro, exempli gratia, hominis & equi membra cohærere; cum tertio quidem ætatis anno, vix puero adhuc ablactato, equus jam floreat; & dum equus ad præ senio langueſcit, homo floreſcente juventute ſit.

Alterum, ut tellure nova, & seminibus pluribus, vegetioribusque, plura, ac majora, quam nunc creata fuere animalia, & in ipsis homines quoque; adeo ut illud hominum genus fuerit in arvis durius, tanquam ex ossibus nervisque & majoribus & solidioribus compactum; sic destitisse demum Terram, tanquam seminibus exhaustis, & quasi mulierem ſpatio vetusto defeſſam, talia animalia ſponte parere; & exinde fieri, ut jam nusquam ſponte erumpant homines; sed & ipsi, & perfectiora, majoraque alia animalia propagatione sola oriantur.

Fabula hæc tota, quî prodierit Mundus, refutata habetur sect. 1. *phyſ. lib.* 1. *cap.* 2. *cum ſpecialiter diſſeritur de Exortu Mundi; tum prætermoratam de Mundi Authore, illa quæ eſt de Uſu partium in Animalibus, ſect.* 3. *memb. poſt. lib.* 2. *cap.* 3.

CAP. V. *De obeunte ſuas vices Mundo.*

SEquitur quæstio, An per se, an alicujus Numinis Providentia regatur Mundus.

Itaque existimare imprimis non oportet aut morum

motum cœli, aut æstivam hybernamque Solis conversionem, aut Solis Lunæque defectum, aut ortum occasumve Astrorum, aut alia hujuscemodi ideo fieri, quod sit Præfectus aliquis, qui sic disponat, disposueritve, ac simul beatitudinem, immortalitatemque possideat. Non enim cum felicitate congruunt negotia, sollicitudines, iræ, gratiæ; sed hæc præ imbecillitate, metu, opisque externæ indigentia contingunt.

Neque oportet rursus, cum id muneris & molestum sit, & à felici statu abhorrens, existimare eam naturam, quæ felicitatem est nacta, ejusmodi esse, ut sciens ac volens hasce animi commotiones sive perturbationes subeat; sed tueri potius respectu illius venerationem omnimodam, ac orationis genere uti eas suggerente cogitationes, ex quibus nullæ venerationi contrariæ opiniones nascantur.

Quare opinandum est potius, tum cum Mundus procreatus est, factos fuisse eos circumplexus circumvolventium se atomorum, ut creatis exinde corporibus cœlestibus, nata in ipsis fuerit hæc necessitas, qua tali modo moverentur, & circuitus tales obirent; ac pari modo cætera omnia vices suas agerent, pro cœpto semel rerum cursu.

Cur vero hoc potius non sit opinandum? Nam sive Deus ipse est Mundus, ut aliqui existimant; quid potest esse minus quietum, quam nullo puncto temporis intermisso, versari circum axem Cœli admirabili celeritate? Nisi quietum autem, nihil beatum est. Sive in ipso Mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus Astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet; qui omnibus in locis, omni tempore præsto sit; & quanta singularum rerum varietas, seu innumerabilitas potius est,

est, in totidem distrahatur curas; dando scilicet operam, ut hoc, non alio modo fiant; næ ille negociis, ut ante objiciebam, molestis, operosisque est implicatus.

Quid quod, tametsi vel supponatur solum non curari à Deo res; contingere non secus omnia, ac si nulla esset Providentia, deprehendetur? Quippe nonnulla quidem bene, verum pleraque etiam male, & secus quam deberent, eveniunt. Nam, ut omittam cætera; nonne, si ipse Jupiter fulminat, fulminave regit, deberet saltem parcere templis, saltem non facere occasionem, qua dubitetur, an non id casu, potiusquam divino consilio eveniat? Scilicet, quasi omnibus rebus cursum tenere pergentibus, vicesque suas obeuntibus, prout fuerit ab initio cœptum.

Certe, hoc quoque maxime valet, quatenus specialem hominum respectu asserunt Providentiam. Nam, ut præteream, quod jam dixi, non posse beatam immortalemque naturam ulla teneri ira, aut gratia; fac hominum res à Deo non curari, qui se illæ secus habituræ sunt? Par in illis, aut etiam major, quam in cæteris animalibus imbecillitas, paria incommoda, par malorum seges. Servantur eorum aliqui conceptis votis, ex naufragio: quam multi votis conceptis pereunt? Multi Liberos precati obtinent: quam-multi frustra, ut obtineant, precantur?

Sed, ne longum faciam; cur, si curæ Deo res humanæ sunt, & bonis male, & malis est bene? Movet me sane quod video bonis adversa semper contingere, paupertatem, labores, exsilia, carorum amissiones: malos contra beatos esse, augeri potentia, honore affici. Quod innocentiam minus tutam, scelera impune committi; Quod sine delectu morum, sine ordine, ac discrimine annorum

rum sævire mortem; sed alios ad senectutem pervenire, alios infantes rapi, alios jam robustos interire, alios in primo adolescentiæ flore immaturis funeribus exstingui: in bellis potius meliores & vinci, & perire. Maxime autem commovet, homines imprimis religiosos gravioribus malis affici; iis autem, qui aut Deos omnino negligunt, aut non pie colunt, vel minora incommoda evenire, vel nulla.

Quinetiam mihi videor non male hac ratione argumentari. Aut Deus vult tollere mala, & non potest; aut potest, & non vult; aut neque vult, neque potest; aut & vult, & potest. Si vult, & non potest, imbecillis est, ideoque non Deus. Si potest, & non vult, invidus: quod æque alienum à Deo. Si neque vult, neque potest, & invidus, & imbecillis est, ideoque neque Deus. Si vult, & potest, quod solum Deo convenit; unde ergo mala? aut cur illa non tollit?

Impietas hæc tota oppugnata est cum asseruimus esse Deum Rectorem Mundi in sect. 1. phys. lib. 4. cap. 6. itemque cum regere Deum speciali cura Humanum genus diximus ibidem cap. 7.

CAP. VI. *Obiter de Geniis, seu Dæmonibus.*

PErinde est porro, seu Deus res curet seipso, ut aliqui volunt; seu, ut contendunt alii, per Administros, quos Genios, ac Dæmonas passim appellant. Quippe & res non secus contingunt, ac si administri hujuscemodi esse nulli supponerentur; & ut concedantur esse aliqui, non possunt ii sane, quales fingunt, esse; humana videlicet forma, & voce, quæ ad nos pertingat. Ut taceam, cum plerumque mali & vitiosi esse dicantur, non posse eos proinde felices longævosque esse; quod pravitati

vitati comes adſit & cæcitas multa, & pronus ad ea, quæ interimunt, lapſus.

Quam optandum foret, ut aliqui eſſent, qui noſtri curam gererent; ut quæ deſunt prudentiæ noſtræ, noſtriſque viribus, ſuppleren t! Quam ſpeciatim optandum iis, qui ſunt in bello ſanctiſſimorum honeſtiſſimorumque facinorum duces; ut non ſolum armis, equis, navibus, ſed ipſorum quoque Deorum auxilio poſſent fidere.

Ac nonnulli quidem interdum apparere quibuſdam dicuntur; Sed quidni ii, qui Genios apparere commemorant, aut mentiuntur, & fingunt; aut melancholici ſunt, taleſque, ut ærumnoſum corpus ipſis tum ſuſpendat, tum ad extraordinaria deflectat imaginationem? Notum eſt certe nihil eſſe imaginatione comparatius ad movendum, transformandumque (tametſi in re nihil ſubſit) in omnem ſpeciem. Quippe, quod facta menti impreſſio ſimilis ſit illi, quæ in cera fit; quodq; humanæ menti habenti in ſe, quod fingit, & quod fingitur, ea inſit vis, ut ſumpta ex rebus viſis auditiſve occaſione quamiam vel leviſſima, ſpeciem ex ſeipſa facillime variet, atque transfiguret: ut manifeſtum quidem faciunt, quæ per ſomnū fiunt, inſomniorum commutationes, tanquam ex quibus deprehendatur imaginatrix facultas varietatem omnigenam affectuum, viſorumque ſubire. Ut proinde mirum non ſit, ſi ubi facultas eſt læſa, Dæmones, aut alia, de quibus quidpiam quocunque modo præconceperint, videre videantur.

Solent inſuper argumento ad ſtabiliendum ut Providentiam, ita exſtantiam Dæmonum, obtendere Divinationem: Sed piget humanæ imbecillitatis, quando & ex ſomniis Divinationem repetit; quaſi nempe Deus per grabatos incedens ſtertentes admoneat viſis tortuoſis, quid ſi ventu-

ventorum: & ex omni portentorum, oſtentorumque genere; quaſi niſi Deum commiſcuerimus, non modo cum Sole, cum Luna, cum variis animalibus, ſed cum omni etiam ære, ac lapide, non habeamus ſatis idoneum eventuum hujuſmodi opificem, Fortunam, & Caſum?

Verum, ut de ſolis Oraculis dicam; cum poſſit tot modis convinci eſſe illa meras vatum impoſturas; tum vel ex eo ſane ſubodorari in promptu eſt, quod verſibus utantur malis, quique ſint plerumque principio trunci, medio elumbes, fine claudicantes: quod ſane non contingeret, ſi funderentur divinitus; quando à Deo nihil, niſi bene decenterque fieri par eſt.

Et memini quidem, cum Sami adoleſcerem, ſolitum jactari Oraculum illud, quo ferebant Polycratem inſulæ tyrannum Pythia & Delia celebrantem miſiſſe ſimul Delum, ſciſcitatum Apollinem, num quæ ſpectarent ad ſacrificium, ad præfinitum tempus offerret: ac reſpondiſſe Pythium, Hæc tibi Pythia & Delia ſunt: addentes inde ſignificatum, ea illi extrema futura: ſiquidem ipſum non multo poſt tolli è medio contigit: Verum qui potuit reſponſo illo ſignificari ea ſacrificia ſore extrema, potius, quam media: niſi quod vulgo avidi nimis auricularum homines ſint?

Quid hic improbandum, quidque tolerandum, deducitur fuſe cum agemus de Divinatione in Ethica lib. 3. cap. 4.

CAP. VII. *De Fine, ſeu Interitu Mundi.*

JAm eſſe Mundum interiturum, finemque habiturum, ex eo dependet, quod genitus ſit, exortumque habuerit. Siquidem neceſſe eſt omnia, ut

ut concernuntur, ita diſcerni, inque ea diſſolvi ex quibus coaluerint: illa quidem id perpeſſa ab iſtiuſmodi, iſta ab illiuſmodi cauſis: ſed omnia alicunde, & aliquando tamen. Quo magis profecto mirari par eſt, eſſe aliquos, qui non modo natum introducentes Mundum, ſed etiam manu pene factum, edicant ipſum ſempiternum. Quæ eſſe enim poteſt, ut ſupra arguebam, coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cujus principium aliquod ſit, nihil ſit extremum?

Videtur ſane eſſe Mundus, Animalis aut Plantæ inſtar, quemadmodum genitus, ita corruptioni obnoxius: Tum quia non ſecus ac illa, ex atomis conſtat, quæ propter motum inteſtinum, quo indeſinentur cientur, moliri denique exſolutionem poſſunt; Tum quia, ut illis, ita & Mundo accidere poteſt extrinſecus cauſa, quæ ipſi exitium afferat: maximeque cum notum ſit, unamquamque rem una via natam, denaſci poſſe compluribus: Tum quia, ut in illis trés ætates ſunt, Adoleſcentia, Vigor, & Senium; ita Mundus primum quodammodo increverit (quatenus etiam poſt genitale tempus acceſſere extrinſecus ex Univerſo atomi, quæ per ipſa Mundi quaſi ſpiracula ſubierint, & ex quibus cœlum, ſidera, aer, mare, terra, alia adaucta fuerint, congruis videlicet ad congrua ſeſe accommodantibus) deinde vero, quia creſcendi debuit aliquis eſſe finis, in perfecto quodam quaſi ſtatu conſtiterit: ac jam demum occœperit ita quaſi ſatiſcere, ut agnoſci omnino poſſit ad extremam vergere ætatem.

Confirmatur autem imprimis, ex eo quod, ut videre licet temporis progreſſu turres ruere, ſaxa putreſcere, delubra & ſimulacra fatiſci, unde & denique exſolvuntur: ita videamus Mundi partes ſenſim deteri, ac deminui. Terræ par-

multa

multa abit in auras (ne aliquid dicam de majoribus illis concussionibus, quibus metus incutitur, ne quando tota corruat, & subtracta pedibus, quasi in barathrum feratur.) Aqua partim quoque in auras halatur, partim per terras sic bibitur, ut non omnis sit refluxura: Aer continuo immutatur, rebus quidem multis in ipsum excedentibus, sed & multis quoque ex ipso recreatis: Ignis demum non modo noster, sed etiam sidereus, ut qui est in Sole, sensim deperit, abjectu & emissione lucis: Quocirca neque est cur rearis debere hæc Mundi corpora manere æterna.

Deinde, ex eo, quod videmus esse inter ipsa Mundi corpora continentem pugnam, ob quam interdum quidem incendia, interdum vero & diluvia, quasi æquis viribus contingunt. At quemadmodum in Palæstra, ita necesse est, ut in Mundo contrariorum alterum denique prævaleat, omniaque pessundet. Si quis autem quærat, utrum duorum ratione verisimili sit prævaliturum: Respondeti potest illud esse Ignem, tanquam actuosiorem, & à Sole præsertim, cœlituque suppeditatum: adeo ut superantior evasurus denique sit, ac sit Mundus proinde conflagratione perituros.

Postremo ex eo, quod nihil indissolubile sit, nisi quod sit aut solidum, quemadmodum Atomus; aut intactile, ut Inane; aut nihil habens extra, unde aut dissolvens causa adveniat, aut quo ipsum possit excedere, ut Universum; Mundus autem, neque solidum quid sit, propter Inane intermixtum; neque etiam intactile quid, propter naturam corpoream; neque denique nihil extra habens, ob sui extremum; quo fit, ut & clades contingere extrinsecus, à corporibus nempe incurrentibus & confringentibus valeat, & sive ea extrinsecus,

trinſecus, ſive intrinſecus accidat, habeat, quo diſſolvi & effundi queat.

Quod addo quidem, quia poteſt Mundus non conflagratione duntaxat, aut, ſi velis, etiam inundatione perire; ſed modis quoque pluribus, quos inter ille præcipuus eſt, ut quemadmodum Animal, quicum jam illum comparavi, ipſa animæ compagine ſoluta, in varias partes ſolvitur, quæ & ipſæ tandem plane exſolvantur; & vel diſſipentur, abeantque in auras, ac minutiſſimos pulveres; vel inſerviant etiam ad procreandum alia animalia; ita ipſis Mundi quaſi mœnibus fatiſcentibus, dantibuſque ruinam, fruſtra illius variæ ſubinde ſolvantur, ac abeant tandem in atomos, libertatem Inanis nactæ & coeffundantur, & repetant motus primigenios, & vel longum diuque procurrant, vel brevi aut in Mundos alios incidant, aut cum atomis aliis concurrentes in gignendos novos Mundos coaleſcant.

Tametſi certe, ut animal poteſt ab animæ exceſſu aut ocyus, aut tardius omnimode exſolvi, ita utrumvis poſſit ipſi Mundo contingere; Attamen probabilius eſt, fore, ut puncto temporis nihil reliquiarum exſtet, præter atomos, ac ſpatium deſertum, quod quacunque ex parte lethi quaſi janua aperta prius fuerit, illac omnis materiæ turba ſeſe foras datura ſit.

Quod dixi autem vergere ad extremam ætatem Mundum, id vel eo fidem ducit, quod effœta tellus, ut jam quoque attigeram, vix parva creet animalia, quæ edidit olim ingentia; quodque vix plurimo labore fruges fructuſque ſuppediter, quæ ſponte initio ubertim effudit. Unde & frequentes ſunt querimoniæ laudantium ſæcula priora, accuſantium præſentia; cum non videant hanc eſſe rerum ſortem, ut omnia paulatim tabeſcant;

g

& ſpatio ætatis vetuſto deſeſſa, veluti in ſcopulum tendant. Utinam modo ratio potius, quam res ipſa perſuadeat, fore ut parvo in tempore conquaſſari omnia cernamus.

Si quidpiam hoc loco improbandum interſeritur, id improbatum habet, cum de Mundi interitu agemus in Phyſ. ſect. 1. *lib.* 1. *cap.* 7.

CAP. VIII. *De Infinitis Mundis.*

POrro, quod demum requiritur, ſint-ne præter hunc alii, & non modo plures, ſed etiam infiniti Mundi; videtur omnino dicendum dari numero infinitos. Quippe Atomi, cum ſint infinitæ, ut demonſtratum jam ante eſt, per infinitatem ſpatiorum feruntur, ac alibi aliæ, proculque ab hoc variæ invicem concurrentes coaleſcere in fabrefactionem Mundorum infinitorum poſſunt. Atomi ſiquidem ad hoc comparatæ, ut ex ipſis Mundus conſtare efficive valeat, abſumi non poſſunt, cum ſint infinitæ, neque in unum, neque in aliquot, qui definito numero ſint; & neque in quotcunque uniuſmodi, neque in quotcunque inter ſe diverſos. Quare & nihil obſtat, quo minus ſit talis Mundorum infinitudo.

Sane vero tam eſt abſurdum in univerſo infinitum Mundum fieri, quam in magno agro granis plurimis conſito unam ſpicam naſci. Nempe, ut in agro cauſæ plurimæ, ipſa nimirum ſemina ſimul cum loco in promptu ſunt; ſic in Univerſo, præter ipſum locum, non modo cauſæ plurimæ, verum infinitæ etiam ſuppetunt; ipſæ ſcilicet atomi, perinde ac illæ, ex quibus hic Mundus coaluit, Mundi capaces.

Accedit, quod nullam videamus rerum generalium ita eſt unam, ut non eodem ſub genere multa

conſimilia obtineat (ſic enim homines, ſicferæ, ſic volucres, ſic piſces ſingulatim ſub ſuis quibuſque generibus multiplicantur) Quare & cum non modo Sol, Luna, Terra, Mare, & partes Mundi cæteræ fuerint genitæ, ſed ipſe etiam totus ex iis conſtans Mundus; fatendum eſt prorſus & illas & hunc non ſingulares eſſe, ſed plures, & numero quidem, ob jam dictas cauſas, innumero, atque infinito.

Cum nihil vero ſit, quod repugnet Mundos alios partim ſimiles, partim diſſimiles iſti noſtro eſſe: Nam & poſſunt eſſe æquales, poſſunt majores, poſſunt minores; poſſunt, qui habeant eaſdem, eodemve ordine ſitas partes; poſſunt, qui habeant alias, aliove ſitas ordine; poſſunt, qui ſint eadem prædíti figura; poſſunt qui prædíti diverſa (quippe non poſſunt quidem eſſe figurarum omnigenarum, ut dictum ante eſt, atomos, cum definiti ſint ambitus, non poſſe infinitis modis figurari: ſed poſſunt tamen innumerarum; ut globoſæ, ovatæ, pyramidalis, &c.) cum id inquam nihil repugnet, hæ tamen omnes diverſitates ſunt duntaxat quædam quaſi conditiones, quæ communem Mundi qualitatem, ac rationem varient.

Videtur autem quilibet aliorum Mundorum, veluti & iſte, & omnis alia concretio, quæ in immenſo Inani fit, & ſimile quidpiam cum iis, quæ paſſim obſervamus, habet, per proprios quoſdam atomorum quaſi vortices, convolutioneſve ſeorſim procrearí; atq; id quidem ſive in Intermundios (ita vocamus, juxta antedicta, intervallum inter duos aut plures Mundos non multum diſſitos comprehenſum (ſive in loco multi-vacuo (ſeu in quo vel ſantibus licet corporibus, corpuſculiſve, plurimum tamen ſpatiorum vacuorum intercipitur, ſive

ſive denique in magno, immiſtoque, & puro Inani; tametſi non, ut aliqui hujuſmodi Inane aſſumentes, deſcribunt.

Nimirum, ſecus ac fit ab illis, intelligendum eſt confluere, niſi ex infinito, at ſaltem ex uno, pluribuſve ſive Mundis, ſive Intermundiis, idonea quædam ſemina, hoc eſt, congeriem quandam congruam atomorum, corpuſculorumve, quæ ſenſim hic illic mutuo coaddantur, varieque formentur, & locum etiam varie, prout contigerit, commutent; ac inſuper extrinſecus accrementa quædam quaſi irrigua accipiant, quouſque conſtans ex omnibus concrementis ſpecialibus moles perficiatur, ſtabiſimentumque obtineat, quantum quidem ferre ipſius quaſi fundamenta ſubſtrata valuerint.

Alioquin certe quo in Inani generari Mundum contingit, non ſufficit acervum fieri, convolvique, & incrementum, quandiu in aliud incurrerit, accipere eo modo, quo acervus nivis, dum ſupra nivem volvitur, juxta opinionem, quod ſic fieri ex neceſſitate oporteat, ut Phyſicorum appellatorum ait aliquis: ſiquidem id pugnat cum iis, quæ apparent. Neque enim Acervus, cujus intimus quaſi nucleus ſolidus ſit, & extima etiam quaſi cruſta ſolida, aut convolvi poteſt, aut incrementum accipere, ſi interſtitium nucleum inter cruſtamque interceptum ſit fluxum; quale in Mundo eſſe contingit.

Quod ſupereſt, eſſe alios quoque Mundos, quia geniti ſint, corruptioni obnoxios, manifeſtius eſt, quam ut dici debeat. Nam & quod alii ocyus, alii cunctanius, alii ab his, alii ab illis diſſolvi cauſis vacant, res pertinet ad ſingularem uniuſcujuſque naturæ ſitatem.

Perperam aſſeri ab Epicuro infinitos Mundos, oſtenſum habetur, Phyſ. ſect. 1. *lib.* 1. *cap* 2.

SECT. III.

De Rebus Humilibus, ſeu Terrenis.

VErum, ut miſſis cæteris, de hoc noſtro Mundo ſpecialius dicamus; age, cum omnia, quæ in eo ſunt, aut Terræ ambitu contineantur, elatiorave Humo non ſint; aut ſint in ſublime, hoc eſt, ſupra humi terræve ſuperficiem elata, ac ideo poſſint generatim in res humiles terrenaſve, & ſublimes ſive cœleſtes atque aereas dividi: age, inquam, ſermonem primum de prioribus inſtituamus, & ex eo quidem præſertim, quod ut nobis propiora ſunt, magiſque familiaria, ita poſſint fieri quaſi argumenta, ex quibus conjicere de poſterioribus, quæ remotiora à nobis, minuſque perſpecta ſunt, liceat.

Videtur autem eſſe imprimis ipſum Terræ corpus generatim ſpectandum; ac ſubinde aqua pars maſſæ inſignis, terræque ipſi varie, partim ad ſuperficiem, partim etiam intus commiſta; & poſtea quæ minora ſunt, ac paſſim tota maſſa viſuntur corpora, partim Inanima, ut ſunt mineralia, lapides, ac plantæ; partim animata, quæ dicimalia, ſeu animantes moris eſt.

CAP. I. *De Terra in medio Mundi conſiſtente.*

PRimum itaque circa ipſam Terram, diximus jam ante quemadmodum fuerit cum reliquis Mundi partibus formata. Sane vero nihil fuit neceſſe formari eam prius extra Mundi ambitum, ac ita formatam recipi in Mundum; cum ſatis fuerit com-

comprehendi in mundana massa talia semina, ex quibus una cum reliquis Mundi partibus gigneretur: eo modo, quo nihil fuit necesse in sa animalia exterius, seu ex ipsa rerum infinitate prius secerni, ibique formari, uti in hunc Mundum jam perfecta deducerentur; neque item è cælo, tanquam illic prius elaborari debuerint, delabi in terram; cum ostendere nemo valeat, cur comprehendi illic potuerint ejusmodi semina, ex quibus animalia, plantæ, & quæ cætera videre licet, constituerentur; non potuerint vero comprehendi hic, ac pari modo suppetere unde illa & gigni & nutriri possent.

Diximus vero etiam Terram, cum Cælum, aliaque sublimia sursum veluti avolarent, subsidisse in Mundi medium, ac ibi, ut in imo loco, remansisse. Addendum jam, non quemadmodum ipsa media est Mundi pars, in quam omnia pondera cadunt; ita dari in ipsa medium, seu, ut vocant, centrum, versum quod omnia pondera dirigantur. Scilicet omnia pondera parallelis motibus cadunt, non in angulum vero connituntur; quod fit ficut in Universo, ita & in Mundo regio unica sursum, è qua gravia omnia adveniant; unica deorsum, in quam eadem tendant.

Quo fit, ut probandi non sint, qui dari Antipodas dicunt; homines nempe in aversa Terræ regione ita sitos, ut vestigia nobis opposita urgeant, eo modo quo videre licet simulacra hominum, aliarumve rerum inversa aut consistere, aut procedere etiam subtus aquam. Quippe illi præter naturam, & conditionem rerum gravium, tueri putantur & homines, & alia corpora terrena illic posita, sursum, seu versus Terram niti; & tam non posse è Terra in loca cœli inferiora recidere, quam ostra hæc non possunt in cælum sponte avolare.

Utcunque aliunde cohærenter suæ suppositioni dicant, esse Antipodibus diem cum nobis est nox, & noctem cum nobis est dies.

Itaque, Terra quidem in orbem circulumve est conformata; sed tamen quasi discus, aut tympanum; non vero quasi sphæra, aut globus. Nempe hæc ejus facies, quam nos incolimus, quæque habitari sola potest, lata est seu plana, non vero globosa; ac talis, in quam omnia pondera recta, seu ad normam ferantur, quemadmodū dictum jam est.

At vero, cum sic res se habeat, difficultas tamen non exigua est, qui fieri possit, ut consistat, neque deorsum in quam regionem diximus lapsuros Antipodas, cadat. Verumtamen Terra non cadit, quoniam insidet aeri, tanquam ipsi congenea, neque adeo ipsi oneri existens, ut animalia insident, tanquam congenea, ipsi Terræ.

Nimirum facile est captu esse in aere subjecto hanc Terræ sustentandæ vim; quod Terra & Aer ab ipsa Mundi conformatione res congeneæ sint, & cognatione quadam revinctæ, tanquam ejusdem totius partes oneri sibi mutuo non sint; sed quasi omni gravitate, compressioneque depositā, mutua complexione teneantur; maximeque cum possit Terra ad superiorem hanc sui partem magis compacta, gravisque esse, & sensim inferius magis laxa, minusque gravis fieri; quousque tandem parte sui infima ad aeris suppositi naturā proxime accedat.

Propterea autem dixi Terram non fuisse exterius formatam, extrinsecusque illatam in Mundum eo nempe casu pondere suo aerem illum premeret, quemadmodum minimum pondus nostris sentitur corporibus, si extrinsecus imponatur; cum tamen nec caput, nec cætera membra sibi mutuo sint gravia, quod congenea sint, communique jure totius ejusdem corporis vinciantur.

Ac

Ac, ne incredibile sit, rem adeo tenuem, ac est aer, posse adeo crassam molem sustentare; cogita duntaxat, quam res sit tenuis anima, animalisve spiritus; & quam tamen crassam, quamque ponderosam molem corporis sustentet, ac regat; & vel eo quidem nomine solum, quod ipsi conjuncta, aptaque apta res sit; quemadmodum est aer ipsi Terræ.

Non est vero propterea reputandum Terram esse animatam, ac multo minus Deam quandam; id enim jam ante refutatum est. Et terra quidem varias frequenter animantes parturit, at non, quod ipsa sit animata, sed quod continens varias atomos, variave rerum semina, multa modis multis efferat in lucem, unde animata formentur. Non desunt, qui aliunde Terram magnæ Deûm Matris, ac Berecynthiæ nomine colant. Verum, quod Terra quidem donetur iis nominibus (si abuti quidem divinis ad res naturales designandas liceat) potest res videri tolerabilis; at non sane, quod Terræ quoque inesse Divinitas credatur.

CAP. II. *De Terræ-motu; ac obiter de Ætneo Incendio.*

INterim autem mirum videtur, qui fiat, ut Terra interdum commoveatur, concutiatur, tremat: verum hæc una est earum, quæ possunt omnino pluribus modis contingere; & supponendo quidem rem, de qua ambigendum non videtur, esse ubique Terram sui similes; ac subtus, perinde ac supra, habere speluncas, lacunas, flumina-que volventia fluctus, saxa submersa, &c.

Nam poteſt Terram movere aqua, ſi partes aliquas eluit & abraſit, quibus excavatis deſiit poſſe ſuſtineri, quod ferebatur integris; vel, ſi interiores lacunas, ſeu quaſdam paluſtres, & jacentes aquas, impellat flatus aliquis, & inde aut ictus Terram quatiat, aut agitatio ſpiritus ipſo motu creſcens, & ſe incitans, ab imo in ſummum perferatur. Scilicet, ut vas conſtare non poteſt, niſi quæ commota in ipſo eſt aqua, jactari intus deſierit.

Poteſt & parte aliqua ſubito decidente Terra percuti, & inde motum cavere: cum & aliquæ ejus partes quibuſdam veluti columnis ac pilis ſuſtineri poſſint, quibus vitiatis recedentibuſque, tremat onus impoſitum. Quippe, cum videre etiam liceat totas ædes, propter plauſtrorum, ferratorumque curruum agitationem ſucceſſione tremiſcere.

Poteſt quoque Terram movere ipſe ſpiritus: nempe, ſi aut Terra, cum in partibus ſui interioribus inferioribuſque crebritate foraminum rimarumque ſit interſtincta, à ſpiritu varie diſperſo, & in cavernoſas ejus cavitates incidente, concutiatur, ac tremat; eo modo, quo membra frigore ſubeunte tremere, ac moveri invita coguntur: aut, ſi ſuperne ingrediente, compellenteque deorſum ſpiritu, Terra ab aere ſubjecto ut craſſiuſculo, & aquoſo (quippe ſuſtentante) ſurſum repellatur, & quaſi ſubtercuſſa ſubſultet: Quod contingit quidem rebus omnibus, quæ non modo in aliquid durum ſeu firmum (aut ita intenſum, ut preſſum redeat) compelluntur: ſed etiam in aliquid fluxum, ſi ad repellendum comparatum ſit; ut cum intra aquam deprimitur lignum.

Poteſt demum vis ſpiritus, ſi concipiatur in ignem verſa, & fulmini ſimilis, cum magna ſtrage obſtantium ferri. Scilicet, ut ignis fulmineus intra nubem

nubem genitus tum ipsam perrumpit, tum aerem eorum miro impetu concutit; sic coramovere, perrumpereque, & concutere Terram potest, qui potest intra ejus cavernas ex spiritu coacervato exagitatoque generari ignis.

Cum nulla porro causa potior, quam petita ex spiritu, & hoc quidem modo postremo, videatur: tum aut ex ejus dispertitione in crebra Terræ foramina Tremor duntaxat gignitur; & (quasi per laxiorem terram transpiratio fit) non sic terra perrumpitur, ut hiatus fiat, & vel subverti aliquid, vel inclinari deprehendatur; aut ex illius acervatione in cavernis majoribus, ea potest succussio impulsioque consequi, ut Terram subvehat, diffindat, eosque hiatus aperiat, quibus etiam integræ urbes, quemadmodum variis in locis sæpius contigit, absorbeantur.

Quod dico interea de vi spiritus, quæ in ignem versa Terram perrumpat, concutiatque, valere eo potest, ut intelligamus ex eadem esse causa eructationes ignium, quæ fieri crebro iisdem in locis ut ad Ætnæ crateras, solent.

Nam totius quidem hujusmodi montis subcava natura silicum cavernis ita suffulcitur, ut spiritus in iis conclusus percalescat, & qua hiatus superne patent, accensus erumpat, latera exedat, percoquatque; unde & cum flamma fumoque, favillas & pumices vomat.

Quoque magis facere id possit, adest mare ad radices montis, quod aquas advolvens, resorbensque ad littus, quousque speluncæ montis protenduntur, aerem intrudat propellatque, quo ceu follium flatu intendatur foveaturque incendium.

CAP. III. *De Mari, Fluviis, Fontibus, & de Inundatione Nili.*

QUod ad aquas spectat, quæ in Terra sunt (nam de illis quidem, quæ in sublimi creantur, & ex sublimi decidunt, erit posterius dicendi locus) mira est imprimis illa earum congeries, quam Mare vocamus; quippe præter mare Internum, quod oras nostras alluit, est etiam Externum, seu Oceanus, qui universam Terram habitatam circumiens, ita creditur à plerisque fornici cæli suppositus, ut Sol & alia sidera ex ipso oriantur, ac in ipsum occidant; ut occurret quoque dicendum inferius.

Et certe, cum sit vastitas seu quasi immensitas Maris tanta, potest hæc haberi non postrema causa, Quamobrem, ex tot fluminum ingressu non appareat augescere: nimirum, omnia flumina ad tantam molem comparata vix guttæ instar sunt. Adde quod aliunde Sol, qui radiis suis vestes madentes tam cito exsiccat, tametsi ex unoquoque loco non multum humoris delibet; non potest nihilominus non ex tanto spatio detrahere multum. Ut præteream, quantum possint quoque venti, dum mare vertunt, absumere, qui una sæpe nocte & vias reficcant, & lutum incrustant.

Quanquam præcipua videtur causa, quod cum ipsa Terra sit raro permeabilique corpore, & mari undique alluatur; debeant aquæ, ut in Mare ex Terra provolvi, ita ex Mari in Terram subterm[illegible] nare, ut iterum emergant, ac iterum fluant.

Neque vero debet facere negotium, quod aqua Maris salsa sit, Aqua vero fontium, & fluminum dulcis; quoniam aqua ex mari terram per-

dens, sic percolatur, ut corpuscula Salis exuat, illisque deinceps denudata redeat. Videlicet, cum maris corpus sit ex sale & aqua commistum, quia semina Salis hamatiora sunt, aquæ vero lævigatiora; ideo ista quidem præterlabuntur facile; illa autem non possunt non irretiri, ac passim relinqui.

Interea patet exinde causa, quæ esse videtur præcipua perennitatis Fontium. Quippe potest quidem qua illi scaturiunt, esse quædam aquæ vis ingens collecta, quæ ad fluendum suppetat; sed & ea videtur debere ex eo suffici, quod aliunde quidpiam in ipsam continuo subterconfluat. Et quamvis subterfluentes illi quasi rivuli conformati ex respersis variis per terram seminibus possint, debent tamen semina hæc suffici ex mari terras subingresso.

Adeo ut hinc fiat, quod jam dictum est, ut minimum in fluenta primum minora abeuntes, dum per convalles coeuntes defluunt, in magnos tandem alveos cocant, creentque magna flumina, quæ Mare immensum assidue renovent, integrentque.

Quoniam vero nullus est Fluvius, qui majorem sui admirationem pariat, quam Nilus, quatenus quotannis per æstatem exundat, Ægyptumque irriguam facit: ideo prætereundum non est, contingere id posse, quia reflantes versus Ægyptum per id tempus Etesiæ mare attollunt ad Nili ostia, & arenas quoq; ad illa pervolvunt; adeo ut non possit Nilus non resistere, intumescereque, & elatior alveo in subjectam ipsi planitiem effundi.

Forte etiam contingit; ut flantes ab Aquilone Etesiæ nubes in meridiem ultra Ægyptum convehant, quæ ubi ad præaltos convenerint montes, ibi contrudantur, exprimantque pluviam, qua Nilus increscat.

Quid,

Quid, quod etiam contingere poteſt, ut præcelſi Æthiopum montes ex iis onerentur nivibus, quæ tabificis Solis radiis in aquam liqueſcant, Nilique alveum compleant?

CAP. IV. *De Aquarum quarundam proprietatibus, & de Glacie.*

UT ſeligamus autem præterea quaſdam aquarum proprietates viſas vulgo mirabiles, prætermitto illam jam dictis affinem, quod cum aqua Sal tum facile exſolvat, inque ſeipſum induat, quidam ſint tamen dulces fontes, qui é medio mari ſcaturiant. Scilicet perſpicuum videtur id fieri, quod aqua inferne, ſeu ex fundo maris proſiliens, tanta emergat vehementia, ut marinam aquam diſpellat, & neque ipſam, neque ejus Sal commiſceri ſecum patiatur.

Fons ille Epiri admirandus, ſupra quem ſita ſtupa tædaque, igne protinus concepto, flammeſcit. Sed nempe ex ſuppoſita terra tam multa caloris ſemina expirantur, ut licet aquam pervadentia calefacere eam non valeant; egreſſa nihilominus in libertatem aeris, & incurrentia in ſtupas tædaſve, ſeminibus igneis, quibus ſcatent quoque res hujuſmodi, conſocientur, ipſaque explicent in flammam; eo modo, quo ubi lychno recens exſtincto flammulam admovens, accendi ipſum vides, priuſquam à flamma contingatur.

At, quid dicendum de illo fonte, qui eſſe ad Ammonis fanum dicitur, frigido interdiu, & calido noctu? Nimirum, quod terra, quæ, circa hunc fontem, laxior licet cæteris terris, frigore tamen nocturno compreſſa, veluti elidat, ſive exprimat, tranſmittatque in aquam quæ continet multa ignis

ſemina

semina, unde & aqua incaleſcat: calore vero diurno laxata, eadem ſemina veluti reſorbeat, unde & aqua frigida remaneat.

Quin fieri etiam poteſt, ut quæ aqua ex iiſdem ſeminibus, propter aerem tempore nocturno frigidum repreſſis, efficitur calida, evadat deinceps frigida tempore diurno, radiis Solis ita aquam pervadentibus, ut liberum iis ſeminibus exitum in aerem faciant: Idque non ſecus, ac dum glacies iiſdem radiis penetrantibus, & rarefacientibus ſolvitur; quod tametſi effectus oppoſiti ſint, ex eadem tamen cauſa eſſe poſſint, ut liquefactio ceræ, & induratio luti.

Eadem certe cauſa videtur proportione eſſe cum ea, ob quam aqua in Puteis calida per hyemem, frigida per æſtatem eſt. Id quippe contingit, quia terra æſtate calore rareſcit, & quæ continet ſemina caloris, exhalat; unde & quæ in illa eſt abdita aqua frigidior fit: Hyeme autem, frigore comprimitur condenſaturque; unde & ſi quem continet calorem, exprimit in puteos.

Hæc interim me admonent, ut dicam de Glacie, ob quam aqua nativæ ſuæ fluiditatis quaſi oblita, ſolideſcit, indureſcitque. Quo loco ſupponendum eſt, ſola corpora, quæ ex partibus, ſive corpuſculis planarum ſuperficierum coadunantur, poſſe ſolida fieri, quod ob Inanis excluſionem partes optime inter ſe cohæreant; cum ſi orbicularia aut orbicularibus adjungantur, aut planis intermiſceantur, intercipiatur circum Inane, in quod ipſa evolvi, & plana inclinari poſſint: unde & mollities, & (niſi aliunde hami ſint, qui retineant) fluxibilitas conſequatur.

Itaque Glacies ipſa fit, aut dum exploduntur ex aqua orbicularia & caloris efficientia corpuſcula, coarctantur vero quæ in eadem aqua reperiun-

periuntur plana, ipsaque partim obtusorum, partim acutorum angulorum: aut dum ea corpuscula adsciscuntur extrinsecus (& fere quidem ex aere, ubi ipse ex illis refrigauerit) quæ & pressa, & extrudentia quotquot occurrunt orbicularia, firmitudinem in aquam inducant.

CAP. V. *De Terrenis rebus Inanimis.*

CUm jam dicendum sit de rebus, quæ ex Terra & Aqua gignuntur; notum est imprimis illa aut Animata, aut Inanima esse; Animata vero esse, quæ cum sensu sunt, & vulgo Animalia, Animantesque dicuntur; Inanima, quæ carent sensu; unde & hoc nomine veniunt cætera, quæ neque animalia, neque animantes dicere licet.

Hujusmodi autem sunt, Primum Succi quidam concreti, quemadmodum Sal, & quod Sulphur gigni, quod Bitumen tetro odore concrescere in terra videmus. Continent hæc vero non modo caloris subterranei, Incendiorumque (quale Ætnæum jam diximus) præcipuam causam; sed graves etiam halitus, qui in sublime elati, Averna creant, morbosque inducunt; unde & erit hac de re, cum de Sublimibus, agendum. De Succino, quo attrahuntur paleæ, attingendum erit quidpiam statim post.

Sunt deinde ipsa Metalla; quæ tum reperta primum fuerunt, cum sylvæ seu fulmine accensæ, seu igne aliunde excitato, inductove arserunt; & facto radicitus incendio cohærentia radicibus metalla fuere liquefacta, ac tum sui nitore perstrinxere oculos, tum eadem figura obsservata fuere, qua ipsæ lucunæ, in quas fluentia fuerant excepta. Nempe conjecturam exinde duxerunt, posse eadem vi ignis liquefacta in figuram quamlibet etiam acutam,

acutam, ac tenuem formari, & ob resumptam soliditatem ad perforandum, ad cædendum, & ad alios usus accommoda fieri.

Prætereo autem, ut non modo Plumbum, sed etiam Aurum & Argentum, quod ad istos usus inutiliora reperirentur, neglectiora jacuerint, solumque æs in pretio fuerit, ex quo tela, gladii, secures, vomeres, alia parabantur; donec repertum ferrum est, ex quo potius ista ob duritiem majorem confici cœperunt.

Sunt rursus Saxa, Lapidesque, quorum multi quidem in dies gignuntur, aut è rupidus deripiuntur: Sed ipsa tamen Rupium Saxorumque præcipua moles ab initio usque fuit conformata; cum & hæc causa, ut ante dictum, montibus ansam fecerit, & nunquam non videatur terra gessisse in gremio, ut flumina, lacunas, ventos, ita & speluncas, & rupes, saxaque derupta.

Cum soleant vero Lapides ipsa sui duritie soliditateque discerni, tum prima quasi acie constant & Saxa Adamantina sueta ictus contemnere (nempe incudibus sic reprehenduntur, ut ferrum utrimque dissultet) & validi Silices, ex quibus ferri ictu ignis idcirco evolat, quod semina ignis abstrusa in venis contineant; neque vis ferri frigida obstet, quin ad ejus ictum excitata concurrant.

Denique sunt ex genere Inanimorum & ipsæ Plantæ, hoc est Herbæ, & Arbores. Quippe anima sine sensu non est; ac videmus eorum, quæ animata sunt, quæque idcirco animalia, animantesque, ut dixi, vocantur, alia donata esse movente appetenteque anima, alia etiam ratiocinante; at vero plantæ nec sensu pollent, nec utravis anima præditæ sunt, nec possunt proinde animalia dici.

Ac

Ac habent quidem commune quidpiam cum ipſis animalibus, puta nutritionem, accretionem, generationem; verum iſta ſponte naturæ, non ductu animæ peragunt, ac prinde non niſi imitatione quadam vivere, & mori, ſicut animalia, dicuntur. Unde & quæ dici de iſtis poſſent, intelligendi à pari, & proportione quadam ſunt, ex iis, quæ ſunt de animalibus dicenda.

Adderem ut prima ſationis inſitioniſque origo tum facta fuerit hominibus, cum baccæ glandeſq; caducæ obſervatæ fuerunt pullulaſcere, novaſque, & ſimiles iis, ex quibus eſſent, Plantas creare; ſed rem inſinuaſſe eſt ſatis.

CAP. VI. *De Magnete ſpecialiter.*

HÆrendum potius non-nihil eſt circa rem inanimem quidem, ſed admirabiliſſimam tamen viſam. Lapidem intelligo Herculeum, quem & magnetem dicimus, quod in Magneſia fuerit primum repertus. Is nempe admirationi habetur, ob ſingularem illam vim, qua ad ſe allicit ac pertrahit ferrum.

Ad explicandum porro hanc vim, tria aut quatuor quædam ſupponenda ſunt; quorum Unum eſt, Effluere continuo corpuſcula quædam ex omnibus rebus; ut quæ ad calorem & lucem ſpectant, ex coloratis & lucidis; quæ ad calorem & frigus, ex calidis & frigidis; quæ ad odorem ex odoris, atque ita de cæteris.

Alterum, Nullum eſt corpus adeo ſolidum, quod non Inania ſpatiola intercepta contineat: id nempe declarant omnia corpora, per quæ humor manat, aut tranſudatio fit; per quæ præterit lux, aut ſonus; per quæ intime penetrat, aut calor, aut frigus.

Tertium,

Tertium, Emissa corpuscula non esse rebus omnibus eadem ratione congrua: Sol quippe emissis à se radiis lutum indurat, liquefacit nivem: ignis metallum solvit, corium contrahit: humor ferrum calefactum reddit durius, corium vero mollius: oleaster hominis amarissimus, capellæ gustatum delectat: amaracinum hominis olfactum alliciens, fugat sues, &c.

Quartum, Inania spatiola non esse in rebus omnibus uniusmodi circumscriptionis: quare neque eadem quibuslibet corpusculis accommodari. Nempe id sensuum texturæ monstrant; propterea enim quæ corpuscula ista afficiunt, illa non movent; aut quæ afficiunt ista uno, afficiunt illa alio: Itemque texturæ cæterarum rerum, eædem sane non sunt permeabiles iisdem rebus.

Jam ex his intelligitur, Posse Herculeum lapidem attrahere ferrum (uti & Succinum paleas) ratione quadam duplici. Nam Primum quidem concitare licet atomos effluentes ex lapide ita congruere cum illis quæ ex ferro effluunt, ut in amplexus facile veniant. Quare & impactas utrumq; (nempe in ipsa tam lapidis, quam ferri corpora concreta) ac resilientes deindè in medium, circumplicari invicem; & ferrum simul pertrahi.

Quoniam autem videmus fieri, ut ferrum à Lapide attractum possit ipsum quoque aliud Ferrum attrahere: An dicemus effluentium ex Lapide particularum nonnullas quidem, ubi ferro occurrerint, resilire, & has ipsas esse, per quas suspendi ferrum contingat; nonnullas vero illud subeuntes per inanes meatulos transire quamocyssime, & consequenter impactas in ferrum aliud proximum (cum illud subingredi omnes nequeat, tametsi prius penetrarint) hinc resilientes versus prius, complexus alios prioribus consimiles efficere:

efficere: si quas autem adhuc penetrare contigerit, posse illas aliud adhuc ferrum pellicere, aliudque adhuc pari ratione?

Deinde, sic rem concipere licet, ut effluant quidem tam ex Magnete, quam ex ferro corpuscula, sed plura nihilominus potentioraque ex Magnete; ex quo fiat, ut aer semper longe magis discutiatur circa Magnetem, quam circa ferrum; atque idcirco plura circa ipsum, quam circa ferrum inania spatiola creentur. Et quia cum ferrum collocatur intra discussi aeris sphæram, multum inanis inter ipsum & magnetem est interceptum; tunc evenit ut in eam partem corpuscula ferri liberius prosiliant, ac versus Magnetem proinde ferantur; non possint vero majore quadam insolitaque copia eo contendere, quin pelliciant simul cohærentia, atque idcirco totam ferri massam, quæ ex cohærentibus constat.

Dici etiam posset motum ferri adjuvari ab aere, ob continuam quandam ipsius motionem agitationemque. Et primum quidem ab exteriore, qui cum semper urgeat & urgeat vehementius, qua ex parte copiosior est, non potest non impellere ferrum in quam partem est parcior seu inanior, utpote versus ipsum Magnetem: Ac deinde ab interiore, qui pari ratione cum semper agitet, commoveat, compellat, non possit non indere motum in quam partem spatium factum est inanius. Sed de Magnete nimis.

CAP. VII. *De Animalium generatione.*

DIcamus jam de Animalibus, quæ tanta varietate sunt (cum alia gradiantur, alia etiam volent, alia natent, alia reptent; alia majora, alia minora; alia perfectiora, alia imperfectiora; & nos ex

ex illis etiam simus) quæque aliunde sane sunt ejusmodi, ut admiranda naturæ vis in ipsis præsertim eluceat.

Quippe, cum supponendum sit, fuisse naturam ab ipsis rebus, continuatave rerum serie veluti edoctam, & necessitate quadam, seu motuum concatenatione coactam ad hæc tam multa, tamque varia, quæ appellitamus opera naturæ, patranda: tum ipsum accipiendum præsertim de ipsis animalibus est; quoniam in illis potissimum ipsa motuum concatenatio, profecta licet ab aliqua rationis experte substantia, effecta est artificialis.

Videlicet, cum Atomi præditæ ex se ratione non sint, & ipsarum motus, quantū est ex se, absq; ductu rationis fiant; natura tamen cujusq; animalis talis initio Mundi coaluit, ut pro temperatione motuum, quos tunc subierunt atomi, alii aliique sint consequuti, qui pari ratione eliciti, pares semper produxerint; atq; ita qui initio casuales fuerant, procedente tempore artificiales, hoc est, certa lege succedentes evaserint: Naturaq; proinde iis utens, necessaria quasi doctrina imbuta sensim fuerit.

Verum, ut res paulo uberius dicatur; cum Mundi initio varia animalium procreata fuissent genera, evenisse primum videtur, ut sumptis alimentis congruis, familiares atomi à jam inexsistentibus attraherentur irretirenturque (excretis dissentaneis) adeo ut specialis cujusque natura (hujusmodi nempe concretum ex hujusmodi atomis) adolesceret, ac roboraretur.

Deinde, ut ex atomorum motione perpetua, ac evolutione intestina aliquæ semper sedibus suis emotæ, atq; excurrentes in partes genitales dictas undequaque confluerent, factaque sexuum distinctione, post appetitionem mutuam, complexumq; initum, in utero reciperentur. Tum,

Tum, ut atomi, aut ex ipsis moleculæ semineæ, quæ ex singulis defluxissent partibus (ex quo debet proinde semen quasi aliquid incorporeum intelligi, non sane per se, quia hujusmodi est solum Inane, sed ob familiarissimum vicis usum, quo incorporeum dicimus quicquid facile per solidissima visa corpora penetrat, ac subit) ut atomi, inquam, seu moleculæ, quæ sic defluxissent, ideo motione perseverante sese ex confusione subducerent,&, cum similes traherentur, confluerentque ad similes, ideo, quæ forent ex capite, in unam regionem se reciperent; quæ ex thorace in consequentem, & quæ ex aliis partibus singulis in singulas suas; sicque animalculum tandem formaretur illi simile, ex quo semina decidissent.

Insuper, ut tale animalculum tactu similium seu atomorum, seu molecularum in uterum concurrentium aleretur, & crescceret quousque uterus lassatus, neque amplius nutriendo par, motionibus ejus laxaret habenas, seu potius fores aperiret; exitumque permitteret.

Ad-hæc, ut istud animal simili ratione adultum, nec cessante corpusculorum agitatione consequutioneque, simile aliud gigneret; ipsumque aliud consequenter.

Tandem, ut natura, paulatim assueta propagationem animalium ita procurare, quasi diceret, ut ex motione ac serie illa atomorum perpetua necessitatem contraxerit ita continuo operandi.

Atque hæc quidem quod attinet ad generationem animalium, quæ propagatione proveniunt; nam quæ sponte alioquin enasci videmus. possunt ea, jam non secus gigni, ac fuere initio omnia genita; seu remanserint ab usque initio conformata quæpiam eorum semina; seu conformentur etiam in dies

dies aut intra aut extra ipsa animalia : &, si intra quidem, dispergantur deinceps foras (ut in erucarum muscarumque generibus) ac superfint eorum, seu in terra, seu alibi, quædam quasi reliquiæ, ex quibus alia generum eorundem animalia deinceps gignantur.

Quod porro, inter cætera, de Seminis desluxu dixi, id non mari solum, verum fœminæ etiam tribuo; quando Ipsa quoque emittit, cum adstites testesve habeat, positione obversa licet, ac propterea appetitione ad venereos usus feratur.

Sane & hoc videtur esse assumendum, ut reddi causa valeat, cur Mas, cur Fœmina formetur. Quippe nihil magis congruum dici potest, quam quod, cum fœtus ex paterno maternoque semine constet, si paternum prævaleat, mas ; si maternum, fœmina fiat.

Quin etiam causa reddi hinc potest ejus Similitudinis, quæ est cum altero, aut utroque parente. Nam, si fœmina quidem vi subita commulxit, corripuitque semen masculeum, tum fœtus matri similis fit ; si mas fœmineum, similis patri ; si ex æquo uterque, similis utrique, sed mixtim.

Quod si requiras, cur interdum nascantur filii avorum, proavorumque similes : Id fieri ex eo videtur quod semen ex compluribus contexatur moleculis, quæ non semper exsolutæ omnes ad atomos usque, proximeve ipsas, in generatione prima, proximave aliqua; sese dsinceps in aliqua succedentium sic explicant, ut quod potuissent in proxima, id præstent solum in remota.

At, unde-nam Sterilitas ? Nempe ex eo, quod semen sit aut æquo tenuius, ut non possit locus adhærere adhæsum; aut crassius, ut ægre admisceatur. Quippe inter masculeum fœmineumque semina, harmonia quadam opus est ; exindeque fit, ut

persæpe, qui vir mulierque inter se gignendi incapaces sunt, gignere seorsim cum aliis possint. Prætereo autem causas aliunde petitas, ut ex alimento; cum aliud esse constet, ex quo concrescunt membris semina, aliud ex quo extenuantur, ac tabent.

Quod hic tribuitur potius casui, naturalique necessitati quam institutioni Authoris naturæ; id, cum indicatis ante locis de Authore & Rectore Mundi refutatum est; tum in Sect. 1. lib. 4. cap. 5. & 6.

CAP. VII. *De Usu partium in Animalibus.*

EX hisce autem sequitur, ut partes animalium non fuerint ab usque initio, eo, quo sunt, modo conformatæ propter fines ususve illos, quos habere deprehenduntur (siquidem nulla fuit causa, quæ hoc prospiceret, cum & nihil tale præcessisset, ad quod illa attenderet, ut ex eo conjecturam capiens quidpiam simile destinare) verum quia contigit partes eo, quo sunt, modo fieri, aut existere; ideo hosce usus, potiusquam alios obtinuere; & prius natæ, fecere posterius utilitatis suæ occasionem, ac insinuavere, dedereque illius notitiam.

Hinc neque fuere oculi ad videndum facti, neque aures ad audiendum, neque lingua ad loquendum, neque manus ad operandum, neque pedes ad ambulandum; quoniam membra hæc prius nata sunt, quam esset videre, audire, loqui, operari, ambulare; sed ipsorum officia exstitere ex natis.

Nempe, quia intra ipsum corpus conformata est simul anima, eaque sensus capax; contigit simul oculum ejuscemodi fieri contexturæ, ut applicita illi anima, non potuerit sensum videndi non elicere; & aurem ejuscemodi, ut illi adjuncta, non potuerit non exserere auditionem. Et quia concreatus

creatus intra corpus fuit animalis ſpiritus, impetus & motionis capax; contigit ſimul linguam ea eſſe ratione contextam, ut ad eam appellens non potuerit eam non movere, & expiratum ſimul aerem in vocem non elidere; & manus quoque, ac pedes, & cæteras partes ea ratione eſſe dearticulatas, ut in ipſas irruens non potuerit non iſtam, & illam indere motionem.

Certe, ut vel hoc de Tendonibus, quæ manifeſta organa ſunt, quibus partes cientur, attingam; perſpicuum videtur, non quia ii ſunt craſſi, actiones eſſe validas, nec quia tenues, imbecillas; ſed actiones quidem ex uſibus vitæ, ut tales ſint, vel tales, cogi; ipſam vero tendinum molem ſequi motionis quantitatem. Qui videlicet exercentur, bene ſe habent, & increſcunt, ut par eſt; qui vero otioſi ſunt, non nutriuntur, & extenuantur.

Quamobrem, non quia melius fuerit vehementiorum functionum tendines fortes craſſoſque eſſe, aut imbecilliorum tenues debileſque, ita conformari à natura ſunt (utique enim Simiis quoque talis formantur digiti) verum, ut dictum prius eſt, craſſities neceſſario exercitatos conſequitur, eo quod præclare nutriantur; pigeſcentes gracilitas, quod nutriantur deterius.

Prætereo autem argumentum hiſce confirmandis poſſe ex eo deduci, quod pleræque partes ad eos interdum uſus flectantur, ad quos nemo fuiſſe deſtinatas dicat; idque ubi illos demonſtrat aut neceſſitas, aut occaſio, aut ſumpta aliunde quæpiam conjectura. Quo pacto, ne ſomniaſſent quidem homines concertare armis, niſi manibus prius depugnaſſent; neque clypeos objicere, niſi prius vitanda vulnera ſenſiſſent; neque apparare lectos molles, niſi terræ prius indormiiſſent; neque pocula conficere, niſi prius manu haurire aquam

ſciſſent;

ſciſſent; neque domos exſtruere, niſi antrorum uſus illis innotuiſſet; atque ita de cæteris.

Adverſus hunc Errorem diſſeritur fuſe in Sect. Phyſ. memb. poſt. lib. 2. cap. 3.

CAP. IX. *De Anima, quæ Animalium interna eſt forma ſeu nota.*

NUnc, ut de ipſamet Anima, à qua Animalia ſunt, & dicuntur, agamus; Illa imprimis habenda corporea; tenuiſſimum nempe aliquod utputa ex particulis tenuiſſimis contextum, corpus. Profecto enim, qui illam dicunt (etiam citra abuſum vocis) eſſe incorpoream, ineptiunt; quoniam ſi hujuſmodi foret, neque agere quidquam neque pati poſſet: neque enim, ut ageret, poſſet quidpiam contingere; neque, ut pateretur, à quopiam contingi; ſed haberet ſe, ut merum Inane quod, ut ante dixi, ejuſmodi eſt, ut neque agere neque pati quid valeat, ſed motum duntaxat quam liberrimum pertranſeuntibus corporibus præbeat.

Agere porro & pati quidpiam Animam; declarant perſpicue ea, quæ circa ſenſus affectuſque ejus contingunt: motiones item, quibus membra impellit, totumque animal intus regit, verſat; ſomnio corripit. Unio univerſe, & conſenſio, quæ cum ipſo craſſo (quod ſolet fere in hoc negotio Corporis nomine intelligi) conſpirat.

Interim vero non abs re dico eſſe eam corpus tenuiſſimum; tanquam contextum ex tenuiſſimis ſubtiliſſimiſve corpuſculis; quæ aliunde ſint maxima ex parte ut lævigatiſſima, ita & rotundiſſima quippe alia ratione permeare non poſſet, cohærereque intus cum corpore toto, omnibuſque ejus partibus, ut venis, nervis, viſceribus, aliis; cum & res manifeſta fiat vel ex eo, quod ubi anima corpore

exceſſit à corpore, nihil delibatum ex toto, neque ad ſpeciem, neque ad pondus deprehenditur, ſimileque eſt, ut dum ex vino ipſius flos ſpirituſve evanuit, aut ex unguento eſt odor efflatus, perinde enim moles vini unguentique ſe, ac ſi nihil ex ea deperierit, habet. Adeo proinde ut punctum ſit corpore, loculuſve exiliſſimus, in quem recipi poſſit anima, ſi totam fingas conglomerari.

Cæterum, tametſi ea ſit texturæ adeo tenuis, non obſtat hoc tamen, quin miſta & compoſita ſit ex quatuor quibuſdam naturis. Neque ea concipienda eſt, quaſi quidpiam coalitum, temperatumve ex quodam igneo, ex quodam aereo, ex quodam flatuoſo, & ex quarto innominato, unde ſentiendi vis illi inſit.

Ratio vero eſt, quia cū moribundos tenuis quidam deſerat flatus; talis flatus ſit calori commiſtus, calor ſecū aera trahat, quod nullus calor ſine aere ſit. Habemus jam tria, ex quibus Anima contexatur; quia nullum eſt horum trium, à quo eſſe motus auferi poſſint; ideo admitti debet quartum, tametſi expers nominis, cui ſentiendi vis attribuitur.

Confirmari autem res ex eo poteſt, quod flatus quidam, ſeu quaſi aura, atque ventus, ſit ipſi corpori cauſa motus, aer quietis, calidum illius calorē, qui in eodem cernitur; at eſſe præterea quartum debeat, quod ſit cauſa ipſius,

Quin etiam, cum neceſſitas iſtius quarti perſpicua ſit; Ira aliunde, qua cor ferveſcit, & micat ardor ex oculis, ineſſe calorem convincit; Formido horrorem ciens in membris, auram frigidam, ſpioſamque prodit; & Tranquillus pectoris ſtatus, vultuſque ſerenus aerem demonſtrat,

Ex quo fit proinde, ut in quibus animalibus dominatur calor, ea ſint jocunda, ut Leones; in quibus aura frigida, ea ſint timida; ut Cervi: in

quibus portio aerea, ea sint magis placida, ac veluti media inter leones cervosque; ut Boves. Quod idem quoque homines inter observare discrimen licet.

Denique autem, utcunque res mista compositaque Anima sit; & quartum illud innominatum, seu sentiendi vis principatum inter partes teneat (nempe Animæ quasi Anima est, quod Anima a ipso habeat, ut Anima sit, ipsaque animalia tanquam interna eorum forma essentialisque nota discernat à cæteris rebus) nihilominus hujusmodi partes adeo prefecte temperantur, ut inde fiat una quædam, eaque ut tenuissima, ita & cohærentissima substantia. Neque enim, donec Anima in corpore constat, secerni illa quatuor à se invicem magis possunt, quam à quolibet viscere, alia vero odor, calor, sapor, qui insint ab ipsa natura.

Cum vero hujusmodi substantia in ipso corpore contineatur, & quasi cum ipso cohærens, ab eo veluti sustentetur: tum ipsa & causa est illi omnium facultatum, passionum, ac motuum, & vicissim ipsum & continet ac regit; estque ipsi proinde salutis & incolumitatis causa. neque enim magis secerni à corpore sine illius dissolutione potest, quam è thure odor evelli, quin ejus natura intereat.

Nihil est interim necesse admoneam, videri aliquem quempiam Physicorum existimare totidem esse partes Animæ, quot sunt corporis, quæ alternis mutuo applicentur: Quoniam, cum Anima substantia res sit adeo tenuis, moles corporis adeo crassa; debent sane illius principia esse ut tenuiora, ita & pauciora, quam ipsius corporis; adeo ut non utique singulæ singulis, sed plusculæ moleculis, ac veluti aggerulis duntaxat singulis cohæreant. Quo fit, ut interdum neque adhæsus pulveris

pulveris, greſſumve culicis ſupra corpus ſentiamus; neque item nebulam noctu, neque fila aranei obvia, neque incidentes in nos plumas, pappos, id genus alia: utque adeo ciendum ſit nobis corpuſcula animæ complura ipſis corporis partibus immiſta, priuſquam quidquam ſentiſcere contingens concutienſque poſſint.

Notandum eſt porro eſſe aliquam internam in corpore partem ejuſmodi temperaturæ, ut qua Anima illi hæret, eximium quoddam complementum, quo perficiatur, accipiat. Hujuſcemodi vero complementum ipſe eſt Animus, Intellectus, Mens, ſeu quam vulgo Animæ partem Rationalem appellitamus: idque quod, cum cætera toto ſuſa corpore Animæ pars, Irrationalis ſit; ipſa ſola ratiocinetur.

Cum ſit vero Pars Irrationalis duplex, Senſus nempe, & Affectus ſeu Appetius, & medio quodam modo ſe Animus habeat, quoniam & Senſum habet prævium, ut de rebus judicium ferat, & Appetitum conſequentem, ut ſuo judicio illi præluceat: ideo cum dicendum de ſingulis ſit, ab ipſo exordiendum eſt Senſu.

Quod his de natura Animæ corporea habetur, quatenus etiam ad Rationalem ab Epicuro extenditur, refutatum habetur cum de Animorum immortalitate egimus ſect. 3. Phyſ. memb. poſt. lib. 14. cap. 3.

CAP. X. De *Senſu, qui eſt Animæ quaſi anima, univerſe.*

Itaque, ut de Senſu primum univerſe quidpiam dicamus, obſervandum eſt Animam ſic eum obtinere, ut tam ad habendum, quam ad utendum, cor-

pore indigeat; quippe à quo interim contineatur, & quicum operari valeat. Cum vero corpus illi præſtet, ut ſentiendi cauſam poſſideat, ac uti illa valeat; efficitur quidem & ipſum huiuſce effectus ab eo pendentis particeps (ſentit ſcilicet at non tamen omnium quæ illius ſunt, ut tenuitatis, & ſimilium.

Quo minus ſane mirum eſt, ſi diſcedente Anima corpus expers ſenſus remaneat: neque enim ipſum ex ſeipſo facultatem hanc poſſidebat; ſed apparabat ſolum illam Animæ congenitæ ſibi, quæ per facultatem in ipſo collaboratam, actum ſentiendi pro ſpeciali ſua motione exſerens, tum ſibi ipſi, tum illi quoq; ſenſum, ob viciniã, cohæſionemve mutuam, atq; coeſenſionem tribuebat.

Hinc proinde fit, ut intelligamus, non Animam ſolam, aut corpus ſolum per ſe ſentire, ſed utrumque potius conjunctim: Quippe & quamvis ipſum ſentiendi principium ſit in Anima; ſi quis tamen renuit ipſum corpus una ſentire, & credit Animam toto permiſtam corpore poſſe per ſe hunc ſentiendi motum ſuſcipere, is rei nimiſquam manifeſtæ repugnat.

Dicere profecto, quod aliqui faciunt, non oculos ipſos quippiam cernere, ſed Animam ſolam per ipſos, ut per recluſas fores videre; non eſt advertere, ſi oculi quidem pro foribus ſint, fore ut oculis exemptis, res debeant longe melius, tanquam foribus ſublatis, ſpectari.

Enimvero, cum difficultas hoc loco præcipua videatur, Quî fiat, ut res ſenſilis, ſive ſenſus capax gignatur ex principiis, quæ plane inſenſilia, ſive ſenſus expertia ſint; idcirco adnotandum eſt, deberi hoc certæ ac ſpeciali eorum Principiorum magnitudini, figuræ, motui, poſitioni, ordini; prorſus, ut ante eſt declaratum, cum de Qualitatibus

ageremus.

ageremus. Nempe facultas sensus una est qualitatem, quæ, ut appareat, ubi non fuerit, fieri exigit adjectionem, transpositionem, ac uno verbo, novam texturam, qui id, quod præcedens non potuerit, præstare valeat.

Id certe imponere non debet, quod lapides, ligna, glebæ, aliæ res commistæ non sentiant; quippe, ut Qualitates aliæ, ita, & ista non ex qualibet, aut quorumlibet mistione creatur; sed refert omnino, & quantula principia sint, & quibus prædita figuris, motibus, ordinibus, cæterisque adjunctis. Ex quo efficitur, ut glebæ etiam, & ligna, aliaque hujuscemodi, ubi & imbribus putrefacta, & calore Solis tepefacta commutatos habuerint partium situs ac ordines, in vermes aliaque sensilia vertantur. Potest res sane intelligi ex alimentis variis, quæ animalium corporibus, applicita, varieque immutata, haud secus evadunt ex insensilibus sensilia, ac ligna applicita igni ex non inflammatis flammantia redduntur,

Ac ut appareat, quam abs re aliqui contendant principia, ex quibus est sensus, ac res sensilis, debere esse sensilia; ecce, si illa ejusmodi sint, erunt igitur sane mollia, cum nulla res dura solidave sit capax sensus. Quare &, ut superius arguimus, erunt corruptibilia; quoniam nisi solida sint, detrahi possunt, atque idcirco naturam suam amittere; cum debeant tamen rerum principia, ut jam aliquoties inculcatum est, incorrupta perseverare.

Confirmatur autem, quia si principia esse admittantur incorrupta, haberi sensilia non valeant, neque ut partes, quia partes separatæ non sentiant; neque ut tota, quia hoc modo essent quædam animalia, ac ideo mortalia, sive rursus corruptibilia; quod adversatur suppositioni. Quinetiam licet

admittantur & quasi animalia, & immortalia simul; tum nullum animalium, qualia jam visuntur, gigni potuerit (quod nimirum sit sui generis, coalitumve in unam speciem) sed acervus solummodo variorum animalculorum.

Hisce adjice, quod si res, sensiles cum sint, gigni ex sensilibus debeant, hoc est, similes ex similibus, necesse sit ergo, juxta antedicta, hominem. v, g. constare ex principiis, quæ ipsa rideant, plorent, ratiocinentur; quæ de mistura proinde rerum, deque seipsis differant, requirentia ex quibus constent; quippe ipsa similia facta rebus corruptibilibus, constare quoque ex aliis debent, quæ ipsa rursus ex aliis sint, aliisque in infinitum.

Quod superest, cum notum sit esse in corporibus animalium, quinque diversa Sensoria, sive organa, quibus anima (seu quæ est in ea sentiendi facultas) res sibi objectas, seu sensibiles, diversimode, hoc est, videndo, audiendo, olfaciendo, gustando, tangendo, apprehendit ac sentit; ideo nihil vetat quinque Sensus admittere, videlicet Visum, Auditum, Olfactum, Gustatum, & Tactum.

Universe autem diversitas hæc ex eo oritur, quod partim colorum visibiliumve rerum species, itemque soni, odores, sapores, & qualitates cæteræ texantur ex corpusculis, quæ sint magnitudinibus, figuris, positionibus, ordinibus, motionibus specialibus donata; partim ipsa Sensoria visus, auditus, & aliorum sensuum contexturæ sint intercipientis ea spatiola, seu eos porulos, meatuloſve, qui sint quoque ipsi suarum magnitudinum, figurarum, positionum, ordinum; atque adeo, ut varia sunt, ita varias concinnitates, proportioneſque tueantur, quibus commensurentur variis qualitatum corpusculis, ficque & isti illa, & illi ista admittere in sese possint. Unde & fiat, ut corpuscula

puſcula ſolum, ex quibus ſpecies colorum conſtant, penetrare poſſint in ſenſorium viſus, ipſumque adeo commovere & afficere; non item vero corpuſcula, quæ ſola, ac ſolummodo ſubire poſſunt, ac movere, & afficere ſenſorium auditus; neque rurſus alia, quæ ſola, ac ſolum ſenſorium olfactus; atque ita de cæteris.

Exinde vero etiam fit, ut, cum obſervemus non modo diverſa inter ſe animalia, ſed homines etiam, non iiſdem ſenſibilibus rebus affici: intelligi liceat eſſe in ipſis non uniuſmodi contexturas; &, cum in confuſis, ſimulque permiſtis corpuſculis omnibus comparatum ſit à natura, ut alia aliis congruant; ideo neque ejuſdem qualitatis impreſſionem, apprehenſionemque, ſeu ſenſionem in omnibus fieri; neque ſubjectum ſenſibile afficere pari modo omnes quibuſlibet partibus, ſed ſingulos quoſque iis ſolis, ad quas prout incurrerint, concinnatum habuerint ſenſum.

Nihil hic ſubjiciendum eſt de communibus ſenſibilibus, cujuſmodi ſunt Magnitudo, Figura, Motus, alia, quæ pluribus ſenſibus poſſunt percipi; quod ſufficere ea, quæ de ipſis in Canonica attigimus, poſſint.

CAP. XI. *De Viſu, deque Simulachris in ipſum incurrentibus.*

CUm deinceps pauca dicturi de Senſibus ſingulis ſimus, ita exordiendum à Viſu eſt, ut cum illius organum eſſe Oculum manifeſtum ſit; reputare oporteat ideo externas rerum facies, formaſve à nobis videri, quod aliquid extrinſecus ex ipſis ad nos, ſeu in oculum allabatur. Verum priuſquam oſtendamus id eſſe longe probabilius quam quod

ab aliis assumitur, declarandem est an, & quale sit, quod ex rebus adveniens allabi in oculum censemus.

Dicimus itaque imprimis nihil repugnare quo minus fiant è corporibus extimis effluxiones quædam avolantium continenter atomorum, in quibus idem positus, idemque ordo, qui fuerit in solidis, superficiebusve ipsorum servetur; ut tales proinde effluxiones sint quasi formæ, sive effigies, & imagines corporum, à quibus dimanant, & delineatione iis consimiles, superent longe sua tenuitate quicquid est rerum conspicabilium, Tales certe sunt formæ, sive effigies, & imagines, quas nobis est moris, ut Idola, seu Simulacra appellitemus.

Et non repugnat quidem etiam formari in aere medio, circumfusove spatio hujuscemodi quasdam contexturas; uti neque esse repugnat quasdam in ipsis rebus, & maxime in atomis dispositiones ad operandum ejusmodi spectra, quæ sint quasi quædam meræ inanesque cavitates, & superficiales, profunditatisque incompletæ tenuitates: Verum nos hoc loco de iis loquimur, quæ quasi membranulæ, pelleve, aut exuviæ quædam è corporibus deripiuntur.

Non repugnare porro aliqua ejuscemodi simulacra deripi, atque avolare ab extimis corporibus, ex eo insinuatur, quod cum semper ab intimis corporibus aliquid effluat, odor, calor, frigus, &c. ut ante quoque attigimus; proclivius sit longe effluere, deripive ab extimis; quia cum atomi tam illic, quam hic in perpetuo nisu sese extricandi & abeundi sint, illic tamen quasi obductis, obstet aliquid; hic vero, tanquam in prima fronte locatis, nihil sit quod obstet. Ut præteream fieri quoque hinc posse, cur avolantes ex superficie, eundem ordinem situmque inter se, quem in ipsamet superficie

superficie obtinuerint, servent; non servent quæ interne prodeunt, quod non possint non varie, ob ductus varios conturbari.

Deripi autem, ac dari reipsa Effluxiones hujusmodi, probari ex eo quidem possit, quod quum vela rubra, alteriusve coloris, theatris intenta Solariluce perfunduntur, ea fiat ex ipsis direptio, & emissio, qua concluſa intus omnia colorentur: verum abunde est experientia ab ipsis sumpta speculis; quod vel ipsa sola demonstrent emitti revera transferrique simulacra ab usque corporibus, quatenus, ipsis præsentibus, appellunt in specula; re quapiam interposita, à progressu in specula arcentur; ac si moveantur corpora, moventur & ipsa; si inverrantur, inverruntur; si discedant, abeunt; si absint, sunt nulla.

Cum nullum sit vero punctum temporis, quo non in medium simulacra hæc prodeant; debet sane eorum procreatio temporis puncto fieri, esseque ad ipsam superficiem ingi fluore indesinens; propterea enim discerni sigillatim non possunt, quod uno simulacro obeunte, aliud cohærenter succedat, inque ejus locum veluti suppleatur, ac servet continuo eundem atomorum ordinem & positum, qui in ipsa solidi sive corporis superficie fuerit, idque in multum tempus, multamve distantiam (tametsi tandem confunduntur) ac fiat exinde, ut corpus semper iisdem cum adjunctis, eademque forma appareat.

Dico autem hoc loco Formam, quæ est ipsius corporis propria, ac esse intelligitur quasi collectio tartium certo ordine positarum; vel quasi superficies, quæ relinquitur simulacro.

Mirum videri interim potest, quod, quasi nihil delibetur, corpus nihilo deminutum appareat. Sed facit nempe tenuitas quam incomparabilem

jam dixi, quæque intelligi niſi ex atomorum perſpecta tenuitate non poteſt. De hac porro dictum ſuperius circa animalculum ejus parvitatis, ut pars ejus tertia ſi eſſe ſupponatur reſecta, inconſpicua ſit; & quod tamen, ut eas quas obit, animales functiones eliciat, contexi ex iis partibus particuliſque debeat, ad quas conformandas vix innumeræ atomorum myriades ſufficiant.

Quare & hic prætereo illam conjecturam, quæ ex eo deſumi poſſet, quod multæ odoræ ſint res, è quibus tametſi indefinenter aliquid effluat, nihil in longum tempus neque ad ſpeciem, neque ad pondus deminutum appareat: idque, cum factæ effluxiones longe ſint ut craſſiores, ita copioſiores ipſis ſimulacris; quæ ſimul cum ipſis excedentia, tantula pars tamen excedentium ſunt, ut nemo aſſequi dicereque poſſit.

Mira quoque videri poteſt avolantium celeritas: ſed intelligi nempe illa debet ex declarata ſuperius celeritate atomorum. Quippe cum ob eam tenuitatem, de qua dictum mox, ſimulacra nihil aliud ſint, quam texturæ quædam atomorum ſimplicium, ea celeritas ipſis competit, quæ captum omnem fugiat, habentibus trajectionē omnem per circumfuſum tranſparenſque ſpatium, conſimilem illi, quæ per ſpatia illa infinita eſt; quandoquidem non admodum differt, ſeu nulla, ſeu pauca retundentia ſint, quæ ipſis per ſpatium circumſtans occurrant. Certe, cum lux Solis ſiderumq; aliorum obſervetur tanta cœlitus celeritate advenire, debet non minor, niſi etiam major, ſimulacrorum celeritas, propter atomos in fronte paratas, & ob nullam cauſam remorantem, eſſe.

CAP.

CAP. XII. *Peragi visionem intercedentibus hujuscemodi Simulacris.*

Hisce præmissis, cum aliqui sentiant res externas ac dissitas idcirco à nobis videri, quod illæ nobis imprimant, quasi sigillatione quadam, sui, coloriſve, atque formæ speciem, intercedente aere, qui inter ipsas & nos est, tanquam organo, quo sigillatio peragatur: Alii autem id existiment fieri intervenientibus radiis, aut effluxibus aliis quibuscunque ex nobis, oculisve nostris ad ipsas promanantibus: Attamem longe est probabilius, peragi rem per simulacra, cujusmodi descripta sunt; quæ nempe advenientia ex rebus, coloreve, & forma ipsarum incurrant in nos, & servata congrua magnitudine, celeriterque admodum translata, in oculum subeant, visumque percellant.

Sane illa quidem Sigillatio res nimisquam operosa, & inexplicabilis est; & ad Effluxionem ex oculis quod spectat, dici non potest, quid speculæ in ipsis quoque simulacra pingantur, emittant; neque quid id sit, quod ex oculo in totum usque cœlum momento mittatur.

Ut præteream, cum in audiendo, odorando, gustando, tangendo, nihil è nobis emittamus, sed accipiamus extrinsecus, quod sensum sui moveat (quippe & ad aures vox ultro venit, & auræ in nares influunt, & palato ingeritur quod gignat saporem, & corpori nostro applicantur tactu sentienda) promptum est intelligi, non aliquid foras nostris ex oculis profiscisci, sed aliquid ex ipsis rebus, earum puta imagines in oculos ultra meare.

Non potest vero Anima, quatenus adest oculis, non videre, hoc est, non apprehendere colorem formamque extimam ejus rei, quæ ipsi objicitur,

quod

quod propter ipſam organi terſam perſpicuamque texturam, excipiat rei imaginem, & ab ipſa ſecundum omnes objectas partes percellatur.

Certe & cum res pulcræ ſint, quæ viſum permulceant; ac fœdæ, quæ offendant; quî fieri id poſſe putemus, niſi quia venientes ex illis imagines ex iis conſtant corpuſculis, quæ lævore ſuo oculi texturæ accommodentur placide; venientes ex his, illis conſtent, quæ ſqualore ſuo texturam diſcerpant?

Et cum oculus ictero laborat, quî fieri poteſt, ut omnia conſpecta lurida appareant; niſi quia imagines in ipſo ſui in oculum appulſu tingantur; aut tingantur etiam extra oculum, dum lutoris corpuſculis ſimulacriſve, quæ ex oculis pari ratione prodeunt, incurrunt?

At, quorſum non modo corporis colorem formamque videmus, ſed videmus etiam internoſcimuſve illius diſtantiam? Nempe hoc pendet ex aere, quem imago ante ſe protrudit. Quippe licet celerrime, imperceptoque tempore appellat, oculumque pertergeat, antequam imago adveniat; appellit nihilominus, pertergitque ex ordine: & quanto id facit longius, tanto res apparet diſtare remotius; quanto brevius, tanto propinquius.

Valet vero hoc etiam, ut cauſa dicatur, cur Imago videatur ultra ſpeculum: Quoniam, ut cernenti è loco intra ædificium rem, quæ foris ſit, appellit aer tum exterius ad uſque limen, tum interius ab uſque limine procuſus: ita in ſpeculum inſpicienti appellit tum is qui à ſpeculo in oculum eſt, tum is qui à re uſque ad ſpeculum ſuccedenter.

Quin valet etiam, ut dicatur, cur ex tenebris ea videantur, quæ in luce ſunt; non item ea, quæ ſunt in tenebris, ex luce. Quippe lucido aere poſt tenebroſum ſuccedente, poteſt oculus illo informatus,

natus, videre : non poteſt vero tenebroſo ſuccedente poſt lucidum.

Quorſum-nam vero ſimulacra intra ſpeculum incedere nobiſcum videntur ? Nempe ob variatas partes ſpeculi, ex quibus aliis ac aliis neceſſarium eſt reflexionem in oculum fieri, ac proinde imaginem progredi nobiſcum videri.

Quod ſi requiras, cur quæ à nobis appellit ſpeculo imago, non poſticam partem, ſed anticam ; ac ita quidem, ut dextram lævorſum, & lævam dextrorſum exhibeat? Obſervandum eſt idem illi proportione contingere, ut ſi cretea, fictiliſve perſona non indurata, ſed mollis adhuc, ad globum, columnamve allidatur.

Notum eſt interim, ſi imago ex ſpeculo in ſpeculum, & porro in oculum reflectatur, partium ſitum ita reſtitui, ut dextra dextrorſum, læva lævorſum appareat (imo & poſſe hac ratione fieri, & multiplicatis præſertim ſpeculis, ut quæ ſunt retro abdita in proſpectum quaſi educantur) Quod etiam contingere poteſt, vel ex uno ſpeculo, ſi latuſcula habeat, quorum unum imaginem ex alio acceptam reflectat.

Verum iſta quidem de viſu ; cum & huc faciant aliqua, quæ attigimus cum & de Criteriis & de Qualitatibus ageremus.

CAP. XIII. *De Auditu.*

CIrca Auditum, id repetendum, quod ſupra quoque attigimus ; cum aurem eſſe organum illius in confeſſo ſit, quemadmodum viſio fit ex quæ iā re adveniente in oculum : ſic Auditionem peragi in aure, affluxu aliquo tranſlato ex eo uſque quod loquitur, aut reſonat, aut ſtrepitum edit, aut quomodocunque ad ſenſum auditus excitandum eſt

eſt comparatum. Hujuſmodi autem Effluxus, quatenus eo ſenſus afficitur, appellatur Sonus.

Porro & hic effluxus aut in ore loquentis, aut univerſe in re pulſata, ſtrepitumque edente, in fruſtula innumera ſimilis figuræ comminuitur (dico autem ſimilis figuræ, orbicularia orbicularibus, & quæ ſunt laterum inæqualium, ac triangularium, iis, quæ ejuſdem ſunt generis) id videlicet inſtar guttularum, quas fieri in effuſione utrium, & in exſuffiatione fullonum in veſtes, obſervare licet.

Scilicet iſthæc fruſtula, ſeu moleculæ mavis, ita deinceps diſperguntur, ut & ſervent inter ſe mutuam aliquam convenientiam (ac varios proinde auditus pari ratione feriant, fiatque adeo, ut videantur ſonum audire numero eundem, tametſi non ſit pluſquam ſimilis) & maneant in ſe unaquæque ſpeciali cohærentia, qua efficiatur, ut agnoſcantur ad illud ſpectare, à quo ſint emiſſæ; & talem ſenſionem ut plurimum creent, qualis ab illo, quod ſonum emiſit, apparata eſt (ut dum ſonus prope, liberoque ſpatio incurrit in aurem) ſin minus (ut præ intervalli magnitudine, aut interſepto aliquo) confuſe ſolum aliquid exterius ſonare inſinuet. Quippe abſque tranſlata quadam, & à ſonante uſque re ſervata convenientia cohærentiaque, non fieret unquam ejuſmodi, quæ eſſet diſtincta auditio.

Neque vero eſt, cur exiſtimemus, cum ſemel vox, exempli cauſa, emiſſa in aerem eſt, ipſum deinceps aerem aut ab ea, aut ab aliis ex ea creatis configurari conformarive in ſimiles, quæ, ut aliquis ait, perinde una evolent, ut juxta proverbium, Graculus cum graculo volat (quippe nimio foret molimine opus, ſi aer quidem ad tale quid ſubeundum deſtinatus foret) ſed ſimul ac in nobis

ſit

ſit ictus, quando vocem emittimus, ipſam talem ex certis quibuſdam ſpiritualis ſubtiliſſimive efluxus fruſtulis, ſeu moleculis ad hoc idoneis articulari, & appulſu ad aures facto, auditionem in nobis creare.

Quod tales porro moleculæ in aurem ſubeuntes figuratæ ſint, vel ex eo poteſt argumentum duci, quod ſonus non poſſit auditum jucunde moleſteve afficere, niſi quia eſt aut eo lævore præditus, qui organi texturæ ſit accommodatus; aut ea ſcabritie, quæ organum dilaceret. Res profecto videtur poſſe haud male intelligi, ſi quis horrorem ſerræ ſtridentis conferat cum dulcore chelyos, vel raucum corvi bombum cum ſuavi cantu cygni moribundi.

Ut non repetam autem ea, quæ facere huc viſa, dicta ante jam ſunt; difficultatem ſolum attingo; Unde fiat, ut noctu voces magis ſonoræ ſint, & ſimul cum magnitudine claritatem pure conſervent? Ad hoc autem id aſſumendum, quod conſtat ex ſuperius dictis; motum ſcilicet fieri per inane; & multum inane interſperſum eſſe corpuſculis, ſeu moleculis aeris, quæ ſunt ex atomis contextæ; Addendumque, dum interdiu eſt calor, & moleculæ hæ rareſcunt, diffunduntur atomi, intercepta illa inania ſpatiola anguſtiora neceſſario fieri; dum vero noctu viget frigus & moleculæ conprimuntur, conſtipanturque atomi, fieri patentiora. Res ſcilicet conſtat in omnibus rebus, quæ dum intra vaſa efferveſcunt, emolleſcunt, liqueſcunt, ampliorem locum occupant, quam dum refrigeſcunt, in ſeſe redeunt, & contrahuntur.

Exinde ergo efficitur, ut progreſſa interdiu vox per dilatatum aerem, & incurrens in multa creberrimaque corpuſcula, aut obtundatur penitus, aut diſcerpatur, & multum varieque elidatur deteraturque;

raturque; at noctu progressa per liberum à corpusculis intervallum, pleno, expedito, & inoffenso cursu ad auditum perveniat, & una cum celeritate, claritatem quoque, & distinctionem servet.

Ex eodem certe capite est, cur pulsata vasa vacua resonent, plena muta sint; quodque corporum solidiora, ut aurum, sonum exilem ob rarum edant; laxiora, ut æs, insignem & clarum.

CAP. XIV. De *Olfactu*.

AD Olfactum quod attinet, existimandum est Odorem, ut proportione circa Auditum, de voce, aut sono declaratum est, non facturum ullam sui impressionem, nisi ab odora re usque deferrentur moleculæ, seu corpuscula quædam ea ratione commensurata ipsi olfactus sensorio (quod ipsas esse nares constat) ut moveant, & afficiant ipsum.

Effluere certe, recedereque à rebus odores, vel id unum arguit, quod omnia habita odora, oleant magis fracta, contrita, igne exsoluta, quam integra; Nempe, quia seges corpusculorum idoneorum, quæ olfactum moveant, quasi intra corpus odorum stipata revinctaque tenetur; & corpore fracto, contrito, cremato, halitus sive fumi instar prosilit ac effunditur, & olfactum afficere, si in eum inciderit, potest.

Afficere porro ipsum solet, aut perturbate, ac discrepanter; ex quo odores ingrati sunt; aut placide, & accommodate; ex quo sunt odores jucundi. Nimirum intelligi oportet, quia nonnullæ moleculæ, sive corpuscula odoris æquabilis sunt & accommodata superficie; nonnullæ æquo pluribus, majoribusve angulis; hinc fieri ut alii odores organum, quasi demulcendo, voluptate afficiant;

afficiant; alii, quasi dilacerando, dolore quodam exacerbent.

Alio certe modo se habeant oportet, quæ odoris corpuscula penetrant in nares, cum torrentur cadavera, cum scena est Cilici croco recens perfusa; reliquearatione potest concipi, ut quemadmodum manus, dum admota lanugine, ipsam premit; admota urtica, ab ea, resilit; nempe illic lævor, hic asperitas (seges puta illa aculeorū) oppositis afficiunt modis; ita oporteat corpuscula, quæ ex croco prodeunt esse lævia; quæ ex cadavere, aculeata; ut illa deliniant allicantque nares, hæc compungant & retro pellant.

Quinetiam, cum sint inter se tam varia animalium temperamenta (imo & hominum quoque inter se) ac aliis adeo alia sit organi olfactus textura; mirum videri haudquaquam debet, si alii odores aliis placeant, ob figuras dissimiles corpusculorum, ex quibus constant; atque idcirco, si apes delectentur floribus, vultures cadaveribus; itemque, si canes percipiant qua feræ transierint, quod ipsi non percipimus; quasi quod illæ in transcursu exhalatum reliquerint, non perinde nostrum percellat olfactum.

CAP. XV. *De Gustatu.*

DE Gustatu idem dicendum: scilicet, cum constet ejus organum esse Linguam atque Palatum; ac nos tum gustare sentireve in ore saporem, cum cibum mandentes, ita succum exprimimus, ut dum spongiam aqua combibita comprimimus manu; succusque expressus interim per poros, seu plexa foramina linguæ, perque palatum diditur: tum asseri generatim posse, esse illum saporē dulcem, cujus corpuscula illi leniter placideque accom-

accommodantur ; illum amarum, ſalſum, acrem, acidum, acerbum, auſterum, &c. quæ aſperiter, atque diſcrepanter. Neque enim poſſunt mel, aut lac, jucundo linguæ ſenſu tractari, ingrato abſinthium aut centaurion ; niſi quia illa conſtant ex corpuſculis magis lævibus, ac rotundis; iſta ex aſperis, & hamatis magis ; ut illa proinde ſuaviter attingant, iſta compungant & lacerent.

Quo fit, ut is rem non incongrue definiat, qui rotundas eſſe, congruaque mole atomos, quæ Dulcem faciunt ſaporem, dicit : magna figura, quæ Acerbum ; multangula, minimeque orbiculari, quæ Aſperum : acuta, conica, incurva, non tenui, non rotunda, quæ Acutum : orbiculata, tenui, angulata, incurva, quæ Acrem : angulata, diſtorta, crurumque æqualium, quæ Salſum : rotunda, leni, diſtorta, parva, quæ Amarum : tenui, rotunda, parva, quæ Pinguem.

At ſpeciatim, cum ſint tam varia, ut animalium, ſic homimum temperamenta inter ſe ; & cum ut differunt inter ſe extremis lineamentis corporum, non poſſint non ſimiliter differre internis texturis : ideo dici poteſt Sapores, qui grati ſunt iſtis ſeu animalibus ſeu hominibus, eſſe ingratos illis, quod corpuſcula, ex quibus ſint, texturæ organi illorum congrua & accommoda ſint ; incongrua, & incommoda texturæ organi iſtorũ. Videlicet quatenus poſsũt qui in iſto organo ſunt meatuli rotundi, atomos rotundas leniter excipere, triquetras diſcrepanter : qui in illo ſunt triquetri, leniter triquetras, diſcrepanter rotundas.

Intelligitur quinetiã ex his, Quî fiat, ut ea per febrim, quæ prius placebant, diſplicea.t. Nempe, quia textura conturbata eſt, & commutata proinde pororum figuratio, non poſſunt figuræ corpuſculorum ſubeuntium, quæ prius congruebant, non eſſe incongruæ.

Lu-

Pari etiam ratione, Quî fiat, ut cibus, uni animali ſalutaris, alii acre venenum ſit; veluti cicuta, aut veratrum, quod exitio eſt homini, & quo tamen captæ coturniceſque pingueſcunt. Id videlicet evenit, propter texturas intimas, quæ diverſæ inter ſe cum ſint, poteſt, quod uni accommodum ſit, alteri incommodum eſſe.

CAP. XVI. *De Tactu.*

DEnique de Tactu, non illo profecto qui communis eſt omnium corporum, quatenus contingere ſe ſuis ſuperficiebus invicem dicuntur (ſecus ſcilicet, ac Inane, quod nec tangi poteſt, neque tangere) ſed de illo animalium proprio, qui non ſine animæ perceptione eſt, & non unam corporis partem, ſed omnes pro organo habet: de hujuſmodi, inquam, Tactu ſubjicio duntaxat, illud, quod ab ipſo percipitur, percipi trifariam.

Nam imprimis quidem res tactu ſentitur, cum applicatur exterius, ſeſeve exterius inſinuat. Applicatur, inquam, ut cum manus ſentit lapidem ſibi applicitum; humerus impoſitum onus. Inſinuatur, ut cum re calida emittente calorem, aut frigida frigus, ſubeunt in poros corpuſcula, quæ pro eo ſtatu, quo fuerit corpus, ipſum recreent, aut offendant.

Deinde, cum res, quæ interius eſt, egeritur foras; ac fit interdum cum voluptate, maximeque cum oneri eſt, & incommodat, ut dum ſemen excernitur; interdum cum moleſtia, ut dum propter corpuſculorum angulos, meatum excoriat; quemadmodum per ſtrangu riam urinæve difficultatem.

Poſtremo, cum res intra ipſum corpus eos motus ſubit, ut arietando, diducendo, diſtrahendo, convellendo, compungendo, radendo, excoriando, inflando,

inflando, tendendo, rumpendo, aliiſq; modis innumeris conſtitutionem genuinam turbet, confundat, & concitet ſenſum. Quo modo omnes & capitis & aliarum partium dolores interne creantur, animalque ſeipſum perinde afficit, ut ſi quis manu propria partem quamlibet ſui corporis feriat.

CAP. XVII. *De Animo, ſeu Intellectu, Mente, Ratione, illiuſque Sede.*

ET hactenus quidem de Senſu. Dicendum jam de Animo, qui & Intellectus, Mens, Ratio, & Rationalis, princepſque pars appellitari paſſim ſolet. Quin dicitur etiam plerumque Cogitatio, Imaginatio, Opinio, Conſilium; ac illius eſt proprium, feriante etiam ſenſu, cogitare, quidpiamve apprehendere, intelligere, verſare, meditari, diſcurrere, deliberare.

Par eſt vero Animi texturam conſtare ex corpuſculis omnium ſubtiliſſimis, lævigatiſſimis, rotundiſſimiſque. Scilicet, quod eſſe nihil poſſit ut tenuius, ita mobilius: neque enim res ulla eſt, quæ ſe ocyus perciear, celeriuſve quid faciat, quam mens, quæ ſi quid proponat inchoetque ipſa, momento exſequatur: unde & in conſeſſo fit, nihil fieri ipſa ejus actione ſeu cogitatione celerius.

Et ſane, ut aqua eſt longe mobilior, fluctuantiorque, quam mel, quod ex corpuſculis magis lævibus, magis parvis, magis rotundis contexta ſit; congruum eſt nullam rem conſtare ex rotundioribus, minoribus, lævioribus, quam mentem; quando res nulla eſſe mobilior, agitabilior, flexibilior poteſt.

Et in qua quidem corporis parte hæret Animus, ita cohæret animæ, ejuſve portioni eadem in parte coexi-

existenti, ut conjunctus ipsi individue sit, unamque naturam cum ipsa conficiat: verum suam semper naturam ita tuetur ac retinet, ut ejus proprium sit cogitare; Animæ vero, affectus subire: quamque propter cohæsionem & cogitare Anima, & affici Animus censeatur.

Nempe Animus quidem affectus, sive passionis expers est; at quia ut passiones à sensu pendentes excitantur in anima ad eas partes, in quibus est sensus, ita eæ, quæ pendent à cogitatione, in ea excitantur, ad quam partem cogitatio est, & ad eam anima res una cum ipso animo cogitante est; efficitur, ut quasi aggregatum, quod in illa est parte, ex animo, & anima, unicus esset Animus, animo quoque ipsi passiones tribuantur.

Hinc, seu divisim, seu conjunctim accipiatur Animus, id saltem habet proprium supra reliquam partem animæ, ut, sicut dum caput aut oculus dolet, non idcirco toto concruciamur corpore; sic aliquando Animus dolore afficiatur, aut lætitia; cum cætera pars animæ per corpus diffusa tali affectu caret. Aliquando, inquam; quia fieri potest, ut Animus ea percellatur metus vehementia, qua reliqua anima una concutiatur, ac inde excitetur sudor, creetur pallor, infringatur lingua, oculi caligent, aures sonent, succidant artus, homo denique concidat.

Quinetiam, potest Animus censeri ad vitam dignantior, quam anima, reliquave animæ pars; quatenus Anima in membris ne minimum quidem videre potest, sine Animo: Animus autem cæsis circum membris, circumcisaque adeo plurima parte animæ, ita supereſt, ut vitam tueatur; plane ut pupilla ad visionem conferentior est, quam reliquus oculus; quatenus læsa pupilla, corruptis licet aliis partibus, visio constat.

Videtur

Videtur porro Animi, Rationalisve partis sedes assignari alia non posse, quam media regio Pectoris; atque idcirco, quam Præcordia, sive ipsum Cor, quod in media est pectoris regione. Quippe id manifeste produnt, quos in pectore persentiscimus, Metus Lætitiæque affectus, & quoscunque alios pendere à cogitatione, cogitanteve animo experimur.

Quod hic habetur de Animi Rationalisve Animæ compositione ex atomis, quasi corporea natura sit, refutatum exstat cum de Animorum Immortalitate, in sect. 3. phys. memb. post. lib. 14. cap. 3. disseruimus.

CAP. XVIII. *Non cogitare Animum, nisi per simulacra incurrentia.*

DIfficultas est solum, Quî fiat, ut excitari Animus ad cogitandum rem aliquam possit? Verum, cum manifestum sit cogitari Animo res, eo modo, quo oculo videntur: constat debere ut visionem, ita cogitationem fieri per simulacra incurrentia.

Scilicet præter simulacra, quæ incurrentia in oculum, & propter aliquantulùm majorem crassitudinem accommodata illius texturæ, ipsum ad visionem eliciendam movent; vagari oportet per aerem innumera alia longe tenuiora, eaque seu derepta è corporibus, seu in ipso aere formata, ut non multo ante dictum est, quæ per ipsum corpus penerrantia, & accommodata animi texturæ, ubi ad illum pertigerint, ipsum ad cogitandū moveant.

Quocirca & fit, ut quemadmodum Leonem, v. c. videmus, quia illius imago allabitur oculis; ita Leonem cogitemus, quia ejus imago allabitur menti.

enti. Quod si cogitemus Centauros, Scyllas, ac ſimodi alia, quæ neque ſunt, neque unquam runt; contingere id poteſt, non tam ob forta ſponte ſimulacra, quam ex eo quod, cum c. hominis, & equi ſimulacra ſibi obvia fiunt, cile, propter tenuitatem (& ſicut aranea, braaque auri) junguntur, inque unum exinde formtur, quale Centauro tribuitur.

Sciendum vero, dum aliquando in eadem, ſive igilando, ſive dormiendo, cogitatione perſevera-us, id fieri, non quod aliqua una ejuſdem rei agine, ſed quod pluribus continente fluxu ſucedentibus utamur; quæ, ſi eodem ſitu occurrant, gitata res immota appareat; ſi variato, mota viatur: Unde & fiat, cur in ſomnis præſertim vintur nobis ſimulacra & moveri, & brachia cæaque membra in numerum jactare.

At, Quî fieri poteſt, ut quod cuique libuerit, ipſum ſtatim Mens cogitet? Nempe, quia cum ſto ubique ſimulacra omnifaria ſint, maxima rs tamen incogitata præterit, ac ea ſolum menem movent, ad quæ ipſa adverterit, attendereve luerit, ſeu ad cogitandum ſeſe compararit. Et, mne videmus etiam oculos, cum aliquid tenue nere cœperint, contendere ſe, & ad id parare, donec quidpiam attente cernunt, perinde eſſe ætera, ac ſi nuſquam forent; tametſi eorum quone ſimulacra excipiat?

Cum ſit porro aliqua attentio Menti neceſſaria, res diſtincte apprehendat, tum eſt adhuc ma, ut opinetur ſimpliciter, ſeu judicium quodm de ipſis, affirmando, aut negando ferat; at ro eſt demum maxime, ut de iiſdemmet ratiomationem inſtituat; ac ſi curæ ipſi potiſſimum , ne hallucinetur.

Verum & rem deduximus, de Criteriis cum age-

remus:

remus; & in gratiam ſpeculationis rerum natur-
lium adnotare hic ſufficit, humanum ratiocinium
ea, quæ natura in lucem effert, ſuſpicere primum
& poſterius diſquirere, ac invenire, cauſaſve ip-
ſorum deprehendere: ſed in his citius, in illi-
tardius; & aliquando quidem per prolixiora, ali-
quando per breviora tempora id evincere, ſeu a-
cognitionem perfectam venire.

CAP. XIX. *De Affectibus, ſeu Paſſionibus Animæ.*

SUpereſt alia, præter Senſum, Irrationalis Ani-
mæ pars, quæ dici Affectuoſa poteſt, propter
Affectus, Paſſioneſve, quæ excitari in illa ſolent.
Nominant etiam Appetitum, Cupiditatemve ab
affectione quadam præcipua; cum & ſint, qui con-
cupiſcentem, atque Iraſcentem diſtinguant.

Cum dictum porro jam ante fuerit, Affectus, qui
ſenſum ſequuntur, in iis partibus, quæ ſentiunt,
creari; illos vero qui opinionem, creari in ipſo
pectore; idcirco cum aliunde ſint duo quidam
affectus præcipui, Voluptas ſcilicet, ac Moleſtia,
ſeu Dolor; & prior quidem familiaris accommo-
datuſque animæ, poſterior alienus naturaque in-
commodus; par eſt utrumque excitari non modo
in ipſo pectore (ubi fere Voluptas venit nomine
Gaudii, Lætitiæ, Exſultationis, Hilaritatis; &
Dolor, Ægritudinis, Mœroris, Angoris, &c.) ſed
in partibus etiam aliis; in quibus, dum à ſtatu
naturali dimoventur, excitatur Dolor; cum in
eundem ſtatum reſtituuntur, Voluptas.

Ac ſi poſſent quidem Partes omnes in naturali
ſtatu manere, tunc aut nulla eſſet affectio, aut ſi
eſſet aliqua, ea dicenda eſſet Voluptas, propter
placidum & tranquillum ſtatum: at quia, vel pro-
pter

pter continuam principiorum motionem in anima-
is corpore, quædam abſcedunt, quædam acce-
dunt, quædam diducuntur, quædam acervantur,
&c. vel propter motionem, quæ eſt in rebus cir-
cumſtantibus, quædam admoventur, quæ ſubeant,
immutent, invertant, ſecernant, &c. efficitur do-
lor (& ob priorem quidem cauſam, qualis, v. c.
ex fame, ſiti, morbo ſentitur; ob posteriorem
vero, qualis ex uſtione, contuſione, contorſione,
vulneratione) idcirco videtur primario creari af-
fectus Doloris; ac ſimul, quod alienus ſit, Aver-
ſationis, ſeu Fugæ illius, ac rei ipſam inducentis,
cui idcirco Mali attribuitur nomen.

Subinde autem inſequitur Cupiditas exemptio-
is à Dolore, ſeu ejus ſtatus à quo ille abſit, atq;
adeo rei à qua abigatur, quæque idcirco Boni
nomen obtineat; ac tum, cum dolor eximitur,
& fit in meliorem, hoc eſt, in naturalem ſtatum
reductio, ipſa excitatur, concomitaturque volu-
ptas; adeo ut non eſſet futura Voluptas, niſi ſpe-
cies quædam Doloris antecederet: ut obſervatu
facile eſt vel in ipſis, fame, ac ſiti, & Voluptate,
quæ mandendo, bibendoque percipitur.

Siquidem Voluptas iſta non creatur, niſi quate-
nus, cum actione interni caloris plurimæ partes
diſſipentur, unde ipſum corpus rareſcit, omnis
natura ſubruitur, & ſtomachus præſertim velli-
catur; aut glomerata aliunde caloris corpuſcula
urbent ipſi incendium, unde & dolor ſuboritur;
quatenus, inquam, advenit cibus, qui defectum
uppleat, artus ſuffulciat, patentem per membra
& venas cupiditatem edendi obturet; adve-
it potus, qui ardorem reſtinguat, exarefactas
artes humectet, ipſaſque in ſtatum priorem re-
ruat; ac aliunde utrumque fit cum placido,
ato, jucundoq; naturæ ſenſu; quem tunc abeſſe

manifestum est, cum quis non esuriens comedit, aut non sitiens bibit.

Videntur ergo isti esse quatuor generales Animæ Affectus, Dolor & Voluptas, ut extremi; Fuga, & Cupiditas, ut interjecti. Generales, inquam, quoniam cæteri istorum sunt species, ac opinione intercedente fiunt; & quæ possunt potissimum ad Cupiditatem Fugamque referri.

Nam ut præteream Cupiditatem speciatim Voluntatem dici, cum Mens illud, quod cogitat, ac bonum opinatur, vult; & Fugam dici Aversionem, cum id, quod cogitat, ac esse opinatur malum, aversatur; subinde vero Amorem v. c. esse voluntatem, qua ad fruendum aliqua re ferimur; Odium aversionem, qua à consuetudine alicujus recedimus; videtur aliunde Ira nihil esse aliud, quam cupiditas, qua in vindictam efferimur; Metus nihil aliud, quam fuga, qua ob malum futurum contrahimur, & in nos quasi secedimus; atque ita de cæteris.

Cæterum, quia Cupiditas (ac proportione etiam Fuga) partim ipsa sponte naturæ, & ex indigentia quapiam excitatur, eamque explere necesse est, ut natura incolumis constet; partim creatur ex opinione, quæ interdum quidem ipsi naturæ ānstituto conformis est, & ad illius indigentiam tollendam sic tendit, ut tollenda tamen necessario non sit; interdum denique nihil ad naturam, neque ad aliquam illius indigentiam tollendam conducit; hinc fit, ut sint Cupiditatum aliæ quidem naturales, & necessariæ; aliæ naturales, sed non necessariæ; aliæ neque naturales, neque necessariæ, sed inanes.

Et Naturales quidem, ac Necessariæ illæ sunt quæ ut indigentiam, sic dolorem ortum ex indigentia tollunt; cujusmodi est cibi, potus, indu-

men-

uenti quo arceatur frigus. Naturales vero, sed Non-neceſſariæ ſunt illæ, quæ nihil aliud, quam voluptatem variant, non vero abſolute dolori deuehendo neceſſariæ ſunt, ut quæ eduliorum ſunt delicatiorum; imo etiam, quæ venereorum, quibus natura præbet principium, & à quibus tamen potest quis non incommode abſtinere. Denique, Neque Naturales, neque Neceſſariæ illæ ſunt, quæ ad nullum dolorem ex naturæ indigentia ſuborti tollendum feruntur, ſed ex inani ſolum opinione creantur; quales ſunt v. g. coronarum, ſtatuarum, cultus elegantis, pretioſæ veſtis, auri, argenti, eboris, & ſimilium.

Ad-hæc vero Notandum eſt cum Voluptas in boni fruitione ſit, Dolor in perpeſſione mali; ideo illam quidem, cum quadam animæ effuſione & elatione fieri, iſtum non ſine contractione demiſſioneque eiuſdem eſſe: atque idcirco nihil eſſe mirum, ſi anima ſeſe, quantum poteſt, dilatet, ut bonum admittat in ſe; comprimat, ne admittat malum.

Fit porro diffuſio ſive dilatatio; quia ſtatim, ac boni, ſeu rei gratæ ſpecies ſenſum perculit, aut animum quoque permovit, corpuſcula, ex quibus conſtat, ita in ſenſorium córve ipſum ſubeunt, & texturæ tam animæ quam corporis accommodata, ipſam ſpeciatim animam demulceant, jucundè afficiant, & verſus rem ipſam, à qua ſunt emiſſa, quaſi catenulæ alliciant ac trahant: adeo proinde, ut anima in rem converſa, intentaque, verſus ipſam, fruitionis ergo, quanto poteſt niſu veluti diffiliat.

Contractio vero, quia ſtatim ac mali, ſive rei moleſtæ ſpecies ſenſum animumve percelluit, corpuſcula, ex quibus conſtat, quaſi contuli, aut conculula ipſam cum ſenſorio animam ita fodi-

cant, ut texturam ipsius solvant; ipsaque illorum, quantum potest, devitandorum gratia, sese ipsam coarctet, & versus ipsum sui centrum, seu quasi radicem, qua nempe est cor, animusve, refugiat.

Nihil porro necesse est ex antedictis repetere, ex ipsa animæ textura pendere, cur animalium aliud ad Iram, aliud ad Metum proclivius sit, aliud comparatius ad placidos motus; neque addere varietatem hanc reperiri quoque in hominibus, prout ex igneo, ex flatuoso, ex aereo principio participantiorē habent animā: Quippe cum videre liceat homines etiam doctrina perpolitos non ita posse radicitus semina ista evellere, quin ille proclivius ad iram decurrat, iste metu magis tentetur, alius ad clementiam æquo pronior sit; cumque aliunde varietas morum, quæ tanta observatur ut in animalibus, ita in ipsis hominibus, manifeste satis deducatur ex varia horum seminum inter se mistura.

CAP. XX. De *Motu Voluntario, ac speciatim de Loquutione, Nominumque impositione.*

IAm cum Anima suapte natura mobilis sit, ac ipsum corpus, cui inexsistit, ejusque membra movere valeat; Notum est, quoties corpus, aut membra hisce aut illis motibus ciet, idcirco fieri, quia illorum ciendorum voluntatem habet; hanc voluntatem ab animo imaginante excitari; & imaginationem hanc fieri ob imaginem, sive simulacrum, quod ipsum percellat. Nempe nihil unquam facere animus mensve aggreditur, quin illud prius viderit; neque providet, quin illius simulacrum seu imago constet.

Itaque, cum, exempli causa, crura movemus incedimusque, illud ideo fit, quia primo simulacra incessus animo accidentia, eum pulsant: ind

incessu

incessus voluntas fit; tum autem cum se animus ita commovet, ut ire incedereque velit, ferit exemplo animam, qua parte ipsi junctus tenetur: ista vero animæ pars reliquam compulsat toto corpore diffitam, & per crura ac pedes speciatim diffusam: unde & tota moles sensim protruditur, ac movetur. Ut præteream aerem quoque eatenus aliquid conferre, quatenus corpus totum rarescit, aer vero in partes subit: adeo ut corpus duplici de causa perinde moveatur, ac navis, dum remis ventisque impellitur.

Quod motus porro initium ab ipso usque corde, in quo inest animus, sit, vel ex eo intelligi potest, quod videamus interdum, v. c. equos patefactis repente stabulis, quasi carceribus, prorumpere iam subito, quam mens ipsa avet, non posse. Id nempe, quia quasi conquiri tota substantia animæ totos per artus diffusa, debet, ut concita, mentis ipsius studium consequatur; atque ita procedit res primum ex voluntate animi, & porro exinde per corpus & artus.

Ac videri quidem mirabile potest, quod tantula corpuscula ex quibus seu mens seu anima constat, tantum onus, quanta est corporis massa, movere, torquere, convertere valeant: Sed, qui id sit mirum, cum ventus, res adeo subtilis, molimine tanto vim navis ingentem contrudat; & manus una, gubernaculum unum, illam, quantovis impetu ferentem contorqueat ac moderetur? Et nonne etiam sunt machinæ, quæ per trochleas, & tympana, pondera magna commoveant, sustollant, neque id magno nisu?

Cæterum, cum ex motibus, quibus partes corporis pro voluntate arbitrioque movemus, is digressus præsertim consideratione sit, qui in lingua auditur; & Loquutio vocatur; ideo videtur esse de eo speciatim quidpiã attingendũ.

Itaque, cum lingua ita ſit in animalibus reſpirantibus comparata, ut aerem contenſe exſpiratum, ſonumq; idcirco creantem, varie infringere, ac veluti formare valeat; efficitur, ut quia aliunde unumquodque animal vim ſuam, qua quod poteſt, ſentit, eaque utitur (propterea enim taurus cornu impetit, equus calce ferit, leo dentibus, unguibuſque corripit, avis pennis fidit) efficitur, inquam, ut animalia, & homines præſertim, ſuæ linguæ vim ad exprimendum animi affectus (etiam dum aliquid externum ſignificare volunt) ſentientes, tum ſonum emittant, qui dicitur vox; tum illum interventu linguæ, aliarumque partium ejus variationi inſervientium, varie inflectant.

Et de Animalibus quidem etiam loquor; quoniam videmus illa quoque varias voces emittere, quatenus lætantur, aut dolent; & quidpiam metuunt, aut proſequuntur. Etenim Canes, v. c. alium aliumque ſonitum edunt, cum rabie diſtricti minantur, cum latrant, & omnia complent vocibus, cum catulos blande aut lambunt, aut morſu pedibuſque jactant, & gannitu interim adulant; cum baubantur in ædibus; cum plorantes plagas ſummiſſo fugiunt corpore. Equi etiam hinnitus differt, cum concuſſis artubus vulgo hinnit; cum adhinnit equæ; cum preſſus ab equite patulis fremit naribus. Volucres quoque alias aliaſque, & cum de præda certant, & cum tempeſtatum mutationes ſentiunt, & cum otiantur, voces fundunt.

Cum vero homo præ cæteris, & linguæ vim maxime ſentiat, & pluribus modis illam inflectere ſic poſſit, ut plures voces dearticulet, quæ pluribus rebus ſignificandis accommodentur; exinde eſt ipſa Loquutio, ſeu Sermo, quo homines vulgo inter ſe loquuntur, dum & paſſiones animi, reſq; alias ſignificant, & non ſecus ac nutu digitoque demonſtrant.

Quæ

Quo loco, quia requiri solet, Qua ratione ab initio Homines rebus significandis Nomina imposuerint; ideo sciendum est, Nomina non fuisse ex mero hominum instituto, seu lege quadam imposita; sed ipsas hominum naturas, naturalesve dispositiones, quæ in gentibus fuere singulis, tum cum res ipsis occurrerent, specialibus animi motibus affectas, & propriis visis, seu imaginibus compulsas, peculiari quadam ratione aerem ore emisisse, ipsumque elisisse, dearticulasseque, prout singulorum affectuum visorumque impetus tulit: & interdum quoq; locorū varietas, seu varjus cœli soliq; genius in variis regionibus fuit: & quæ primæ voces sic fuerunt, ac præsertim cum voluntate designandi aliis res, evasere Nomina rerum.

Cum vellent etiam aliqui aliis res extra illorū conspectū constitutas proponere, sonos aliquos, voceſve ediderunt; ac tum fuere coacti easdem voces identidem repetere; tum qui audiebant, ratiocinio quodam conjecturaque rem assequentes, ex multa deniq; assuetudine illorum mentem intellexerunt.

Et quia tamen varii varias ad eandē rem aliis significandā dedere voces, ac varia proinde fuere nomina; ideo deinceps nomina significandis rebus propria apud unamquamq; nationem, & sensim, & ab communi consensu delecta assignataq; ita fuerunt, ut & significatus fierent adinvicē minus ambigui, & res possent eloquio cōpendiosiore explicari.

Concludo proinde primos Homines imposuisse Nomina rebus, non ex certa scientia, aut unius cujusquam imperio, vel dictamine (unde enim illi aut hæc scientia fuisset, aut potestas, quæ ad utendum vocibus dictatis plures uperet?) sed imposuisse potius, naturali quodam impetu permotos, ut solent, qui tussiunt, sternutant, mugiunt, latrant, gemiscunt: Atque idcirco dici posse esse

Nomina non instituto, sed natura, quatenus sunt quidem effectus, ac veluti opera naturæ; Neque enim videre & audire res (qui effectus quidam, operaque naturæ sunt) alterius omnino conditionis sunt, quam res nominare.

CAP. XXI. *De Somno, & Insomniis.*

SUpereſt pauca subjiciamus de Somno, ac Morte Animaliū, duabus nempe rebus germanis; cū altera quidem feriatio, altera exstinctio sit sensus: & tritū valde sit, ut Mors esse æternus Somnus dicatur.

Creatur autem Somnus, cum animæ partes per totam corporis concretionem diffusæ aut cohibentur, aut distrahuntur; aut nonnulla etiam corpora sive ab aere, sive à cibo in dispersas incidunt, quæ partim ipsas à corpore abigant, partim intrò contrudant, ac turbent: tunc enim corpus, ut solito destitutum fulcimine regimineque, debile fit, ac membra simul omnia langueſcunt; cadunt brachia, & palpebræ; poplites procumbunt: denique non amplius est sensus.

Scilicet, cum indubium sit Sensum esse ab anima, reputandum omnino est, cum sopor sensum impedit, perturbatam esse animam, foraſque ejectam; non totam certe; nam alioquin non tam somnus esset, quam mors, sed partem tamen; ac ita quidem, ut quæ est residua, sit intus oppressa, ac veluti ignis obducto cinere, sepulta; cum ut si ignem commoveris, quasi evigilat, & flamma consurgit, veluti ab extincto; sic reconflari sensus per membra, & quasi ex mortuo suscitari valeat.

Quod dico autem corpuscula incidere ab aere, quæ hanc exturbationem faciant, aerem intelligo partim externum, qui nunquam cessat corpus pulsare ac tundere (inde enim fit, ut extima cujusque animalis

animalis pars solidescat, ac induretur) partim internum, seu qui ore tum inducitur, tum reflatur. Nimirum, cum utriusque ictus per tenues meatus ad prima principia pervenit, eorum posituræ ita conturbantur, ut pars excedat, pars introrsum condatur, & quæ pars superest per membra, quod ob vias varie interceptas conjuncta secum ipsa non sit, solito munere fungi nequit.

Quod à cibo etiam incidere dico, ideo facio; quod dum cibus intus diditur per venas, idem, quod aer, faciat; imo ut copiosiore, sic majore vi: Quo fit, ut sopor, quem cibus creat, ob conturbationē majorem, sit solito gravior; uti & qui creatur ex animia lassitudine, propter distractionem majorem.

Cæterum, cum possit res videri mira, Qui fieri valeat, ut per Somnum nobis contingant Insomnia: idcirco adnotari debet, quod non multo antè dictum est, vagari ubique continuo innumerabilium rerum simulacra, quæ præ sui subtilitate penetrare in corpus, & ferire afficereque animum in pectore medio exsistentem sic valeant, ut illa ad cogitandum res, quarum sunt simulacra, excitetur. Nimirum, quia illa non minus per somnum, quam per vigiliam penetrant, ac animum feriunt, fit ut res dormiendo non secus, ac vigilando, videre videamur.

Efficitur autem, ut ea quæ apparent, idcirco pro veris habeamus; quod consopitis sensibus, nihil possit occurrere quod nos erroris admoneat, ac veris rebus falsum convincat: & jacente aliunde memoria, habeamus, v.c. pro vivis illos, qui mortui pridem sunt; quod cum præsentia illorum simulacra sint, mortis illorum non recordemur.

Si requiras vero, Quî fiat, ut ea somniemus maxime, quorum præsertim studio teneamur, aut quibus per vigiliam studiose incubuerimus (nam &

Oratores perorant, & milites pugnant, & nautæ colluctantur ventis, & lusores ludos exercent, & cæteri cætera; ac neque id modo; quando aliorum quoque animalium equi sudant, spirant, & quasi de palma contendunt; canes venatici jactant crura, voces repente mittunt, reducunt auras naribus crebras; atque ita de reliquis) Dicendum est ideo id fieri, quod ob factam recens impressionem in animo, patentes viæ relictæ sint, quibus eadem simulacra subeant, ac præ cæteris animam rursus moveant.

Certe ex hoc esse capite videtur, quod sitiens fontem somniet, ac bibat; micturiens matulam cogitet, ac mingat: Scilicet quod motus interni vias quasi aperiant, quibus subeuntia rerum affinium simulacra animum permoveant. Quo modo fit quoque, ut simulacris pluribus, affinibusque coeuntibus, magni aliqui motus in animo fiant; ac tum somnians videatur sibi magna sapere, magna gerere, magna loqui; clamores etiam tollat, ut si à quopiam jugularetur, mandereturve à leone, aut Panthere; exterreatur quoque, non secus, ac si ex alto monte se præcipitem daret; adeo ut etiam evigilatus vix sui compos denique fiat.

CAP. XXII. *De Morte.*

AD Mortem vero quod attinet, ea nihil est aliud, quam Privatio sensus, propter excessum animæ. Sensum hic dico non tantum actionem, cujus est etiam Somnus privatio, sed facultatem quoq; sentiendi, quæ simul cum anima perit, ac una etiam animus; adeo ut, anima excedente, excedere etiam animus, ut ipsi conjunctus censeatur.

Etenim, quamdiu anima quidem exsistit in corpore, tametsi deficiat alia quæpiam pars, nullatenus

renus tamen est privatio sensus; at sensus cum ipsa una deperit, simul ac dissolvi id contingit quo continetur, seu illud totum corpus sit, seu pars aliqua, in qua sedem habeat. Neque vero obstat, quod corpus sive totū, sive ex parte ad aliquod tempus indissolutū remaneat; nam sensu nihilominus caret, ubi excesserit atomorum copia ejuscemodi, quæ ad naturam animæ constituendam est necessaria.

Porro & corpore exsoluto, anima ipsa dissipatur, neque habet amplius easdem facultates, neque movetur amplius, neque obtinet adeo amplius sensum. Non enim intelligi potest eandem rem etiamnum sentire, quæ motibus iisdem non utitur amplius; cum non inest amplius in eodem composito; sive dum amplius illa non sunt, quibus fovebatur, continebaturq; & in quibus existens obibat hujusmodi motus; resq; se perinde in anima, ac in oculo habet, qui avulsus radicitus, seorsumque ab ipso, cui inhæserat, corpore, videre nihil potest.

Cum dissipari autem dico animam, animum quoque intelligo, quando animus ipsi individue conjunctus est, neque, ea pereunte, consistere potest: Quo fit, ut hoc loco dicere animum, animamque, perinde sit; quod par dissipatio competat utrique. Fit autem dissipatio hæc, non profecto in nihilum (ut fieri necesse est dicant, qui animam esse volunt Harmoniam, seu talem contemperationem, qualis ipsa est Sanitas) sed in principia, corpuscula ve, ex quibus ejus textura est; idque non modo instar aquæ vase conquassato diffluentis, sed etiam abeuntis in auras fumi, aut nebulæ; & tanto quidem facilius, quanto texturæ est tenuioris; cum vel ipsis nebulæ, ac fumi simulacris valeat percelli.

Et certe animam dissipari interireque vel ex eo manifestat, quod cernatur, exoriaturque. Ac sunt quidem,

quidem, qui æternam faciant; initium nempe ipsi negantes, ut avertant exitium; ac esse ante corpus, in quod extrinsecus veniant, sumentes, ut supereſſe à corpore; è quo sospes exeat, tueantur: Verum illud quidem prætereo, quod non videantur advertere æternum perdurans esse nihil posse, nisi tale sit, aut præ sui soliditatē, ut Atomus; aut quod sit plagæ expers, ut Inane; aut quod careat loco, in quem excedat, ut Universum; neq; item advertere, quantæ possit verti dementiæ, putare res adeo diversas, ac sunt immortale & mortale, conjungi.

Prætereo id, inquam, ac requiro solum, qui possit anima in corpus insinuari extrinsecus, ac permanare per ejus partes, & non dispertiri tamen exsolvique, quemadmodum cibus diditus per membra? Et nonne potius deberet in corpore, ut avis in cavea morari: non vero eo modo, ut cum corpore crescere, simulque extendi intelligatur? Et quorsum ergo cum corpore pervenit ad ætatis florem? aut Quid est, cur in senectute metuat, non gaudeat è corpore, tanquam è carcere exire, & serpentis instar mortale spolium relinquere? Et, si abscedens à corpore, quasdam sui reliquias finit, nonne exsolubilis est? Si non finit, undenam ergo in cadavere tot gignuntur vermes?

Nam dicere quidē totidem animas eo confluere extrinsecus, & volitare quasi umbras, deligereque propriam materiam, fabricari sibi propria corpora, aliaq; id genus, quam absurdum est? Uti & perridiculū est ad ipsos coitus partusq; animaliū circumstare quoddam quasi animarum examen, & de insinuatione in corpus inter se mutuo contendere?

Et, nonne, si animæ toties commutassent animalium corpora, deberent sensim immutatæ illorum esse indoles; sicque jam leo esse non ferox,

cervus

ervus non timidus, vulpes non dolosa, fugiens cervum canis, columbam accipiter? Cum &, si quis dicat animas humanas immigrare solum in humana corpora, dicere non possit, cur anima fat è sapiente stulta; cur nullus puer prudens sit? cur nos, ut de se fabulati sunt qui primi ista prodiderunt, anteactæ vitæ, rerumque in ea gestarum, nusquam recordemur?

Exortum ergo anima habet, à quo usque ut adolescit, vigescitque cum corpore; sic tendat oportet ad interitum, cum eodem senescens, ac sensim deficiens.

Hoc vero de Mente etiam dico, quam perfici sensim, atque deliberari constat; cum & aliunde non solum compatiatur morbis doloribusque corporis, verum laboret etiam propriis, & medicinam quoque iis curandis admittat; quod fieri profecto non potest, quin accedat, abscedat, transponatur quidpiam in ejus textura: nam & admonere, quid illi per ebrietatem, epilepsiam, delirium contingat, nihil necesse est.

Id dignum consideratione, quod certæ parti corporis, non secus ac auris oculusve affixa sit; ut pari proinde ratione cum toto incipiat, atque desinat; & vel ex eo quidem, quod unicuique rei, ut arbori, ut pisci, &c. certa, ac definita sit regio, in qua, ut nascatur, sic degat, ac tandem esse sic desinat, ut consistere extra ipsam non valeat.

Sed &, cum homo membratim moriatur, sensimque exspiret, quasi anima partibili: quis experitur animum non è pectore medio evanescere, sed per jugulum, & os incolumem exire? Nam quod anima quidem ipsa quasi cribrata, atque divisa per ipsum corpus exeat, arguitur vel ex eo putrore, qui in cadavere ex illius discessu non aliunde est, quam quod singulæ ejus partes situm commutarint, quem

partes animæ ſingulæ continebant. Ut taceam, quod anima aliunde, biſecto raptim aut conciſo fruſtulatim corpore, non biſecari & ipſa concidique fruſtulatim non poſſit.

Itaque ſicut Anima ante generationē non fuit, ita neque poſt mortem erit: atque ut nihil ægri anteacto tempore ſenſimus, ita nihil ſumus poſt futuro ſenſuri: tum nempe, cum non amplius erit aut tactus, aut plane ullus ſenſus, qui eſſe omnino aliquis non poteſt in ſeparata anima, cum jam ſine organis ſit, in quibus ſolis reſident, & quibuſcum ſolis agere poſſunt aut pati ſenſus.

Quo fit, ut repetare liceat vanos eſſe Inferorū metus; neque enim Ixionem rota volvit; neque ſaxum Siſypho humero tradi in adverſum; neq; ullius viſcera & renaſci poſſe quotidie, & carpi. Scilicet fabulæ hæ ſunt; uti & quæ tradunt de Tantalo, de Cerbero, de Danaidibus, de Furiis, deque cæteris, quæ ſi uſquam ſunt, invita hac ſunt propter hominū depravatos mores.

Tota hujus loci impietas repreſſa eſt, refutataque cum diximus eſſe Animos hominum immortales contra Epicurum in ſect. 3. Phyſ. Memb. poſteriori lib. 14. cap. 3.

SECT. IV.

De Rebus Sublimibus, tam Cæleſtibus, quam Aereis

HActenus fuere res Humiles, ſequuntur Sublimes, ſive in ſublimi, hoc eſt, in regione ſupra Terram ſuſa elatæ, atq; apparentes, Huiuſcemodi ſunt Sol, Luna, alia Sidera, & quæ in ipſis contingunt, ut Ortus, Occaſus, Converſiones, Eclipſes, &

& similia; itemque Nubes, Pluviæ, Venti, Fulgura, Tonitrua, Fulmina, cætera id genus. Scilicet, utcunq; aliqui secernant, & posteriora hæc sola μετέωρα, hoc est, Sublimia vocitent; congruum tamen est priora quoque illa & Meteora dicere, & una Meteorologia, (hoc est, tractatione Sublimibus) utraque complecti.

Repetendum vero hic est, quod initio est insinuatum, Non esse alium statuendum finem cognitionis rerum sublimium sive conjunctim cum aliis, ut hic; sive separatim, ac per se, ut alias facimus, tractentur, quam Statum mentis imperturbatum ac persuasionem non vacillantem; veluti & in cæteris, de quibus solemus disserere, rebus.

Non sane, quod, cum res Sublimes ejusmodi sint, ut multifariam aut obtineant aut obtinere valeant & generationis causam, & essentiæ declarationem, iis, quæ percipiuntur sensibus, conformem, uni dicui modo speciali sic hærendum sit, ut circa propositiones de Moribus fit, aut circa illas Physicas, cujusmodi esse diximus illas, Universum est corpus & Inane: Rerū principia sunt insectilia: ac ejusmodi cæteras, quæcunque uno tantum modo cum rebus apparentibus congruunt: verum, quod sit firma persuasione tenendum, esse reipsa hujusmodi res non uno, sed pluribus modis explicabiles, neque adoriendum esse aliquid, quod vires excedat humanas; definiendo nempe unum certum modum, quo solo fieri res valeat.

Id, inquam, repetendum est, quod Tum reputare oporteat Physiologici esse muneris, causas præcipuarum, quæ in natura sunt, rerum, accurate pervestigare; & hinc profluxisse quicquid felicitatis est situm in cognitione rerum sublimium, ac in eo potissimum, quod disquiritur, cujusmodi sint quæ in hisce Sublimibus visuntur, & quæcunque

que ipsis cognata quodammodo sunt: Tum tenenda omnino hæc Regula sit, Esse in istis rebus id, quod dicitur, Pluribus modis fieri: &, Non uno modo necessario contingere: &, Posse alio quoque modo se habere.

Quod quidem inculco, ne, si cum uni modo adhæserimus, is forte displiceat, non ad naturalem alium recurramus, sed potius ad divinam causam; quia hoc jam foret agnoscere multiplicem modum, ubi unicus est. Scilicet divinæ naturæ tribuerentur curæ, & negotia; cum sit tamen simpliciter absoluteque necessarium, ut in immortali beataque natura nihil eorum sit, quæ dissolutionem aut perturbationem inducunt. Statim quippe mens apprehendit, fieri absolute non posse, ut ipsi tale quid competat, perspecta immortalitatis ac beatitudinis conditione.

Et certe hujusce modi considerationis defectu, constat, inspectionem, observationemq; Occasus, Ortus, Solstitii, Eclipseos, cæterorumque ejusmodi nihilo facere per se feliciorem notitiam; sed perinde (ac forte etiam amplius) metuere illos, qui hæc perspexerunt (neq; tamen norunt quales sint naturæ eorum corporum, qualesque potissimæ causæ) ac si omnino non perspexissent; quando admiratio, quæ ex harum rerum inspectione oritur, reperire exitum circa dispositionem, ac modum, quo res maxime peraguntur, non potest. Ex quo fit, ut nos adnitamur plures invenire & dicere causas Solstitiorum, occasuum, ortuum, deliquiorum, aliorumq; id genus; uti & in reliquis consimilibus, quæ apud nos, seu in terris contingunt.

Nisi vero censendum non est disquisitionem harum rerum minime nanciscì usum congruum, quæ nobis ad tranquillitatem, felicitatemque acquirendam conducit? Par profecto est, tam circa Sublimia,

nia, quam circa cætera alioquin obſcura requi-
re cauſas juxta varios modos, quibus apud nos
milia contingunt: ac illos minime morari qui
eque unum certum modum, quo res aliqua poſ-
ſe habere aut fieri, neque modum multiplicem
o contingere quidpiam valeat, nôrunt; ſolam
ero rerum ſpeciem, qualis nobis procul exhibe-
r, prætendunt, ac præterea ignorant, quibus ex
bus eveniat, aut non eveniat, ut perturbemur.
i reputemus certe contingere, ut aliquid uno
erto modo fiat, ac exinde non perturbemur;
erte, inquam, ſcientes aliunde poſſe pluribus
odis idem fieri, non imperturbati minus erimus,
uam ſi certo modo fieri perſpectum haberemus.

Cæterum omnia ſatis conſtanter explicata fient
uxta modum multifarium rebus apparentibus
ongruum, quando quis retinebit, ac tuebitur quic-
uid veriſimile eſt in ipſo. Neceſſe eſt autem con-
ecturas ad ea, quæ ſublime creantur, ducere ex
is, quæ apud nos fiunt; ex iis, inquam, quæ ob-
ervantur, aut perinde ſe habent, ac ea, quæ ſub-
ime viſuntur: Siquidem talia fieri compluribus
odis contingit. Quare & quod in unoquoque
Sublimium apparet, attendendum eſt juxta ea, quæ
um ipſo conſonant, quæque pluribus modis fieri
ebus apud nos contingentibus non repugnat.

Sed hæreo hic nimis. Quare, ut rem aggrediar,
ametſi tota Sup er-terrena regio ſoleat interdum
Cœlum dici; quippe vicinior quoque aer cœlum
nterdum dicitur: Placet tamen nomine Cœli, uti
t Ætheris, eam regionis partem intelligere, quæ
t ſuperior eſt, & Sidera complectitur; nomine
Aeris eam, quæ inferior, & in qua nubes, fulgetra,
liaque id genus viſuntur, ac fiunt. Atque id qui-
dem, ut dicturi poſterius de Aereis Sublimibus,
Cæleſtibus, quæ ut præfati ſumus, venire quo-

quæ

quoque nomine Sublimium debent, auspicemur.

Quod hoc loco interseritur Providentiæ non consonum, indicatis sæpius locis refutatum, est, & præsertim in Sect. 1. Phys. lib. 4. cap. 6. &c.

CAP. I. *De Substantia, & varietate Siderum.*

PRincipio vero id supponendum, quod superius attigimus, nempe Solem, Lunam, cæteraque astra, non per se, ac seorsim fuisse genita, & posterius à Mundo comprehensa; sed statim, simulve cum ipso conformationem, incrementumque, & magnitudinem suam accepisse (quemadmodum etiam & Terram, & Mare, & quæcunque Mundus asservat) juxta scilicet concrementa, convolutionesque interius factas tenuiorum quarundam, earumque seu spirituosarum, seu igne arum, seu utriusque simul conditionis naturarum; Quippe ista sunt, quæ suggerit sensus.

Hinc vero videntur quidem Sidera substantiæ esse præsertim Igneæ; ac præ cæteris ipse Sol, cujus calor sensu tam clare probatur; at videntur quoq; non tam puri Ignes, quam commista quædam concrementa esse, quibus sit alligatus ignis.

Etenim fieri non modo potest ut sint quasi quidam vitrei, politive disci, qui lucida ignificaque corpuscula, ex ipsa regione ætherea, per quam discurrunt, appellentia, & excipere, & reflectere, & qua proinde specie apparent, exhibere valeant: consimilia enim fiunt apud nos: Itemque, ut sint quasi nubes perinde illustratæ, & quasi accensæ; cum non secus Parhelii fiant.

Sed potest etiam fieri, ut sint quasi quædam scaphidia parte sui cava continentia ignem; laternæ videlicet instar, aut catini prunas, metallumve fusum ignitumq; continentis. Potest & ut sint

sint quasi cadentes laminæ, aut quasi lapides, qui in fornace ardescunt: Quippe & nihil est horum, quod repugnet.

Quo magis potest fieri, ut Sol speciatim nihil aliud sit, quam glebulentum quoddam spissamentum, quod pumicis, spongiæve instar, creberrimis poris meatibusque pervium, splendorem per ipsos, cum videlicet ignem intus contineat, ejaculetur.

Unum, quod fieri minime possit, esse id videtur, quod aliqui dicunt, ut Sidera nempe animata sint, sive totidem Animalia, ac insuper totidem Dii. Quippe &, tametsi donemus esse unumquodque quasi quendam Mundum, seu potius quandam quasi terram, quæ proprium sibi aerem, imo ætherem quoque habeat; nihilominus, ut nostra hæc Terra, licet animalia producat, non ideo ipsa est animal; ita neq; Sidera erunt; utcunque procreari in ipsis animalia quædam posse concedatur.

Quanquam, ut istud ultro admittam, quod præterea tamen ulterius contendunt rotundos & volubiles hujuscemodi Deos dari, nihil aliud lubet, quam repetere, quod jam superius instituimus, portenta hæc esse & miracula non sane differentium, sed somniantium Philosophorum; videlicet cum immortalia mortali sermone notantes, ea profetant, quæ à Deorum felicitate tam aliena sint, & præstanti eorum natura sic videri indigna; ossint.

Quod superest, fuere jampridem duo aliqua Siderum Astrorumve genera distincta. Nam quædam quidem sunt Inerrantia, quæ & situm semper inter se eundem observant, & viam semper eandem ab ortu in occasum tenent, neq; illam unquā commutant: Quædam vero Errantia, unde & Planetæ, seu Errones dicuntur; quippe cum neq; inter se, neq; cum aliis eundem situm servent, & suos circuitus nunc magis ad boream, nunc magis ad austrum perficiant.

Si

Si quæras autem unde-nam hæc illis diversitas sit, Dico-fieri posse, ut Astra ea necessitate ab initio in orbem mota sic fuerint, ut alia quidem una eademq; conversione, ipsaq; exsistente æquabili, gyrationem acceperint: alia conversiones quibusdam inæqualitatibus affectas subierint.

Fieri etiam posse, ut per quæ loca suos motus obeunt, alibi quidem æquabiles spaciorum diffusiones sint, quæ & eodem versus, & subsequenter ipsa compellant, moveantq; æquabiliter; alibi vero ea ratione inæquabiles, ut quas observamus in ipsis motuum varietates exinde proveniant.

Hujuscemodi porro rerum unam solam reddere causam, cum ea, quæ apparent, esse posse multiplicem arguant, insanum est, nec rite consultum ab iis, qui inanem depereunt Astrologiam, quique quarundam rerum causas inaniter explicant, cum & divinam interim naturam (ad quam plerunque hæc referunt) ab exhibendis variis ministeriis liberam non sinant.

Eodem referenda postrema hæc verba, quo adnotatum est ad calcem capitis superioris.

CAP. II. *De Magnitudine & Figura Siderum.*

AD Magnitudinem vero Solis Siderumque aliorum quod spectat, ea considerari potest vel secundum nos, vel secundum se. Et secundum nos quidem ea tanta est, quanta & apparet; Quippe sensus non fallitur, & quicquid oculus in ipsis conspicit manitudinis, sic in ipsis est, ut neque habeant aliquid extra circumductum, qui conspicitur, neque quicquid habent, intra eundem non habent. At vero spectata Magnitudo secundum se, seu rem ipsam quod attinet, potest ea esse aut paulo major, aut paulo minor, aut præcise quanta videtur.

Ista

ta nimirum varietate exhibentur sensibus ignes, ni apud nos ex intervallo interdiu noctuque spectantur; siquidem aut tanti, quanti & sunt, apparent, quemadmodum flamma lucernæ, si spectetur cominus; aut minores, ut dum eadem flamma interdiu eminusque conspicitur; aut majores, quam vera sint, ut dum rursus eadem flamma noctu eminusque spectatur.

Dico autem paulo aut major, aut minor; siquidem istiusmodi diversitas, ut verus nempe circumjectus, ultra aut citra illum, qui à nobis conspicitur, sit, esse admodum magna non potest; idque assumpto quoque aliunde ex nostris ignibus argumento. Nam ex quantocunque intervallo alicujus ignis calorem sentimus, ex eadem & species illius justa nobis apparet; ut proinde, cum Solis calorem hinc, unde à nobis videtur, sentiamus, magnitudo illius justa esse evariata sensibiliter admodum non possit.

Confirmatur autem, nihil ab intervallo, quod sensibile sit, ex ipsis astris delibari, quia quæ remota, aereque multo intercepto contuemur, circumscriptione confusa exhibentur: at vero & Solis, qui intueri illum sustinent, circumscriptione diserta est; & ipso Lunæ circumductu nihil videri distinctius potest. Et stellæ quidem scintillantes, tremulisque radiis quasi excurrentes apparent; sed hoc ipsum aliunde arguit esse ea illas propinquiore, ut diserte conspici valeant; quatenus quos apud nos ignes cominus intuemur, pari ratione undulantes tremulique sunt: quos eminus vero, ii fixi constantesque apparent.

Confirmatur rursus, quia si sidera magnitudinem suam justam ob intervallum amitterent, multo magis amitterent colorem; constat quippe res è longinquo prius desinere germano conspici colore, quam

quam præ exilitate prorsus conspici; atqui licet nullum intervallum sit ad hoc præstandum accommodatius (neque enim prolixior longinquitas est) non idcirco nihilominus sidera amittunt germanum colorem.

Ac possunt quidem plurima adversus hunc locum urgeri; at vero ea nullo solventur negotio, si quis manifestis adhæserit rebus; ut in libris quidem de Natura ostendimus, ubi illata hac distinctione de magnitudine spectata & secundum se, & secundum nos, declaravimus nihil fecisse absurdi & illum, qui dixit esse Solem pedis humani latitudine; & illum, qui esse multis vicibus majorem quam Peloponnesum; & illum, qui esse ipsi Terræqualem, quoniam earum rerum, quæ secundum se majores minoresque sunt, potest una secundum nos, quatenus visæ eminus cominusque fuerint, esse magnitudo.

De Figura hoc solum dico, posse eam, cum nobis orbicularis appareat, esse & globosam, & laminæ instar planam; atque idcirco sidera esse aut quasi discos, aut quasi cylindros, aut quasi conos, ac turbines, aut quasi clavos quosdam infixos; Horum siquidem nihil est quod repugnet, quodque non habeat aliquam cum rebus apparentibus consonantiam.

CAP. III. *De Motu, & Anteversione, Conversioneque Siderum.*

CUm dictum paulo ante sit, esse Siderum alia Inerrantia, alia vero Errantia; & varietatem hanc ex eo peti, quod varios motus subeant; dicendum hic jam universe est, posse utrorumque motus fieri, aut toto cælo, cui vel unum, vel plura insint, circumducto, ut puta tanquam solido, ipsaque

que simul quasi clavos sibi infixos devehente: aut
elo, tanquam vel fluido, vel pervio meatibus,
nte; iis vero intra ipsum per se circumductis.

Quia vero seu Cœli, seu Siderum sit motus, cœ-
sse is potest juxta necessitatem, tum cum Mun-
s generaretur, factam, impressamque ex parte
rientis; potest sane priore casu (si toti nempe
elo insit) ut cœpisse, sic continuari, aeris cujus-
m abreptu: Nam potest exterius esse duplex
r; unus quidem, qui superne premat, cœlumque
occasum urgeat; alter, qui inferne eodem quasi
bservehat; idque præter alium, qui hinc inde
lus premat, contineatque: Posteriore (si nempe
otus ipsis insit Sideribus) aut abreptu aeris, aut
ctu ipsiusmet Ignis.

Videlicet potuit ab usque initio corpusculorum
exhalando diffundentium copia aerem perrum-
re, ipsumque elidere; ipse vero venti motionem
cipiens, astraque corripiens, illa circumducere,
motum in orbem, qui etiamnum sursum in iis
situr, continentem, creare. Potuit & Ignis cu-
usque Sideris proprius, aut conclusus, quærens-
ue viam, circumversari ut cœpisse, ita etiamnum
ergere; aut liberior, quocunque cibus quemque
ocavit, ita serpsisse, ut deinceps quoque ob ca-
rem, aviditatemque adeo pabuli, procedere
rrexerit in loca consequentia tanquam ad de-
ctionem idonea.

Nempe nihil horum non est rebus apparentibus
onsentaneum; cum in promptu alioquin non sit,
uæ causa motum urgeat Sideribus, determinare.

At, Qui fieri potest, ut Sidera quædam sic an-
vertant alia, ut ista ab illis relicta spectare con-
ontingat? Nempe id contingere potest, Aut quia,
missa eandum cum illis diurnam circuitionem
ucant, segnius feruntur; veluti Luna, quæ lentius

quam

quam reliqua verſus occaſum properans, ab ipſ
relinquitur quaſi à tergo verſus ortum. Aut qu
abrepta motu diurno verſus occaſum, feruntur t
men interea lente motu contrario verſus ortum
quo pacto poteſt eadem Luna non tam verſus ort
à cæteris deſeri, quam verſus occaſum eadeſerer
Aut quia cum ſola diurna revolutione, æqualiqu
motu ferantur omnia, quædam tamen prolixiu
quædam brevius ſpatium conficiunt: ſicq; Lun
rurſus, ſi ſupra Inerrantia ſit, ut aliquibus viſu
eſt, perficiet tardius circuitum, obſervabiturqu
poſterius relinqui.

Pronunciare certe ſimpliciter velle in hiſce rebu
aliquid, eos decet, qui magnificum, & portentoſu
quidpiam coram multitudine oſtentare affectant

Quî fieri rurſus poteſt, ut Sol, ut Luna, ut Stel
læ errantes, ubi ad Tropicos locave Solſtitiali
pervenerint, curſum convertant, ac regrediantur
Scilicet, contingere id poteſt, Aut quod ab initi
ea circumgyratio fuerit his impreſſa Sideribus, u
ſpirali motu hinc inde ad loca Solſtitialia limita
to circumducerentur. Aut quod imitentur obli
quitatem cœli, quod progreſſu temporis eam ſi
tus deflexi neceſſitatem contraxerit. Aut quod re
primantur propter aerem, qui ipſa hinc inde pr
frigiditate, denſitate, qualitateve alia repellat; Au
quod ipſorum pabulum congrue, ſeu ſecundum e
viam continenter diſpoſitum, partim quidem pone
accendatur, partim prorſum aufugiat.

Siquidem hæc omnia, ipſiſque affinia nihil conti
nent diſcrepans ab ipſa rerum evidentia: ſi quis
modo in hiſce rebus poſſibilitati adhærens, revo
care unamquamque ad id, quod eſt congruum ap
parentibus, valeat; nihil veritus illiberalia Aſ
ſtrologorum machinamenta dum immenſam farra
ginem concentricorum orbium ſuper-exſtruere
interſtruereque non ceſſant.

CAP

CAP. IV. *De Ortu & Occaſu Siderum; deq; Dierum & Noctium longitudine alternante.*

AT vero Ortus Occaſuſq; & Solis & Lunæ, & reliquorum Siderum, contingere trifariam poſſunt. Primum ſcilicet, per Apparitionem ſupra, & Occultationem infra; quod exſiſtentia Sidera ſemper lucida, inexſtinctaque perſeverantia, ita Terræ ſurſum, deorſumque circumferantur, ut nunc ſupra emergant, ſive exoriantur; nunc deprimantur infra, ſive occidant; ac Sol ſpeciatim deorſum converſus, tenebras nobis faciat; revertens vero anticipet, & cœlum ſuis radiis quaſi accendere per auroram tentet. Scilicet nihil eſt ex rebus apparentibus, quod repugnet.

Deinde per Accenſionem in regione Orientis, & per Exſtinctionem in regione Occidentis factam. Scilicet ob talem ad utrumque locum diſpoſitionem medii, ut dum aſtra per illud tranſeunt; iſta, quæ dico, eveniant; quandoquidem nihil eſt rerum apparentium, quod refrageatur; cum & fontes eſſe perhibeantur, qualem Epiroticum eſſe jam ante memoravimus, qui non modo exſtinguant, ſed etiam qui accendant faces; & Oceano circumfante Terram, poſſit Sol ad ipſum, in regione Occidentis exſtinctus, redire per eundem (ac tranſeundo quidem ultra boream) in regionem Orientis, exindeque emergere, & ſimul accendi.

Tertio, per renovatam quotidie productionem, quatenus nihil repugnat, quo minus diebus ſinguli novi, v. c. Soles exoriantur, confluentibus videlicet ad ortum variis ignibus, aut ſeminibus ignium, qui in orbem coeant, ſplendeantque, & immenſum ſubeant, quo in occaſum pergant. Quippe & fama eſt obſervari ex montibus Idæ ſic

fieri; ac potissimum sub exortum Canis; & posse certis temporibus confluere ignes, intelligi ex eo potest, quod observatur fieri certo tempore in omnibus rebus. Nempe ex seminum confluxu & defluxu florent arbores, certo tempore defloreſcunt; certo erumpunt dentes, certo decidunt; atque ita de cæteris, quæ recensere foret prolixum.

Cum porro ipsa Solis supra terram mora sit Dies, & absentia Nox; Qui fieri potest, ut non semper dies diebus, noctes noctibus sint æquales; sed sint dies quidem per æstatem longiores, & noctes breviores; per hyemem vero alternatim noctes longiores, dies breviores? Nimirum istud quoque potest tribus modis contingere.

Uno, quod circuitiones Solis supra ac infra Terram nunc celerius, nunc tardius fiant, quatenus & ipsæ locorum, seu viarum, quibus Sol incedit, longitudines sint alternæ. Atque id quidem ob posituram orbis vocati Signiferi, quem oblique percurrit Sol, & in duplici cujus Signo noctem diei exæquans, ubi exinde ad Aquilonem vel Austrum deflectit, quantum itineris ad alteram partem aut supra aut infra terram detrahit tantundem ad alteram reponit.

Altero, quod certa per ætherem sint loca, quæ propter craſſitudinem, factamque adeo resistentiam, transmeari segnius, quam alia valeant; ac talia esse, quæ sub terris Solem hyeme hæsitare cogant, sicque & noctes prolixiores, & dies breviores, quam per æstatem faciant. Sane & quæpiam hujusmodi observare apud nos licet, juxta quæ consentaneum sit, ea, quæ sublimia sunt, explicare.

Tertio, quod alternis anni partibus memoratæ ignes, seminave ignium sic confluant, ut Sole creent citius, aut tardius; & Sol ex ea parte ortu

ur, unde longiorem, aut breviorem ſupra terram curſum conficiat.

Qui ſane unum quid ſingulate in hiſce rebus ſolum accipiunt, tum apparentibus repugnant, tum eo, quod homini contemplari fas eſt, aberrant.

CAP. V. *De Siderum Luce; & de Phaſibus, ac Maculis Lunæ.*

CÆterum, ut quidpiam de Luce tam Solis, quam cæterorum Siderum, ac Lunæ præſertim ſubiciam: Mirantur primum homines, unde habeat Sol, cum tantulus ſit, ut tantum lucis ex ſe funat, quantum ad cælum, terram, mare, quaſi irrimdum ſplendore caloreque ſufficiat, neque prorea exhauriatur. Sed nempe eſt Sol quaſi fons, quem ſubterconfluunt undique rivuli perennes. Quippe ex univerſo Mundo ſemina caloris ita in olem confluunt, ut ſubinde ex ipſo, quaſi ex uno mite, & calor & lux quoquoverſum redundet.

Quinetiam poteſt Subſtantia Solis ejuſcemodi ſe denſitatis, & quod ex eo lucis caloriſque prohit, ejuſcemodi tenuitatis, ut quemadmodum rvus fons, riviluſve ex fonte deductus, prata mpoſque abſque illius diſpendio lata irrigat; a abſq; diſpendio ſenſibili Solis, illud ad univerm Mundum quaſi irrigandum ſufficere valeat.

Poteſt vero & aer eſſe ejus naturæ, ut luce non agna à Sole diffuſa, quaſi accendatur: ut poſſunt una ſcintilla totæ ſegetes accipere incendium.

Poteſt etiam Sol circum ſe habere inviſum nopabulum, unde, ſicut flamma lucernæ ex ſuppoſito oleo, jacturam reſarciat. Poteſt & res aliis ringere modis.

Ad cætera Aſtra quod ſpectat, & Lunam ipſam ximè, fieri poteſt, ut quam præferunt lucem à

à seipsis habeant; fieri etiam potest, ut à Sole mutuentur. Siquidem etiam apud nos pleraque cernuntur ex seipsis lucentia, pleraque splendorem ex aliis mutuantia; ac nihil est rerum sublime apparentium, quod opinioni utrivis obstet.

Id videlicet, si quis modo multifarium modum menti defixū teneat,& consentaneas ipsi suppositiones causasq; simul consideret,ne ad ea attendens, quæ incohærentia sunt, vane intumescat, & nunc huc nunc illuc in singularem modum prolabatur.

Verum, quod ad Lunam quidem attinet, id mirabile cum primis habetur, quod tot phases, seu incrementa ac decrementa lucis accipiat. Enimvero potest, globosa cum sit, & splendorem à Sole habeat, ita ex ordine figurari (eo scilicet modo, quo aër orituro Sole illustratur, aut occaso obscuratur succedenter) ut à Sole abscedens crescere in dies appareat, quod amplius ampliusque illustratæ faciei ad nos referat, quousque plenam exhibeat; & deinceps ad Solem accedens, in dies decrescere, quod minus ac minus ostentet,quousque ex ea nihil ad nos vertat, ac penitus lateat.

Potest & Luna globosa exsistens,altera sui parte esse lucida, altera obscura; & conversione sui corporis nunc amplius, nunc minus ex utraque alternatim exhibere.

Potest & lucida ex se, pati obductionem succedenter factam corporis cujuspiam opaci, quod hemisphæricum,excavatumque & una cum ea labens ipsi continuo circumvolvatur.

Quid? quod nihil quoque juxta jam dicta refragatur, quo minus possit alia, aliaque, & certæ quidem formæ figuræque, creari ac aboriri Luna dies singulos; eo modo quo veris, æstatis, autumni hyemis tempestates, ac multa in ipsis, statis vicibus adveniunt & abeunt, nascuntur & intereunt?

Nimirum

Nimirum res dicenda est, quocunq; deniq; modo illa, quæ apud nos apparent, iis, quæ sunt ejuscemodi, planam faciunt explicationem. Nisi forte quis singularem modum perdite deperiens, alios maniter reiiciat; neque valeat considerare, equidnam pernosse possibile sit; atque idcirco, quæ fas est homini, pernosse affectet.

Deinde & illud in Luna mirantur, quod Maculosa facie appareat. Sed videlicet potest ea facies apparere hujusmodi, aut ex natura varia diversiformique ipsarum Lunæ partium; Aut ex obductione corporis cujuspiam non perinde opaci, sed cuncunque caliginosi; non continuo circumvoluti, sed perpetuo potius hærentis; ac non ubique solidi, sed reticuli instar varie perforati.

Potest & alio quovis modo ex iis, qui consortitatem tueri cum rebus apparentibus observantur. Hæc nempe est via, cui hærendum esse quoscunque agitur de Sublimibus, præstituendum est. Neque enim, si quispiam rebus apparentibus obluctetur, is poterit unquam germanæ tranquillitatis particeps fieri.

CAP. VI. *De Siderum Eclipsibus, Periodisque ipsarum statis.*

VErum enimvero nihil est, quod majorem hominibus incutere stuporem soleat, quam quod interdum derepente contingere Eclipses defectusve lucis in Sole ac Luna observant; Quanquam, quid hoc quoque possit pluribus modis contingere? Nam primum quidem potest Sol eam ob causam deficere, quod Luna interposita cæcum suũ orbem, corpusve opacum illi objiciat, ac ejus lumine terram secludens, creet in ipsa tenebras, quousque subducta, lucis restitutionem faciat. Potest

ob eam Luna, quod Terra ipsi Solique interposita, Solem, quasi oppressum supra teneat, illique eripiat; ac ipsam proinde, dum umbræ conum perlabitur obscuret, quousque elapsa ex eo, recuperet lucem.

Deinde, potest quoque Sol ex eo deficere, quod quæpiam pars cœli, aliudve quodpiam opacum corpus, cujusmodi est terræ, una cum ipso Sole labatur, & certis vicibus ipsum subeat, ejusque lucem intercipiat. Et Luna consimiliter, quod corpus aliud, opacum quoque, illam inter & Solem labens, non modo ejus phases lente paragat, sed interdum quoque umbram repentinam inducat. Ne memorem, si altera parte obscura, altera lucida sit, fieri quoque posse, ut interdum obscuram faciem repente convertat.

Ad-hæc, possunt tam Sol quam Luna idcirco deficere, quod per loca igni infesta inimicaq; transeant, extinctionemq; lucis patiantur, quousque, ubi illa præterierint, ipsam recreent recuperentque.

Hac sane ratione attendendi sunt familiares modi invicem collati, ac aliqui etiam complexe accepti; cum fieri possibile sit, ut plures simul causæ concurrant.

Ordo etiam Periodicus, quo Eclipses certis temporibus accidunt, ita servari intelligatur, quemadmodum & apud nos servari in quibusdam (ut in tempestatum vicissitudine) contingit. Nullatenus vero Natura Divina ad hæc patranda advocetur: sed omnis expers muneris, & cumulatissime beata esse permittatur.

Nisi id fiat, tota de causis rerum sublimium ratiocinatio irrita evadet; ut nonnullis jam accidit, qui modum amplexi impossibilem, in vanitatem exciderunt; quod unum nempe solum probarint, cæteros omnes, tametsi forent possibiles, expunxerint.

xerint, & delati fuerint ad ſomniandum id quod intellectus captum excedit; ac neque admittere apparentia, quæ par erat, ſigna, potuerint; neq; noverint, quemadmodum aiunt, cum Deo lætari.

Quod hoc rurſus loco adverſus Providentiam attingitur, ad indicatam ſæpiuſcule refutationem eſt referendum; ad Phyſ. viz. ſect. 3 memb. poſt. lib. 14. c. 6.

CAP. VII. *De Præſignificationibus Siderum.*

REſtant Præſignificationes tranſmutationum aeris attributarum Sideribus, cujuſmodi ſunt pluviæ, venti, ſiccitates, æſtus, & ſimilia, quæ pro tempore ortus occaſuſve Siderum quorundam, ut Canis, Orionis, Pleiadum, contingunt.

Poſſunt vero hujuſmodi Præſignificationes fieri, aut prout ipſæ tempeſtatum conditiones tulerint, eo modo, quo evenit in illis animalibus, quæ nunc apud nos, nunc apud alios commigrando viſa, tempeſtatum quidem indicia, ſed non tamen cauſæ ſunt; quippe etiam orientia occidentiaque Sidera poſſunt iſtarum mutationum non cauſæ eſſe, ſed indicia: Aut prout non certo, ſed caſu contingit, quo tempore aſtra vel oriuntur vel occidunt, cauſas quaſdam exiſtere excitatæ cujuſpiam in aere mutationis.

Siquidem neutrum horum pugnat cum rebus apparentibus; & qualis præter hanc, aut illam, aliamve conformem apparentibus, cauſa ſit, perſpicere haudquaquam licet.

Nequicquam porro illud non eſt, quod obiter attigi de Præſignificationibus, quæ in aliquibus animalibus obſervatæ, non-niſi pro conditione ejus tempeſtatis, quæ tunc temporis interveniat, fiunt; adeo ut deprehenſi animalibus motus tempeſtates illam indicent, non itidem faciant: Videlicet,

quæ per Autumnum, v. c. à nobis abeunt, necessitatem præ se ferunt nullam, qua fieri tunc hyemem oporteat; neque Natura quæpiam Divina assidè, discessum observans animalium, ut subinde ea, quæ ab ipsis fuerint indicata, perficiat.

Quippe stultitiæ genus hoc est, quod ne in animal quidem ullum, in quo vel mica fuerit ingenii, possit cadere; tantum abest, ut in eam naturam, quæ nacta est ac possidet omnigenam felicitatem.

Quatenus hic quoque quidpiam simile superiori attingitur, id rursus eodem est referendum.

CAP. VIII. De *Cometis, seu Stellis Crinitis; & de vocatis Cadentibus.*

QUæ hactenus dicta de Sideribus sunt, attinent ad Solem, & Lunam, ac Stellas, quæ ab usque Mundi initio creata, in cœlo constanter hærent ac apparent. Sunt vero præter has stellas aliæ, quæ interdum gignuntur, recensve apparent, & post dies mensesve non multos aut intereunt, aut occultantur; & Cometæ, quasi Comatæ, Crinitæve stellæ dicuntur, quod appendicem lucidam, quasi quandam comam, sive crines gerant. Sunt & nonnullæ momentaneæ, quæ pene nascendo evanescunt, & excursu quodam visæ cadere, Cadentes vulgo appellitantur.

Et quod attinet quidem ad Cometas, illi aut gigni possunt, quod certis temporibus ignis in quibusdam ex sublimibus illis locis & succendatur, & succensus pro copia & dispositione materiæ nutriatur, moveaturque in aliquod tempus: aut ideo apparent, quod per varias vices cœlum motionem quandam propriam, qua parte nobis imminet, subeat; adeo ut astra hujusmodi manifestari compellantur; seu, mavis, ipsamet ob certam aliquibus

bus temporibus disposition prodeant, & ubi inserius versum nos venerint, manifesta fiant.

Evenit autem, ut Cometæ evanescant ex oculis, ob causas hisce oppositas. Videlicet, sive idonea materies ipsis consequenter posita non sit, uti est in eo ipso loco, in quo hærere deprehenduntur; unde & sensim pabuli defectu veluti extabescant; sive quod aliquid ipsorum motui obnitatur; idque contingat, non solum quod hæc Mundi pars, circa quam reliqua convertitur, immota existat, uti afferunt aliqui; sed etiam, quod esse in aere possit quædam in orbem circumactio, quæ circumlationem illorum inhibeat, alioque deflectat; uti & astris cæteris, quæ dicuntur Errantia, accidere ad Tropicos potest.

Quinetiam aliis pluribus modis id effici potest, si modo quis id, quod est rebus apparentibus consonum, expendere ratiocinando valeat.

Ad Cadentes vero appellatas stellas quod spectat, eæ creari possunt, Aut ex ipsarummet verarum stellarum fragminibus detritu factis; Aut ex prolapsu ejus materiæ, cuius velut diffiatio sit, uti & contingere in fulgurationibus potest; Aut ex coeunte serie ignificarum atomorum ad id præstandum conspirantium; ac motione facta, prout vis coeundi ab initio exstiterit; Aut ex spiritus intra nebulosos quosdam glomeres coactione, inflammationeque (scilicet dum convolvitur) ac disruptione ipsorummet cohibentium glomerum; motioneque in eam partem facta, in quam impetus tulerit.

Enimvero alii quoque sunt, quibus fieri id valeat, minime fabulares modi. Verum de Cœlestibus quidem Sublimibus dicta hæc sunto.

CAP. IX. *De Nube.*

SEquuntur Sublimia aerea, seu quæ propius nos in aere fiunt. Ordiendum vero ab ipsa Nube, qua sublime in aere nihil gignitur visiturve frequentius.

Nubes itaque generari, & constare potest, imprimis quidem quapiam quasi cumulatione aeris, compellentibus ipsum ventis; adeo ut Nubes nihil aliud sit, quam aeris incrassamentum. Deinde, implexione atomorum invicem cohærentium, & ad concrementum hujuscemodi conficiendum idonearum; idque dum primum coeunt in parvas nubium moleculas, istæq; deinceps in majores moles ita congregantur, ut in maximas denique evadant.

Fere autem apparent ad montium cacumina consurgere, quod primæ concretiunculæ sint adeo tenues, ut visum fugiant, ac vento interim transferantur; donec paulatim addensatæ in ipsis montiū verticibus, qui ideo fumare videantur, appareant.

Quod si quis hæreat, unde-nam tanta atomorū copia confluere ac suppetere in tantas nubiū moles possit; is cogitet, nisi aliunde, at saltem venire extrinsecus posse ex Universi immensitate, ubi infinita illarum est vis; idque, quod ipsis principiis exitus & introitus, ut antea quoque dictum est, per mundi spiracula non negetur.

Præterea vero gigni Nubes potest collectione effluxionum exhalationumve è terra & aqua eductarum, sursumque evectarum. Nam multa quidem corpuscula è toto mari educi declarant vestes, quæ in littore suspensæ humorem concipiunt; sed & videmus passim ex fluviis consurgere nebulas, eamque halituum fumorumque copiam, quæ sursum elata suffundat cœlum caligine, & nubes paulatim conveniundo sufficiat.

Qui

Quin multis etiam aliis modis coagmenta hæc fieri nihil vetat.

CAP. X. *De Vento, ac Prestere.*

QUod Venti obiter memini, admonet posse Ventum gigni, Primo, dum atomi corpusculave ex locis quibusdam idoneis prosiliunt, ac per aerem transvolant, idque vehementiore effusione facta ex quibusdam congestibus, qui comparati sint ad hujuscemodi emissiones. Nempe, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, ventus sequitur; & contra, status aeris quietus placidusque est, dum in multo inani corpuscula sunt pauca.

Nam quemadmodum in foro, aut vico, quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur; ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit; sic in hoc, quo circumdati sumus, spatio, cum exiguum locum multa corpora implerint, necesse est, alia aliis incidant, & impellantur, ac repellantur, implicenturque, & comprimantur: Ex quibus nascitur Ventus; cum illa, quæ colluctabantur, incubuere, & diu fluctuata & dubia, inclinavere se: At ubi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

Deinde, potest Ventus gigni, dum aer, aut halitibus è terra, & aqua exspiratis, aut Sole superne incumbente impellitur, & agitatur; scilicet, quod verisimile sit, ubi aer agitando percitus est, creari Ventum: adeo ut Ventus nihil esse aliud videatur, quam aeris fluctus; & intelligi inde possit habere Ventum aliquid simile cum aqua commota, violentiores ventos ex graviore causa commoveri esse, eo modo, quo torrentes sæviunt, ac aggerem propagant, cum imbribus largis in mon-

tes

montes decidentibus, magnus fit aquarū decurſus.

Preſteres porro ſunt gyri ventoſi (nam igneiquidem, amburenteſque, à quibus eſt nomen, ſpecies quædam fulminis ſunt) Gigni vero poſſunt, Aut ex ipſa nubis verſus loca inferiora diverſiformi depreſſione, dum à copioſo vento, qui ſe involverit, nubiſque latera corraſerit, deſertur, & compellitur; ac ventus etiam ipſam proxime extrinſecus agit: Aut ex circumſtante in orbem vento, dum & aere ſuperne incumbente, ſimulq; compulſo & circumfuſo aere ob denſitatem prohibente, ipſa copioſa ventorum vis non habet unde, aut qua diffluat; ac tum ad latera, tum ſuperne repulſa, nubem neceſſario deorſum conſudit.

Et ubi quidem ipſe Preſter in terram uſque demittitur, Turbines vocati creantur; ubi vero in mare uſque, appellati Vortices. Apparent autem Turbines rarius, quod montes illos conſpectui præripiant; Vortices autem crebrius, ob patentem maris planitiem, in quā videre licet nubem columnæ ſpecie è cœlo demitti, & quaſi vi brachii, pugnoque detrudi; donec vi venti perrumpente, mare ferveſcat, ac diſcrimen navibus vix eluctabile fiat.

CAP. XI. De *Fulmine.*

HAud abs re vero innui eſſe quoque Preſteres igneos, qui à Fulmine non differant. Quippe videntur fulmina fieri ex multiplici flatuum corpuſculis igneis turgentium intra nubium moles conglomeratione, eorundemque evolutione, accenſioneq; valida, & effractione nubis ab igne, qui in loca inferiora ita valide explodatur, ut prout ſe talis exploſio habuerit, nunc verſus montem quempiam præcelſum (quod genus locorum ſeriatim ſæpius fulmina) nunc verſus alia dirigatur.

Nam

Nam certe Fulminis naturam esse igneam, vel illud arguit, quod persæpe ædes, in quas impingitur, accendat; quodque relinquat ustionis notas sulphuris fœtorem halantes. Non gigni autem nisi intra nubes, ex eo manifestum est, quod nunquam sereno cœlo fulminet, sed nubes prius ita concrescant toto aere, ut cœlum eripiant, & tetra nimborum quasi nox cooriatur. Denique intra nubem contineri multa corpuscula, seu mavis, quasi semina ignis, tum effectus arguit, tum ex eo intelligitur, quod inter corpuscula nubis inferne emergentia, non aquea modo, sed etiam ignea, & alia multa commisceantur; cum & sit necesse, ut nubes non pauca ex ipsis Solis radiis concipiat.

Itaque, ubi flatus, ventusve, qui nubes coegit, sese cum seminibus ignis intra nubis sinum, cavitatemque commiscuit, vortex intus fit, qui rapide versatus, mobilitate incalescat; &, vel præ intensione caloris, vel alterius ignis contagio (si alius forte præaccensus sit) maturum quasi fulmen erumpat, ac perscissa nube elidatur, forasque feratur. Perscinditur autem, ac effringitur nubes, quod loca vorticem circumstantia densius occupentur ab ipsis nubis partibus: neque ob earum compressionem pateat rimula, qua donec difflatur, sese insinuare, ac sensim penetrando subducere possit: atque adeo necesse est, ut ignis denique creatus, sui difflatione tum nubem potentius perrumpat, unde & auditur Tonitru, tum foras prodiens emicet, & conusca luce loca omnia compleat.

Potest vero etiam vis venti in nubem extrinsecus incidere, quo jam tempore est fulmen maturum, & nube perscissa occasionem facere igneo vortici, ut erumpat.

Potest & ipse igneus vortex tametsi in ipsa sui eruptione nondum accensus, in sui deinceps trajectu

jectu per aerem, igneſcere; eo modo, quo etiam ſæpe plumbea glans per eundem trajecta & fervida fit, & concipit ignem. Poteſt quinetiam ignis creari in ipſo ad rem, quam ferit, impactu; nempe excitatis utrimque ſeminibus ignis; eo modo, quo ex ſilice ipſo chalybis attritu excitantur.

Sunt vero & alii plures quoque modi, quibus iſte ignis accendi, ac fulmen adeo creari poſſit: fabula modo hinc amandetur. Amandabitur porro, ſi quis in rebus inconſpicuis decenter deſumat ex eo, quod rebus apparentibus conſentaneum eſt, conjecturam.

Cauſa interim dicetur ex his, Quî fiat, ut vere & autumno fulminet frequentius, quam tempeſtatibus cæteris? Nempe hyeme deſunt ignis ſemina, æſtate flatus ac ſtrues nubium; vere & autumno congrua adſunt omnia.

Quî item, ut tanta mobilitas ſit, tamque validus ictus fulminis? Nempe id impetus eruptionis facit, & ſubtilitas, ob quam nihil per viam obſtat, & vis, quæ partim gravitate quaſi duplicatur, partim mobilitate increſcit.

Quî, ut penetret per ſepta domorum? ut metalla momento ſolvat? ut vaſis integris vinum exhauriat? Nempe & id facit corpuſculorum ſubtilitas, ac mobilitas, impetuſque, quo poſſit momento ea diſcutere & diſtrahere, quæ vulgaris ignis, aut Sol, niſi tempore prælongo non poſſit.

CAP. XII. *De Fulgure, & Tonitru.*

TAmetſi porro obiter innui, quî Coruſcatio, ſive Fulgur, quî item Tonitru gignatur; non obſtat hoc nihilominus, quin & iſta fieri pluribus modis valeant.

Nam Fulgur quidem fieri poteſt, Aut affrictione colliſi-

collisioneque nubium, prosiliente utpote ejusce-modi configuratione, seu atomorum aggestarum dispositione, conformationeque, quæ effectrix ignis sit, & generet fulgur; eo scilicet modo, quo diximus fieri, dum ferrum & lapis mutuo colliduntur.

Aut excitatione per ventos è nubibus facta eorum corporum, corpusculorumve, hoc est, atomorum, quæ splendorem hunc coruscantem efficiant; nempe, quod ventus, ac potissimum, si plumbea glandis instar percaluerit, eadem excutiat corpuscula, quæ mutuo attritu nubium excutiuntur.

Aut expressione; sed facta nimirum vel ab ipsis inter se nubibus, vel à ventis ipsis compellentibus compressione, quæ citra impetum collisionis fiat.

Aut interceptione lucis à Sideribus diffusæ, quæ deinceps nubium ventorumque motu adigatur, ac è nubibus excidat.

Aut dilapsione è nubibus facta tenuissimi lumi-nis, dum nubes interius ab igne coguntur; ac alio-inde tonitrua ipso illarum motu, quasi quidam bombus, creantur.

Aut accensione spiritus, quæ tum motus contentione, tum convolutione, ut dixi, vehemente fiat.

Aut fractione nubium per ventos, ac prolapsione atomorum, quæ effectrices ignis sint, apparitionisque fulguris sint causæ.

Quin etiam posse pluribus modis generari fulgur facile erit perspectu illi, qui & rebus apparentibus adhæserit, & quod est ipsis consentaneum, pervidere valuerit.

Sic vero etiã potest Tonitru creari, Aut ex spiritus intra nubiũ cavitates volutatione, quemadmodũ in nostris vasis, intra quæ quidpiam circumrotatur.

Aut creato bombo ex ipsa intra easdem nubes ignis diffla-tione, & quasi ebullitatione.

Aut

Aut ex earundem Nubium diffractionibus, di-
ſtractionibuſque, ut cum veſica intenta crepat,
charta frangitur, carbaſus abrumpitur.

Aut ex affrictionibus, impactionibuſque earun-
dem poſteaquam adeptæ concretionem quandam
quaſi glacialem fuerint; idque compeliente ea-
vento; quemadmodum ramoſæ ſylvæ Cauro per-
flatæ fragorem edunt, fluctus infracti murmurant,
ſuſpenſæ etiam veſtes, chartæ volantes ventorum
vi, ac veluti verberibus verſatæ, plangunt.

Aut exſtinctione ignis fulminei ex una nube e-
rumpentis, & in aquoſam aliam incidentis, acide
perinde ſtridentis, ut cum ferrum candens è for-
nace eductum in lacunam conjicitur.

Aut concremationè nubis aridioris, quæ perin-
de concrepiret, ac ſi lauri ramus cremetur.

Uno verbo, hoc quoque membrum explicari
poſſe modis pluribus, ea, quæ apparent, perſua-
ſum faciunt; præſtantque ne id, quod ignari ac
ſuperſtitioſi perſuaſum habent, opinemur, Tonitrus ſonum ſignificare apparuiſſe Deum aliquem,
quippe cum non minus alia corpora inter ſe colliſa
ſonum quoque edant, ut mola contruſa, aut com-
ploſæ manus.

Ne quis porro hæreat, quî fiat, ut Fulgur, ejuſve
adſpectus exauditionem tonitru antevertat: Id
contingere ſane poteſt, Aut quod in certa quapi-
am diſpoſitione nubium, ſimul atque ſpiritus in-
ſas incideret, ea configuratio corpuſculorum pro-
ſiliat, quæ Coruſcationem edat; deinceps vero
ſpiritus ipſe ſui evolutione hunc ſonum perficiat.

Aut quod, cum utrumq; ſimul generetur, Coruſ-
catio pernicitate concitatiore ad nos feratur, To-
nitru vero poſterius adveniat; uti fit in aliquibus,
quæ ex intervallo cernuntur, & reſonantes ictus
impingunt; Prius enim conſpici ictum, quam audiri
ſonum, manifeſtum eſt.

CAP.

CAP. XIII. *De Pluvia, & Rore.*

Dicendæ jam ſunt aqueæ concretiones, quæ partim manent fluidæ, partim frigoris impreſſione ſoliditatem quandam accipiunt; Et quæ fluidæ quidem manent, ſunt Pluvia, & Ros; ex quibus illa nubibus, hic ſereno cœlo creatur.

Pluvia autem poteſt ex nubibus fieri; Aut dum priores exiſtentes, urgente ſeu vento, ſeu incumbente proprio comprimuntur, & in guttas coalescunt. Aut dum exiſtentes denſiores, vi caloris, aut venti rareſcunt, atque tranſmutantur; ſeu, inſtar ceræ, ita liqueſcunt, ut ſtillatim decidant.

Siquidē aquæ ſemina contineri in nubibus, notius eſt, quam ut dici debeat; ea enim cum ipſis pariter attollūtur, pariter ſuccreſcunt; neq; ſecus per ipſas, quam ſanguis per partes noſtri corporis diſperguntur. Neq; vero modo ex omnibus fluviis humor in nubes tollitur; ſed nubes quoque mari incumbentes humorem non ſecus, ac vellera lanæ concipiunt.

Quare & poſſunt Pluviæ ex nubibus effluere, Aut cum vis venti nubes contrudit, & copia nimborum exorta ſuperne eas urget, ac premit. Aut cū nubes vi ventorū rareſcunt, diffluereq; humorem patiuntur, vel calore Solis ita diſſolvuntur, ut ſtillatim, & quēadmodum dixi, quaſi cera tabeſcens, liqueſcant.

Fieri porro poteſt, ut Pluviæ ſint interdum valde naturnæ, quoniam tunc contingit ſemina aquarū complura, aliis, aliiſque nubibus itentidem ſubeuntibus, ac undelibet aliunde tranſlatis, creandæ pluviæ ſupperere; cum & ſumans interdum terra totum humorem recipit, rehalet.

At vero Ros fit, Aut coeuntibus mutuo ex aere corpuſculis, quæ ejuſmodi ſint naturæ, ut ad talem humoris ſpeciem gignendam comparata ſint: Aut eductione corpuſculorum ex humentibus aquo-

aquosisve locis, quæ rorem præsertim sursum generent; ubi deinceps sic coeunt, ut & humorem istum conficiant, & in subjecta loca defluant: Scilicet non pauca similia, apud nos, ac in vaporariis potissimum, fiunt.

CAP. XIV. *De Grandine, Nive, & Pruina.*

EX aqueis concretionibus, quæ impressione frigoris in soliditatē quampiā congelascunt, duæ sunt, quæ cœlo nubiloso creantur videlicet Grando, & Nix; una, quæ sereno, scilicet Pruina.

Et Grando quidem generatur, Aut cum validior est congelatio præ constitutione venti frigidi, quæ undique circumstet, ac urgeat nubium stillicidia seu guttas alioquin abituras in pluviam: Aut cum gelata moles in partes dehiscit, & moderata liquefactione stillæ aquosæ rimis insinuatæ tum molis interruptionem, tū compressionem partium & totius compaginis diffractionem ad hoc efficiunt, ut partes per se singulæ compactæ subsistant, fragminumque acervum, qui dispergatur, faciant.

Rotunditatem vero horum fragminum qualemcunque fieri nihil prohibet? Aut quod extremi anguli undequaque rescindantur, præ casus nempe prolixitate; Aut quod in ipsa conformatione quidpiam seu aquosum, seu ventosum particulas singulas undique, ut dictum est, & æquabiliter circumstet; ambitusque earum proinde non inæquabilis evadat.

Nivem autem fieri contingit, Aut diffusa tenui ex nubibus aqua, ea ratione ut spumescat (prementibus nempe nubibus idoneis, ventis vero difflantibus) ac in ipso postea motu congelascat, ob vehementiorem quandam in locis nubium inferioribus, frigiditatis conditionem.

Aut

Aut facta quadam æquabili in nubibus congelatione, ad quam dum corpuſcula aquea motu compreſſa, convicinaque appellunt, fiat aggeneratio, talem obtinens laxitatem, qualem præ ſe ferunt nivis flocculi; cum & eadem magis compellentia creent grandinem; cujuſmodi duæ res in aere maxime fiunt.

Poteſt & hæc Nivis confertim cadentis velut jaculatio fieri per detritionem ex nubibus, quæ prius conglaciaverint. Poteſt & aliis quoque modis Nivis generatio parari.

Pruina denique ex iiſdem, quibus Ros, corpuſculis fit: Nempe cum roris guttulæ alterutro modo creatæ, propter certam frigiditatis conditionem in aere concreſcunt, ac levem compactionem congelando accipiunt.

CAP. XV. *De Iride, & Halone.*

NOn ſunt vero hic prætereundæ duæ quædam non dignæ notatu res, quæ in nubibus, ſublimêve apparent; Iris nempe, ſeu ille Arcus variis inſignis coloribus, qui è regione Solis formatur; & Halos, ſive Area, quæ coronæ candidæ inſtar Lunam interdum circumambit.

Creatur porro Iris, aut quod aer humeſcens adverſo Solis ſplendore refulgeat; Aut quod ea ſit ſpecialis natura tum lucis, tum aeris, ut ejuſcemodi colorum ſpecies exprimat, ſive omnes, ſive unicam, à qua deinceps reſplendeſcente, partes confines aeris talem colorationem ſubeant; quemadmodū fieri obſervamus, dū cujuſpiam rei partes illuſtratæ reſplendeſcere conterminas faciunt.

Ad rotundam formam quod ſpectat; creatur iſta Arcus ſpecies, quod æquo undique intervallo ad ſpectatoris oculum referatur; Aut etiam, quod

quod atomi, quæ ex aere in nubem feruntur, ita compellantur, ut quæpiam inde facta concretio in hanc formetur rotunditatem.

Halos vero fit circa Lunam, aut evecta undequaque versum Lunam crassiusculo sive leviter nubiloso aere, dum interea effluxiones quædam ab ea derivatæ ipsum reprimentes eatenus excernuntur (quippe non penitus discutiunt) quatenus in orbē circa ipsam nubilosa hac specie conformentur.

Aut aere, qui circum ipsam, congrue coacta, ad exprimendum rotundam hanc crassiusculamque circa ipsam, speciem. Quod quidem secundum nonnullas ipsius partes fieri contingat, seu affluxu quodam exterius cogente, seu calore apposite ad id præstandum subinsinuato.

CAP. XVI. *De Avernis.*

SUpereſt aliquid dicamus de locis Avernis, quæ dicere ita solemus, quod avibus infesta sint; quatenus ubi aves per ipsa transvolare contigerit, extemplo concidant, ac intereant: itemque de Pestilentiæ causis quatenus quidē ex aere dependent.

Repetendum vero hic solummodo est, continere Terram omnifaria corpuscula ita diversimode figurata, ut quædam naturæ animalium conducentia, quædam nocentia sint; & propter illorum texturas inter se adeo dissimiles, quædam sint nonnullis congrua ac salutaria, quæ comperiantur aliis incommoda ac pernicioſa. Quidni id vero cum immutata per febrim ejusdem hominis textura, ac temperie, quod vinum prius summe juvabat, plagæ mactabilis instar fiat.

Sed enim plurima ingrata, infestaque, & pernicioſa incurrere passim in gustatum, in olfactum, in tactum, ac in omnes sensus manifestum est; ac ne

arbores

rbores memorem, quæ vel ſui umbra dormi-
ibus gravedinem creant, vel tetro etiam odore
ecant; ne gravem vim, odoremque carbonum, &
milia: quæſo, quam varia loca ſunt, quæ graves,
oxioſque odores bituminis, ſulphuriſq; exhalent.
rutatores vero metallorum, qui evadunt tam
idi; qui tam cito intereunt; quos non exſpirati
pores infeſtos ex intimis terræ partibus com-
eriunt?

Itaque loca quædam ſunt, è quibus ii halitus ex-
irantur, qui in ſuperfuſum aerem evecti, ipſum
liquouſque venenent, qualitateve mortifera infi-
ant; adeo ut, cum aves per eum tranſire contige-
t, veluti ſi mulier menſium tempore Caſtoreum
laciat, & obſtupefiant, & repente prolapſæ vi-
m etiam amittant.

Prætereo autem, fieri etiam poſſe, ut aere, qui
ter aves terramq; ſuppoſitus eſt, vi halitus pro-
mpentis diſcuſſo, locoque facto prope inani,
olucres non habeant fulcimentum, cui pennæ ex-
enſæ innitantur, ut propagare volatum poſſint;
eque labantur, ac procidant, pondere corporis
ægravante. Et ſic quidem Averna.

CAP. XVII. *De Peſtilentia.*

PEſtilentia autem, ſeu affectio exitialis aeris,
utcunque poſſit etiam ſuperne, nubis nebulæ-
ue inſtar advenire; tum tamen præſertim crea-
ur, cum terra intempeſtivis pluviis, aquoribuſque,
utrorem eſt nacta; iſque halitus ex ea conſurgit,
ui inficiat aerem, & longe lateque non modo in
omines, ſed in alia quoque animalia graſſetur.

Aerem certe facile induere affectionem halitus
terra proxime exſpirati, tum regionales vocati
orbi indicio ſunt, ut hic apud nos frequens Po-

dagra,

dagra, apud Achæos Ophthalmia, apud Ægyptios Elephantiasis; tum quod experiuntur, qui peregrinantur, dum adeo perspicue agnoscunt, quanta in locis variis aeris diversitas sit,

At propagari interdum hanc affectionem per aerem, ipsa Pestilentiæ affectio declarat; ut illa imprimis, quæ proavorum nostrorum memoria, cum ortum habuisset in Æthiopia, ita in Libyam, Ægyptumque, & universam pene Regis Persarum ditionem excurrit, ut etiã in nostrã hanc Urbem, regionemq; pervenerit, ipsamque plane vastaverit.

Fit porro ista propagatio, dum venenatus halitus corpuscula sua aeri commiscens, corpusculorum illius situm ita transponit, pervertitque, ut quicquid similium est suis, in eandem texturam conformet; ut dum ignis subiens corpusculis suis in lignum, coagmentationem ejus sic commutat, ut quicquid in illo igneorum est corpusculorum eliciat, & ex ipsis novum ac sui similem ignem faciat. Deinceps vero, ut ignis mobilitate sua proserpens, habet unde sese in sylvam integram propaget; ita affectio pestilens præ mobilitate corpusculorum, ex quibus contexitur, sensim prorepat, ac aerem longe, & quousque admodũ diversa affectione inhibeatur, commutet. Nimirum dicas idem fieri, ut cum nubes ac nebula per aerem repit, & paulatim, qua graditur, immutat conturbatque ipsum.

Prætereo autem, dum homines aerem spirando inducunt in corpus, sorbere illos pariter ea affectus corpuscula, quibus quæ similia in corpore sunt, eo modo, quo de aere dictum, transponantur, pervertanturque, & contagio, vicinia, afflatu, ea transmittantur deinceps in alios, quæ parem perversionem faciant, præstentque ut morbus populatim denique grassetur.

Atq; hactenus quidẽ non Meteorologia modo, sed

ed & universa Physiologia esto: de qua quæ pau-
a edisserimus, ejusmodi profecto sunt, quæ con-
emplando facta prespecta præstent ut deinceps
a, qua ipsis sunt affinia, possint perspici, & vale-
nt simul quæ causæ sunt effectorum naturæ spe-
ialium, pernosci. Nam qui ista quidem quam-max-
me studiose possunt, non prosequuntur; ii longe
olunt, ut aut ipsa quatenus decet, perspiciant, aut
inē, cujus gratia perspicienda sunt, consequantur.
Ac non sunt quidem unquam mente abjicienda
riteria (neque ipsa adeo Evidentia, quæ juxta
lorum unumquodque est) quoniam si ab istis non
iscesserimus, id, unde oritur perturbatio, quod-
ne metū ingerit, recta cum ratione edisseremus,
osque ab ipso eximemus; causam videlicet te-
entes eorum, quæ in sublimi fiunt, ac reliquo-
m simul omnium, quæ passim interveniunt,
mmumque terrorem cæteris incutiunt.
Verum Criteriis suppositis, juvat maxime de-
re seipsum speculationi principiorum, ex qui-
s constant omnia, & infinitatis naturæ, aliorum-
ehis cohærentium, ac memoria jugi conservare.
a, quæ de ipsis præcipua sunt, maximeque gene-
alia Effata. Quippe exinde maxime licet procul
eri à fabulis, & statum illum animi imperturba-
tum obtinere, qui germanus est & unicus sco-
os, in quem nos isthæc omnia edisserentes colli-
mus,

ARS PHILOSOPHIÆ III.

Quæ est

ETHICA, seu DE MORIBUS.

Ultum jam superest Ethica, seu Philosophia de
Moribus; haud abs re dictum est initio esse
eam

eam præcipuam Philosophiæ partem habendam quoniam illa quidem, quæ est de Natura, ut illi quoque deduximus, supervacanea evaderet, ni ad vitæ finem, qui Ethicæ est considerationi conferret. Sane ipsa quoque Prudentia, quæ ad hanc partem attinet, ideo naturali Philosophiæ præcellit, quod illi imperet, ipsamque ut medium accommodet ad moralis finem.

Quod dico interim Partem hanc circa vitæ finem versari, admonet, cur nobis sit moris eam dicere, quæ est de Vita, & Moribus, seu de Actionibus vitæ instituendis (neque enim Mores alii sunt, quam humanæ vitæ consuetæ actiones) itemque de Fine, hoc est, de extremo, summove Bonorum, quæ prosequimur; ac rursus de Eligendis & Fugiendis, quatenus præscribit Electionem eorum quæ ad illum finem conducunt, & fugam eorum quæ ab eodem avertunt.

Nam, ne longum morer, Finis quidem vitæ, tacito omnium hominum consensu, Felicitas est: sed cum omnes fere ab hoc fine aberrent; an non necesse est id contingat, vel quia non eam, quam oportet, Felicitatem sibi præstituunt; vel quia quibus mediis oportet, ad illā minime contendunt?

Cum videamus sane tam multos, quibus cum abunde omnia suppetant, quæ ad vitæ usus necessaria sunt (quippe & affluunt opibus, & decorantur honoribus, & filiis probæ indolis florent, & quicquid demum videtur posse vulgo expeti obtinent) eveniat nihilominus, ut anxii querulique sint, curis & sollicitudinibus scateant, percellantur terroribus, vitam uno verbo degant miseram: intelligi exinde licet ignorare illos, in quo sita sit, & unde habenda felicitas vera; ac ideo esse illis pectus instar vasis, quod partim fluxum pertusumque expleri nullatenus possit; partim liquore tenuo imburum,

Imbutum, quidvis receptum conſpurcet ac vitiet.

Quare & operæ-pretium eſt beneficio hujus de Fine ac Felicitate Philoſophiæ pectus ſanare purgareque, ut & paucis rebus explebile ſit, & nulla non re jucunde fruatur. Philoſophandum ſed enim nobis, non ad ſpeciem, ſed ſerio eſt: quando nobis opus non eſt ut ſani videamur, ſed ut ſani ſimus. Philoſophandum item quam primum, neque in craſtinum differendum; quoniam hodie quoq; beate vivere intereſt; & hoc mali habet ſtultitia, quod ſemper vivere incipit, deſtinatve incipere, & nunquam tamen interim vivit.

Mirum ſane dictu! Semel nati ſumus: bis naſci non licet; ac deſinere ætatem oportet: Tu vero, O bone, cum diem craſtinum in tua poteſtate non habeas, eras te victurum reputans te in horas venturas differs, ac interim hodiernum amittis? Sic omnium vita cunctando perit; exindeque eſt, ut noſtrum non-nemo inter occupationes moriatur. Nemo non ita exit è vita, quaſi modo intraverit; ac poteſt ideo ſenibus quoque exprobrari infantia, quod quaſi alienū agentes negotium, vivere ſe non cæperint, vitaq; ipſis tota abierit ſine fructu vitæ.

Adnitamur ergo ita vivere, ut nos temporis exacti non pæniteat, ac die præſente ita fruamur, quaſi craſtinus ad nos nihil attineat. Videlicet ad craſtinum ſuaviſſime acceditis, qui minimum egens, appetenſque craſtini eſt; & grata illi ſupervenit hora, cujus nimiam ſibi non fecerit ſpem. Cum moleſtum ſit vitam ſemper inchoare; eſto nobis illa continue quaſi perfecta abſolutaque, & quaſi cumulo ipſius nihil deſit. Stulta vita ingrata eſt, trepida eſt, tota in futurum fertur; nos vero deamus operam, ut noſtra ſit grata, ut ſecura, ut non modo præſens, ſed etiam ut jam collocata in futuro.

Sane hoc est demum fugere stultitiam, evehere se in illam Sapientum quasi speculam, è qua videre cæteros liceat palantes errare, & vitam nequicquam quærere in vita. Quod si esse reputas suave, è terra nautas colluctantes cum tempestatibus spectare; aut citra tui periculum exercitus prælia miscentes contueri: nihil esse suavius omnino potest, quam à sereno Sapientiæ solio desipientium turbas contentionesq; contemplari. Non sane, quod jucundum sit cæteros malis affici, sed quod iisdem malis non involvi delectet.

Cæterum, ut liceat nobis pro virili, & quadantenus adjutare illos, qui pervenire ad hoc Sapientiæ quasi culmen desiderant; sic ea congeremus, quæ hisce de rebus meditati hactenus sumus, ut dicamus primum de Felicitate, quæ summum bonum homini est; ac deinceps de iis, quæ ipsi creandæ conservandæque conferunt, quæque aliud non sunt, quam ipsæ Virtutes.

CAP. IX. *De Felicitate, seu fine Bonorum, quatenus illius Homo capax est.*

ET de Felicitate quidem hoc solum præmitto, idcirco illam dici Finem, hoc est, Ultimum, Extremum, ac Summum Bonorum; quod cum ea Bona dicantur, quæ ad sui prosequutionem appetitum alliciunt; & ex ipsis bonis quædam propter se, quædam propter alia expetantur; ipsa Felicitas tale Bonum sit, ad quod referri omnia oporteat, ipsum autem nusquam.

Neque obstat, cum Felicitas, & Beatitudo, seu Beata vita idem sint, à nobis nihilominus Beatæ vitæ finem aliquando dici; Id facimus enim phrasi gentilitia, qua Beatæ vitæ finem, & Beatam vitam pro eodem habemus; non vero qua significemus

est

esse ulteriorem finem aliquem, ad quem Beata vita referri censeatur.

Hoc autem præmisso, par est duplicem abusque initio distinguere Felicitatem; Unam videlicet Supremam, quæ intentionis remissionisque sit incapax; alteram subalternam, in quibus cadere adjectio & detractio voluptatum potest.

Et prior quidem concipitur quasi quidam status, quo nullus possit melior, suavior, desideratior excogitari; in quo nihil sit mali quod timeas, nihil boni quod non habeas; nihil quod agere libeat, ac non liceat; qui denique constantior sit, quam ut amitti unquam possit.

Posteriorem autem habemus, ut statum, in quo, quantum licet, quam optime sit, seu in quo bonorum necessariorum quam-plurimum, malorum quorumvis quam-minimum adsit; atque adeo in quo traducere vitam suaviter, tranquille, permanenter detur; quantū quidē ipta conditio regionis, societatis, generis vitæ, constitutionis corporis, ætatis, & simulum circumstantiarum permiserit.

Non est vero nequicquam, quod ita distinguo, & definio: Siquidem tametsi perspicuum videatur priorem illam esse habendam Dei propriam; sunt tamen, qui de se suaque sapientia magnifice sentientes, illam sibi ut polliceri, sic adrogare audeant, ac se se idcirco Deo pares dicant, modesque sint, si se uno Jove reputent minores.

At illi videntur profecto suæ mortalitatis, imbecillitatisque obliti, cum quicunque illius sunt conscii, agnoscere facile possint non esse homines superius, quam posterioris capaces; ac multum præstare Sapientiam, si cum omnes homines quatenus miseri sint, te in eo statu collocet, in quo sis minime omnium miser; aut inter varios miseriæ gradus, quibus obnoxius natus es, collocet

in eo, in quo ſis quam minimum miſer. Quippe iſtud demum eſt eſſe felicem, iis carere malis quibus angi poſſes, ac iis interim bonis frui quibus majora, ea, qua es conditione, eſſe non poſſint.

Hæc certe eſt cauſa, cur cenſeam Sapientem, tametſi carebit ſenſu oculorum, tametſi etiam aurium, futurum nihilominus beatæ vitæ participem; quoniam & adhuc perſeverabit in quam-multis licebit bonis, & iis malis privabitur, niſi corporis, ſaltem animi, quibus alioquin poſſet vexari.

Quinetiam profiteor Sapientem, tametſi dire torquebitur, adhuc tamen felicem fore. Nempe non divina illa quidem, ſed hac humana felicitate, quæ in Sapiente ſemper eſt tanta, quanta eſſe maxima, pro conditione temporis, poteſt.

Nam in tormentis quidem dolores perſentit; interdum etiam ingemiſcit ob illos, atque ejulat: ſed interim tamen, quia facta illos patiendi neceſſitate, minime ipſos exaſperat, ſeu præ impatientia ac deſperatione graviores non facit, quin potius quam-maxima poteſt animi conſtantia illos mitigat, quodammodoque leviores reddit; eatenus ſane beatior eſt, quam ſi illis ſuccumberet illorum videlicet inſtar, qui cruciati ſimilibus non pari virtute & conſtantia eos tolerant; nec paria habent, à Sapientia (quæ adhibet ſaltem vitæ innocentiam, conſcientiæque ſecuritatem) quibus ea levent, adjumenta.

Quare neque eſt, quod quis cavilletur, eſſe ergo nobis pro eodem Phalaridis Taurum, ac Roſas; Sapientem proinde, dum in illo Tauro peruretur, exclamaturum, Quam ſuave eſt! Quam hoc non curo! Quam pro nihilo habeo! Siquidem alia ſunt quæ ſapiens malit ſibi contingere, ut corporis quies ab omni incommodo libera, & animi remiſſio bonorum ſuorum contemplatione gaudentis al

alia ſunt, quæ quamvis nolit accidere, cum accidant tamen, & conſtanter præfert, & illa etiam laudat comprobatque: quatenus habet, unde ſibi de ſua conſtantia gratuletur, ac dicere poteſt. Uror, ſed invictus. Quidni optabile ſit, non quod uret me ignis, ſed quod non vincit?

Atque hæc quidem prout contingit Sapientem quoque eſſe obnoxium ut morbornm doloribus, & cruciatibus tyrannorum; tametſi neque illos lacerſat, neque iſtos provocet, quantum quidem in ſe core poteſt. Quod ſupereſt autem, neque ea ſemper, neq; omnibus tempora incidunt, in quibus longe ut indolentius, ita felicius vivere liceat.

CAP. II. *Voluptatem, ſine qua notio Felicitatis nulla eſt, rem bonam ſuapte natura eſſe.*

CUm porro & ſuave ſeu Volupe ſit, ſine dolore vivere, & ſuave quoque ſeu volupe bonis frui, epiſque recreari; conſtat quidem felicitatem non eſſe ſine utraque hac, aut altera ſaltem, ſuavitate, voluptateve intelligi (nempe pro eodem Voluptatem, Suavitatem, Jucunditatem, cæteraque id genus habeo.) Verum eſſe aliquos videas, qui magna pompa adverſus ipſam Voluptatem ſic diſſerant, quaſi quidpiam malum ſua natura ſit, ac adeo ab ipſa ſapientia felicitateque alienum.

Quare & priuſquam diſquiramus reverane Felicitas in Voluptate conſiſtat, declarandum eſt Voluptatem eſſe ex natura ſua quid bonum; uti & dolor oppoſitus quidpiam eſt ſuapte natura malū. Sane vero cum illud ſit Bonum, quod juvat, quod placet, quodque adeo amabile eſt, appetitumque excitat; uti & Malum illud, quod nocet, quod eſt ingratum, quodq; idcirco ſui odium averſionemq; excitat; nihil eſt, quod magis, quam Voluptas

demulceat, magis delectet, magis diligatur, expetatur magis; ut contra nihil est, quod magis quam Dolor incommodet, displiceat, abhorreatur, refugiatur. Adeo proinde ut Voluptas non modo esse videatur Bonum, sed ipsa quoque Boni ratio, quatenus est id, cujus causa res aliqua bona est, seu expetitur; uti & Dolor non modo malum, sed ipsa etiam Mali ratio, quatenus est id cujus causa res aliqua est mala, seu refugitur.

Quippe & tametsi interdum Voluptatem refugiamus, non ipsa tamen est Voluptas, quam refugimus, sed quem forte habet adnexum dolorem; uti &, si Dolorem aliquando prosequamur, non ipse est dolor quem prosequimur, sed quam voluptatem forte habet adjunctam.

Nam, ut rem dicam paulo explicatius; Nemo ipsam Voluptatem, quia voluptas sit, aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. Neque porro quisquam est, qui Dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit; sed quia nonnunquam ejusmodi incidunt tempora, ut labore & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

Ut enim ad minima veniā; Quis nostrûm exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? Quis autē vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestiæ consequatur? vel illū, qui dolorē eum fugiat, quo Voluptas nulla pariatur? At vero eos & accusamus, & justo odio dignissimos ducimus, qui blanditiis præsentium voluptatū deliniti atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate, non provident. Similiq; sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum & dolorum fuga.

Et

Et harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. Nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis Voluptas assumenda est, omnis dolor repellendus. Temporibus autem quibusdam sæpe veniet, ut & Voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ.

Itaque tametsi omnem Voluptatē esse quid bonum existimemus, & omnem dolorē quid malum: non asserimus tamen oportere semper aut prosequi illam, aut fugere hunc; sed esse in ipsis sicut qualitatis, ita quantitatis habendam rationem. Nempe præstare, ut dolores sustineamus aliquos quò voluptatibus potiamur uberioribus; ac expedire, ut abstineamus ab aliquibus voluptatibus, ne subinde dolores difficiliores perferamus.

Quo fit, ut hic sit quasi fons, ex quo de Criteriis agentes, Canones varios circa Affectum, Passionemve deduximus, habentes puta Voluptatem, & Molestiam sive Dolorem, pro Electionis Fugæque Criterio, neque id profecto injuria. Siquidem commensuratione & rerum juvantium, lædentiumque delectu dijudicare hæc omnia decet, quandoquidem bono interdum ut malo, & vice versa interdum malo tanquam bono utimur.

Ex hisce ergo, ut rem inculcem, dico, Nullam Voluptatem esse per se malum, sed ea, quæ nonnullas Voluptates pariunt, ejusmodi esse, ut multo ampliores voluptatibus dolores inducant: addoque proinde, Si voluptas omnis sic in seipsam colligi posset, ut nullum dolorem neque in se comprehenderetur; neq; post se relinqueret; fore omnem ipsa sui collectione non minus perfectā absolutamque habendam, quam sint opera naturæ præcipua, neq; adeo, ut voluptates nullatenus inter se differrent,

ferrent, ac possent idcirco indiscriminatim optari.

Quinetiam, si illa quoque ipsa, quæ sunt luxuriosis efficientia voluptatum, liberarent eos rerum sublimium, & mortis, ac doloris metu; docerentque qui essent fines cupiditatum; nihil haberem, quod reprehenderem; cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est malum.

CAP. III. *Felicitatem universe in Voluptate consistere.*

NUnc, ut ad id quod proposui accedam, videtur plane Felicitas in Voluptate consistere; quanquam id comprobandum primo universe est, ac dicendum posterius in quanam speciatim consistat.

Universe ergo videtur Voluptas esse ut principium, ita & finis Beatæ vitæ; quando esse eam bonum primum, & nostræ omnisque animalis naturæ congenitum deprehendimus; ipsaque est, à qua electionem fugamque omnem auspicamur, & in quam tandem definimus; hoc affectu usi, tanquam Regula ad bonum omne dijudicandum.

Et quod Voluptas quidem sit primū cogenitumque bonum, seu, ut solent dicere, Primum aptum accommodatumque naturæ, ex eo demonstratur, quod, Omne animal, simul atque natum sit, Voluptatem appetat, eaque gaudeat, ut summo bono; Dolorem aspernetur, ut summum malum, & quantum possit, à se repellat (& videre certe licet, ut ne Hercules quidem ab interula succensa depastus, sese contineat, quin lacrymetur

Clamans, fremensque; at undique resonant petræ
Locrorum, & Eubœæ juga alta montium.)

facit vero id omne animal nondum depravatum, ipsa natura incorrupte atque integre judicante.

Itaque

Itaque nulla est ratione neque disputatione opus, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit; constat scilicet hoc sentiri; ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel; quoniam nihil oportet exquisitis rationibus confirmare; satis est admonere. Etenim, quoniam detractis de homine sensibus, reliqui nihil est: necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, à natura ipsa judicari: Voluptatem etiam & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. Etenim quid percipit, & quid indicat, quo aut petat aut fugiat aliquid, præter Voluptatem, & Dolorem?

Quod vero Voluptas, ut primum natura accommodatum est, sic etiam expetendorum extremum, sive bonorum finis sit, vel ex eo potest intelligi, quod Voluptas sit sola, ob quam cætera sic expetimus, ut ipsa non ob aliud, sed sui ipsius causa solum expetatur. Quippe possumus quidem alia expetere, ut delectemur, seu voluptate afficiamur: at nemo requisierit propter quam causam delectari, aut affici voluptate velimus. Profecto non magis, quam propter quam causam esse felices desideremus; ut puta quod ut eodem gradu, sic pro eadem re haberi Voluptas ac Felicitas debeant; atque adeo pro Fine, sive Ultimo, ac Summo bonorum, ad quod referantur quidem cætera, ipsum autem alio nusquam referatur.

Confirmatur autem ex eo, quod Felicitas non aliunde esse, ut jam præmonuimus, Felicitas intelligatur, quam quia est status, in quo licet quamsuavissime jucundissimeque, hoc est, quanta fieri potest maxima cum Voluptate degere. Tolle enim hanc suavitatem, jucunditatem, Voluptatem ex vita; ecqua, amabò, tibi notio Felicitatis supertrit? non illius modo, quam dixi divinam, sed etiam alterius, quam humanam haberi; quæque

aliunde magis, ac minus, sive intensionem, ac remissionem non suscipit, quam quia cadere in ipsam adjectio, & detractio Voluptatis potest?

Ut res etiam possit ex comparatione Voluptatis cum dolore manifestius intelligi; constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus; nullo dolore nec impediente, nec impendente; quem tandem hoc statu aut præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? Inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi nec mortem nec dolorem timentis, quod mors sensu careat, dolor in longinquitate levis, in gravitate brevis soleat esse: ut eius magnitudinem brevitas, diuturnitatem allevatio consoletur. Adde, cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec voluptates aut bonorum præteritorum memoria, aut futurorum exspectatione partas effluere patiatur, earumque assidua recordatione lætetur; quid est, quod huic possit, quod melius sit, accedere?

Statue contra aliquem confectum tantis animi corporisque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt: nulla spe proposita fore levius aliquando; nulla præterita, nec præsenti, nec expectata voluptate; Quid cogitari miserius dici, aut fingi potest?

Quod si vita doloribus referta maxime fugienda est; summum profecto malum est vivere cum dolore; cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum, cum voluptate vivere. Neque enim habere nostra mens aliud quidquam, ubi consistat, tanquam in extremo; omnesque & morbi, & ægritudines ad dolorem referuntur; nec præterea est res ulla, quæ aut sua sede naturam sollicitare possit, aut frangere.

CAP.

CAP. IV. *Voluptatem, in qua ſita Felicitas eſt, eſſe Indolentiam corporis, & Tranquilliatem mentis.*

VEruntamen, cum ſint duo quædam, ut paulo ante eſt inſinuatum, voluptatum genera; Nam alia quidem ſpectari poteſt tanquam in ſtatu, ſeu quiete; adeo ut nihil aliud ſit, quam placabilitas, ſedatio, & vacuitas immunitaſve à perturbatione ac dolore: alia vero tanquam in motu; adeo ut conſiſtat in ſuavi motione, veluti lætitia, hilaritate, & quacunq; ſenſus jucunditate, & quodā quaſi cum dulcore, & titillatione moveatur, ut dum quis per famem & ſitim comedit ac bibit: ideo quæri poteſt, in utraque-ne; an in altera, & quanam felicitas conſiſtat?

Dicimus ergo voluptatem, in qua conſiſtat felicitas, ſive finis beatæ vitæ, eſſe voluptatem priorem, hoc eſt, ſtabilem, ſeu in ſtatu, atque idcirco non aliam, quam Indolentiam corporis, & Tranquillitatem mentis.

Quocirca & cum univerſe Voluptatem Beatæ vitæ eſſe finem dicimus, longe profecto abſumus, ut eas Voluptates, quæ ſunt virorum luxu diffluentium, aut aliorum etiam, quatenus ſpectantur in ipſa motione actioneve fruendi, qua nimirum ſenſus jucunde dulciterque afficitur, intelligamus; veluti quidam rem ignorantes, aut à nobis diſſentientes, aut alioquin adverſum nos male affecti, interpretantur; ſed illud duntaxat, ut res iterum dicatur, intelligimus, Non dolere corpore, ac animo non perturbari.

Siquidem non compotationes comeſſationeſque perpetuæ, non ipſa cum pueris mulieribuſque conſuetudo; non piſcium deliciæ, aut quæcunq; aliæ menſæ

menſæ lautioris cupediæ jucundam vitam pariunt; ſed quæ cum ſobrietate, ſerenoque adeo animo eſt ratio, cauſas cur quidque eligendum fugiendumq; ſit inveſtigans, ac opiniones abigens, ob quas plurima mentes occupat perturbatio.

Ut noſcatur vero quamobrem hæc ſola voluptas ſit finis, obſervari debet naturam ad voluptatem aliam primario & tanquam ad finem non tendere, quam ad ſtabilem; quæ ex amotione doloris moleſtiæve conſequitur. Nam mobilem quidem non habet ut finem, ſed apparat ſolum tanquam medium ad ſtabilem, nimirum, ut ſit quaſi condimentum operationis illius, quæ ad eximendum dolorem moleſtiamve eſt neceſſaria. Sic enim, cum fames & ſitis, v. c. res ſit moleſta, animalque incommodet; primarius finis naturæ eſt, ut in eo ſtatu animal conſtituat, in quo ſit ab hac moleſtia immune: & quia id, niſi comedendo bibendoque non poteſt fieri, ideo ſuavitate ipſum comedendi bibendique actionē condit, ut animal tanto libentius ſeſe ad comedendum bibendumque accingat.

Ac vulgo quidem homines præpoſtere agentes, nimirum inconſiderate intemperanterq; abrepti, voluptatem, quæ eſt in motu, tanquam finem ſibi præſtituunt: verum advocata in ſubſidium ſapientia voluptates in ordinem & concinnitatem redigit; docetque non aliam pro beatæ vitæ fine conſtituendam, quam quæ finis ſit ſecundum naturam, quæque non alia profecto ſit ab ea, quam prædiximus. Etenim duce ipſa natura quicquid agimus, eo ſpectat, ut neque corpore doleamus, neque animo perturbemur; ac ubi id ſemel aſſequuti ſumus, omnis animi procella ſedatur, & nihil majus eſt, ad quod reſpectemus, quaſi requirentes quodpiam aliud, quo ipſum tam animi, quam corporis bonum compleatur: Tunc enim volup-

voluptate egemus, cum ex illius absentia excitatur in nobis dolor; at cum non dolemus, tunc nulla in nobis voluptatis indigentia est.

Ex quo fit proinde, ut magnitudinis voluptatum terminus, seu voluptas summa, ipsa sit doloris amotio, seu qui amotionem consequitur status. Nam ubicunque voluptas adest, quamdiu quidem adest, ibi nihil est dolens, aut ægrum, aut utrumque simul. Fit etiam proinde, ut privatione doloris terminata voluptas summa, varia quidem distinguique possit, augeri autem amplificarique non possit. Natura enim, quousque omnem prorsus dolorem exemerit, voluptatem auget; at sublato omni dolore, non patitur ipsam secundum magnitudinem provehi, sed admittit solum varietates quasdam minime necessarias; utpote quæ ad id ne doleamus, non comparentur.

Quinetiam hinc fit, ut absre insultent, qui causantur nos non habere illud, omni dolore carere, ut aliquid dolorem inter & voluptatem medium; sed ipsum cum altero membro sic confundere, ut non solum pro voluptate, sed etiam pro summa voluptate habeatur. Nam quoniam, cum privamur dolore, ipsa liberatione & vacuitate omnis molestiæ, gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, voluptas est, ut omne id, quo offendimur, dolor; doloris omnis privatio recte nominata est voluptas. Ut enim cum cibo & potione fames sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consequutionem affert voluptatis; sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis.

Unde & potest quoque discrimen ostendi, cum urgent non esse, cur status ille medius voluptas potius quam dolor dicatur. Quippe detracta voluptate, non statim consequitur ægritudo, nisi in voluptatis locū dolor forte successerit; at contra

gaudemus

demus omittendis doloribus, etiamſi voluptas ea, quæ ſenſum moveat, nulla ſucceſſerit; eoque intelligi poteſt, quanta voluptas non dolere ſit; & niſi quis capiat, eos interroget, qui morborum doloribus acerbiſſimis infeſtantur.

Quod vero etiam ſunt, qui rident, objiciuntq; eſſe voluptatem hanc conſtitutionem quaſi dormientis, ac nos inertiæ inſimulant; idcirco faciunt, quia non advertunt conſtitutionem hujuſmodi non eſſe nobis merum torporem; ſed potius ejuſmodi ſtatum, in quo omnes vitæ actiones placide ſimul atque jucunde peragantur. Nam nolumus quidem Sapientis vitam eſſe quaſi torrentem, rapidumve flumen; at non idcirco tamen eſſe volumus quaſi aquam reſtagnantem, & mortuam; ſed potius quaſi aquam fluvii tacite placideque labentis. Quare & contendimus ejus voluptatem eſſe non inertem, ſed eam quam ratio efficit firmam ſibi.

Verum hoſce ut mittam, & ad id quod caput eſt, redeam, in idemque inſiſtam; Duo apud nos bona ſunt, ex quibus illud ſummum, beatumque componitur; Ut Animus ſine perturbatione, Ut Corpus ſine dolore ſit: atque ita quidem, ut hæc bona, ubi omni moleſtia detracta, plena fuerint, minime creſcant: Quo enim creſcat, quod plenum ſit? Si corpus omni dolore caret, quid accedere ad hanc indolentiam poteſt? Si animus conſtat ſibi placiduſque eſt, quid accedere ad hanc tranquillitatem poteſt? Quemadmodum ſerenitas cæli non recipit majorem adhuc claritatem, in ſinceriſſimum nitorem repurgata; ſic hominis corpus animumque curantis, & bonum ſuum ex utroq; nectentis, perfectus eſt ſtatus, & ſummam voti ſui invenit, ſi nec æſtus animo eſt, nec dolor corpori. Siqua extra blandimenta contingunt, non augent ſummum

num bonum, ſed ut ita dicam, condiunt, & oblectant: abſolutum enim illud humanæ naturæ Bonum, corporis & animi pace contentum eſt.

CAP. V. *De iis, quæ hanc Felicitatem, ſeu Voluptatẽ pariunt, ut cum primis Virtutes ſunt.*

JAm, cum iſta Corporis Animique pax, hoc eſt Tranquillitas in hoc, in illo Indolentia, complexu Hominis Felicitas ſit; nihil noſtrâ magis intereſt, quam ea, quæ ipſam facere tuerique poſſunt, meditari; quandoquidem, dum illa adeſt, quod non habeamus, nihil eſt; dum abeſt, nihil non agimus, ut conſequi ipſam noſſimus; & tamen, ut dictum jam eſt, plerumque non conſequimur.

Itaq; videtur imprimis non ſecus de Felicitate, quam de Sanitate philoſophandum eſſe; ſiquidem conſtat illum ſtatum, in quo Animus ſine perturbatione, Corpus ſine dolore eſt, nihil eſſe aliud, quam perfectam totius Hominis Sanitatem. Quo fit, ut intelligi liceat, quemadmodum in corpore, ſic in Animo quoque ipſo, ea, quæ Sanitatem creant & conſervant, ipſa eadem eſſe, quæ obſtant, ne morbi adveniant; aut ſi advenerint, curant expelluntque.

Cum vero adverſus Corporis morbos comparata ſit Medicinæ ars, quæ remedia iis præcavendis propulſandiſq; adhibet; ideo non multum circa illos ſupereſt nobis operæ; ſed duo quædam Monita eſſe poſſe ſatis videntur.

Unum, ut, quo averti poſſint, aut leviores fiant & plerumq; curari, colatur Temperantia, ita quæ ſit Sobria, atq; continens; quod morborum legis non aliunde ſoleat, quam ex oppoſito vitio proficiſci.

Alterum, ut cum eos patiendi incubuerit neceſſitas, Fortitudo occurrat, & tum perſeverantur animo conſtan-

constanti, tum præ impatientia non exasperentur; ac vel illud solatio sit, quod futuri sint, aut magni, breves; aut diuturni, leves.

Adversus Animi autem morbos comparata quidem Philosophia est; unde & illam Animi quasi Medicinam merito habemus: Verū ea non perinde ab iis, qui animo laborant, consulitur aut adhibetur. Id nempe, quia corporis morbos ipso animo judicamus; morbos vero animi neq; sentimus corpore, neq; animo aut agnoscimus, aut judicamus, ut par est, quoniam ipsummet quo judicandum sit, ægrotet. Unde & intelligi potest, esse revera animi morbos perniciosiores, quam corporis; ut inter morbos corporis, illi omnium gravissimi, & periculosissimi sunt, qui sui sensum adimunt, sicuti Veternus, aut Febris ardentior.

Quinetiam esse Animi morbos deteriores quam Corporis, eadem declarat ratio, qua Voluptates animi sunt Voluptatibus Corporis potiores. Videlicet, quod corpore nihil nisi præsens, & quod adest; animo autem & præterita, & futura sentiamus. Ut enim æque doleamus animo, cum corpore dolemus, fieri tamen per magna accessio potest, si v.c. aliquod æternum & infinitum impendere malum nobis opinemur: Quod idem licet transferre in Voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus: cum & illud perspicuū sit, maximam animi, aut voluptatem, aut molestiam, plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, si æque diu sit in corpore.

Quoniam vero duo quidam sunt Capitales animi morbi, Cupiditas nempe, ac Metus, cum propaginibus variis, cumque adjuncta ubique Ægritudine, seu Molestia, eo modo, quo corporis morbi cū adjuncto Dolore sunt: ideo Philosophiæ est munus adhibere Remedia, quæ ipsos, ne animum invadant,

vadant, prohibeant; aut, si invaserint, tanquam è præsidio dijiciant. Tales sunt potissimum Cupiditates inanes opum, honorum, aliarum rerum, & metus à Diis, à Morte, & alii; quibus late grassantibus, nulla unquam pars animi relinquitur sana.

Remedia porro, quæ Philosophia adhibet, ipsæ sunt Virtutes, quæ à Ratione seu Prudentia generaliore profectæ, hujusmodi Affectus arcent & expellunt. Dico autem Rationem, seu generaliorem Prudentiam, quoniam cum sit quædam Prudentia specialior, actionibus vitæ singularibus dirigendis inserviens; agnoscitur tamen altera generalior, quæ nihil aliud sit, quam ipsamet Ratio, sumve Rationis dictamen, ac idem plerisque habeatur cum ipsa Sapientia; cum aliunde Virtus nihil aliud sit, quam Perfecta quædam dispositio animi, quam Ratio, seu Prudentia creet, ac animi morbis, seu Vitiis opponat.

CAP. VI. *De Recta ratione, ac Libero arbitrio, à quo laus omnis Virtutum est.*

HInc, cum deinceps de Virtute, eiusque speciebus videatur dicendum, præmittendum est quidpiam de ipsa Ratione, ac simul de eo, quod in ea est, Libero arbitrio; cum exinde sit universa, quæ Virtuti competit, laus; uti est & ei positum quod Vitio debetur, probrum, ac vituperium.

Itaque, cum Ratio generatim nihil aliud sit, quam facultas ratiocinandi, seu judicandi, ac unam rem inferendi ex alia; tum illam speciatim hic accipimus, quæ in rebus agendis, seu in Electionem fugamque cadentibus, judicat, ac infert, seu ratiocinatur.

Cum possit autem judicium, sive ratiocinium recte, perverseq; institui: illa quidem Ratio, cujus

pravum

pravum est judicium, non est proprie ratio; nosque illam potius Opinionem dicimus: Attamen, ob frequentem usum, dicatur quoque, si lubeat, Ratio, dummodo Prava intelligatur; uti & Recta ratio dici potest Opinio, modo intelligatur ea, quæ sana sit.

Ac ipsam quidem Rationem rectam tum naturæ bonitas facit, tum rerum peritia, sive Experientia, ac observatio sedula, ex qua efficitur, ut quasi habitis firmis correctisque principiis, ratiocinatio solida fit, & jure ad illius provocetur judicium, qui expertus est, ac prudens rerum; sed & huc faciunt, quæ de Criteriis in Canonica disputata sunt, quæque recensere nihil est jam opus.

Interim porro cum dico res in Electionem, Fugamque cadentes; suppono esse quoque in nobis Liberum rationis arbitrium, hoc est, facultatem eligendi, & prosequendi id, quod esse ipsa ratio bonum judicarit; respuendi vero, ac refugiendi, quod eadem judicarit malum.

Esse autem id reipsa in nobis, Experientia probat, & communis sensus, quo constat nihil esse laude vel vituperio dignum, nisi quod libere, voluntarie, judicato, ex electione fit; ac idcirco pendet ab Eo, quod est in nobis, quodque ab omni dominatu liberum immuneque est, ac ejusmodi, ut propterea præmia suppliciaque jure legibus constituantur, cum fieri nihil posset iniquius, si hominum actiones essent condicendæ rigidæ illi necessitati, quam ex Fato ortam aliqui, ut omnium dominam, introducunt, dum quicquid accidit, aut fit, id ex æterna veritate, causarumque continuatione fluxisse declarant.

Satius longe profecto est, fabulosæ, hoc est, vulgari de Diis opinioni addici, quã Physicorum Fato servire; imponentium ipsum cervicibus nostris, ut

sempiternum dominum, quem dies noctesque
neamus. Quippe illa opinio, ob reverentiam
z Diis habetur, ut exorentur, facit spem: hoc
ero habet Necessitatē inexorabilem adjunctam.
Ac verum est quidem in rebus ratione caren-
bus fieri aliqua necessario (quanquam non ea
cessitate, quæ impediri non valeat; uti & in Ca-
onicis, & tum cum de causis ageremus, attigimus)
in homine ratione utente, & quatenus quidem
la utitur, necessitas prorsus est nulla; ac nos ideo
onati sumus declinationem motuum asserere a-
omis, ut deduceremus, qui posset Fortuna huma-
is rebus intervenire, ac Illud quod in nobis est,
re Liberum arbitrium, minime periret.
Nempe congruum omnino est, ut nos in omnē
artē versemus, & contendamus ingenium; in id
ncumbendo, ut quomodocumque demū à motio-
e sempiterna liberum tueamur arbitrium ac Pra-
itatem evadere inculpabilem non patiamur.
Quod de Fortuna autem dico, non eo sane facit,
t ipsi tribuamus divinitatem aliquam, non modo
nstar vulgi, sed illorum etiam, qui illā habentes
t causam quampiam instabilem, non existimant
uidem porrigere ipsam quasi manu hominibus
oni aut mali aliquid, quod ad beatam vitam faci-
t, sed putant tamen illam bonorum malorum-
que insignium occasiones suppeditare: Non eo,
inquam, facit; sed ut agnoscamus, sicut necessitate
consilio, sic etiam fortuna multa fieri, ac
idcirco Sapientis esse ut se comparet adversus
Fortunam.
Porro, cum quicquid bonitatis aut malitiæ est
in humanis actionibns, non aliunde pendeat,
quam ex eo, quod, Quis sciens, & volens seu liber
facit; ideo Animus est assuefaciendus, ut & Sane
sciat, hoc est, ratione recta utatur; & Sane velit,
hoc

hoc est, ut liberum arbitrium ad id quod vere est bonum flectat, ab eo quod vere est malum deflectat: Siquidem talis assuetudo eam dispositionem in animo gignit, quam esse Virtutem definivimus; uti opposita gignit eam, quam proinde licet definire Vitium.

Taceo autem illud esse vere Bonum, quod Voluptatem, ut sinceram, ita sine ulla unquam futura molestia ac pœnitentia creat; illud vere Malum, quod sincerum Dolorem, & sine ulla unquam futura voluptate & allubescentia parit. Verum autem utrumque dico, ad ejus discrimen, quod nisi apparens fucatumque non est; cujusmodi quidem est Bonum, quod voluptatem præsentem creans, insequuturam nihilominus molestiam ac pœnitentiā habet: Malum vero, quod dolorem molestiamve præsentem pariens, voluptatem habet allubescentiamque futuram: ut intelligitur ex iis, quæ deducta jam ante sunt.

CAP. VII. *De Virtutibus ipsis generatim.*

CÆterum, cum sit omnis Virtus aut ipsa Prudentia, Rationisve rectæ dictamen, prout ipsi assuescimus; aut ab ipsa Prudentia, rectæve Rationis dictamine regatur, ac pendeat; constat ad hoc posterius genus spectare tum illam, qua quis est erga se affectus, tum illam, qua erga alterum; cū Prudentia aliunde ea sit, qua quis ad regendū comparatus est, non modo seipsum, verum etiam alios.

Et quæ Virtus quidem est ad alterum, ea dici Iustitia generatim solet; at ea qua quis erga seipsum affectus est, duplex vulgo distinguitur, Temperantia & Fortitudo. Moris est nobis ut utramque Honestatis nomine complectamur, utidum agere ex virtute, nihil esse aliud, quam Prudenter, Honeste,

honeſte, Iuſte agere dicimus; videlicet, quatenus is qui ſobrie, continenterque vivunt, vivere honeſte, ſeu decore dicuntur; & qui gerunt ſe fortiter, gerere ſe honeſte, ſeu decore cenſentur.

Quare & nos quoque, ut cæteri ſolent, Quadruplicem diſtinguimus Virtutem, utputa Prudentiam, Temperantiam, Fortitudinē, & Iuſtitiam; ſed ita nihilominus, ut Prudentiam non tam ulli opponamus Affectui, quam Incogitantiæ, Ignorantiæ, Stultitiæ (niſi tamen ex accidenti, quatenus perturbatio rationem veluti occæcat, facitque ut homo imprudenter agat) & Iuſtitiam ſimiliter, non tam affectui, quam Malitiæ, qua quis in fraudes pronus eſt (niſi etiam ex accidenti, quatenus, ira odium, avaritia, aut paſſio alia facit, ut injuſte agatur (Temperantiam autem opponamus alteri memoratorum paulo ante affectuum, videlicet Cupiditati; & Fortitudinem alteri, videlicet Metui.

Patet proinde, quod ante dixi, Rationem eſſe ſobriam, rectevе inſtitutam, quæ vitam iucundam ſeu beatam pariat, eo ſpectare, ut intelligamus, præſtare id illam beneficio Virtutum, quas ingenerat, ac tuetur. Et quod adjeci illam inveſtigare cauſas, cur quidque eligendum fugiendumve ſit, ac abigere opiniones, ob quas plurima mentes occupat perturbatio; eo attinere, ut intelligamus eſſe eam idem cum generaliore Prudentia, quæ eſt omnium Eligendorum Fugiendorumque principium, ac ideo Bonum maximum, quod ab ea exortæ virtutes perturbationes ſedent, edocentes vivi jucunde non poſſe niſi prudenter, honeſte, juſteque vivatur; aut ne jucunde prudenter, honeſte, ac juſte, quin vivitur ſimul jucunde.

Effici autem ex hoc vides quamobrē cenſeā eſſe Virtutes Beatæ vitæ congenitas, ac fieri non poſſe

ut

ut ab iis vita jucunda separetur. Nempe cæteræ quidem omnia, ut caduca, atque mortalia, sunt à germana constantique Voluptate separabilia; sola autem Virtus, ut bonum perpetuum, atque immortale, inseparabilis ab ea est.

Simul vero ex his intelligitur, esse omnes virtutes inter se connexas, & ex capite quidem duplici; Uno, quia cum ipsa principe Prudentia cæteræ omnes conjunctæ sunt, ut cum capite membra cætera, aut cum fonte rivi ex ipso manantes: Altero, quia tam Prudentia, quam cæteræ cum jucunda vita cohærent; neque, nisi adsint Virtutes, esse jucunda vita potest; neque adesse Virtutes possunt, quin vita simul jucunda sit.

Neque porro tametsi omnes inter se nexæ Virtutes sint, ideo, pares inter se sunt, sicut aliqui autumant, qui & paria esse inter se Vitia omnia Peccataque defendunt. Nam & potest quis esse ad Iustitiam, quam ad Temperantiam comparatior; & potest in uno esse, quam in alio Temperantia perfectior; nam (quod citra quidē invidiā sit dictum) ipse, v.c. qui diutius jam in eo sum, ut in sobrietate proficiam, non toto asse pascor; Metrodorus, qui nondum tantum profecerit, toto. Constat & inter homines esse alium alio Sapientiorem; & ex iis, qui recte & ex Virtute agunt, non paria decerni præmia omnibus; uti neque peccantibus paria decernuntur supplicia. Nempe, quod iis sensus, moresque repugnent, qui paria omnia faciunt, & peccare æque contendunt eum qui parentem, & eum qui servum verberet injuria; cum & sint, apud quos nihil distet, fabam comedas, an parentis caput.

Sed hosce ut mittam, illi alii sunt, qui, quod Virtutes ad Voluptatem se Felicitatem comparatas esse dicamus, insimulant, ac debacchantur, quasi intelliga-

intelligamus eam, quæ obscœna infamisque Voluptas sit. Verum illi finendi sunt, ut lubuerit, deblaterare; Nam & quod Virtutem summum Bonum faciunt, facimus & nos, si modo de mediis ad beate vivendum conducentibus sermo sit; Neque enim aliud est bonum, quod quantum ipsa virtus, possit, ipsaque adeo præstantius sit (scilicet non opes, non gloria, non amici, non liberi, &c.) At si de ipso Beate vivendo, seu Felicitate sit sermo, quid ni sit hoc Bonum Virtute superius; cum Finis sit, cui obtinendo ipsa Virtus inserviat?

Inclamant aliunde, quod Virtutem enervem faciamus, dum tantum ipsi virium non tribuimus, ut Sapientem omni Passione affectuve carentem reddat, sed patiatur illum aliquibus tangi, ut quod, v.c. in amicorum morte mœreat, lacrymetur, gemitus ac suspiria ducat: Verum, cum magno jure faciamus, quod possit nos Virtus & à vanis terroribus, & à Cupiditatibus inanibus eximere, quando ista capita sunt graviorum omnium perturbationum; non parvi quoque ducimus, si ad cæteros affectus quod spectat, illos ad ejusmodi mediocritatem redigat, in qua remaneat aliquis humanitatis veluti sensus.

Illa certe omnimoda, quam jactare solent, mœroris detractio, à majore alio malo proficiscitur, immanitate scilicet, ac immoderata vanæ gloriæ ambitione, & quasi rabie: Adeo ut videatur longe præstabilius, passionem quampiam experiri, mœrore quopiam affici, oculos non pati turgescere, sed lacrymas fluere; & quæ ii patiuntur, aut fingunt, qui affectu tenero esse amantesque videri volunt, quam ex horum decreto sapere, & ringi.

CAP.

CAP. VIII. *De Prudentia universe.*

VErum, ut aliquid speciatim de Virtutibus singulis dicamus; ducendum initium à Prudentia est, cujus cum sit munus vitam regere, & quicquid in vita contingere potest, sic prospicere, ut ad Beatam vitam illud dirigat; videri potest una omnium Virtutum munera complecti.

Et quod Prudentia quidem comparetur ad hoc ut quæ in vita accidunt omnia, sive omnes vitæ actiones ad beatam vitam, seu felicitatem, Voluptatemve expositam componat; nimis quam manifestum est. Ut enim Medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valetudinis causa probamus, & Gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: sic Prudentia, quæ omnino ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret in vita: Nunc autem expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ & comparandæ ejusmodi voluptatis.

Prudentia enim (seu forte mavis Sapientiam dicere) est una, quæ non modo præcaveat, ne quid incidat, unde corpus doleat, sed quæ etiam potissimum mœstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat; qua præcentrice in tranquillitate vivi potest, omnium cupiditatum ardore restincto. Cupiditates enim sunt insatiabiles, quæ non modo singulos homines, sed universas familias everrunt, totam etiam labefactant sæpe Rempub. Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur; nec hæ se foris solum jactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt; sed intus etiam in animis inclusæ inter se dissident, atque discordant. Ex quo vitam amarissimam necesse est effici; ut Prudens, sive Sapien

Sapiens ſolus amputata circumciſaque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus, ſine ægritudine poſſit & ſine metu vivere.

Quod ſi vitam omnem videmus perturbari errore & inſcitia, Prudentiamque eſſe ſolam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipſius fortunæ modice ferre doceat injurias, & omnes doceat vias, quæ ad quietem & tranquillitatem ferant: Quid eſt, cur dubitemus dicere, & Prudentiam propter voluptatem expetendam eſſe, & imprudentiam propter moleſtias ſe fugiendam?

Quod dico autem Virum Prudentem ferre modice Fortunæ injurias, ideo eſt, quod niſi ſpeciatim, at generatim ſaltem eas habet proviſas; neque, ſi quidpiam præter ſpem, præterq; ſuſcepta conſilia contingat, idcirco ſe cruciat, quod norit non eſſe humanæ ſolertiæ, ſagacitatis, facultatis, aut providere, aut impedire, ne quiquam adverſi moleſtique eveniat. Imo ſatius ducit, ratione bene inſtituta (quantum videlicet humana imbecillitas patitur) infortunatum fieri, quam male inita fortunatum; ac nihil eſſe putat præclarius, quam ſi quidpiam fortuna pulchre feliciterque dirigat, aliſſe id ipſi non ſine judicio deliberationeque commiſſum.

Quanquam & ita ſe gerit Sapiens, ut cupiditates omnes reſcindens, ad neceſſaria ſe contrahat, quæ ſunt pauca, parvaque ſunt, ut ea vix ulla eripere fortunæ iniquitas poſſit; adeo proinde, ut cum nulla, vel plane exigua fortuna intervenire Sapienti poſſit, is videatur illi poſſe dicere, Occupavi te, Fortuna, atque cepi, omneſque aditus tuos intercluſi, ut ad me adſpirare non poſſes.

Veruntamen de reſcindenda cupiditate inferius: nunc, cum ſpectari Prudentia poſſit, quatenus aut

seipsum regit, aut domum seu familiam, aut civitatem seu Rempub. sicque aut Privata, aut Domestica, aut Civilis distinguitur: agedum de singulis pauca.

CAP. IX. De *Prudentia Privata.*

ET de Privata quidem, unum fere est caput, ut quisque genium suum norit, & nihil natura repugnante adorsus, mature provideat de Statu, in quo totam vitam exacturus sit, & cui omnes vitæ actiones sic accommodet, ut quam fieri possit indolentissime atque tranquillissime vivat.

Oportet enim sibi finem, sive vitæ scopum ratum, constantemque præfixum habere; & ratione quidem bene inita, secundum omnem evidentiam, qua solemus expendere, si quid opinamur, aut statuimus; omnia quippe, nisi id fiat, indiscretæ temeritatis confusionisque plena evadent, ac suscepti institutive subibit sera pœnitentia.

Quinetiam, nisi occurrente quavis occasione unamquamque actionum tuarum, ut ad hujusce modi scopum, sic ad ipsum naturæ finem, quem tibi in illo constituendo proposueris, referas; sed ad aliud quidpiam sive prosequendo, sive refugiendo deflectas; non erunt tibi vitæ actiones propriis sermonibus consentaneæ; sed tranquillitatem, exempli gratia, verbis extollens, negotiosum reipsa te, turbationique obnoxium prodes.

Is porro præscriptos à natura fines in vitæ ratione ineunda perspexit, cui perspectum est, quam parabile sit, facileque occurrat, quod necessarium ad vitam sit; seu, quod ad detrahendum, quicquid ob indigentiam in corpore dolet, sufficiat. Exinde videlicet novit ita præclare seriem vitæ totius constituere, ut nullatenus rebus ac negotiis contentionis

bonis, ac adeo aleæ periculique plenis indigeat. Ex hoc proinde fit, cur Sapiens paupertatem od valde timeat, quando tam rarum eſt, ut ea, quæ ceſſaria ſunt, cuiquam deſint. Quod ſi forte ea oque deſint, ac pecunia ad ipſa comparanda in-geat; non idcirco tamen vitam ſic inſtituet, ut ynicorum more mendicet; ſed aliquos potius ad pientiam ita erudiendos ſuſcipiet, ut & rem agat pientia dignam, & ſibi interim neceſſaria ab iis, ibus rerum ſit abunde, provideat.

Quatenus tamen, & quouſque aut iſtud, aut aliud affine præſtandum ſit, ubi neceſſaria deficiunt id agitur, ut quæſita animi fiducia, ea, quæ in em accidunt, generoſe excipiamus) adhibenda ipſamet ſapientia, Philoſophiave in ſubſidium; lo ſcilicet conſultori earum rerum arbitrium, noſtra interſunt, permittimus, ſi quod na-eſt neceſſarium, ſine Philoſophia & metimur, apparamus.

Quare oportet Philoſophantem hujuſcemodi bus providere, & uſquedum quidem adhibita ip-cura diligens eas ſuppeditarit. Quamdiu autem idpiam ex ipſis, ſine quo perfecta conſtet fidu-, poteſt detrahi, non accingere ſe opibus, ali-ntiſque comparandis.

Philoſophia igitur duce, harum rerum ſtudium cipiendum eſt; at fiet brevi, ut agnoſcatur quæ tus, & quanta boni ſit, id ſolum in ipſis, quod minimum, ſimplex, leveque, requirere; quo-m quod in vita ſuaviſſimum, & à moleſtia alie-m eſt, id ex minimo quo quis ſit contentus, de-det. Quæ vero ſecum impedimenta ſollicita re-comparatio trahit, cum agnoſcantur ex gra-ate, laboreve corporis, aut ex ipſa rerum com-andarum difficultate, aut ex abductione à ſpe-lationum longe præſtantiſſimarum ſtudio (quod

continens esse operæ pretium fuerit) aut quapiam alia demum ex causa; ea sane evadit protinus infrugifera, neque digna quæ cum perturbationibus consequentibus commutetur.

Quod præmonui autem, ut quisque genium suum norit, seseve ipsum consulat, ut sui ipsius destinationem, quatenus se ad aliquid idoneum compererit, faciat; idcirco feci, quod alioquin nihil esse possit ærumnosius, à tranquillitate alienius, quam illud vitæ genus sequi, ad quod te ineptum finxerit natura.

Quo fit, ut neque viro desidioso vita actuosa sequenda sit, neque actuoso desidiosa: Quippe ut illi otium quies, actio labor est; sic isti otium labor, actio vero quies. Sic timido ac leni defugienda militia est, audaci atq; impatienti umbratica vita. Siquidem neque ille in bello, neque ist in umbra potest tranquille degere: Quod idem potest facile intelligi in cæteris: adeo proinde ut nihil sit tutius, quam illud solum aggredi, quod exsequi non adversante repugnanteq; natura possis.

Unum addo, ut quantum licet, is status, qui deligitur, quo securior sit & tranquillior, deligatur mediocris, seu qui neque valde emineat, neque valde abjectus sit. Quoniam versari in civitate neque ut leonem, neque ut culicem oportet; nec aut hujus instar facile exteraris, aut instar illius insidiis capteris.

CAP. X. *De Prudentia Domestica.*

AD Domesticam Prudentiam quod spectat, cujus ea esse posse videatur, aut conjugalis, & Paterna; aut Herilis, & Possessoria; licet circa priorem quidem ad id solum attendere, quod elicitur ex iis, quæ sunt mox de genere vitæ instituendo dicta. Videlicet

Videlicet, si ita quidem comparatum te noveris, vivere cœlebs sine angore non possis; ut possis patienter morosam uxorem, male moratos liberos ferre; ut valeas non admodum angi, ubi videris liberos ejulantes, morbo laborantes, tibi præmorientes; ut non sollicitudinibus variis distineri, distorquerique, quo omnia necessaria ad congruum statum provideas; quo nocumenta omnia pertas, atque id genus cætera: eo casu & ducere uxorem, & suscipere liberos, quibus Prudentia conjugali & paterna consulas, licet. At nisi tam te noveris; vides, si ducas, si suscipias, quantum tibi ad Beatam vitam, hoc est, germanam tranquillitatem, sis facturus impedimenti.

Ac præsumere quidem potes & uxorem moriturum, & bene natos liberos, & curas non multas sed magnas; verumtamen præsumes solum, neque quis Deus tibi vadem dabit, rem ita cessuram, ut præsumpseris. Quare cum sit saltem res admodum anceps; alienum à sapientia est, ultro subire eam, ac eo se conjicere, unde, si deinceps, pœnitear, revocare pedem non possis.

Dico tamen, *ultro*; quoniam potest aliqua vitæ circumstantia exigere, ut, invitus licet, nuptias accas, liberosque suscipias; veluti si eo loco sis, ut tibi sit Patriæ commodis serviendum. Nam, quod nonnulli quidem prætexant propagationem generis, cui veluti adstricti simus: Periculum sane non est, ne desint, qui & nuptias colant, & procreandis liberis vacent; ut invidendum proinde sit, si Sapientes aliqui pauci ab hoc munere prædicando abstineant.

Quod si quispiam casus, aut certum consilium, necessitasve aliqua te ad nuptias adegerit; tum & melior est eo loco habenda, ut tui amantem, parique curarum suscipientem reddas; tum liberi ita

curandi, ut partim natura præscribit, quæ ad hoc nos instigat, ut simul atque nati sunt, illos depereamus, solicitique pro iis simus (quod ovibus etiam ac lupis, aliisque animalibus est commune) partim ipsa sapientia, quæ ita instituendos monet, ut & Patriis legibus obsequentes sint, & ipsimet fieri sapientes exoptent.

Neque vero hæc cura modo pro liberis propriis suscipienda est, sed pro liberis etiam amicorum, ac si pupilli præsertim sint; cum nihil esse possit amicitia dignius, quam se tutorem gerere, ac parentis loco erga illos habere, quos amicus præmoriens & summe amaverit, & ut orphanos, ita præsidio indigentes reliquerit.

Circa posteriorem, & quatenus quidem subsunt servi, ac famuli, qui ipsi sunt necessaria quidem, sed parum plerumque jucunda possessio; ita debet Sapiens dare operam, ne insolescant, ac morosi fiant, ut mansuete se, quantum fuerit fas, erga illos gerat; & dyscolos quidem pene invitus castiget, memor scilicet esse homines, facile autem indulgeat, veniamque condonet, ac si qui præsertim indolis non malæ, diligentesque exstiterint. Et neque id modo, sed etiam ubi aliquos natos ad Sapientiam comperit, quales apud nos non defuere, ac ipse præ cæteris Mus, illos & promoveat, & amicos vocet, & philosophari secum suave ducat.

Quatenus autem familiaris res subest, illius curam ita habebit, sicque in futurum prospiciet, ut id tamen citra avaritiam diteſcendique cupiditatem fiat. Sed de hac quidem cupiditate postea. Interim vero non debet sapiens rem familiarem negligere; quia id ex usu vitæ est; ne si pessum nempe res eat, ac deinceps quæ sunt ad vitam necessaria non suppetant, philosophando obex fiat, dum

aut

aut laborioſe requirenda erunt, quæ potuerant nullo exiguove negotio ſervari; aut emendicandū, petendumque importune ex alio, quod quis potuerat ex ſeipſo facili ſtudio obtinere; aut ſeneſcendum, ægrotandum, moriendum ea in egeſtate, quæ tranquillitati animi non parum officiat.

Ac præter illa quidem, quæ ſunt vitæ uſibus neceſſaria, eſſe quædam poſſunt, quæ pro conditione perſonæ, loci, temporis habenda neceſſaria ſint, ac idcirco non habenda neglectui: at eſſe præſertim eorum cura debet, quorum ad tollendam indigentiam naturalem neceſſitas eſt, quibuſve negatis natura ipſa dolet. Talis eſt frugis proviſæ copia; ipſique eos magis commendamus, qui frumentum domum, quam qui ſupellectilem pretioſam important. Delectat nos certe maximopere, quod cum nuper gravi obſidione urgente, tum multa fame in hac noſtra civitate perierint; ipſi tamen potuerimus tot, ac tam bonos familiares, amicoſque nobis conviventes ſervare; non congeſtis laute ediliis, ſed proviſa fabarum copia, ex qua ad certum numerum licuit ſingulis dietim impertiri.

CAP. XI. *De Prudentia Civili.*

Quod attinet demum ad Civilem Prudentiam, id reputandum haud ſecus eſt, quod circa ipſum genus vitæ eligendum eſt inſinuatum.

Nempe, ſi qui ſint natura ambitioſi appetenteſque gloriæ, actuoſi aliunde, & publicis rebus gerendis idonei; ac inſuper ii, quibus aut naſcendi conditio, aut ſors, & occaſio januam facilem ad publicæ rei adminiſtrationem aperiat, poſſunt ii non quietem ſectari, ſed ſe publicæ adminiſtrationi actuoſæque vitæ dedentes, ſuæ naturæ obſequi: ſiquidem, cum ſint ita comparati, ut ex vita otioſa

perturbationem, & molestiam, dum quod concupiscunt, non assequuntur, trahant.

At si qui aut suapte natura comparati ad otium sint, aut ambitionem vanitatemque vi rationis represserint; aut quid id sit rei experti, quasi ex procellis emerserint; aut tot, tamque magnis exemplis facti cautiores fuerint; haud abs re illi reputabunt esse sibi otium longe præstabilius, neque esse congruum ut illud cum vita actuosa commutent; nisi quid forte interveniat ex parte Reipub. quod eorum industriam deposcat. Unde & concludimus, Sapientem non esse ad Rempub. nisi quid intervenerit, accessurum.

Quidni? cum illi otium sectanti liceat facilius longe ac tutius eundemmet finē consequi, quem sibi viri ambitiosi per pericula ac labores præstituunt?

Nam de horum scopo ut dicam; Non defuere unquam, qui ut securitatem ex hominibus adipiscerentur (ac pro conditione quidem principatus, & regni, ex quibus eam vulgo comparari putant) affectaverint gloria præfulgere, illustresque evadere; existimantes se hac ratione statum securum tranquillumque ex hominibus paraturos. Ac si secura quidem fuit tranquillaque ipsorum vita, ii sunt illud ipsum, quod naturæ est, bonum consequuti: Nisi autem secura tranquillaque fuit (ut revera esse vix potest) tum exciderunt sane ab eo, quod naturæ congruum nanciscì ex principatu frustra appetierunt.

At cum Sapientis scopus sit idem, securitas nempe & tranquillitas vitæ: quanto, amabò, compendio ad eum pervenit, cum vitæ civilis turbas fugiens, directo, ac statim, seipsum in profundissima quiete, & quasi in portu omnino silente tranquilloque constituit? Felix profecto, qui pernorit summum Bonum, Beatamque vitam, non in principatu,

ciatu, aut potentia dominatrice consistere; non in numerosa pecunia, aut possessione rerum ampla; sed in vacuitate doloris, sedatione que affectuum, ac dispositione illa animi, quæ ipsis naturæ finibus omnia circumscribens, efficit, ut paucis contentus id obtineat, quod illi nisi imperent multis, opesq; magnas habeant, obtinere se posse diffidunt.

Certe, si de me liceat dicere, felicitati summæ duco, quod factionibus civitatis me nunquam immiscuerim, ac populo numquam placere adularique studuerim. Ecqua vero id facerem ratione? quando quæ ego scio, non probat populus; quæ probat populus, ego nescio. Quam vero & mihi, & ipsi Metrodoro simul non nocuit, occultis vixisse; cum videlicet inter bona tanta, quibus licuit parvis in hortis inque obscura Melite frui, nobilis hæc Græcia nos non modo ignotos, verum etiam pene inauditos habuit?

Dixi autem, nisi quid interveniat ex parte Reipub. Quoniam si Respub. vocet, ac opera nostra reipsa indigeat, inhumani simus, si cum licuerit plurimis prodesse, nolimus. Simus & nobis ipsis injurii; cum, nisi salva Republica esse nobis non liceat, id, quod maxime cupimus, otiosis.

Haud ergo sic se habet Sapiens, ut videre aliquos licet, qui professi sapientiam, videntur sibi adeo pulchre, præ fastus abundantia, perspectum habere negotium politici regiminis, ut paria Lycurgo ac Soloni moliri se posse confidant.

Ac si rogetur, ut leges ferat, ut & Formam regiminis, & Magistratuum munera præscribat, id non detrectabit; ratus nempe illos, qui primi condidere leges ac jura, & constituere regimen Magistratumq; in urbibus, vitam constituisse in statu securo admodum & tranquillo; cum si quis de medio ista tolleret, vitam viveremus ferarum, & qui alium

haberet obvium, ipsum tantum non devoraret.

Sin vocetur, ut princeps sit, & juxta leges ac regimen jam constitutum Rempub. regat; non detrectabit similiter; ratus, tametsi ea res aleæ plena plerumque sit, posse tamen virum Sapientem sic prospecta habere omnia, sic providere omnibus, ut exigua illi, quod ante dicebam, Fortuna interveniat, & maximæ interim gravissimæque res consilio ipsius & ratione administrentur. Dabit vero operam imprimis, ne, cum hominum infirmiores debitum obsequium potentioribus exhibuerint, illi illos aut opprimant, aut egere rebus ad vitam necessariis, ipsi iis affluentes, patiantur. Quippe, cum is sit omnis societatis, ac Reipub. adeo finis, ut ex operis mutuis præstitis, vita omnium sit tuta, ac beata quam maxime licet.

Tandem, si à Principe vocetur, & occasio poscat, ut seu consilio seu auxilio obsequium illi exhibeat, id denique non detrectabit; ratus, cum sit non modo pulchrius, verum etiam jucundius beneficium dare, quam accipere; rem fore ut pulcherrimam, sic longe jucundissimam, beneficium conferre in Principem, ex quo ad tam multos sit redundaturum. Sed hæc de Prudentia.

CAP. XII. De *Temperantia universe.*

SEquitur Temperantia, pars, ut jam est dictum, Honestatis prior, ac talis quidem, quæ præcipuam Honesti, ac decori continere rationem videatur. Nempe cum illius sit munus animum cupientem reprimere, ut Fortitudinis est eundem metuentem erigere; minus indecorum habetur pusillanimitate demitti, quam cupiditate efferri; atq; idcirco magis decorum cupiditati obsistere, quam adversus metum eniti.

Initio

Initio vero illud quoque circa Temperantiam obſervandum eſt, expeti ipſam non propter ſe, ſed quia voluptatem pariat; hoc eſt, animis pacem afferat, & eos quaſi concordia quadam placet, ac leniat. Siquidem, cum in moderandis cupiditatibus verſetur, id idcirco in rebus aut expetendis aut fugiendis, rationem, ut ſequamur, moneat; non ſatis eſt judicare quid faciendum, non faciendumve ſit; ſed ſtare etiam oportet in eo, quod ſit judicatum.

Plerique autem, quod tenere atque ſervare id, quod ſtatuere, non poſſunt, victi & debilitati objecta ſpecie voluptatis, tradunt ſe libidinibus conſtringendos, nec quid proventurum ſit, providenr: ob eamque cauſam propter voluptatem & parvam, & non neceſſariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere poſſent ſine dolore; tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecus incurrunt; ſæpe etiam legum, judiciorumque pœnis obligantur.

Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propterea dolores conſequantur, & qui ſuum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id quod ſentiunt non eſſe faciendum; hi voluptatem maximam adipiſcuntur prætermittenda voluptate. Iidem etiam dolorem ſæpe perpetiuntur: ne, ſi id non faciant, incidant in majorem.

Ex hoc vero intelligitur, Temperantiam eſſe expetendam non quia Voluptates aliquas refugiat, ſed quod ab illis ſe continens, moleſtias declinet, quibus devitatis, voluptates conſequatur majores. Id vero interim ita faciat, ut res honeſtati decorique vertatur; ac intelligi valeat poſſe eoſdem ut Voluptatis, ita decori amantes eſſe; imo & tales, qui cum omnes virtutes & colant, & retineant, ea plerumque præſtent, atque conſequantur, ex

quibus

quibus manifestum fiat, quanto sit omnibus odio crudelitas, & quanto amori probitas, & clementia; atque ea, quæ maxime mali petant & concupiscant, ad bonos pervenire.

Porro, quia Cupiditatum, circa quas versatur Temperantia, aliæ Naturales, aliæ Inanes sunt; & ex Naturalibus aliæ Necessariæ, aliæ Non-necessariæ (ut præteream Necessariarū alias pertinere simpliciter ad Vitam; qualis est cibi, atque potus, unaque voluptatis, quæ in motu est; alias ad ipsam Felicitatem, qualis Indolentiæ, & Tranquillitatis, sive Voluptatis in statu) constat profecto non abre distinxisse nos in Physiologia Cupiditatum genèra tria. Diximus nempe alias esse Naturales, & Necessarias; alias Naturales, sed Non-necessarias; alias neque Naturales, neque Necessarias, sed Inanes, seu ex opinione inani prognatas.

Et quia esse illas Naturales, Necessariasq; diximus, quæ nisi expleantur, dolorem in corpore creant; constat eas, quæ ad nullum dolorem noxamque, nisi expleantur, deducunt, & cum studio tamen vehemente sunt, eas tales evadere non ob necessitatem, sed propter vanam opinionem; ac tametsi principium aliquod à natura habeant, id tamen, quod ultra modū diffunduntur, non habere ab ipsa natura, sed ab inanitate opinionum, quæ homines reddunt ipsis etiā feris, hujusceemodi diffusioni non obnoxiis, deteriores; quinetiam ipsas Cupiditates probari vel ex eo posse esse non modo non-necessarias, verumetiam non-naturales, quod appetentiam contineant diffluentem, difficileque aut etiam nullo modo explebilem; & plerumque etiā causæ nocumenti alicujus esse jure reputentur.

Ut de quibusdam autem præcipuis speciebus Temperantiæ juxta præcipuas aliquas Cupiditatis species dicamus; seligi possunt Sobrietas, quæ opponitur

onitur Gulæ, ſeu nimiæ cupiditati cibi ac potus: Continentia, quæ Libidini, ſeu cupiditati Venereorum effræni: Lenitas, quæ Iræ, ſeu cupiditati vindictæ: Modeſtia, quæ Ambitioni, ſeu Cupiditati Honoris: Moderatio, quæ Avaritiæ, ſeu cupiditati Divitiarum: denique ob affinitatem quæ eſt inter Cupiditatem ac Spem, ipſa Mediocritas, quæ eſt inter ſpem deſperationemque Futuri.

CAP. XIII. *De Sobrietate adverſus Gulam.*

¶Mprimis vero dici non poteſt, quantum ſit bonũ Sobrietas, quæ nos ad victum tenuem, ſimplicem, parcumque reducit; docens nos, quam id ſit exiguum, quod natura deſiderat; ac planum faciens neceſſitatem, qua illa laborat, poſſe rebus tenuibus, paratuque facilibus, cujuſmodi ſunt polenta, fructus, herbæque, & aqua, abunde ſanari.

Id nempe, quod ob indigentiam moleſtia corpus afficit, præclare, & quantum ſat eſt, eximunt, quæ nullibi non ſuppetentia, ſimplicem ſiccorum humidorumque alimentorum naturam habent; quod ſupereſt vero, quicquid in luxum abit, id ſpectat ad cupiditatem, quæ neque neceſſaria eſt, neque occaſione alicujus rei moleſtiam neceſſario inferentis, creatur: Sed partim, quia quidpiam angit, vellicatque, ob id ſolum, quod ejus abſentia impatienter toleratur; partim, quia abſoluta, & ſine ullius moleſtiæ intermiſtione oblectatio præſumitur; partim, ac, ut paucis dicatur, quia menti inhærent inanes falſæque opiniones, quæ neq; ad ſarciendum ullum naturalem defectũ ſpectant, neq; ad aliquid habendum, ex cujus abſentia corporis ipſius compages diſſolvatur, tendunt.

Siquidem, vel ipſa, quæ ad manum ſunt, abunde ſufficiunt obtinendis iis, quibus natura indiget; hæc quippe ejuſmodi ſunt, ut partim ob ſimplicitatem,

tatem, partim ob exiguitatem, nullo negotio sint parabilia. Hinc illi quidem, v. g. qui carnibus vescitur, opus etiam est inanimis rebus: at illi, cui sunt res inanimæ satis, dimidio solum opus est; ac ipso quidem tum facile parabili, tum ad apparandum modicis sumptibus egente.

Sunt porro quatuor quædam præcipua commoda, quæ Sobrietas parit. Unum, quod victui simplici, minimeve splendido copiosoque, assuescere, Sanitatis numeros implet. Videlicet opiparæ uberesque epulæ sunt, quæ cruditates, gravedines, podagras, febres, morbosque alios gignunt, exasperant, protrahunt; non escæ simplices, quas natura ut necessarias, ita salutares facit, producitque, & non cæteris quidem animalibus modo, sed ipsi quoque homini, qui illas tamen suo malo depravat, iisque cupediis vitiat, ob quæ deinceps illas deperiens, nihil aliud quam deperit perniciem.

Quamobrem si sapuerimus, cavendum nobis est ab eo cibo, cujus fruitionem deperimus, prosequimurque, & quem tamen ubi illius fuerimus facti compotes, fuisse malo nostro gratum reputamus. Hujuscemodi autem est, qui opiparus est, ac pinguis; quo minus probari carnium usus potest, qui sane potius officit Sanitati, quam ad illam profit. Argumentoque esse potest, quod cum Sanitas conservetur per eadem, per quæ amissa recuperatur; constet ipsam tenuissimo, & citra carnium usum victu recuperari.

Nihil autem mirum, si hominum vulgus putet esum carnium ad valetudinem conferre; idem enim est, qui existimat sanitatis quendæ vim esse in ipsis voluptatum quasi profusionibus; etiam venerearum; quarum tamen est nulla, quæ quicquam profit alicui; cum & bene sit, nisi etiam noceat.

Alterum

Alterum eſt, quod hominem ad uſus vitæ neceſ-
rios expeditum & impigrum facit. Quippe, ſeu
nctiones animi requiras, ſerenitatem, aciem, vi-
rem animi tuetur; ſeu functiones corporis; ip-
m ut ſanum, ſic vegetum, agile, diligens tuetur:
repletio, ſatietas nimia, ingurgitatio, crapula,
nimum obfuſcat, retundit, ac languidum reddit;
orpus autem ut morbidum, ſic debile, ſegne, præ-
ravatum facit. Quæſo vero ecquid ſpeciatim tibi
ollicearis de illo, cui ob vinum largius epotum,
ravantur membra, præpediuntur crura, lingua
ardeſcit, madet mens, oculi nant, ſingultus, jur-
ia, clamores gliſcunt?

Longe ſane aberit Sapiens, ut incompotationi-
us, temulentiaque pernoctetur; qui aut vinuli
emina eſſe contentus debeat, aut pro potu ſua-
iſſimo obviam quamque aquam habere. Neque
ero id modo; ſed longe etiam aberit, ut lautis
apibus ſe inferciat, aut pinguibus & craſſis ven-
rem oneret, cui ſufficere debeant ſimpliciſſimæ;
mo ipſa naturæ dona.

Quod ſi hujuſmodi tenuium ſimpliciumque ci-
orum uſus ad habendum Milonis robur, aut uni-
erſe ad virium corporis contentionem minime
onfert; neque ſane eo robore intenſiſque viribus
apiens indiget, ſi contemplationi quidem, non
itæ actuoſæ petulantique ſit incubiturus.

Tertium, quod præſtat, ut ſi quando per inter-
alla ſit menſa ſplendidior, ipſi deguſtandæ com-
parati ſincerius ſimus. Non profecto, quod viles
ibi æqualem epulis ſumptuoſis voluptatem non
afferant, ubi exempta prorſus fuerit, quæ cibi de-
fectu moleſta eſt, fames (nam polenta etiam & a-
qua voluptatem maximam pariunt, ſi quis modo
amem ſitimq; exſpectans, iis, cum indiguerit dun-
taxat, utatur) ſed quod iſti aſſueti lautioribus epulis

earum

earum suavitatem præ saturitate pene continent non sentiant, perinde ac Sapiens qui ad eam percipiendum, gustatum præ victus tenuitate comparatum affert. Quo pacto accidit illi quoq; ut publicis spectaculis sincere præ aliis, si interesse aliquando iis contigerit, oblectetur.

Quod nego autem tenuissimo victu, id est, contemptissimis escis & potionibus minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandū; improbari quoque, nisi ab eo non potest qui sibimetij si vanis impenat opinionibus; qui non attendat illos solos magnificentia jucundissime frui, qui ea minimum indigent; qui nunquā siti aut fame pressus, aquam, aut cibarium panem usurparit. Me profecto quod attinet; pane cibario, & aqua vescens, aut non nihil duntaxat caseiCitheridii (si quando epulari juvet paulo sumptuosius) superaddens, voluptate abundo in corpusculo; ac nuncium remitto voluptatibus, quæ ex vulgari epularum magnificentia percipiuntur. Unde & efficitur, ut, si modo panem, polentamve, & aquam habuero, paratus sim vel cum ipso Iove de felicitate certare.

An addam vero eduliorum magnificentiam ac varietatem non modo ipsa animam perturbatione non exuere, sed ne augere quidem voluptatem in corpore; quando ipsa quoque, eo, quod dolebat, exempto, finem reperit? Exempli gratia, carnium usus, de quo mox loquebar, nec speciatim adimit quidpiam, quod naturæ molestum sit; neque aliquid peragit, quod, nisi compleatur, in molestiam sit abiturum. Interim autem gratiam habet violentam, ac fortassis quoque ex contrario mistam; quatenus ad vitæ durationē minime valet; confert autem solum variandis voluptatibus, similis usibus veneris, vinorumque peregrinorum

ginorum potationibus, sine quibus potest natura cu vita manere; cum ea sine quibus manere non poteſt, compendiosa penitus sint, facileque & salva ustitia, liberalitate, tranquillitate, otio plurimo otineri possint.

Ac tali-ne persuasione sint homines vulgares, ihil est quod moremur: viget siquidem petulantia ntemperantiaque in id genus hominibus; adeo proinde, ut verendū non sit, ne quandoque desint, qui animalibus vescantur. Nam, si omnes quidem optime de rebus sentirent, nihil foret opus aucupio, vel aucupibus, piscatoribus, aut subulcis; ac ujusce modi animalia degentia per se, & incusto-dita, præfectoque carentia, brevi perinde perde-rentur, devastarenturque ab aliis insidiantibus, multitudinemque absumentibus, ac in aliis innu-meris, quibus homines non vescuntur, contingit. At vero multiplici semper, vel omnigena potius vi-gente desipientia inter homines, non deerunt un-quam innumeri, qui ea depascantur, heluones.

Quartum denique, quod nos reddit interritos adversus fortunam. Nempe illi timeant fortunam oportet, qui sumptuose vivere assueti, arbitrantur non posse vitam non miserrime transigi, nisi sup-petat unde dietim minas talentaq; impendant. Ex quo efficitur, ut plerumque vitæ negotiosæ ob-noxii fiant; & plerumque rapinas, cædes, scelera-que similia patrent. At, cui viles cibi, ut fruges, oleraque sufficiunt; cui sunt panis, & aqua satis; cui est intra hæc desiderium clusum; quid est, quod ille fortunam timeat? Quotusquisque enim est ad ista pauper? Quænam fortunæ malignitas ad hæc usque sese demittit? Eccui ita invidet, ut non fa-bas, non lenticulas, non fructus, non herbas facile comperiat? Nam de aqua quidē passim occurrente, quid necesse est dicere?

Ego

Ergo certe, ut de me ipso, verecunde licet, pergam dicere, ipsis Hortulorum plantaribus contentus, & lætus iis sum, & volo hoc etiam pro foribus esse inscriptum, Hospes, hic bene manebis; Hic summum bonum voluptas est. Paratus erit ipsius domicilii custos, hospitalis, humanus; & te polentia excipiet; & aquam quoque large administrabit: & dicet, Ecquid bene acceptus es? Non invitant enim hi hortuli famem, sed exstinguunt; nec majorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant.

In hac voluptate ego quidem consenui, qui & cum rationibus mecum initis deprehenderim me toto quidem esse me pasci, nihilominus certos habeo dies, quibus maligius famem exstinguam; visurus an aliquid desit ex plena & consummata voluptate; vel quantum, & an dignum, sit quod magno labore pensetur.

CAP. XIV. De *Continentia adversus Libidinē.*

DEinde, Virtus quoque eximia ipsa est Continentia, sive abstinentia à Venere is; quippe quorum usus, ut paulo ante dixi, nunquam prosit; & præclare agatur, nisi etiam noceat.

Iis certe abuti intemperanter, est facere vitam vigore effœtam, curis anxiam, morbis molestam, duratione brevem; Quo fit, ut vir Sapiens esse in eo debeat, ut & capi se amore non sinat, & longe sit ut reputet esse Amorem quidpiam, quod immittatur divinitus ut illi propterea esse indulgendum videatur.

Et quo minus quidem amore capiatur, ac ut incentivo ad venerea careat, nihil æque prodest atque tenuis victus, de quo dictū mox ante est quando, quæ ex nimio eduliorum usu turgescit copia seminis,

minis, & fomes & pabulum est, quo creatur aoris incendium; sed & confert secundum hoc, tū oneſta, & quæ præsertim circa Sapientiam est, cupatio; tum meditatio incommodorum, quibus obnoxii illi sunt, qui se ab amore abripi sinant.

Nam universe quidem mulieris puerive amori addicere, illud secum trahit, ut vires absumantur, pereant labores, labatur familiaris res, vadimonia fiant, officia langueant, fama ægrotet: ac tum Sicyonia in pedibus, grandes Smaragdi in digitis, aliaque ornamenta in corpore rident, animus ipse se, tanquam sibi male conscius remordeat, quod desidiose ætatem agat, annosque bonos perire sinat; cæteraque id genus alia, quæ numerare est promptum.

Speciatim vero ecquid mali non trahit, vel rem habere cum ea muliere, qua leges interdixerint? longe sane aberit sapiens, ut quidpiam tale cogitet, cum absterrere ipsum debeat vel ingens illa sollicitudo, qua sunt præcavenda, quæ multa & magna intercurrunt pericula; cum & plerumque veniat, ut qui hæc adoriuntur, vulnerentur, concrucidentur, aut adigantur ad carceres, ad exsilia, ad graviores pœnas. Unde & efficitur, quod ante dixi; ut nempe propter voluptatem & parvam, & non necessariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent, sese dolori maximo, pœnitentiæ puta gravissimæ subjiciant.

Nisi proinde Incontinentem esse, ac molliter ani huiusce modi voluptati succumbere, non est se interim fraudare voluptatibus & multis, & magnis, quibus fruitur, qui continenter, & sub legum præscripto vivens, Sapientiæ sic vacat, ut Mentē quidē neque hebetet, neque curis excruciet, neque affectibus cæteris perturbet; corpus autem neque enervet,

enervet, neque morbis vexet, neque dolore torqueat; sicque bonum illud summum consequatur; quod, ut ante dixi, non ipsa puerorum mulierumque consuetudo, uti neque piscium deliciæ, neque aliæ cupidiæ mensæ lautioris parere possint.

Prætereo vero non subesse, cur dum abstinentia à Venereis hic universe commendatur, quispiam inferat esse ergo etiam à legitimis nuptiis abstinendum; Quippe, quæ nostra hac de re sit sententia, est iam ante dictum. Addo hic solū, quod dixi, Amorem non immitti divinitus, eo facere, ut intelligatur, si quis liberis careat, nullosve ex uxore suscipiat, non esse id Cupidini Venerive iratis tribuendum; sperandumque ut votis atque sacrificiis potiusquam remediis naturalibus evadere in Parentem possit.

Addo autem præterea absturum sapientem, ut Cynicorum ritu vivat, seu ea sit inverecundia, quam isti in propatulo ostentant. Nam quod se dicunt naturā sequi, & reprehendunt, ac irrident, quod ea quæ turpia re non sunt, verbis flagitiosa dicamus; quæ turpia sunt, nominibus appellemus suis: Nā latrocinari, fraudare, adulterare, re turpe est, sed dicitur non obscœne; liberis dare operam, re honestum est, nomine obscœnum, pluraque in eandem sententiam adversus verecundiam disputant: Non videntur satis advertere, vivere se in societate, non vero in agris, & ferarum ritu quo modo naturam pure sequerentur.

Quippe ex quo nomen societati dedimus, jubet nos natura eo fine servare leges societatis, ut fruentes communibus bonis, malum nobis non accersamus, quale est, nisi alia pœna, aut saltem infamia, sive ignominia, quæ sequitur inverecundiam, defectumve ejus pudoris, quem ejus, in qua vivimus, societatis mores præscribunt, & à quo, in voce, aspectu,

ſpectu, aliiſque adjunctis ſpectato, ea, quæ merito laudatur, Pudicitia eſt dicta.

Addo denique facere non parum, ut ad Pudicitiam, ſic univerſe ad Continentiam, & à Muſica, & Poetica abſtinere, quatenus ab utraque ſunt, & cantilenæ, & eæ voces, quæ ſuavitate quadam fuſæ, aliud nihil ſunt, quam libidinis incentiva.

Nempe hac de cauſa noſtra eſt ſententia ſolum ſapientem de utraque recte, & ut virtutem decet, verba facere, quod cæteri illecebris utriuſque facillime capti, utrique indulgeant; ſolus ſapiens damno, cujus cauſa ſunt, perſpecto, eas eliminet; declarando Muſicam eſſe inter cætera, ut bibacē, & pecuniarū facile prodigam, ita ſegnitiei amantem, & ad omne bonum honeſtum generoſumque opus inutilem: Poeticam vero, inrer cætera, eſſe eā, quæ homines ſemper in vitia, ac potiſſimum in libidinem pronos fecerit, etiam ipſorum Deorum exemplo; cum ipſos ut ira inflammatos, ſic libidine furentes induxit, effecitque, ut videremus non eorū modo bella, pugnas, prælia, vulnera, odia, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus; ſed etiam querelas, lamentationes, vincula, cum mortali genere concubitus, mortaleſque ex immortali procreatos, cæteraque id genus, à quibus ſane homines, quibus mens fuerit, abhorreant.

CAP. XV. De *Lenitate adverſus Iram.*

ADhæc Lenitas, ſive Manſuetudo, ad quā etiam Clementia & Miſericordia referuntur, ita adverſus Iram, Vindictæve cupiditatem comparatur, ut laudatiſſima Virtus ſit; quoniam ira, ac potiſſimum Immodica, gignit inſaniam. Quippe per iram mens effervefcit, caligineque ſuffunditur, micat ardor ex oculis, pectus rumpitur fremitu, dentes

dentes quatiuntur, vox strangulatur, horrent capilli, & facies succensa minasque intentans ita est horrenda, fœdaque aspectu, ut mens tam sui impotens, quam omnis decori oblita videatur: Lenitas vero sic mentem sanat, sanamve potius sic continet, ut neque ipsa emoveatur, neque passio in corpus exeat, qua quidpiam præter decorum fiat.

Cæterum, cum Ira accendi efferveſcereque ex acceptæ injuriæ opinione ſoleat; injuria vero inferatur ab hominibus præ ipſorum aut odio, aut invidia, aut deſipicientia; Quî fieri poterit, ut ſapiens ita injuriam toleret, ut erga inferentes lenis atque placidus maneat? Nempe rationis præſidio fretus, quo & jam dixi illam adverſus fortunam ſe comparaturum. Quippe injuriam habet in rebus fortuitis, matureq; agnoſcit non eſſe in ſua ſitum facultate, ut cæteri hominum ſint juſti, paſſionibuſque non abripiantur; ac ideo tam parum iraſcitur commoveturque ob injurias illatas ab hominibus, quam ob incommoda, aut damna, quæ à fortuitis caſibus, univerſeque ab aliis cauſis extra facultatem poſitis, adveniunt.

Non commovetur, exempli gratia, propter fervores, aut algores, qui à tempeſtatibus inducuntur; quoniam tempeſtatum ſuas vices obeuntium hæc natura ſit, quæ immutare ipſe non poſſit; qua mobrem neque commovetur ob injurias, quas inferunt petulantes & improbi, quod illi pro ſua natura ſic agant, & ut ſecus agant, naturamve mutent, in ipſo non ſit. Neque vero aliunde eſſe congruum putat rationi ac ſapientiæ malum malo adjicere (ſcilicet præter nocumentum quod extrinſecus accidit, accerſere ſibi ſua opinione intrinſecus perturbationem) aut quia alius voluit moleſtia animum ejus afficere, itadeſipere ut moleſtiam admittens, illi quaſi gratificetur.

Ac

Ac par est quidem virum Sapientem bonæ famæ ram eatenus habere, quatenus despectui non sit; uidem nonnullæ etiam voluptates ex bona fama oficiscuntur, uti ex mala, & ex contemptu ipsam nsequente, aliquæ molestiæ; Verum bonæ famæ a est habenda, non tam ulciscendo injuriam, irascendo in inferentem ipsam; quam bene oxieque vivendo, neque contumeliæ aut male-entiæ veram ullam causam occasionemve præ-ndo. Nempe hoc præstare nostræ opis est, non o ut alius sua non utatur malignitate.

Quo fit, ut si etiam, qui tibi est infensus, ac se o inimico gerit, quidpiam postulet, id dene-ndum ipsi non sit; si modo & liceat, & possis oinde securus ab eo fieri, qui à Cane non diffe-. fitque adeo quadam quasi offa placandus. anquam nihil satius tutiusque est, quam illius alitiæ, ut vitæ innocentiam, sic propriæ conscii-iæ securitatem opponere; &, quod supereſt, iendere se injuria superiorem esse.

Profecto vero, cum fieri etiam possit, ut Sapiens, od ante dicebam, vocetur in jus, & non modo juriam, sed etiam calumniam, accusationem, mnationem patiatur; Cogitat tunc quoque, esse idem situm in sua potestate, ut bene & ex vir-te vivat; sed non, ne cæteros erga se malignos justosque experiatur, neve ab ipsis præter fas æquum accusetur, causamque apud Judices eti-n iniquos dicere teneatur. Quare, neque accu-oribus, neque testibus, neque judicibus irasci-r suis; sed bona fretus conscientia, nihil de sua nitate tranquillitateque remittit; & se hoc quo-e casu superiorem habens, spectat ipsum intre-de, & in judiciis animose intrepideque versatur. Neque porro est, quod quispiam objiciat repug-re hisce, quæ de lenitate jam doceo, id quod

supra

ſupra de famulorum caſtigatione dictum eſt. Quoniam & ad dyſcolos ſolum caſtigationem redigimus; & illam in familia, non ſecus ac in Repub. animadverſionem in ſceleſtos, neceſſariam eſſe manifeſtum eſt; &, ut Princeps, aut Magiſtratus civium ſcelera citra iram punit, ita poteſt Paterfamilias citra iracundiam famulorum delicta. Non repeto autem id, quod dictum eſt, de indulgentia erga illos, qui bonæ alioquin indolis, diligenteſque exſtiterint.

Hiſce addo virum Sapientem non leniter modo injurias laturum, non manſuete modo veniam habiturum; ſed officioſe etiam illi, qui ſeſe in meliorem frugem receperit, gratulaturum. Quippe cum Initium ſalutis ipſa peccati notitia ſit, idcirco gratulatio inſtituenda eſt, ut ſicut ob talem notitiam peccati horror incutitur; ita illius quod fieri debuit, quodque deinceps faciendū eſt, pulcritudo exaggeretur, ſtudiumque illius magis incaleſcat.

CAP. XVI. *De Modeſtia adverſus ambitionē*

AD Modeſtiam quod atinet, ſufficere pene ea poſſunt, quæ ſuperius deducta ſunt, ubi oſtendimus Sapientis non eſſe, affectare Magiſtratus honoreſve in Repub. ſummos: verum ſe ita continere, quaſi in angulo quopiam delitеſcat. Quare & inculco hic ſolum, quod conſilium cuique amicorum do: Occultus ſeu Privatus vive (ſed cum eo tamen cautione, niſi quod ex parte Reipub. interveniet) quando, ut vel ipſa docet experientia, Is bene vixit, qui bene latuit.

Nimiſquam certe eſt familiare, ut videamus illos, qui ad ſummum ſuccedunt honorem, dijici invidia, quaſi fulmine; ac ſero demum agnoſcere, ſatius multo eſſe quietem parere, quam ſudando

8

per anguſtum ambitionis iter luctando, regere
mperio res velle, eoque evehi, unde nihil ſit a-
ud, quam caſus & magnus & præceps timendus.
Quid, quod iſti, quos gloria honoreq; præfulgen-
es vulgus ſuſpicit, infeliciſſimi adeo ſunt, quod
ntra pectus graviſſimis moleſtiſſimiſque curis cor-
odantur. Cave ſcilicet credas illos vivere animo
ecuros; quandoquidem fieri non poteſt, ut qui
ſe timendi videntur, ipſi multos non timeant.
Et licet videas illos claſſes longe lateq; demit-
re, imperitare legionibus, ſtipantiū turba circum-
ari, cave putes illos degere tranquille, aut omnino
nceræ ullius voluptatis participes fieri: quoniam
ec omnia ridicula, ludibriaque, & inſomnia ſunt,
uatenus & metus, & curæ ſequaces non metuunt
evera ſtrepitus armorum, non reverentur fulgorē
uri, non ſplendorem purpuræ; verum audacter in-
r Reges, rerumq; potentes verſantur, ac vulturis
oetarum inſtar, ipſa præcordia depaſcuntur.
Cave quinetiam exiſtimes proficere quidquam
oſtro in corpore iſtam regni gloriam, nobilita-
m, gazam; cum videre præſertim liceat, non
ſcedere citius febres, ſi in picturis textilibus,
bentique oſtro jacteris, quam ſi in veſte plebeia
bes: ac nos nihil lædat veſte purpurea auroque
monilibus pretioſis onuſta carere, ſi nobis modo
ebeia ſit, quæ frigus arcere à corpore poſſit.
uid vero ſi pannis, ſtramentiſque lætus doceas
am vani mortales ſint, qui non intelligentes
am ea ſint parva, quæ beatam vitam faciunt, ad
c, quæ habentur magnifica, animis attonitis in-
ant? Magnificentior, mihi crede, ſermo tuus in
abato videbitur, & in Panno: non enim dicen-
r tantum illa, ſed probabuntur.
Certe, & tametſi aliunde domus ipſa argento
n fulgeat, auro non renideat, citharis non reboet,

aurea juvenum ſimulacra lampadas manibus tenentia, ut ſuppeditent lumina epulis nocturnis, non habeat; nihilo profecto eſt minus jucundum corpora curare molli proſtratos in gramine, & propter quidem aquæ rivum, ac ſub altæ arboris ramis, & tempeſtate præſertim verna, qua herbæ floribus conſperguntur, cantus avium mulcent, perflant Zephyri, tota denique natura arridet.

Quare, & cui ſic vivere in agris, aut in hortulis ſuis licet, Quid eſt, quamobrem honores ambiat, & non potius ſeſe modeſte contineat? Nam & aliunde quærere gloriam oſtentatione virtutis, ſcientiæ, eloquentiæ, nobilitatis, opulentiæ, ſimulitii, veſtium, formæ, inceſſus, & ſimilium, ridiculæ eſt vanitatis; ac in hiſce omnibus Modeſtia exigit hoc ſolum, ut ne quid præ ruſticitate, inſulſitate, neglectu nimio adverſus decorum peccetur. Scilicet, ut ante dicebam, æque vilis eſt abjectio animi ob iſta inſoleſcere, & ob jacturam abſentiamve eorundem animo demitti.

Hinc, ſi forte Sapiens aliquas majorum, aliorumve ſtatuas, Imagineſve habuerit, longe erit, ut eas oſtentet, gloriamve ex iis quæriret; licet illas non negligat, ſollicite tamen in portibus, potiuſquam alibi, collocet, ac ſervet.

Sic vero neq; ſollicitus de ſepultura admodum erit, neque de ea quidpiam ſumptuoſum mandabit. Id ſolum ipſi curæ erit, quod poſſit ſucceſſoribus utile jucundumq; eſſe; ratus, quod ad ſe, corpus mortuum attinet, interfore parum, quo ſe modo habeat. Quippe vanitatem etiam ultra mortem propagare inſanum eſt: uti & prætextus quo alios nolint, ut ante obiiciebam, dentibus ferarum laniari! Nam ſi id quidem malum ſit; qui non acerbum ignibus torreri, in melle ſitum ſuffocari, rigeſcere ſub marmore, terræ pondere obtritum urgeri?

CA

CAP. XVII. *De Moderatione adversus Avaritiam.*

SEquitur Moderatio, seu illa animi dispositio, qua quis parvo contentus est, quaque profecto nullum majus adesse homini bonum potest. Nempe esse parvo contentum, res est omnium ditissima; quando & grandes divitiæ sunt ad legem naturæ compositæ paupertas. Scilicet modo non esurire, non sitire, non algere, contingat; felicitas divinæ par est; & cui hoc habenti, nihilque aliud aventi desunt cætera, utcumque pauper vulgo habeatur, is ditissimus nihilominus est.

Quam vero res honesta est hæc paupertas, lætum sit, contentaque eo, quod est satis; hoc est, is naturæ divitiis, quæ ad hoc sufficiunt, ut, quod sixi, non esuriat, non sitiat, non algeat! Sane quando istæ Naturæ divitiæ terminatæ sunt, facileque parabiles; earum vero, quæ juxta inanes opiniones concupiscuntur, nec modus ullus, nec finis inveniri potest: Gratiæ sunt habendæ naturæ beatæ, quod necessaria paratu facilia; & quæ aratu sunt difficilia, non necessaria fecerit.

Et cum oporteat virum sapientem in ea esse spe, ttota vitæ serie defuturum sibi nihil sit; nonne nc spem abunde fovet perfacilis rerum istarum nuium parabilitas; cum alioquin illa, quæ sumuosa sunt, bene sperantem perinde non faciant; hacce de causa homines vulgares tametsi pluria possideant, perinde tamen, ac si illa defectura t, congerendis semper, quæ nunquam cumulo rfecto habeantur, laborent?

Unde & debet facere ad hoc, ut contenti simus ile parabilibus, simpliciſſimisq; rebus, meminisse emadmodum ne omnes quidem in unum conæ divitiæ quicquam virium habeant ad animi

perturbationem præclara aliqua ratione solvendam; mediocres autem, passimque obviæ, & ad obtinendum comparatissimæ res, incommodam corpori indigentiam tollant, cum & aliunde ejusmodi sint, ut cogitanti mortem, dimittere ipsas haudquaquam sit grave.

Miseræ sane hominū mentes, cæcaq; eorum pectora! Nolle videre ipsam naturā nihil sibi aliud dictare, quā ut summoveant à corpore id, quod propter indigentiā dolet, &, quod supereſt, fruantur jucunda, & sine cura metuq; mente: Non vero ut se tota vita ad id habendū comparent quod sit ad vitā necessarium; atq; ita quidem inhiantes, quasi tum quoque victuri sint, cum vita frui desierint; non pervidentes utpote, quam sit lethale omnibus nobis ab ipso exortu pharmacum propinatum.

Quod si ea, quæ sufficiunt, & ad quæ nemo pauper est, delicias quoq; quas hominū vulgus deperit, non ministrant; iis tamen natura non eget; neq; desinit interim sinceras ex tenuibus simplicibusque id genus rebus voluptates suppeditare, quēadmodum dictum jam est. Unde & sapiens sic est affectus, circa eas res, quæ pecuniæ cupiditatem afferunt, (quo nempe amori, ambitioni, quotidianis sumptibus copiæ suppetant) ut, cum procul ab iis omnibus rebus absit, non sit, cur pecuniam magnopere desideret, vel curet omnino.

Quod dico autem. Divitiarum, quæ juxta inanes opiniones concupiscuntur, nec modum ullum nec finem esse; ideo est, quod cum parvo natura satietur, inanis opinio cupiditati præiens, cogitet semper aliquid, quod non habeatur, & quasi adhuc desit, cupiditatem ad illud vocet. Unde & efficitur, ut cui Pauca non sufficiunt, satis illi esse nihil possit; sed quo plures opes congestas habuerit, eo plures sibi reputet deesse.

Quam

Quamobrem, cum nunquam penuria ſit parvi, debet vir Sapiens, cui illud adeſt, grandes, quod dicebam, putare divitias; ſiquidem illis nihil deeſt, cum cæteræ quantumvis magnæ, parvæ ſint, quoniam deeſt illis, quod ſit infinitum. Ex quo conſequitur, ut cui ſua non videntur ampliſſima, licet totius Mundi dominus evaſerit, miſer tamen ſit; quippe cum miſeria indigentiæ ſit comes; & illi, qui adeptus totum Mundum fuerit, defuturi ſunt Mundi cæteri, quos vana opinio haud ſecus monſtrabit, quam pauca habenti totum iſtum Mundum concupiſcendum monſtraverit.

Vis proinde quempiam divitem facere? ſcito non divitiis ejus adjiciendum, ſed cupiditatibus detrahendum eſſe. Tunc enim ſolum, cum inanibus cupiditatibus reſectis, ſeſe ad naturam compoſuerit, nihilque amplius, quam quod illa exigat, concupierit, ſentiet ſe revera eſſe divitem; quia tunc ſolum ſibi nihil deeſſe ſentiet. Unde & hoc illi inculcandum eſt; Si ad naturam vives, nunquam eris pauper, Si ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura deſiderat, opinio immenſum.

Hæc certe animi diſpoſitio, ſeu mavis facultas, qua ſibi ipſi temperando, quicquid neceſſarium naturæ non eſt, ex cupiditatibus detrahitur, una cum adjuncta ſimpliciſſima ac facillima rerum neceſſariarum parabilitate; hæc, inquam, diſpoſitio eandem parit ſecuritatem, quæ habetur ex placido receſſu, devitationeque multitudinis; quando illius beneficio, verſanti etiam in ſocietate, mediaque multitudine, nihil amplius deeſt, quam ſeorſum agenti.

Ex eodem vero capite eſt, quod quiſquis unquā ſibi fiduciam ſecuritatemq; ex rebus externis, qua optima ratione licet, comparare aggreſſus eſt, is poſſibilia quidem paratu, tanquam à ſe non aliena

quæſivit; at impoſſibilia pro alienis habuit. Quin etiam poſſibilium bene multa non attigit; ac ea omnia, quæ obtinere nihil fuit neceſſe, abdicavit.

Porro hujuſce abdicationis detractioniſq; memoratæ defectu; quantæ quæſo miſeriæ eſt, hominem, ut pertuſo vaſe continuo haurire, neq; mentem unquam explere? Nam, ut taceam multis paraſſe divitias, mutationem fuiſſe, non finem miſeriæ; ſive quia curis ſe onerarunt, quibus antea erant immunes; ſive quia locum fecere inſidiis, quibus & captati & impetiti fuerint: ut inquam id taceam; hoc ſaltem miſeriæ eſt ſummæ, te, quo paſcaris uberius, eo majore fame cruciari.

CAP. XVIII. *De Mediocritate inter ſpem deſperationemque futuri.*

DEnique vero, cum omnis univerſe cupiditas ad id feratur quod non habetur, & concepta habendi ſpe, quaſi habendum proponitur; unde & ſpes cupiditatem lactans, quadam cum voluptate eſt; uti & oppoſita deſperatio fovens metum, ne quod concupiſcitur, non habeatur, non eſt ſine moleſtia: ideo aliquid ſubjiciendum eſt de Mediocritate, quæ tum generatim adhibenda eſt, circa id, quod concupiſcitur, ac eſſe aut ſperatur, aut deſperatur futurum; tum ſpeciatim circa vitæ durationem, ſive potius perpetuitatem, cujus ut cupiditas accenditur, ita deſperatio diſcruciat.

Itaque illud mente imprimis generatim tenendum eſt; id, quod eſt futurum, ac in rebus quidem contingentibus, neque omnino noſtrum, neq; omnino non noſtrum eſſe. Videlicet, ut neque illud, tanquam eventurum haud-dubie ſperemus, quod aliquo caſu interveniente diverti valeat; neq; etiam, tanquam haud-dubie non eventurum deſperemus,

nus, quod possit, à quo avertatur, nullus casus intervenire: sicque efficiatur, ut non destituti omni spe, sine voluptate aliqua non simus; aut omnino frustrati spe, molestia quapiam afficiamur.

Illud certe discriminis inter Sapientem Stultumque est, quod Sapiens expectet quidem futura, sed ab illis tamen non pendeat: interim autem & potiatur præsentibus (animadvertendo quanta sint ea, quamque jucunda) & præterita grate recordetur: Stulti autem vita, ut supra dicebam, ingrata ac trepida sit, quod tota in futurum feratur.

Quam-multos nempe videre licet, qui non meminerunt præterita bona; non fruuntur præsentibus? Futura modo expectant, quæ, quia certe esse non possunt, conficiuntur & angore & metu, maximeque cruciantur, cum raro sentiunt frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ; Nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiundi spe inflammati, multos labores magnosque susceperant. Ne quid dicam de illis aliis, qui minuti, & angusti, omnia desperant, ac ut plurimum sunt malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi.

Dico vero sapientem virum præterita bona grate meminisse; quoniam queri satis non possum, quod nimis ingrati adversus præterita simus; quod quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus; cum certior nulla sit voluptas, quam quæ jam eripi non potest. Præsentia videlicet bona nondum tota in solido sunt; potest illa casus aliquis incidere; futura pendent, & incerta sunt; id solum, quod præteriit, inter tuta sepositum est.

In bonis autem præteritis non illa modo habeo, quibus potiri consensum fuit, verum ipsam quoq; malorum, quæ potuerant nobis incidere, devitati

onem; neque minus ipsam ab iis, quæ inciderunt, ac esse potuerunt diuturniora, liberationem, ac una ipsam recordationem, reputationem, gratulationem, quod fuerint tolerata constanter.

Quod attinet porro ad cupiditatem producendi in immensum vitam; innui jam illam viro Sapienti idcirco esse rescindendam, quod in promptu sit desperatio, quæ sine molestia angoreq; non est. Facit vero huc cogitatio illa, quod ex infinito tempore ætatis non major voluptas possit percipi, quam percipiatur ex hoc, quod videmus esse finitum; si quis modo illius fines recta ratione dimetiatur.

Quippe, cum ratione dimetiri fines voluptatis, nihil aliud sit, quam reputare, ut ante dixi, Voluptatem summam non aliam, quam vacuitatem tum doloris, tum perturbationis esse; constat illam neque majorem, neque minorem fieri longinquitate temporis; neque minorem remissioremve ejusdem brevitate reddi.

Et quamvis sperata productior, seu longioris ævi voluptas videatur voluptatem præsentem intensiorem facere; id tamen apud eos, qui voluptatis finem non recta ratione, sed cupiditate inani metiuntur; quique sic se habent, quasi cum non erunt, seu vita desierit, sint sensuri molestiam ob privationem voluptatis, quam sentirent si supereſſent. Ex quo factum est, ut ante monuerim exquisitam notitiam, quod mors nihil pertineat ad nos, præstare, ut hac vita mortali fruamur, non quidpiam temporis incerti adjiciendo, sed immortalitatis cupiditatem abjiciendo.

Quamobrem, cum præscripti sint à natura fines voluptati corporis, ac illos temporis æterni desiderium adimat; necesse est mens, seu ratio superveniat, quæ, ut par est, ratiocinando de hujusmodi finibus, ac desiderium eliminando sempiterni temporis,

poris, vitam undique perfectam constituat, efficiatque, ut ea contenti, haudquaquam ipsa temporis infinitate indigeamus.

Quinetiam, ne tum quidem voluptate frustrabimur, cum rerum mortalium conditio excessum è vita molietur; quippe, prout optimæ vitæ persectum, atque adeo delectabilem nanciscemur finem; discedentes videlicet tanquam convivæ vitæ pleni, & debite perfuncti eo munere, quo perfuncturi accepimus vitam.

CAP. XIX. *De Fortitudine universe.*

FOrtitudo supereſt, quam alteram partem Honestatis esse ideo diximus, quod comparata adversus Metū, & quicquid incutere eum solet, præstet; ut qui se non timide & ignave gerunt, sed animose & fortiter, gerere se honeste & decore dicantur. Cumque res late pateat, tum videtur potissimum sumpsisse occasionem ex bello, in quo qui sese fortiter, atque adeo honeste gerunt, gloriam præ aliis adipiscuntur; exindeque fit, ut Honestum fere intelligatur id, quod est populari fama glorio sum.

Esse autem & hanc virtutem comparatā ad voluptatem, quatenus exposita est, vel ex eo intelligitur, quod neq; laborū perfunctio, neque perpetuo dolorū per se ipsa allicit; nec patientia, nec assiduitas, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne Fortitudo quidem: Sed ista sequimur, ut sine cura metuq; vivamus, animum, & corpus, quantum efficere possumus, molestia liberemus.

Ut enim mortis metu, exempli gratia, omnis quietæ vitæ status perturbatur: & ut succumbere doloribus, eosq; humili animo imbecilloq; ferre miserum est; ob eamq; debilitatem animi multi parentes, multi amicos, multi patriam, plerique

etiam seipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus & excelsus omni est liber cura & angore; cum & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati; & ad dolores ita paratus est, ut meminerit maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla quietis, mediocrium non esse dominos, ut si tolerabiles sint, feramus; sin minus, æquo animo è vita, cum ea non placeat, tanquam è theatro exeamus.

Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec Fortitudinem patientiamque laudari suo nomine, sed illas rejici, quia dolorem pariant; has optari, quia voluptatem.

Quod dixi porro Fortitudinem comparatam esse ut adversus Metum, sic adversus omnia quæ incutere metum solent, eo tendit, ut intelligamus eadem esse mala, quæ ut præsentia cruciant, sic futura metuuntur; atque idcirco addiscamus ea, quæ futura aut ipsi nobis fingimus, aut quomodocumque apprehendimus, non metuere; ea vero, quæ præsentia sint, patienter constanterq; ferre.

Ac ex variis quidem malis, quæ ipsi nobis fingimus, neq; rei ipsa futura sint, præcipua sunt, quæ vel Diis metuimus, quasi ipsi aut mali sint aut esse mali authores possint: vel à morte, quasi ea secum, futurumve post se malum aliquod sempiternum trahat. Ex iis autem quæ & sic metuimus, ut advenire valeant, & sic interdū præsentia sunt, ut nos molestia afficiant, ea sunt, quæ aut Dolorem corpori inferunt, aut Ægritudinem in animum inducant.

Et quæ Dolorē quidem creant, sunt morbi, flagra, ignis, gladius, id genus alia; quæ vero Ægritudinē, ea, quæ dicuntur mala externa, cujusmodi sunt aut publica illa, tyrannis, bellum, everſio patriæ, pestis, fames, &c aut privata, aut servitus, exilium, carcer, infamia, orbitas, & quæ id genus alia sunt.

Id

Id vero discriminis est inter hæc omnia ex una parte,& Dolorem Ægritudinemq;ex alia;quod dolor atq; Ægritudo mala per se sint,ista omnia non sint,nisi quatenus ad dolorem ægritudinemq; referuntur,ut causæ: Neq; enim, nisi dolorem & ægritudinem parerent,foret quamobrem refugerentur.

Et pauca quidem ex ordine attingenda de istis sunt: sed adnotandum prius est, Fortitudinem non quasi natura, sed quasi rationis consilio ingeneretur,esse habendam. Differt scilicet Fortitudo ab Audacia, Ferocitate, inconsulta Temeritate, quæ in Brutis etiam animantibus reperitur,quippe cum propria sit virorum, & ex consilio quidem seu prudenter agentium; sicque metiri illam oportet, non corporearum virium robore atq; impetu, sed firmitudine animi, honesto instituto seu proposito constanter hærentis.

CAP. XX. De *Fortitudine circa Metum Numinis.*

VIdetur autem esse imprimis de duplici quodam gravissimo metu dicendum: Quia si quid unquam mentis finem,summamve,quæ animi sit propria, voluptatem peperit, ipsa fuit expunctio earum opinionum (adde & ipsis affinium)quibus metus maximi ipsi menti incutiebantur. Scilicet miseri mortales in eo semper sunt, quod non sanis quibusdam dicantur opinionibus,sed quopiam rationis experte affectu, ut non definientes proinde ratione id, quod revera malum est, parem, neque minus intensam perturbationem suscipiant, quam si illa revera essent, propter quæ turbantur.

Quod solet porro priore loco maximum metū incutere, maximamque adeo perturbationem creare in hominum mentibus, illud est, quod existimantes

ſtimantes eſſe quaſdam Beatas atque immortales Naturas, cenſent tamen ipſis ineſſe contrarias hiſce attributis voluntates, actiones, paſſiones, cujuſmodi ſunt ſollicitudines, negotia, iræ, gratiæ, ex quibus contingat ut malis detrimenta maxima, & bonis præſidia ab ipſis naturis, hoc eſt, Diis, adveniant. Nempe homines innutriti propriis, hoc eſt, humanis affectibus, ſimiles ſui Deos fingunt, & admittunt; & quicquid affectuum ſuorum non eſt, illud reputant ab ipſis alienum.

Quamobrem & dici non poteſt, quam infelix ſe genus humanũ reddiderit, cum talia Diis tribuit, ac Iras præſertim acerbas adjunxit, ob quas animi formidine Divûm facti homines, non-nemini membra correpunt pavore, ſeu tonitru cælũ murmure percurrit, ſeu terra intremiſcit vacillarque ſub pedibus, ſeu ventorum vis ac tempeſtas mare commovet; ſeu quid aliud demum occurrit, ex quo mentem ſubeat velle Deos à ſe miſero exigere pœnas.

Non ita vero, qui ratione edocti didicere deos ſecurum ævum agere; naturamque eorum eſſe à rebus noſtris longius ſemotam ſejunctamque quam ut erga nos aut gratia aut ira tangantur. Sane vero ſi tangerentur, hominumque etiam vota exaudirent; quæſo te, quam brevi perirent omnes homines; qui continuo, ut multa, ita perniciosa in ſe invicem comprecentur?

Quamobrem cave, ne reputans Deum eſſe immortale beatumq; animal, ut communis notio de Deo ſuggerit, quidquam ipſi attribuas, quod aut ab immortalitate alienum ſit, aut à beatitudine abhorrens: ſed quicquid de illo opinabere, fac, ut valeat ſalva immortalitate beatitudineque conſtare.

Scilicet Dii revera ſunt; evidens eſt enim illorum notitia, ut ſuperius deduximus; at quales vulgo homines exiſtimant, minime ſunt; ſi quidem quales

ipſos

ipſos eſſe quibuſdam adjunctis, ſeu proprietatibus opinantur, ut cum immortales ac beatos dicunt; non tales deinde tuentur, ſed aliis adjunctis contradicentibus eoſdem negant; ut dum illos dicunt negotium habere, aut exhibere alteri; itaque, & gratia teneri; quæ ut ſuperius attigimus, præ imbecillitate, metu, opiſque externæ indigentia contingunt.

Neque vero propterea erit, cur reputeris impius; quoniam impius revera eſt, non is, qui vulgaris Multitudinis Deos tollit; ſed is, qui Multitudinis opiniones Diis adhibet: Non enim germanæ prænotiones ſunt, ſed ſuſpiciones falſæ, eæ, quæ de Diis ab hominibus è vulgo traduntur.

Qua ratione quoque non impius eſt, qui præ Deorum metu ad nullum non lapidem, nullam non aram vertitur, nulla non delubra ſanguine reſpergit; ſed is, qui pacata mente omnia contuens, de Diis vera ſentit, ac illos animo, non ſpe quidem pretiove inductus, ſed ob majeſtatem eximiam ſupremamque naturam colens, tuetur reſpectu ipſorum venerationem omnimodam; & genere etiam orationis utitur eas ſuggerente cogitationes ex quibus nullæ veneration contrariæ opiniones naſcantur; neque adeo patitur id, quod cæteri in quorum animis contrarietas hæc maximam ingenerat perturbationem.

Quæ Impietas hic reperitur, refutata fuſe habetur iis in locis præſertim, quibus oſtenſum contra Epicurum eſt, & eſſe Deum Rectorem Mundi, & Gerere Deum ſpecialem curam Hominum, Sect. 1. Phyſ. lib 4. cap. 5. & 7. Addendus jam locus, qui circa Religionem, cum diſputatum de Juſtitia eſt in Ethica, lib. 2. cap. 5.

CAP.

CAP. XXI. *De Fortitudine circa Metum Mortis.*

QUod deinde Hominum mentes tetterrimo metu percellit, Mors est; quoniam nescio quid sempiterni mali juxta fabulas præstolantur suspicianturque (& quod est quidem mirum, in ipsa, quæ contingit, privatione sensus; quasi & tunc ipsi forent aliqui) ignari nempe, quæcunque sunt prodita esse in Inferis, quæque etiam ante memoravimus, figmenta esse Poetarum mera; aut si quid veri contineant, id nobis contingere in vita; scilicet ob metus inanes, ob sollicitudines vanas, ob cupiditates insatiabiles, ob cæteras demum passiones, quæ sic miseros mortales excruciant, ut ipsorum vita plusquam Acherusia reddatur.

Tu igitur, ut hisce te eximere terroribus possis, reputare assuesce nihil ad nos pertinere mortem, ac ejusmodi quidem argumento, Quod quicquid nobis sive boni, sive mali est, cum sensu sit; Mors autē privatio sit sensus. Dissolutio nempe est mors; & quod dissolutum est, sine sensu manet: Adeo proinde, ut videatur Mors est contemptu perfacilis; quoniam agens irritum est, ac dolorem frustra minatur, ubi patiens est è medio sublatum.

Enimvero Homines vulgares Mortem refugiunt, interdum quidem, quasi dolorum maximum, interdum vero quasi omnium, quibus in vita fruimur, cessationem. Abs re vero ipsum non-vivere, seu non esse, terrori est; quoniam nihil vitæ in eo supereſt, ut dignoscere liceat, esse non-vivere quidquam mali.

Quo fit, ut illi prorsus desipiant, dum, cætera inter exhorrent indignanturq; se iri potest mortē laniatum à feris, crematum ab igne, corrosum à vermi-

ermibus; Quippe, quod non videant nullos fore se, ut se lugere possint peremptos, laniatos, exustos, in putrorem versos. Itemq; dum ægre ferunt non versaturos se amplius cū uxoribus, cū liberis, cum amicis; nullum ipsis officium, nullum auxiliū præstituros: Quippe, quod non ratiocinentur, neq; fore tum sibi ullum desiderium hujusmodi rerum.

Igitur, quæ omnium malorū maxime horrendū existimatur Mors, nihil, sicut dixi, ad nos attinet; quia dum nos sumus, mors non adest; & dum mors adest, nos non sumus: adeo proinde, ut neque ad vivos, neque ad mortuos pertineat; quoniam alteros quidem non attingit, alteri vero nulli sunt.

Exquisita porro notitia, quod mors nihil pertineat ad nos, præstat, ut hac vita mortali fruamur, non quidpiam incerti temporis adjiciens, sed cupiditatem immortalitatis abjicens. Nihil enim mali in vita est illi, cui egregie perspectum est nihil esse in vitæ privatione mali. Adeo proinde, ut quemadmodum cibus non qui plurimus, sed qui suavissimus est, diligitur; ita vitæ tempus, non quod longissimum, sed quod jucundissimum, fructuose captetur.

Neque vero ille non ineptus est, qui timere se mortem dicit, non quod præsens dum fuerit, mœroris quicquam afferat; sed quod donec futura est, animum mœrore conficiat. Quod enim, quando præsens est, molestiæ nihil exhibet, id dum exspectatur, nequicquam contristat. Si quid certe in hoc negotio incommodi, aut metus est, morientis est vitium non Mortis; neque molestiæ quicquam est in ipsa, magis quam post ipsam; ac tam stultum est ipsam timere, quam senectutem; quoniam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors ipsam senectutem.

Adde, quod saltem sperandum est, aut nullam fore in extremo illo anhelitu dolorem, aut, si sit, fore

fore aliquantulum in ipsa brevitate solatii; quod nullus sit dolor longus, qui sit magnus; ac persuasus esse quisque debeat, si ipsa animæ corporisque distractio cum cruciatu fiat, se saltem post illum dolorem non posse dolere.

Ridiculus quoque est ille, qui Juvenem admonet, ut honeste vivat, senem, ut honeste moriatur; quod hæc sic agenda non sint, sed vera eademque esse meditatio debeat honeste vivendi & honeste moriendi. Quippe quod & juveni possit mors immature contingere; & seni tum vitæ aliquid supersit, tum qui postremus actus est, sit pars etiam quædam, imo coronamentum vitæ.

Perspectum profecto esse utrique debet, tametsi possint homines parare sibi securitatem ad cætera quod attinet; ad mortem tamen ipsam quod spectat, versari omnes homines quasi in civitate, quæ muris & præsidio careat.

Potest aliunde Juvenis felix mori, qui cogitet nihil aliud se in longiore vita manere, quam quod eatenus viderit, fuerit; expertus. Potest & Senex vivere infelix, qui commoda vitæ, quasi in vas pertusum congesta, præterfluere sinat, nec rerum satur unquã sit, ut tanquã vitæ satur convivia cedere, capere, velit æquo animo quietem securam.

Cave scilicet ullum senem esse felicem reputes, quod senex diem obeat; sed si bonorum quidem sit satur, ac plenus.

Denique multo magis ineptus ridiculusque ille est, qui esse ait bonum non nasci,

Aut natum, Dicis quam primum claustra subire.

Si enim persuasus hoc dicit, quamobrē non statim abit ipse è vita? id nimirum illi, si rem modo serio deliberavit, promptū est. Sin joco dicit, insane facit; cum hæ non sint res, quæ locum admittant. Sed nempe est in ipsa vita quicpiam per se amabile;

illique

illique idcirco non minus obiurgandi sunt, qui mortem concupiscunt, quam qui ipsam timet. Quid esse profecto tā ridiculum potest, quam mortē appetere, cū vitā tibi inquietā feceris metu mortis; aut præ vitæ tædio currere ad mortē cū genere vitæ effeceris, ut currendum ad mortem foret.

Id itaque potius curandum, ne tibi vita displiceat, neque dimittere eam velis, nisi te aut natura vocet, aut intolerabilis quispiam casus. Ob id scilicet meditandum est, utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos vel nos ad mortem. Etenim malum quidem est in necessitate vivere; sed in necessitate vivere necessitas nulla est: quando natura nobis dedit ut aditum ad vitam unum, ita exitus ab ea multos.

Quanquam, si interdum contingat, ut fugiendū ac properandū sit, antequā aliqua vis maior interveniat, quæ libertatem auferat recedendi: nihilominus nihil est tentandum, nisi cum apte poterit, tempestiveq; tentari. Cum vero illud tempus, quod fuerit diu captatum, venerit, tum demum exsiliendum est. Neque enim par est dormitare illum, qui de fuga cogitat: neque non debemus sperare etiam ex difficillimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore.

Quæ reperitur etiam hocce loco Impietas, refutata fuse habetur cum diximus esse Animos hominum immortales contra Epicurum in Sep 3. Phys. memb. post. lib. 14. cap 3. Et quod hic speciatim, ad calcem de voluntaria morte habetur, impetitum fuit ibid. lib. 13. c. 4.

CAP. XXII. *De Fortitudine adversus corporis dolorem.*

AD Dolorem quod attinet, corporeum intelligimus; qui profecto solus, ut Mali, ita Summi Mali rationem

rationem haberet, nisi nostra culpa dolorem animi accerseremus, qui evadat etiam, ut jam ante dictum, corporeo deterior. Nam concepta quidem animo ægritudo propter jacturam divitiarum, honorum, liberorum, & similium, ejusmodi est, ut plerumque habeatur, ac fiat gravissimis doloribus corporis intolerabilior: sed nimirum id nostra opinione, quæ si foret sana, non commoveremur, quatenus ista extra nos sunt, neque nos revera attingunt, sed interveniente solum opinione, quam ipsi nobis facimus; sicque intelligeremus nullum esse revera malum præter dolorem corporis, nihilque dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsenti futurove sejunctum.

Itaque, qui sapiet, cavebit, ne quempiam dolorē in corpus accersat, quidpiamve committat unde sibi dolor creari possit in corpore, nisi aut declinandi gravioris doloris, aut comparandæ uberioris voluptatis gratia id fiat, ut jam aliquoties inculcatū est. Quo magis mirari par est esse aliquos, qui cæteris habentibus Sanitatē, quæ status est Indolentiæ, tanquā rem bonā, defendant, tamen esse habendam ut aliquid indifferens; Quasi vero quis nisi verbis ludat, aut plane desipiat, reputare pro eodem possit, in dolore esse, & dolore vacare.

Porro autem, si necessitas quæpiā aut naturalis constitutionis, qua corpus morbis obnoxiū sit, aut factæ exterius violentiæ, quā ut se res humanæ habent, defugere interdū non liceat (Nam Sapientē quoque ac innocentē virū posse aliquando & in jus vocari, & damnari & cædi, & varie torqueri, manifestum est) dolorē quempiā fecerit; tunc Sapientis est ipsum ferre æquo fortique animo, ac patienter aut solutionem aut relaxationem ejus præstolari.

Non diu certe perseverat in corpore continens dolor; sed summus quidem, valdeve intensus, brevi desinit:

finit: aut enim ſolvitur, ſuccedentemque habet, ſi omnimodam indolentiam, ſaltem mitigationē agnam; aut ſolvit, ſicque finitur morte, cū quod eo doleat, nihil ſit. Qui dolor vero moram ra-t, diuque in corpore perdurat, is ſane & remiſſior t, & non multos eſt dies, imo horas non multas, ſque aliqua in ipſo corpore voluptate.

Et non-ne obſervare licet prolixiores morbos us habere per intervalla jucundi, quam mali, olentiſve in corpore? Quippe ut taceam accenſā im voluptatem bibendi augere, & refectioni lo-m dant & interſandi vires patiuntur, & ludos liquos admittunt, & longas plerumque habent tercapedines, per quas vacare etiam ſtudiis ne-otiiſque concedatur. Vnde & planum ſit dolorem t in gravitate brevem, ſic in longinquitate levem ſe ſolere, ut ejus magnitudinem celeritas, diu-rnitatem allevatio conſoletur.

Quamobrem illud ſæpe ſuccurrat, Neque into-rabilem, neque perpetuum eſſe dolorem; quod mnis videlicet ſit, ſi longus, levis; ſi magnus, bre-is: dummodo finium ipſis rebus præſcriptorum emineris, nihilq; adjeceris ex tuo opinatu, quo raviorem ducas, ac facias, quam ſit; & te querelis nerans impatienterque exaſperans, eo ſolum roficias, ut intolerabiliorem reddas: cum ex op-poſito nihil ſit, quod dolorem allevet magis, quam ipſa conſtantia, & quaſi patiendi aſſuetudo, ex qua it, ut ſapiens, qui ſæpius laborat, etiam per ipſam mali corpus afficientis vehementiam, lætari inter-dum ac ridere poſſit.

Teſtari profecto de noſtro Metrodoro id poſſu-mus, qui ſemper intrepide ſe, ut adverſus mortem, ta adverſus dolorem geſſit. Nam de nobis quidem nihil attinet decere, quibus familiare propemodū eſt, eos adeſſe morbus veſicæ ac viſcerum, ut nihil

ad

ad eorum magnitudinem accedere possit. Et compensatur tamen cum ipsis omnibus animi lætitia, quam capimus memoria rationum inventorumque nostrorū, eaque constantia qua beatos habere dies illos non desinimus, quibus hujuscemodi morbis atque doloribus torquemur.

Atque hæc quidē causa est, cur superius dixerimus Sapientem, tametsi torqueatur, posse nihilominus esse beatum; quoniam & quam necessitatem frangere non potest, patientia emollit; & quantum potest animum suum à dolente corpore abducit, cumque ipso amplius, quā cum fragili querulaque parte versatur. Cogitat quid honeste, quid fortiter fecerit; & memoriam in ea, quæ maxime miratus est, quæque maxime delectarunt, spargens, recreat se bonis præteritis; adversus quæ longe abest, ut sit insipientium more, ingratus.

Cogitat & se nihil posse facere ea virtute ac sapientia, quam profitetur, dignius, quam si dolori, hoc est, rei omnium toleratu difficillimæ non succumbat; si se erectum teneat, si patientia hostē tam infensum ejiciat; si victoriam demum reportet, cujus deinceps recordatio sit jucundissima futura: at per indolentiam præsertim, quæ successura sit tanto gratior, quanto, ut ex mari procelloso, evaserit in portum tranquillum.

Quod si in gravi etiam dolore allevamenta Sapienti non desunt; quid esse putemus de leviore dicendum, aut de privatione quoque alicujus vel membri, vel sensus? Haud abs re sane dictum est ante, tametsi fuerit oculis captus, fore nihilominus felicem. Videlicet, si ipsa nox beatam vitam non adimit, cur adimat dies, cum similis est nocti? Utcunque vero tunc aliquæ corporis voluptates absint, & variæ tamen adhuc supersunt; & quod caput est, ipso animo multis delectari variisq; modis licet, etiā si non adhibeatur adspectus. Ete-

Etenim, cum ipsi Sapienti vivere cogitare sit; ejus cogitatio non ferme ad investigandū adhibet oculos advocatos. Illi certe, cujus doctrinæ dedimus aliquando nomen, sine varietate colorū licebat vivere beate, sine notione rerum non licebat. Itaq; hic vir impediri animi etiā aciē adspectu colorū arbitrabatur; & cū alii sæpe quod esset ante pedes non viderent, ille in infinitatē omnē peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret.

CAP. XXIII. *De Fortitudine adversus animi ægritudinem.*

DIxi jam ægritudinem, quæ animo concipitur, concipi solere ob ea, quæ reputantur mala externa, quibusque opposita bona maxime concupiscimus. Res etiam adversas, & prosperas, seu secundas dicunt; observareque licet eundem esse humilem abjectumve animum, qui ut adversis decrimitur, ita prosperis insolescit. Quo fit, ut quæ forent hoc loco dicenda speciatim de malis ægritudinem inducentibus, & quorum occasione fortitutidine opus est, intelligi debeant ex iis, quæ attigimus circa bona quorum cupiditates sunt, & propter quæ est temperantia opus.

Id hic generatim sufficiat, quod obiter quoque insinuavimus, esse ægritudinem non natura, sed opinione mali, qua necesse est omnes esse in ægritudine, qui se in malis esse arbitrentur, sive illa ante provisa & exspectata sint, sive intervenerint. Nā quî fit, ut non minus lætetur, cujus filius sit interfectus, sed id tamen nesciat, quam si revera viveret; ac pari ratione, si famæ detractum, si peculium furto ablatum, atque ita de cæteris? An non id facit opinio sola? Nam si natura faceret, quo momento filius abesset à vivis, exprimeretur

jacturæ

jacturæ ſenſus in paterno animo ; neque ſecus jactura famæ peculiique ſentiretur.

Quare, ut ægritudinis ſenſus exprimatur in animo, neceſſe eſt opinio, non natura interveniat. Quoque minus dubites, ſi ille filium ſuppoſititium eſſe germanum exiſtimet, & germanum pro filio non habeat; renuntiata germani morte, nullatenus movebitur ; renuntiata ſuppoſititii, vehementiſſime angetur: idque proinde non natura, ſed opinio ſola præſtabit.

Exinde vero hoc ſaltem conſtat, iſta, quæ nos angunt, non eſſe nobis reipſa mala, quia extra nos ſunt, neque nos per ſeipſa attingunt; ſed opinionem ſolum noſtra in nobis mala fieri; & ex hoc eſſe, ut jam ante Rationem eſſe diximus, quæ vitam jucundam, ſeu beatam faciat, dum opiniones abigit ob quas animas occupat perturbatio. Scilicet ægritudo eſt, qua & animus conturbatur, & illius tranquillitas jucunditaſque evertitur.

At quomodo tandē poteſt ipſa ratio haſce opiniones expellere? Nempe quatenus, ut eſt ante dictum, comparat ſe Sapiens adverſus fortunā. Hæc quippe externa, quæ opinamur bona, quorumque jactura ægritudinē in animis parit, fortunæ quoque bona dicuntur, quod noſtra revera non ſint, ſed pro ipſo fortunæ arbitrio adeſſe & abeſſe poſſint.

Unde & ſapiens iſta habet non magis ſua, quam alinea ; neque ipſa ſic poſſidet, quin ſit ad eorundem amiſſionem comparatus. Quippe opinionem illam exuit, qua bona hujuſcemodi reputantur falſo, ut propria, ita & inamiſſibilia; illam vero induit, qua eſſe ambigua & fluxa, uti & ſunt, perſuaſum habet; ſicque providet, quid acturus ſit, ſi facere ſe contingat illorum jacturam; providet, inquam, ne tunc ſe inani mœrore conficiat; ſed æque ferat animo id à fortuna repeti, quod non dederit niſi commodato.

Iis ſane, qui hujuſmodi bonis privari opinantur malum, id graviſſimum accidit, ut quæ poſſent ſaltē leviora præmeditando fieri, & quaſi vetuſtate minui, præmeditatio malum adaugeat, ſicque ſtulta fiat cogitatio mali quod futurum ſit, aut fortaſſe ne futurū quidē. Scilicet eo caſu odioſum eſt ſatis malum omne cum venerit; &, ſi forte non venerit, fruſtra omnino ſuſcipitur miſeria voluntaria, ac efficitur, ut quis nunquam non aut excipiendo, aut cogitando malo angatur. Nā & qui ſemper cogitet poſſe ſibi aliquid mali adverſive accidere, evadet hoc illi ſempiternum malum.

Quod ſi Sapienti quoque contingat, ut propter factam aliquam in uſu bonorum fortunæ aſſuetudinem, illam opinionem non prorſus expungat, ſicque ſaltem exigua ipſi fortuna interveniat, ob quam in ægritudinem ſaltem mediocrem incidat, unde & fieri poſſit, ut mœreat; tunc ægritudinis levatio in iiſdem duabus rebus ponitur, quæ paulo ante ſunt circa dolorem inſinuata. videlicet Avocatione à cogitando moleſtia cauſave, quæ illam induxit; & Revocatione ad ea, quæ agnovit eſſe animo grata & jucunda.

Poteſt ſiquidem animus Sapientis parere rationi, & que duxerit, illam ſequi. Vetat autem ratio intueri ea, ex quibus creetur foveaturque moleſtia; ſicque abſtrahit ab acerbis cogitationibus animum, ut illum convertat ad cogitandum bona, futura, aut præterita, eaque præſertim, ex quibus noverit illum delectari.

Ac facile quidem moleſtæ importunæque cogitationes recurrunt; ſed iſti tamen avocationi, revocationique inſiſtendum eſt; quoniā animus, jugi deflexione aſſueſcit paulatim moleſtiam quaſi eludere, neq; alia ratione tempus ægritudinem ſenſim minuit, quā quia exhibet occaſiones varias, quibus

diſtractus

distractus animus assuescit sensim non cogitare &
quasi obliviscì ea, quæ ægritudinem induxerunt.

CAP. XXIV. *De Iustitia universe.*

IUstitia restat, quā totā esse ad alterum prædixi
mus, quamque idcirco homini, ut in Societate de
genti convenire constat. Et certe ipsa est qua
communis nexus, sine quo constare nulla potes
Societas; cum virtus sit, qua unicuique id, quod es
ipsius, tribuitur, & ne ulli fiat injuria, cavetur.

Atque ut exordiar ab eo, unde dicere de cæte
ris virtutibus cœpi, haud absimilia profecto sunt
quæ dici quoque de ipsa possunt. Ut enim pru
dentiam, temperantiam, fortitudinem copulata
esse docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo ne
divelli nec distrahi possint; sic de Iustitia judican
dum est; quæ non modo nunquam nocet cuiquam
sed contra, semper alit aliquid, tum vi sua, atqu
natura, quod tranquillet animos; tum spe nihi
earum rerum defuturum, quas natura non depra
vata desideret.

Et quemadmodum Temeritas, & Libido, & Ig
navia semper animum excruciant, & semper solli
citant, turbulentæque sunt; sic cujus in mente in
justitia concedit, hoc ipso quod adest, non potes
turbulenta non fieri: etsi vero molita quidpiā est
quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confide
id fore semper occultum. Quod si qui satis opibu
hominum sibi contra conscientiam septi esse, &
muniti videantur, Deorum tamen numen horrent
easque ipsas sollicitudines, quibus eorum anim
noctes atque dies exeduntur, à Diis immortalibu
supplicii causa importari putant.

Quæ autem tanta ex improbis factis ad minu
endas vitæ molestias accessio fieri potest, quant
a

ad augendas tū ex conſcientia factorum, tū pœnæ legū, odioq; civium? Et tamen in quibuſdā neque pecuniæ modus eſt, neque honoris, neque imperii, nec libidinū, nec epularū, nec reliquarū cupiditatum, quas nulla præda unquam improbe parta minuit, ſed auget potius, atque inflammat; ut coercendi magis, quam dedocendi eſſe videantur.

Invitat igitur vera ratio bene ſanos ad Iuſtitiam, æquitatem, fidem; neque homini infanti, atque impotenti injuſte facta conducunt; qui nec facile efficere poſſit, quod conetur, nec obtinere, ſi effecerit: & opes, vel fortunæ, vel ingenii liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benevolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ac quiete vivendū, caritatem; præſertim, cum omnino nulla ſit cauſa peccandi.

Quæ enim cupiditates à natura proficiſcuntur, facile explentur, ſine ulla injuria; quæ autē inanes ſunt, his parendum non eſt. Nihil enim deſiderabile concupiſcunt, pluſque in ipſa injuria detrimenti eſt, quam in aliis rebus emolumenti, quæ injuria parantur.

Itaque ne Iuſtitiā quidē recte quis dixerit per ſeipſā optabilē; ſed quia jucunditatis vel plurimū afferat. Nā diligi, & carum eſſe jucundum eſt; propterea, quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem. Itaque non ob ea ſolum incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus; ſed multo etiam magis, quod cum in animo verſatur, nunquam ſinit eum reſpirare, nunquā acquieſcere.

Ac poſſent hæc quidē pene eſſe ſatis; ſed ſubiiciendum tamen eſt quidpiam, partim de jure, ſive juſto, à quo Iuſtitia denominatur, ut intelligi plenius poſſit, quæ illius origo ſit, quos inter verſetur, quo fructu colatur; partim de quibuſdā juſtitiæ

affinibus virtutibus, cujusmodi sunt beneficentia, gratitudo, pietas, observantia, & amicitia.

CAP. XXV. De *Iure, seu Iusto, à quo Iustitia dicta.*

Imprimis ergo, cum justitiã esse ex eo dictã constet, quod jus alii debitum tueatur, seu id, quod justum est, exsequatur; nosse operæpretium est quid sit id, quod jus justumve censere oporteat.

Itaque, cum justitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est jus, seu justum, quod spectat, tale quidpiã sit, quod sit omnibus singulisque, qui sunt societatis participes, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit; necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur.

Nequicquam vero hoc non attingo; quoniã contingit aliquando, ut id quasi jus, sive justum in Societate præscribatur, quod Societatis bonum non sit; ac ideo, quia non naturale, sive contra naturã sit, non debeat, nisi ex abusu, ac nomine tenus justũ reputari; cum id, quod veram juris seu justi naturalis rationem habet, ejusmodi sit, ut sicuti præscribitur, ita sit revera utile ac bonum.

Quocirca, ut proprie loquamur, jus sive justum naturale nihil aliud est, quam tessera utilitatis; seu ea, conspirantibus votis, proposita utilitas, ut homines adinvicem neque lædant, neque lædantur; atque adeo secure degant, quod, ut bonum est, sic natura duce quisque expetit.

Utile proinde ac bonum pro eodem hic habeo, censeoque, ut quidpiã sit justum, seu jure servetur, duo quædã exigere; unum, ut utile sit, seu ad communem utilitatem, hoc est, securitatem, spectet; alterum, ut sit ex communi Societatis consensu præscri-

præscriptum. Neque enim quidpiam est complete justum, nisi quod Societas communi consensu, communive pacto inito censuerit servandum.

Hinc fit, ut utrique istorum juris, sive justi nomen tribui soleat: Siquidem tam utile ipsum dicitur jus esse, quod cui competit, seu quod illi tribui, servarive est justum; quam ipsa communis Societatis pactio præscriptiove, quæ & dicitur Lex; ut puta, quasi id, quod est cuique utile, seu justum, præscribens.

Ac sunt quidem, qui existiment ea, quæ justa sunt, esse secundum propriam, invariatamque naturam justa; & leges non ipsa justa facere, sed duntaxat præscribere juxta eam, quam habent naturam: verum res non ita se habet, seu eo potius modo quo se habere observatur cæteris in rebus, quæ sunt utiles, ut quæ ad sanitatem spectant, sexcentæque similes, quæ utiles istis, noxiæ illis sunt, sicque à scopo sæpenumero tam communiter, quam privatim aberrant.

Et certe cum res unaquæque qualis est secundũ naturã, talis esse deprehendatur ubique, semper, & omnibus; quippe quod invariata sit: Quæso ea, quæ justa hi dicunt, ubivisne, ac semper, atque omnibus justa non sunt? An non pervidere deberent ea, quæ sunt legibus constituta, ac idcirco legitima justave habentur, non esse perinde apud omnes nationes constituta atque recepta; sed partim quidem ut indifferentia à pleriisque legligi, partim ut noxia à cæteris respui, ac insita conseri? An non & sunt quidam, qui ea, quæ non sunt universe utilia, talia nihilominus putent; atque idcirco ea complectantur, quæ accommodata universe non sunt, si respectu modo suæ societatis deprehendant esse utilia, & generale aliquod ex se ferre emolumentum?

Quamobrem dici ad summum potest, illud universe esse justum, habereve justi naturā, quod utile est, sive conforme prænotioni de justo, quæ est mox descripta; nam speciatim quidem, ut utilitas apud varias gentes variatur, ita & justum varium est sive uni quidem sic habitum justum, ut alteri injustum sit. Atque ita dum quærirur idemne apud omnes sit jus, sive justum? Respondeo, generatim quidem esse idem; utile nempe aliquid in societate mutua, verum spectatis singulatim tum regionibus, tum causis apud varias variis; fieri, ut non sit idem apud omnes.

Atque, ut ex istis aliqua deducam, quod experientia comprobatur utile esse ad mutuos usus in societate, communive eorum participatione, quæ esse justa reputantur, illud justi naturam habet, si tale quidē sit, ut utilitas ad omnes attineat: Quod si tale quidem quis ponat, & contingat tamen, ut mutuo sociatis utile non sit, id jam veram justi naturam non habet.

Rursus, &, tametsi interdum ex eo, quod fuerit justum habitum, utilitas excidat; si nihilominus interdum utilitas aliqua sit, ac idcirco ad prænotionē, quæ habetur de justo, congruat; id pro illo quidem tempore est justum: Certe apud illos, qui sese inani loquacitate non confundunt, ac res humanas generalius prespiciunt.

Denique ubi nulla nova inrerveniente rerū circumstantia, ea quæ fuerint habita justa circa actiones hominū, deprehenduntur ad prænotionē habitā de justo non congruere, ipsa justa haudquaqua sunt. Ubi vero novatis rebus, ea, quæ fuerant decreta justa, desierunt esse utilia; ea quidē illic exstitere justa, quanto tempore ad mutuā concivi societatē permansere utilia; deinceps vero statī atque desierunt esse utilia, desierunt simul esse justa

CAP

CAP. XXVI. *De Origine Iuris, ac Iustitiæ.*

SEd, ut rē altius, & ab ipso, quod aiunt, ovo repetamus; tam videtur esse antiquū esse quidpiam jus, sive justum, & coli justitiā apud homines; quā sunt ipsæ eorum inter se societates antiquæ. Nam initio, cū homines ferarū ritu vagarentur, & incommoda varia tum à feris, tum ab inclementia cœli paterentur; prestitit quidem natutalis quædā eorum inter se conciliatio (quippe ob formæ animæque, seu morū convenientiā) ut in varios cœtus coirent, ac illis etiam incommodis aliquatenus providerent (extructis videlicet casis, comparatisque tum adversus feras, tum adversus ipsū frigus, munimentis.) Verum quod unusquisque bene sibi esse quā alteri mallet, ideo frequentes erant rixæ de cibatu, de feminis, de commodis aliis, quæ sibi invicē præripiebant; quousque animadverterunt, non posse se tuto commodeque degere, nisi pacta inirent de non lædendo se invicem; atque ita quidem, ut si quis alterum læderet, cæteri lædentem punirent.

Itaque is fuit primus societatis nexus, qui ut supposuit posse unumquemque habere quidpiā proprium, seu quod posset dicere suū, utpote aut tanquam primo usurpatum, aut tanquam donatum, pretiove acceptū, aut tanquā propria arte quæsitū, aut aliis modis habitum, ita fecit illud uuicuique ratum. Talis autem nexus, sive talis pactio, nihil aliud fuit, quam communis lex, ad cujus observationē omnes tenerentur, & quæ attribuerit faceretve certum unicuique jus, sive facultatem utendi re sua; unde & ipsa quoque lex fuit quasi commune, sicuti jam dixi, societatis jus.

Ac non memoro quidem, ut tota societas suam

illam puniendi, sive coercendi facultatem in aliquos paucos sapientes, ac bonos, aut etiam in unū, qui sapientissimus optimusque omnium reputaretur, transtulerit: adnoto solum illos fuisse in societate habitos justos, colentesve justitiam, qui juribus suis contenti, aliena non invaderent, sicque nemini facerent injuriam; illos vero injustos, injustitiamve exercentes, qui non contenti juribus suis, in jura aliorum involarent; sicque aut rapiendo, aut cædendo, aut alia ratione nocentes lædentesve injuriam inferrent.

Et fuit quidē aliquousque tranquilla ac felix vita hominum, & maxime quidē sub illis sive pluribus, sive uno, qui essent principes seu Reges sapientissimi optimique, qui toti in eo, ut saluti utilitative publicæ prospicerent, varias condiderunt sanxeruntque leges consentiente populo, quibus dissidia apud ipsum, aut exoritura anteverterent, aut componerent si exorirentur. Attamen, ut se res hominum habent, transiit demum res in Principes ac Reges non bonos, unde illis dejectis, aut etiam occisis, rediit summa ad populum, atque adeo ad turbas, ob factiones varias ambientium imperium; quousque inimicitiis dissidiisque languens populus, ac defessus vi ævum colere, regi iterato à magistratibus, seu principibus voluit; tametsi, cum antea principum arbitria ut plurimum pro legibus essent, leges quibus vellet regi, pepigit, sicque interdum recidit sub leges, hoc est, arcta jura.

Sed ne ad Posteriora tempora descendam, ac præcipuum caput duntaxat attingā, quod spectat ad tutandum vitā, cujus (ut carissimæ omniū rei) cura fuit ab initio, ut securitas pactionibus, seu legibus communibus stabiliretur: Videntur sapientissimi, optimique illi Legum conditores, cum ad

vitæ

vitæ ſocietatem, & ad ea, quæ homines invicem agunt, attenderent, declaraſſe nefandum eſſe hominem interficere, & ignominiam non vulgarem (utpote quæ eſſet conjuncta cū minutione capitis) interfectori decreviſſe; partim quidem permoti, illa, de qua jam dixi, hominum conciliatione inter ſe, qua attenta homines deberent non perinde eſſe proclives ad conſimile ſibi animal, ac diſſimile aliquod ex iis, quorum cædes eſt conceſſa, perdendum; partim vero & maxime conſiderantes, averſari id homines debere, quod nullius foret ad vitam tranſigendam emolumenti, ac malignitati ſolum verti poſſet.

Nempe ab initio, illis quidem, quid ad conſtitutionis utilitatem attenderunt, nulla alia fuit opus cauſa, qua ſe ab agendo quidpiam ſimile continerent; qui vero non potuere ſatis, cujus ea momenti eſſet, capere, ii magnitudinis pœnæ metu à patrandis temere mutuis cædibus abſtinuerunt; quod utrumque etiamnū deprehenditur evenire. Etenī, qui conſiderant quanta ſit hujuſcemodi conſtitutionis utilitas, ii comparati ad conſtāntē illius obſervantiā ſunt; qui illius vero intelligendæ capaces non ſunt, ii ſe comparant præ metu pœnaram, quas leges intentant, quaſque Prudentiores quidā adverſus illos, qui utilitatis rationem non habent, ſtatuerunt; & majore quidem parte multitudinis illas, ut ligitimas, admittente.

Quippe à principio nulla earum legum, quæ ſive ſcriptæ, ſive non ſcriptæ ad nos uſque pervenerunt, tranſdendæque porro in poſteros ſunt, violentia quadā conſtitit; ſed mero, ut jā dixi, utentiū conſenſu. Videlicet mentis prudentia, non robore corporis, aut imperioſo obſequio multitudini præcelluere, qui has lege Populum rogarunt; ac illud quidem, inducendo nonnullos ad conſide-

randum quid utile foret (cum prius, ut par era non aſſequerentur) aliis vero ipſa pœnarum mag nitudine metum incutiendo. Neque enim alio u medicamine ad curandum imperitiam utilitat licuit, quam pœnæ à lege præſcriptæ timore. Na & nunc quoq; ipſe eſt ſolus, qui vulgares homine in officio continet, obſtatque ne quidpiam ſeu i publicum, ſeu in privatum commodum peccent.

Quod ſi omnes poſſent per-æque & noſſe, & mente tenere, quid utile ſit, legibus haudquaquam egerent, ſed ſuapte ſponte ab iis caverent, quæ illæ vetant; agerent, quæ illæ præſcribunt: quando ve agnoſcere ſolum quid utile, quid noxium ſit, ad in ducendum horum quidem fugam, illorum vero pro ſequutionem, ſatis ſuperque idoneum eſt. A vero comminatio pœnæ adverſus eos, qui, quic expediat, non proſpiciunt, eſt neceſſaria. Siquidem pœna impendens cogit eos refrænare impetus, qui ad actiones pravas inſtigant, ac ad agendum invite licet, quod ſit conſentaneum, compellit.

Exinde ſane Legum-latores, ne cædem quidem involuntariam eſſe omnis mulctæ immunem ſtatuerunt; non quidem, ne affectantibus voluntariam prætextum ullum facerent imitandi ex propoſito, quæ alii facerent inconſulto: verum, ne non ſatis cautionis atque diligentiæ hac in parte adhiberent, ſicque bene multa, quæ revera forent involuntaria, contingerent. Neque enim hoc non utile fuit propter eaſdem cauſas, ob quas ſe mutuo conficere voluntaria cæde prohibitum fuit. Adeo proinde, ut cum eorum, quæ involuntarie fiunt, alia quidem ex cauſa improviſa, inobſervabilique naturæ humanæ contingant; alia vero ex noſtra negligentia, incogitantiaque imminentis diſcriminis: idcirco volentes avertere ſocordiam, quæ in proximorum cederet perniciem, ne ipſam quidem

quidem involuntariam actionem abire omnino inultam constituerint, sed peccati hujus frequentiam pœnarum metu sustulerint.

Quinetiam ego existimo, cædes quoque lege permissas non aliam ob causam esse factas solitis illis per lustrationes expiationibus obnoxias (idque eorum consilio, qui isthæc præclare invexerunt primi) quam quod esset in animo, homines à cæde voluntaria nimis-quam frequenti absterrere.

Siquidem homines vulgares aliquo passim indigebant, quo, ne temere facerent quod non conduceret, arcerentur. Unde primi illi id intelligentes, non pœnas modo decreverunt, sed alium insuper timorem, cujus non esset ratio perinde patens, incusserunt; declarando illos, qui quomodocunque interfecissent hominem, nisi lustrationibus uterentur, fore impuros.

Nimirum pars animæ bruta, sed in qua affectus passionesve sunt, diversimode quasi instituta accessit ad eam, quæ passim jam viget, mansuetudinem; adhibitis contra affectus impetus ferini iis cicurandi artibus, quibus ab initio usque usi sunt, qui multitudinem rexerunt. Ex quibus est illud inter cætera, ne homines se invicem in discriminatim occidant.

CAP. XXVII. *Quos inter Jus ac Justitia versetur.*

HIs vero dimissis, cum requiri possit, ob ea, quæ præmissa sunt, Interquosnã tam ipsũ Jus, ejusque violatio, quæ Injuria est, quam ipsa Justitia, & quæ Injustitia illi est opposita, reperiatur; idcirco res intelligenda ex comparatione inter homines cæteraque animalia est.

Quemadmodum igitur, inter quæcunq; anima-

lia convenire non potuit, ut nec læderent, nec læderentur adinvicem, nulla eſt Juris Injuriæve, ſeu Juſti & Injuſti ratio : Pari modo, neque eſt ulla cenſenda inter eas nationes, quæcunque non potuere, aut noluere, ut adinvicem neque lædere-tur, paciſci.

Etenim Juſtum, ſive Jus, quod ſervare Juſtitia eſt, niſi in mutua ſocietate non eſt; Juſtitiaque adeo bonum eſt Societatis, quatenus quiſque ſociatorum poteſt ſecure degere, experſque ejus anxietatis, quam continens metus nocumenti creat; ex eoque fit, ut quæcunque animalia, aut quicunque homines inire non poſſunt, aut nolunt ſocietatem inter ſe, neque adeo quicquam paciſci, tali bono careant, ſiue nullo juris juſtitiæque vinculo, quo ſecuri degant, inter ſe teneantur. Unde & fit, ut non alia ipſis ſecuritatis ratio ſuperſit, quam ne lædantur, ſic lædere, ut etiam lædi, cum læſerint, non poſſint.

Quare &, ſicut, dum animalium, quæ nihil inter ſe pepigerunt, unum lædit aliud, dici quidem poteſt eſſe illi noxium inferreve ipſi nocumentum aut noxam ; at non tamen eſſe reſpectu illius injuſtum, inferreve ipſi injuriam, quia nullo jure, nullave pactione, aut lege de non lædendo ipſum, tenetur : Eadem ratione hominum quoque, inter quos nulla pactio ſocietaſve intervenit, ſi unus lædat alium, is dici quidem poteſt nocens, noxamve aut damnum afferens; verum non injurius, ſeu injuriam faciens, quod nulla pactio, aut lex ſit, qua ad non lædendum teneatur.

De Animalibus autem loquor, non quaſi ſint aliqua, etiam ex gregalibus, ſociatimve viventibus, quæ pacta ineant inter ſe, ne adinvicem lædant, aut lædantur; ſicque poſſint adinvicem juſta, ſi non lædant, injuſta, ſi lædant, cenſeri ; ſed quaſi exinde

exinde intelligi possit, inter homines quoq; ipsos Justitiam per se nihil esse, quatenus reperitur solū in mutuis Societatibus, pro ea cujusq; regionis amplitudine, in qua possunt pacta de non inferendo accipiendove nocumento iniri: cum alioquin & in homine solitarie spectato sit nulla; & quæ in una Societate Justitia est, in alia plerumque, ob pactiones contrarias, Injustitia habeatur.

An vero inter homines ipsaque animalia intervenire Justitia potest? Non sane: Nam si homines quidem possent, ut cum ipsis hominibus, ita & cum aliis animalibus stipulatione quadam paciſci, ne nos occiderent, neq; ipsa quoq; à nobis indiscrete occiderentur; eatenus præclare liceret ipsa inter & nos Justi rationē exigere; illud videlicet ad mutuā securitatē dirigeretur: At quandoquidē fieri nequit ut quæ sunt rationis expertia animalia, communi nobiscum lege contineantur, hanc ipsam ob causam non licet id adipisci utilitatis, ut majorem securitatem ex aliis animalibus, quam ex ipsis rebus inanimatis impetremus. Adeo proinde, ut quo reddi securi ab ipsis possimus; superſit utamur ea facultate, quæ in nobis est, eorum necandorum.

Requires fortassis obiter, quî fiat, ut animalia etiam occidamus, à quibus nihil esse, quod timeamus, videtur? Nempe possumus id plerumque facere præ intemperantia, & feritate aliqua; uti & præ immanitate crudelitateque sævimus in eos homines, etiam extra societatem positos, à quibus fieri potest, ut nihil timeamus. Sed videlicet aliud est peccare adversus Temperantiam, illiusve species, cujusmodi est, ut sobrietas, sic lenitas, seu mansuetudo, sive mavis humanitas, naturalisve bonitas; aliud peccare adversus Justitiam, quæ inita pacta legesve supponit.

Nec vero illud dici potest, concessum nobis lege esse

eſſe interficere aliqua ex illis animalibus, quæ naturæ humanæ exitialia non ſunt, aliove quopiam modo hominis vitæ non officiunt. Neque enim, ut fatear, ullum eſt ex lege conceſſis, quod permiſſum excreſcere in multitudinem ingentem, nobis perniciosum non ſit; retentum vero ea copia, qua vulgo habetur, uſus aliquos non præbeat ad vitam.

Etenim & ovis, & bos, & quodcunque aliud hujuſcemodi, donec mediocri copia habetur, ſubſidia nobis aliqua vitæ tranſigendæ neceſſaria confert: at vero, ſi in quantumcumque, & ſuperantem longe eum modum, quo jam poſſidetur, ubertatem abeat, tunc ſane vitæ noſtræ officiat, aliud quidem uſum ſuo robore (quippe ad id pro indole ſibi nativa comparatum) aliud autem, vel ex eo, quod alimentum nobis ex terra proveniens abſumat. Quocirca & propter hanc cauſam vetitum non eſt hujuſcemodi animalia interficere; & eo quidē modo, ut retineatur copia, quanta ad uſum vitæ conducit, quantumque regere difficile non ſit.

Non enim, ut circa leones, lupos, univerſeque cætera, quæ vocari ſolent fera animantia (ſive illa parva, ſive magna ſint) accipere non poſſumus quandam ex ipſis multitudinem, quæ reſervata, quodpiam ſubſidium ad vitam neceſſarium præſtet; ita ſe habet res circa boves, equos, & univerſe cætera, quæ appellitantur manſueta animalia. Ex quo fit proinde, ut illa exterminemus penitus; ex his id ſolum, quod conſentaneum modum excedit, reſcindamus.

Unde, ut hoc quoque breviter attingam, reputandum eſt, etiam apud illas nationes, in quibus delectus circa eſum animalium eſt, fuiſſe rem appoſite ad jam dictas cauſas præſcriptam ab iis legibus, quæ ſunt his ſimilia complexæ; & quod ad ea ſpectat, quæ edendo non ſunt, fuiſſe utilis, ac non

non utilis habitam rationem; & ob causam quidem cujusque regionis specialem, cujusque constitutionibus adhærere nos, qui illic locorum nusquam degimus, nihil est necesse.

Ex hisce autem intelligimus haud abs re fuisse habitum, etiam ab usque initio, circa occisionem aliorum animalium, ipsorumque hominum discrimen. Nam ad alia quidem animalia quod spectat, consentaneum est primos illos, qui ea, quæ forent nobis agenda, vel non agenda, præscripserunt, occidere nullum vetuisse. Etenim quæ utilitas respectu eorum præcipitur, ex ritu agendi contrario (illi scilicet, de quo ante circa homines diximus) est nata. Neque enim poterat fieri, ut homines mutuo cum animalibus viventes, tuerentur sese incolumes, nisi conarentur illa propulsare.

At vero ad ipsos homines quod attinet, cum aliqui Ex iis, qui erant pro illo tempore venustiores (iique, qui, ut probabile est, suasores fuere primæ illius pactionis, de qua ante dictum) recordarentur, ut illicmet, ubi mixtim vivebatur, à cæde interdum abstinuissent, propter ipsam, quæ ad salutem attinebat, utilitatem; revocarunt quoque in memoriam aliis, dum in unum congregarentur, ecquid rei tum contigisset: quo abstinentes ab animalis congeneris internecione, vitæ societatem tuerentur, quæ generatim causa est privato cuiq; propriæ salutis, utile autem fuerat ante secedere à societate coeuntium aliorum seu animalium, seu hominum, aut damno certe afficere nullum, ne non modo animalia, quæ diversa genere erant, sed ne homines etiam, qui erant congeneres, & ad noxam inferendam comparati, irritarentur. Quare & ob hanc causam continuere manus ab animali congenere, quodcunq; se in communionem rerum necessariarum præbuit, quosdamq; in ipsam societatem usus contulit.

Proce-

Procedente autem longius tempore, & progenie utrinque longe ſuccreſcente, ac depulſis, quæ generis erant alieni, animalibus, ſecretioneque ipſorum facta, cœpere quidam ratiocinando (& non ſola, ut prius, ſine ratione memoria utendo) conſilium de eo, quod foret utile, dum adinvicem convenirent. Nempe conati ſunt validius inhibere illos, qui ſe invicem temere imprudenterque conficerent, & mutuum auxilium imbecillius redderent, ob præteriti temporis, quibus res ſui ſimilibus male ceſſiſſet, oblivionem. Adnixi ergo hoc facere, eas legum conſtitutiones, quæ etiamnum per civitates nationeſque perſeverant, induxerunt; conſentiente ipſis, ut jam inculcatum, multitudine ſua ſponte; quatenus perſenſit quam major exinde utilitas degentibus in mutua congregatione proveniret. Pari modo videlicet ad ſecuritatem conducit, illud, quod pernicioſum eſt, citra indulgentiam perdere, & id, quod ipſi exterminando utile eſt, ſervare.

Probabile igitur eſt, factum ob has cauſas, ut cæterorum animalium licita cædes fuerit, hominum vero prohibita: tametſi immoror hic nimium.

CAP. XXVIII. *Quam merito jure Juſtitiæ colatur.*

SUpereſt ergo, ut cum juſtitia communi pactione ſit conſtabilita, unuſquiſque exiſtimet ſe ſive natum, ſive adſcitum, ea conditione ſocietati, in qua degit, nomen dediſſe, ſeu in illam admiſſum eſſe ut ſive expreſſe, ſive tacite, in pactionem illam ne lædat, lædaturque, conſenſerit. Quare & ſtandum eſſe pactioni, aut à ſocietate exeundum; quoniam non alia, quam qua receptus conditione eſt, in ea tolleratur. Ex quo ſequitur, ut cum naturæ ſponte

ſponte nolit ſe lædi à cæteris, non lædat ipſe cæteros; ſicq; non faciat alteri, quod ſibi ipſe fieri nolit.

Poſſunt certe exinde leges poſitæ cenſeri in Sapientum gratiam; non quidem ne ipſi quid injuſte agant, ſed ne quid in ipſos injuſte agatur: Nam ad ipſos quod attinet, ſunt ſane ita comparati, ut etiam ſine legibus nemini inferant nocumentum. Quippe, quod præſcripſerint modum ſuis cupiditatibus, eaſque ad naturam compoſuerint, cui nihil ſit neceſſe re injuſta gratificari. Neque enim ulla voluptas, quæ ſecundum naturam ſit, cauſa eſt, ut alii patiantur injuriam, ſed quæ cupiditas ex vanis opinionibus effrænis creatur.

Cum enim natura, ut exemplo dicam, fecerit herbas, fruges, fructus, ac una ipſam aquam, res paratu facillimas; non ea voluptas, quæ ex ipſis famem ſitimque exſpectando, maxima percipitur, cauſa eſt latrociniorum, cæterarumq; injuriarum, quæ vulgo patrant homines; ſed inanis cupiditas vivendi lautius opulentiuſque, atque idcirco ditescendi, ut ſit, quod in ſumptus ſufficiat. Quod idem dicendum de iis, qui ſimplici veſte, ſimplici domo, ſimplici conjugio, ſimilibuſque, præ ambitione, luxu, libidine, aliis paſſionibus, non contenti, plura appetunt, quam quibus natura indigeat.

Quinetiam, cum Sapiens, ut ante innuebam, ſui ipſius cauſa omnia faciat, nihil eſt omnino, quod magis ſui cauſa facere poſſit, quam dum præclare juſtitiam colit. Quippe dum ſuum cuique tribuit, ac nemini nocet, ſervat tueturque ſartam tectam, quantum in ſe eſt, Societatem; quæ niſi ſalva ſit, ſalvus eſſe ipſe non poſſit; & neque cujuſquam in ſe provocat injuriam; neque mulctam, pœnamve ullam, publicitus infligendam metuit: ſicque nihil ſibi male conſcius, omni perturbatione caret, qui fructus eſt Juſtitiæ omnium maximus; quemque

que proinde dum colligit, quid majus sui causa faciat?

Neque vero est, cur existimes, posse illum, qui clam, nemineque conscio, violaverit aliquid juris, pactorumve eo sancitorum, ne quis faciat patiaturve injuriam, pari esse securitate, vacuitateque perturbationis; siquidem, ut ante dicebam, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Nam scelera quidem secreta esse possunt, at secura esse non possunt; neque prodest quicquam peccanti latere; quoniam non, ut felicitatem, sic fiduciam latendi habet.

Sane & quantumvis id millies impræsentiarum lateat, occultumve sit; incertum est tamen, an ad mortem usque sit futurum occultum. Plerumque enim improborum facta primo suspicio insequitur; deinde sermo, atque fama; tum accusator, tum index. Multi etiam sæpe se indicaverunt; alii quidem per somnum, alii per delirium, alii per ebrietatem, alii per quandam incogitantiam. Adeo proinde, ut vir scelestus, etsi Divum genus hominumque, ut dicitur fallat, ut id tamen perpetuo clam futurum sit, diffidere debeat.

Unde & efficitur, ut quamvis Injustitia non sit aliquid secundum se malum, quatenus quod hic est injustum, idem alibi justum reputatur; at malum tamen sit in eo metu, quo exstimulante conscientia, suspicatur quid, vereturque, ne quæ injuste patrata sunt, animadversores scelerum non lateant: nihilque adeo est, ut securius, sic ad degendum placidam pacatamque vitam conducentius, quam innocenter vivere, & fœdera pacis communia factis nullatenus violare.

Quare & cum Justus Injustusq; ea sint antitheſi, ut sicuti ille est maxime omnium perturbationis

immunis,

immunis, ſic iſte, ex oppoſito, ſit perturbationis pleniſſimus; ecquid eſſe illi utilius, quam juſtitia; iſti nocentius, quam injuſtitia poteſt? Quid enim? Poſſuntne eſſe cuiquam utiles angores, ſollicitudines, diurni & nocturni metus?

Cum tantum ergo bonum Iuſtitia, tantum Injuſtiria ſit malum; illam unice exoſculemur, iſtam impenſe abhorreamus. Et, ſi quando forte animus vacillet, dubiique hæreamus, quid agendū ſit, quid facto ſit opus; aliquis Vir Bonus nobis eligendus eſt, ac ſemper ante oculos habendus; ut ſic, tanquā illo ſpectante, vivamus, & omnia, tanquam illo videnre, faciamus

Valebit certe hoc conſilium, non modo ne quidpiam agamus, quod injuſtum ſit; ſed etiam, ne quidpiam occulte adverſus honeſtatem peccemus. Scilicet ille erit nobis quaſi cuſtos, ac Pædagogus, quem quia animus verebitur, eius authoritate etiam ſecretum ſuum ſanctius faciet. Illo præſente non facerem: abſente, cur faciam? Ille id caveret, quia malum; cur ipſe malum ſponte non fugiam? Sic itaque fac omnia, tanquam ſpectet aliquis; nam ſi verearis ſic aliquem, eris ipſe cito verendus.

CAP. XXIX. De *Beneficentia*, *Gratitudine*, *Pietate*, *Obſervantia*.

Sequuntur jam illæ virtutes, quas affines eſſe Iuſtitiæ ideo diximus, quod ipſæ quoque ad alterum ſint; & niſi perinde legibus pactionibuſque præſcribantur, non deſinant tamen quandam ex decoro, ex officio, ex uſu, obligationem ſimilem illi, quæ Iuſtitiæ eſt, præ ſe ferre.

Talis vero imprimis eſt Beneficentia, ad quam ii tenentur, qui aut opera, aut pecunia adjutare indigentes

digentes poſſunt; cum niſi operam quidem præſtent, barbari, immites, inhumani audiant: niſi pecuniã, tum paria audiant, tum præterea ſordidi, tenaces, avari, aliaque id genus: Sin autem præſtent, tum audiant comes, benigni, officioſi, tum liberales, munifici, magnifici, &c. adeo proinde, ut vel ſui, ſuæve utilitatis gratia ad Beneficentiam (ſed ita ut fiat citra Prodigentiam) teneantur.

Etenim, qui illa utuntur, ii ſibi, ut jam attigi, benevolentiam conciliant; &, quod aptiſſimum eſt ad quiete vivendum, caritatem: qui non utuntur, malevolentiam, & quod ad moleſte vivendum eſt comparatiſſimum, contemptum & odium. Cave autem ſaltem, ne circa res parvas beneficus non ſis; ne id emolumenti perdas, quod exinde habendus ſis etiam circa magna gratificabundus.

Haud abs re vero ſuperius dixi eſſe non modo præclarius, verum etiam jucundius, beneficium dare, quam accipere; quoniam is, qui dat, non modo ea re major atque ſuperior eſt, ſed & quaſi fœnus, gratiam, colligit; cum interim res nulla ſit, quæ majus pariat gaudium, quam gratia. Similis eſt nempe beneficus fonti; cui ſi mentem des, ecquo non ſit gaudio perfuſus, cum tot ſata læta, ex ſui diffuſione, quaſi ridere obſervabit?

Talis deinde eſt Gratitudo, ad quam reciproce tenetur, qui beneficium accipit: Nimirum, niſi velit odio, probroque quam maximo eſſe. Neque enim injuria exoſa eſt omnibus hominibus Ingratitudo; quod cum nihil ſit magis ſecundum naturam, quam propenſum eſſe ad habendum bonum; contra naturam maxime ſit, non eſſe propenſum, grateve affectum in authorem boni.

Cum nemo ſit porro in Benefactorem magis grate affectus, quam Sapiens; licet ſane aſſerere, Sapientem ſolum referre gratiam ſcire, quatenus ſolus

ſolus debitam gratiam amicis & præſentibus, & vita etiam functis habet.

Cæteri enim fere duntaxat gratiam habent præſentibus (idque aliunde, ut plurimum, quo poſſint beneficium aliquod novum provocare) at abſentium, quotus eſt quiſque, qui grate commemineri? qui, ſi poſſit, in liberos, in amicos, in res ipſius, vices rependat? Vita autem functorum quotuſquiſque eſt, qui caram habeat memoriam? qui non lætetur quaſi ſolutam agnoſcendi obligationem? qui in eos, quos illi habuerint percaros, aut obſequium, aut etiam beneficentiam, ſi poſſit, teſtetur?

Talis rurſus eſt Pietas, Gratitudinis ſanctiſſima ſpecies. Ea videlicet primario erga Parentes attenditur, quibus nemo eſt, qui non amplius, quam cæteris hominibus debeat: quando poteſt quidem alia debere cæteris; at parentibus ſeſe ipſum debet. Vnde & fit, ut ſi ingratitudo adverſos alios exoſa ſit, ea, quæ adverſus parentes eſt, ſit maxime horrori execrationique.

Dico autem primario, quoniam ſecundario, & quaſi ex conſequutione extenditur ad conſanguineos, fratreſque cum-primis, quibus parentum interventu, quaſi vinculo ſic adſtringimur, ut intelligere debeamus non poſſe nos illos amore magno non proſequi, quin ingrati ſimus adverſus Parentes, Avos, cæteroſque noſtri authores; ſcilicet rem illis ingratam facientes, qui fuere ſua benevolentia omnes à ſe ſive exorituros complexi.

Non eſt vero Pietas ſejuncta à Caritate in patriam, quæ ipſoſmet etiam parentes conſanguineoſque complectitur; noſque & naſcentes excipit, & natos alit, ac tuetur. Cumque, ut parentum interventu tenemur affectu erga conſanguineos,

ſic

sic generalius erga concives Patriæ interventu teneamur, tum maxime sane tenemur erga Magistratus, atque Principes, qui qua ipsam patriam legesque tutantur, id in nos speciatim beneficii conferunt, ut ipsorum freti præsidio degere secure tranquilleque possimus.

Talis præterea est Observantia, seu venerabunda affectio, qua erga illos omnes tenemur, qui aliqua re supereminent. Quare & partim conjuncta est cum Gratitudine, & Pietate, quatenus non licet gratum animum magis apertum facere, quam debitam venerationem gratumque cultum exhibendo Benefactoribus, Parentibus, Principibus, omnibus dignitate præfulgentibus viris; partim maximo cum decore iis exhibetur, qui ætate, & sapientia, sive virtute, re omnium spectatissima & merentissima, antecellunt.

Spectat porro ad Observantiam, quæ Religio est, Sanctitasque adversus Deos: videlicet, quos colere, non aliter, quam parentes teneamur, non sane ulla spe pretiove inducti; non quasi aliquo accepto ab iis, aut sperato bono; verum, ut ante diximus, propter illorum majestatem eximiam, supremamque naturam; utpote, quia venerationem justam habet quicquid excellit, & nullius naturæ major quam divinæ est excellentia; quippe cum æterna, & beatissima sit. Ex hoc sane efficitur, ut ipsi quidem intelligentes Deos, nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere, pie sancteque colamus naturam excellentem atque præstantem.

Quod ex duabus Observantiæ & Religionis causis, Beneficentia nempe, & Præstantia Divinæ naturæ, Epicurus non admittit priorem, id fuit impugnatum cum speciatim in Ethica, lib. 2. cap. 5. tum generatim cùm de Providentia in Sect. 1. Phys. lib. 4. cap. 6. ageremus.

CAP.

CAP. XXX. *De Amicitia.*

TAlis poſtremo eſt Amicitia, ad quam reciproce tenentur, qui amantur reciproce. Merito vero ipſa nobis erit inſtar coronidis; quoniam omnium rerum, quas ad beate vivendum Sapientia comparaverit, nihil eſt majus Amicitia, nihil uberius, nihil jucundius. Inter cætera ſane eadem ſcientia confirmavit animum, ne quod ſempiternum aut diuturnum timeret malum, quæ perſpexit in hoc vitæ ſpatio Amicitiæ præſidium eſſe firmiſſimum, ac una cum ſecuritate maximas parere voluptates.

Nimirum, ut odia, invidiæ, deſpicationes adverſantur voluptatibus; ſic amicitiæ non modo fautrices fideliſſimæ, ſed etiam effectrices ſunt voluptatum tam amicis, quam ſibi; quibus non ſolum præſentibus fruuntur, ſed etiam ſpe eriguntur conſequentis ac poſteri temporis: Efficiturque adeo, ut cum ſolitudo, & vita ſine amicis, inſidiarum & metus plena ſit, ratio ipſa moneat Amicitias comparare, quibus partis confirmatur animus, & à ſpe pariendarum voluptatū ſejungi non poteſt.

Cum Amicitiæ autem comparentur ob uſus, utilitatemve, eo modo, quo ſerimus terram, ob proventus futuri ſpem; Ipſi quidem primi congreſſus, copulationeſq; conſuetudinum, inſtituendarum amicitiarum fiunt propter utilitatem, propterque voluptates, quæ exinde ſperantur: at vero, cum uſus progrediens familiaritatem effecerit, tum amor efflorescit tantum, ut etiamſi nulla ſit utilitas ex Amicitia, tamen ipſi amici propter ſeipſos amentur. Etenim, ſi loca, ſi fana, ſi urbes, ſi gymnaſia, ſi campum, ſi canes, ſi equos, ſi ludicra, exercendi, aut venandi conſuetudine adamare ſolemus,

solemus, quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit, & justius?

Quærendi vero interim, parandique amici cum delectu sunt: ante enim circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Et licet viscératio cibatiove sine amico, leonis vita ac lupi sit: is tamen amicus deligendus est, cujus consuetudine nullum suavius sit condimentum. Quamobrem quærendus quidem est amicus, cui nihil candore, simplicitate, bona fide antiquius sit; sed & danda opera est, ut is sit non difficilis, querulus, omniaque deplorans, sed qui morum facilitate, alacritate, jucundia, spe, suavem reddere vitam possit.

Consistit porro, cohæretve, seu perseverat Amicitia in mutua participatione voluptatum, sive bonorum, quibus frui, donec vivimus, licet. Non est vero tamen propterea necesse deponi in commune amicorum opes, ut ille censet, qui & omnia Amicorum communia dicit; quippe hoc diffidentium est (ne non sint nempe futuræ omnium satis constantes voluntates) Qui vero diffidunt, ii non sunt amici; sed illi duntaxat, qui possunt plena confidentia capere quicquid opus est ex ipsis amicorum bonis (tametsi ab illis adserventur, neque in commune congesta sint) haud secus, quam ex suismet; reputando scilicet illa non esse sua minus, quam si ipsimet ea possiderent, atque adservarent.

Ac stupent quidem homines vulgares, id dum audiunt: sed nihil est, quod ipsos moremur; neque enim quidquā fidei aut constantiæ in amicitia, benevolentiaq; hominum hujusmodi est; cum neq; harū rerum capaces sint, neque ullius sapientiæ partis, quæ commendationē aliquā mereatur. Quinetiam, qui è media multitudine est homo, non intelligit quid

quid privatim, publiceq; utile sit; neq; constituere inter mores pravos honestosq; discrimen potest.

De Sapientibus ergo loquimur, quorum est quoddam quasi fœdus, ut ne minus amicos, quam seipsos diligant; quod & fieri posse intelligimus, & sæpe usu evenire videmus; ut proinde perspicuum sit, nihil ad jucunde vivendum reperiri posse, quod conjunctione tali sit aptius; ac propterea intelligamus, non modo non impedire rationem, si summum bonum in Voluptate ponatur, sed etiam, sine hoc, institutionem amicitiæ non posse reperiri.

Videlicet, quia nullo modo, sine Amicitia, firmã & perpetuam jucunditatem vitæ tenere possumus, neq; vero ipsam amicitiam tueri, nisi æque amicos & nosmetipsos diligamus; idcirco hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur; nam & lætamur amicorum lætitia æque ac nostra, & pariter dolemus angoribus.

Quocirca eodem modo Sapiens erit affectus erga amicum, quo erga seipsum; quoq; labores propter suam voluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici voluptatem; ac ut habere se lætaretur, quæ sibi ægro adsideret; & conjecto in vincula, vel inopi succurreret, ita lætabitur se habere, cui, si æger fuerit, adsideat; si conjiciatur in vincula, laboretve inopia, succurrat. Ac neque id modo, verum etiam erit ita affectus animo, ut & dolores gravissimos subiturus pro amico sit; &, si occasio proposcerit, mortem etiam oppetiturus.

Novimus certe evenisse (idq; Patrum etiam nostrorum memoria) ut quibus unq; plenam fiduciam securitatemq; parare fas fuit ex societate hominũ, pari sententia affectuq; viventiũ, ii suavissimo freti pignore, quam suavissime inter se vixerint, ac plenissima necessitudine juncti, præoptarint sine lamentis, pro illo, qui foret ad mortem destinatus, mortem subire.

ATQVE

ATQVE hæc ſunt quidem, quæ dicenda habui circa Ethicam, eamque, ut ab uſque initio conteſtatus ſum, præcipuam Philoſophiæ partem. Tu, quiſquis es, cui adſpiranti ad germanam ſapientiam gratificari in animo fuit, iſta age, ac meditare; ratus ipſa eſſe elementa honeſte, atque adeo bene beateque vivendi.

Meditare, inquam, interdiu noctuque; & ſive quidem ipſe tecum, ſive cum fido ſocio, qui perſimilis tui ſit, & cui dicere valeas; Soli quidem ſumus, ſed hoc magis nobis diſquirere verum ſine invidia licet: Hæc ego non multis, ſed tibi; tu quoque non multis, ſed mihi; ſed nempe alter alteri ſatis magnum theatrum ſumus.

Et nonne agnoſci poſſe neminem cum viro illo comparari, qui & de Diis vera ſentit, & omnino intrepide adverſus mortem eſt comparatus, & de ipſo naturæ fine bonorumque extremo ſic ratiocinatur, ut intelligat ipſum poſſe facillima facilitate adimpleri compararique, ac id, quod in malis tolerandum eſt, aut eſſe duratione breve, ſi vehemens ſit; aut, ſi diuturnum, toleratu leve; & ſibimetipſi denuntiat nullam erga ſe fatorum neceſſitatem eſſe, ſed vigere in ſe liberum arbitrium, ac nullam ſibi, aut perexiguam intervenire fortunam poſſe; & quæ cætera inculcata ſunt.

Sane &, cum tu vir huiuſmodi evaſeris, eveniet, ut nunquam ſive vigilans, ſive in ſomnis perturbere (neque enim eris in ſomnis, ob mentem bene compoſitam, alio affectu, quam per vigiliam) ſed ut quiſpiam Deus inter homines vivas. Nihil quippe mortali animali ſimile habet homo, qui in immortalium bonorum poſſeſſione ævum traducit.

HACTENVS EPICVRVS.

FINIS.